

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૭૭૧

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગુલન દેવ

વિષય ૬-૩

ગુલબદન.

લખનાર,
જયરાંકર ખોડીદાસ દ્વિવેદી.

સોલ એજન્ટ.
મજલાલ ભદવજી ઠક્કર.

માંડવી પોળ-અમદાવાદ

સંવત ૧૯૭૮.

સન ૧૯૨૨.

મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

PUBLISHER :—

J. K. DWIVEDI.

Juram. P. O. Andheri,
(BOMBAY.)

મુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
મુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૬૬૯

૬-૩

PRINTER :—

Jadavji Pitamber Thakkar,
Lady Northcote Hindu Orphanage,
K. N. Sailor Press.
93, Chinchpokli, Parel Road,
BOMBAY.

વિચારગ્રસ્ત ગુલબદન.

ગુલબદન.

પ્રકરણ ૧ તું.

પતિ-પત્ની.

“ના ના, ગુલબદન! તું જઈશ નહિ.”

“ગયા શિવાય છુટકો નથી. એ હું નહિ જઈં તો તમારો જીવ કેવી રીતે બચશે?”

“બુઢા બચાવશે.”

“બુઢાના ચરણોમાં હું સેંકડો વખત શિર ઝુકાવું છું, પરંતુ તેઓ પોતાના હાથે કાંઈના માટે કાંઈ કરતા નથી. તેમણે મનુષ્યને બુદ્ધિ આપી છે. તેમણે આપેલી એ બુદ્ધિના બળથીજ મનુષ્ય નિત્ય જીવનના માર્ગે ચાલે છે.”

“ગુલબદન! તારૂં કંઈવું ખરું છે; પરંતુ તારા શત્રુ અનેક છે. તું આ મોસલ નગરીમાં એક અત્યંત સૈનિક્ય સંપત્તિ સુંઢરી છે, એ વાત તું બૂઢી ગઈ હોય એમ લાગે છે. તારા પોતાના શત્રુઓ કદાચ નહિ હોય પરંતુ તારા રૂપના અનેક શત્રુઓ હોવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે. તે શિવાય.....”

“તે શિવાય શું?”

“તું જાણે છે કે આપણે જાતે આર્મિનિયન છીએ. એ ગેદીથી જ આપણે મુસલમાનના ધર્મમાં દીક્ષિત થયાં છીએ. આમ છતાં આ દેશના મુસલમાનો આપણા તરફ તિરસ્કારયુક્ત દ્રષ્ટિથી જુએ છે !”

“ભલે જુએ. આ વિશાળ જગતમાં કેવળ આપણે જ છીએ. આપણા બન્નેના સ્થાપિત કરેલા આ સુખના જગતમાં આપણને કોઈની મદદ જોઈતી નથી. હું સારી રીતે જાણું છું કે આ જગતમાં આપણા શત્રુઓ કરતાં મિત્રો વિશેષ છે. તમે લોહોને રૂપિયા આપી તેમના ઉપર ઉપકાર કરો છો તેથી તમારા તેઓ ઋણી છે. હજી સૂધી તમે કોઈના ઉપકારમાં નથી. આજકાલ કરતાં છ માસથી રાગશય્યામાં સૂઈ રહી પોતાની પુંજ ખરચો છો; પરંતુ પ્રિયતમ મોહસીન ! આવી રીતે કેટલા દિવસ સૂધી ચાલી શકશે ?”

આવી રીતે પતિ-પત્ની વચ્ચે વાતચિત ચાલતી હતી. મોહસીન જેવો દેખાવડો હતો તેવીજ ખુબસૂરત તેની પત્ની ગુલબદન હતી. મોહસીને અદ્વપક્ષાળ પૂર્વે જે કહ્યું હતું તે સર્વથા સત્ય હતું. ગુલબદનના જેવી સૌંદર્યસંપન્ના સુંદરી મોસલ શહેરમાં ઘણી થોડી હતી. તેના રૂપની પ્રશંસા આખા મોસલ શહેરમાં થયા કરતી હતી.

મોહસીનની સ્થિતિ કાંઈ ખરાબ નહોતી. તેનો પોતાનો બંગલો રસ્તાપર જ આવેલો હતો. બંગલાની સ્થાને એક ન્હાનો મનોહર, નયનરંજક બાગ બનાવેલો હોય તેમાં ગુલાબના છોડોની સંખ્યા વિશેષ જગામાં આવતી હતી. એ બંગલાની આસપાસ

થોડી ખુદશી જગ્યા આવેલી હતી. એ જગ્યામાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના ફળોનાં વૃક્ષો આવેલાં હતાં, તથા એ વૃક્ષોની આસપાસ ખજુરનાં ઉંચા વૃક્ષો ગર્વપૂર્વક ઉભાં રહ્યાં હતાં.

મોહસીન એક ઉચ્ચ શ્રેણિનો વેપારી હતો. જે સમયની આ વાર્તા લખવામાં આવે છે, એ સમયે મોસલ શહેર મજલીનના વ્યવસાય માટે વિખ્યાત હતું. મોસલ નામ પરથી પ્રથમ મોસલીન અને પછી મસલીન તથા મજલીન શબ્દો અપભ્રંશ થયા હતા.

આ મજલીનના વ્યવસાયમાંથી મોહસીન સારી રીતે બે પસા પેદા કરતો હતો. થોડી પુંજીથી ધંધો શરૂ કરી થોડાં વર્ષમાં જ તે પોતાની આર્થિક સ્થિતિની ઉન્નતિ કરી શક્યો હતો. હમણાં તે જે ખંગલમાં રહેતો હતો એ ખંગલો પણ તેણે પોતે જ ખંધાવ્યો હતો. તે ઉપરાંત તેણે ઝવેરીનો વ્યવસાય ચાલુ કર્યો. ભાગ્ય પ્રસન્ન થતાં ધૂળની મૂડી પણ સુવર્ણ બની જાય છે. મોહસીન પર પણ તેના ભાગ્યે કૃપા કરી.

મોસલમાં મોહસીનની માફક ખીજ પણ ઘણા મજલીનના વ્યાપારી અને ઝવેરી હતા; આમ છતાં તેમના સર્વના કરતાં મોહસીનના ખ્યાતિ વિશેષ હતી. તેની દુકાનેંથી જે મજલીન વેચાતી હતી તેમાં એક પ્રકારનું વિશેષત્વ હતું. એનું નામ 'મોહસીની મજલીન' હતું! શ્રીમંત, શૌકીન અને ઉચ્ચપદાધિકારી રાજ્યના કર્મચારીઓ એ મોહસીની મજલીનની ઘણી તારીફ કરી મોંઘી કિંમતે ખરીદ કરતા હતા.

મોહસીની મજલીનનું વિશેષત્વ શા માટે હતું એ હવે આપણે

જણાવીશું. મોહસીન બબ્બરમાંથી કાપડ નહિ મંગાવતાં પોતાના કારખાનામાં વણકરે પાસેજ મજાદાન તૈયાર કરાવતો હતો. વળી તે ઉપરાંત શુભબદનની સુકોમળ હાથની ચંપકકાલિકા જેવી આંગળીઓ એ મજલિન ઉપર સુંદર શિલ્પકાર્ય કરતી હતી. શુભબદન એ મજલિનના વાકાઓમાંથી જોઇતું કાપડ વેતરી અંગરખાં, ઘોઢણાં, વેલવાળી ટોપીઓ વગેરે તૈયાર કરતી હતી. અમીર ઉમરાવોની ગૃહિણીઓ માટે તે એવાં સુંદર વસ્ત્રો તૈયાર કરતી હતી કે, એ વસ્ત્રો ના મહેાં માંગ્યાં દામ ઉપજતાં હતાં.

આવી રીતે મોહસીનને ધંધો તથા દિવસો ઘણી સારી રીતે પસાર થતા હતા; છતાં સઠળ દિવસ કાંઈ સરખા જતા નથી. એ સુખના દિવસોમાં એકાએક દુઃખે દર્શન દીધું !

ચાંદનીથી પ્રકાશી રહેલી પૂણિમાની રાત્રિને બીજે દિવસેજ પ્રતિપદાનો અધિકાર ચાંદનીની સ્મૃતિને ફર કરી નાખે છે. મોહસીન અને શુભબદનના જીવનના શુકલપક્ષના દિવસો હસતાં હસતાં ચાલ્યા ગયા છે. હવે એ જીવનના કૃણ્ણપક્ષનો આરંભ થયો છે. કેવી રીતે એ કૃણ્ણપક્ષનો આરંભ થયો તે અમે નિવેદન કરીએ છીએ.

મોહસીન મુસલમાન હોવા છતાં તે આરબ અગર તુર્કી નથી. તેના વડીલોમાંથી કોઈએ ઇસલામ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો તેથી જ મોહસીન અને શુભબદનની ગણના મુસલમાન જાતિમાં થતી હતી. મોસલમાં અરબી તથા તુર્કી મુસલમાનોની સંખ્યા વિશેષ હતી.

માલિક મુલક પ્રદેશના શાસન કરતાં સુલતાન એક મુસ્ત

આરંભ હતા. આર્મિનિયન અને યહુદીઓને મોસલમાનો મુસલમાનો તરફ તિરસ્કારયુક્ત દૃષ્ટિથી જોતા હતા; પરંતુ મોહસીનને તેઓ એવી દૃષ્ટિથી જોતા નહોતા; કેમકે મોહસીન શ્રીમંત હોતો. ઘણા ઉચ્ચ પદવાળા મુસલમાન સોદાગર અને રાજ્ય કર્મચારીઓ તેની સાથે સઘળા સામાજિક વ્યાપારમાં ખુદલા મનથી ભળતા હતા, તથા મોહસીનના સરળ સ્વભાવના ગુણથી તેઓ તેનું સંપૂર્ણ સ્વાગત કરતા હતા.

મોહસીન પણ સર્વની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને સહાનુભૂતિનું આકર્ષણ કરવા માટે વચ્ચે વચ્ચે બંધુ બાંધવોને નિમંત્રણ કરી તેમને પાન લોજન કરાવતો હતો. આવા પ્રકારે તે ઘણું ખર્ચ કરતો હતો; પરંતુ એકાદ હીરો કે એક માતીની માળા વેચાતાં તેનું એ ખર્ચ વસુલ આવી જતું હતું.

ધંધામાં પણ લાભાલાભ આવે છે. દરેક ધંધો હમેશાં એક સરખી રીતે ચાલતો નથી. ધીમે ધીમે મોહસીનનો ધંધો પણ નશ્ત પડવા લાગ્યો. આમ છતાં તે પોતાની ખરી સ્થિતિ છુપાવી રાખી અને શકે ત્યાં સુધી પોતાનો ખર્ચારનો ઠાઠમાઠ ચાલુ રાખવા લાગ્યો. ગુલબદને તેને ઘણું નિષેધ કર્યો તથા સાવધાન થવાની સૂચના કરી પરંતુ તેનો સ્વભાવ બદલાયો નહિ.

ઘડામાંનું પાણી ઢળતાં ઢળતાં છેવટે ઘડો ખસી ઘડ બન્યો છે. મોહસીન કેવળ અપવ્યય કરતો હતો એટલું જ નહિ પરંતુ તેણે બીજા પણ એક ગંભીર ભૂલ કરી હતી. બંધુત્વનું બંધન ઠૂક કરવાના હેતુથી તથા પોતાનું પારિવારિક માન વધારવાના વિચારથી તેણે ઘણા માણસોને મોટી મોટી રકમો ઉછીની આપી

હતી. એ રકમો જરૂરના વખતે તે પાછી મેળવી શક્યો નહિ.

આટલા ઉપરથી વળી જીભું નવીન સંકટ આવી પડ્યું. સ્થિતિ બદલાઇ જતાં શ્રીમંતના મનમાં એક પ્રકારનો જે અવસાદ આવે છે એવો નિરાશાનો ભાવ મોહસીનના મનમાં પણ ઉપજ્યો. પરિણામ એ આવ્યું કે, તે અસાધ્ય વાયુરોગનો ભોગ થઇ પડ્યો. તેનું અર્દ્રાંગ રહી ગયું. પુષ્કળ શિરાણ પીવાનું પરિણામ તેની નજરે પડવા લાગ્યું. દિવસે દિવસે તેની સ્થિતિ વિશેષ શોચનીય થઇ ગઇ; રોગની શુરૂઆતમાં તે ઘોડાપર બેસીને, પાલખીમાં બેસીને અથવા તો લાકડી પકડીને હરીફરી શકતો હતો અને લોકોને મળી શકતો હતો. પછીથી એમ ઠરવાને પણ તે અશક્ત બની ગયો. એ વખતથી જ સંકટની સૂચના થવા લાગી. મોહસીને જેમને રૂપિયા ઉછીના આપ્યા હતા તેઓમાંના એક એ જણને આવા ભયંકર સંકટ સમયે રૂપિયા પાછા પહોંચાડવા માટે તેણે નમ્રતાથી પત્ર લખ્યા. ઉછીની રકમો લેનાર માણસોને મોહસીનની આ વખતની શોચનીય સ્થિતિની માહિતી હતી. અને તેથીજ તેમણે ફેવું અઢા કરવા તરફ બિલકુલ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ.

પૂર્વ મોહસીનને ત્યાં ઘણાં દાસદાસીઓ હતાં ! પરંતુ પોતાની સ્થિતિ કફોડી થઇ જવાથી તેણે તેમને રજા આપી દીધી હતી. માત્ર એક પુરૂષ નોકર અને એક સ્ત્રી સેવિકા હજી સૂધી તેની ચાકરીમાં હતાં. એ બન્ને જણાં ઘણાં નમકહલાલ અને પ્રમાણિક હતાં. મોહસીનના સદ્વ્યવહારથી તેઓ મુગ્ધ બની ગયેલાં હોવાથી તેની આવી શોચનીય સ્થિતિમાં પણ તેઓ તેનો ત્યાગ કરી ગયાં નહોતાં. ઠહેવાની જરૂર રહેતી નથી કે, મોહસીન હવે તેમને

પગાર મુઠાં આપી શકતો નહોતો. પુરૂષ નોકરનું નામ ઇબ્રાહિમ અને સ્ત્રી સેવિકાનું નામ શુભનાર હતું.

મોહસીન પોતાના નોકર ઇબ્રાહિમને પત્ર લખી આપી તેને જૂઠાં જૂઠાં સ્થળોએ ઉઘરાણી વસુલ લાવવા મોકલતો હતો. ઇબ્રાહિમ જ્યારે વિદાય થતો ત્યારે તે આજે થોડી ઘણી રકમ અવશ્ય વસુલ કરી લાવશે એવી આશામાં મોહસીન તેની રાહ જોઈ બેસી રહેતો હતો, છતાં ઇબ્રાહિમ જ્યારે ખાલી હાથે પાછો આવતો ત્યારે મોહસીન એક ગાઢ નિશ્વાસ મૂકી રોગની વ્યથાથી આર્તનાદ કરી ચુપકીદીથી શય્યામાં સૂઈ રહેતો હતો.

પતિપ્રાણી સતી સાધવી શુભબદન સ્વામીની નિરાશાનું દર્શન કરી પોતાના મનમાં ઘણી દુઃખિતા થતી હતી; પરંતુ વિદ્યાતાએ તેને અસૂચ્ય સ્પર્શોદ્ગ્રેષ્ઠ રાખવા નિર્માણ કરી હતી તેથી તે પણ આશાની નિરાશાથી પતિની માફક એક ગાઢ નિશ્વાસ મૂકી બીજા ઓરડામાં ચાલી જતી હતી.

પરંતુ આવી રીતે કેટલા દિવસ સૂધી ચાલી શકે? હાથમાં એક પૈસો પણ રહ્યો નહિ. જે મોહસીન પૂર્વે એક દિવસે બંધુ બાંધવોના ચિત્તને આનન્દિત કરવા માટે, માન વધારવા માટે બંને હાથે સોનામહોરો ખરચતો હતો, તે બાગ્યદેવથી આજે એક સોનામહોર માટે તલસે છે. પૂર્વે બીજાઓનો શોચનીય સ્થિતિ પ્રસંગે મોહસીને મુક્ત હસ્તે તેમને મદદ કરી હતી ત્યારે હવે મોહસીનના પોતાના દિવસોજ ઘણી કઠિનતાથી પસાર થવા લાગ્યા. છેવટે બીજા કોઈ ઉપાય નહિ હોવાથી પોતાની લેણી રકમો વસુલ કરવા જવાનો વિચાર શુભબદને કર્યો. તેણે પોતાની વિધામુ

સેવિકા ગુલનારની સાથે હેલુકારોને ત્યાં ઉધરાણી જવાનું વિચાર્યું હતું. મોસલમા બુદ્ધિની પ્રથા ઇચ્છાધીન હતી. મોહસીને ગુલબદનને ખંદાર નીકળવાની ના કહી તેથી તેને અંતરાત્મા ઘણું દુઃખાયો. મોહસીનની દરેક આજ્ઞાને તે કુરાનની આજ્ઞા સમાન સમજી તે પ્રમાણે વર્તતી હતી. સમસ્ત જીવનમાં તે સ્વામીની આજ્ઞા કિંવા ઇચ્છા વિરુદ્ધ કદાપિ વર્તી નહોતી, તેથી પોતાના પ્રસ્તાવને ઉપેક્ષિત થયેલો જોઈ કુણ્ણમને તેણે કહ્યું:—“ત્યારે એ નમકહરામ હેલુકારો ઘેર આવીને આપણને આપણા પૈસા આપી જશે એમ તમે ધારો છો? છેવટે આપણે શું ભૂખના દુઃખથી મરી જઈશું? ચિકિત્સા કરાવ્યા સિવાય સ્વેચ્છાથી જીવનનો અંત લાવવાની તમારી ઇચ્છા છે? મારા જે અલંકારો હતા તે સઘળા હાસી માફત વેચી નાખી આજ સૂધીનું ખરચ મેં કરકસરથી ચલાવ્યું છે; પણ હવે મારી પાસે કંઈ નથી. જો તમે કહેતા હો તો આપણા શુભ વિવાહની એક માત્ર સ્મૃતિ, તમારો આપેલો સ્નેહોપહાર—પેલી હીરાની મુદ્રિકા વેચીને હું થોડી રકમ મેળવું?”

મોહસીને શય્યામાં અડધા બેઠા થઈને ગુલબદનને પોતાની પાસે ખેંચી લઈ આભિંગન કર્યું. પછી એક હૃદયલેદક નિશ્વાસ મૂકીતાં તેણે કહ્યું:—“ના ના, ગુલબદન! તું કદાપિ એ મુદ્રિકા વેચવાની વાત પણ કાઢીશ નહિ. જો એ વાતનો તું પુનઃ ઉચ્ચાર કરીશ તો હાણુ મર્મવ્યથાથી હું મરી જઈશ. માફ જે કંઈ હતું તે સઘળું ગયું છે. બહુમૂલ્ય મુદ્રિકા મેં પ્રેમના પ્રતિદાન તરીકે, મારા સ્નેહના ચિહ્ન તરીકે વને આપી છે તેને વેચી નાખી

તુમ્હ અજ મેળવવા જેટલી નીચતા મારાથી થઇ શકે તેમ નથી. એવું નીચ કાર્ય કરનારને ધણો જ ધિક્કાર છે ।”

આ વાક્યો ઉચ્ચારતી વખતે દુઃખના ચોક્કસ મલિન બની ગયેલું મોહસીનનું મોં વિશેષ મલિન બની ગયું. તે ઉપરા ઉપરી ગાઢ નિશ્વાસ મૂકવા લાગ્યો. આ કાર્યને જાણે કે મહાપાપ કાર્ય સમજી તે સંકુચિત થઇ ગયો. ત્યાર પછી સહજ સ્વસ્થ થતાં તેણે કહ્યું :—“ધણા સુખ પછો ભયંકર દુઃખે આપણા ઉભયનાં હૃદય છિન્ન વિચ્છિન્ન કરી નાખ્યાં છે. પરંતુ હજી સૂધી ખુદા ઉપર મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. જો કે સ્વાર્થસાધુ કૃતદ્દની દેણદારોને ત્યાં જતાં હું તને અટકાવું છું પરંતુ તેથી કાંઈ આપણે સર્વાંશે નિરાશ થવું જોઈએ નહિ. આપણને ભૂખના દુઃખથી કદાપિ મૃત્યુને આધીન થવું પડશે નહિ. તું તારા પ્રાણને હજી વિશેષ દઢ અને કષ્ટ સહિષ્ણુ કર તથા મનને ઈશ્વર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ કર. શુદ્ધબદન ! તું એક સામાન્ય નારી છે. આત્મગર્વને તું છેક ભૂલી જા. એ પ્રેમમય, દયામય ખુદા દયા નહિ કરે તો બીજાની દયાનું આકર્ષણ તું કયી શકિતથી કરી શકીશ ? જીવનના આઠ દશ દિવસ ભૂખ્યા પેટે ઠાઠવા પડશે તો પણ શી ચિંતા છે ? આપણે બંને જણાં ગરીબ લિલ્લુકોનાં મોં તરફ જોઈ કષ્ટ સહન કરીશું, પરંતુ શુદ્ધબદન ! આ દીન દુનિયાના માલિક ખુદા આપણા ઉપર દયા કરશે તો આપણને ભૂખના દુઃખથી મરવું પડશે નહિ. જે જગતનાં આ કરોડો ક્રીટપતંગોને ખોરાક મેળવી આપે છે તે કદાપિ અનાહારથી આપણું મૃત્યુ નિપજાવશે નહિ.”

આ દઢ આત્મસમર્પણ હતું ! વિધાતા ઉપર અપાર ભક્તિ

હતી! સ્પષ્ટિકર્તાની અપાર કૃષ્ણ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો!
આનો પ્રતિવાદ કાણ કરી શકે!

ગુલબદને પોતાના પતિના પુણ્યમય હૃદયની શક્તિનું દર્શન કરી આદસ એકદંડ કરીને કહ્યું:-“ભણે, તેમ થાયે. તમે જ્યારે જે કંઈ કહે છે તે હું મહાગુરૂની આદેશ વાણીની માફક સાંભળું છું અને સાંભળીશ. હું તો તુચ્છ સ્ત્રી છું. તમારાથીજ માફ અસ્તિત્વ છે. મને વિધાતાએ રમણી બનાવેલી હોવાથી કશું સહન કરવાનો ગુણ મારામાં વિશેષ છે. ઇશ્વર તમારી ભક્તિને આથી વિશેષ દૃઢ કરે.”

પતિના ઉત્તેજનાપૂર્ણ વચનોથી ગુલબદનના પ્રાણમાં કિંચિત્ અભિમાનની છાયા છવાઈ ગઈ હતી. થોડા વખત પૂર્વે તે શુદ્ધ-હૃદયથી તથા દારુણ ઉત્તેજનાથી પતિની સાથે વાતચિત્ કરતી હતી; પરંતુ તેના હૃદયના દેવતાનાં આવાં આવેગમય વચનો સાંભળી તે સંપૂર્ણ ભાવશૂન્ય હૃદયે બીજા એકરડામાં ચાલી ગઈ. મોહસીન મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો:-“પૂર્વ-જન્મના પુણ્યપ્રભાવથી હું આવી પતિરતા પત્ની મેળવી શક્યો છું. વિધાતાના આ સંસારમાં મારી રનેહમયી ગુલબદન એક અતિ દુર્લભ રતન છે-હુંજ સર્વથા અયોગ્ય છું-છતાં વિધાતાએ મને આ અપૂર્વ રતનનો-જેનું મૂલ્ય નથી, તુલના નથી પ્રતિદ્વન્દિ નથી-અધિકારી કર્યો છે. હૃદયમય ખુદા! આ જલાગી ઉપર તમારી આટલી બધી કૃપા કેમ છે એ હું જાણતો નથી. જાઓ, સેંકડો પ્રત્યયથી આ મહાવિશ્વનો વિનાશ થઈ જાઓ, અત્યંત શોચનીય દારિદ્ર્ય મને ઘેરી લેયો, અભાવ અને કષ્ટનો દુઃખથી

શુદ્ધિ બુદ્ધિનો લોપ થાઓ—ગમે તેમ થાઓ તો પણ મને શોક નથી; છતાં ખુદા ! તમે તમારામાં મારો વિશ્વાસ દૃઢ રાખજો. વળી આ પતિપ્રેમનિરતા, સરળહૃદયા, રમણી રત્નના સહવાસ સુખથી જીવનના છેલ્લા દિવસ સૂધી મને વિયોગી કરશે નહિ.”

આ વાક્યો ઉચ્ચારતાં ધર્મપ્રાણ મોહસીનનાં નેત્રોમાં પ્રેમાશ્રુજળ ભરાઇ આવ્યાં. તેના અંતરનો અસહ્ય ભાર હલકો થઇ ગયો.

આ સમયે કોઇએ જુદારથી કહ્યું:—“મોહસીન સાહેબ ઘરમાં છે કે ?”

આ કંઠસ્વર મોહસીનથી અપરિચિત હતો. તેણે સત્વર ઉઠી બેઠા થઇને ઉચ્ચ ઠંઠે કહ્યું:—“ગુલ !”

સુંદરી ગુલબદને દેવદૂતની માફક પતિ પાસે આવીને કહ્યું:—“મને બોલાવી કે ?”

મોહસીને કહ્યું:—“હા, તું ઇબ્રાહીમ અગર ગુલનારને નીચે પ્રવેશદ્વાર નજીક મોકલ. કોઇ દેખુદાર દેવું અદા કરવા આવ્યો હોય એમ લાગે છે. જ્યાં સૂધી એ માણસ મારી પાસે હોય ત્યાં સૂધી તું આ તરફ આવીશ નહિ. જા, હમણાં જ જા.”

ગુલબદન એ ઓરડાનો ત્યાગ કરી નીચેના મજલે જતી હતી એવામાં ઇબ્રાહીમ ઉપર તેની નજર પડી. તેણે ઇબ્રાહીમને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“જુદાર કોઇ આવેલ છે તેને તારા સાહેબ પાસે લઇ જા.”

આમ ઠહી ગુલબદન ખીજા ઓરડામાં ચાલી ગઇ, તથા ઇબ્રાહીમ પણ નીચે જઇ આવેલા માણસને સન્માનસહ પોતાના સાહેબ પાસે પાસે લઇ ગયો.

પ્રકરણ ૨ જી.

શયતાનનો પાસો.

દુનિયામાં શયતાન અને સાધુ ઉભાનું અસ્તિત્વ હોય છે. પરંતુ તેમાં સાધુની સંખ્યા થોડી અને શયતાનની વિશેષ હોય છે, છતાં જેઓ જહારથી સાધુ ખનીને અંતરથી શયતાન હોય છે તેઓ ઘણા લયંકર જીવ છે. કોઈ ભરાયલા વિષધરની માફક તેઓ જેને હંશ દે છે, તેનો છુટકારો કોઈ પણ રીતે થતો નથી. આવા વર્જનોજ એક માણસ રોગ શર્યાધીન મોહસીનની સાથે મુલાકાત કરવા આવ્યો હતો. સુખના દિવસોમાં મોહસીનના અંતરંગ ખંધુઓમાં તેની ગણના થતી હતી. કેવળ એટલું જ નહિ પરંતુ મોહસીને પોતાની સારી સ્થિતિમાં એક હજાર સોના મહોરો તેને હાથની આપી હતી. એ માણસ ચિકિત્સાનો વ્યવસાય કરતો હતો. તેનું નામ ફ્રેન્ડુખાન હતું. તેનો વ્યવસાય પણ સારી રીતે ચાલતો હતો. તેનો આ વ્યવસાય વિશેષ સારી રીતે ચાલવાનો સંભવ હતો, પરંતુ ફ્રેન્ડુખાન લયંકર અર્થપિશાચ હોવાથી માણસો લયકર સંકટના પ્રસંગ સિવાય તેને ખોલાવતા નહિ.

હકીમ ફ્રેન્ડુખાન મોહસીનનો એક દેણદાર હતો. વ્યાજની રકમ ગણતાં મોહસીન તેની પાસે ઘણી મોટી રકમ માગતો હતો, આમ છતાં અત્યાર પૂર્વે તે જ્યારે મોહસીનની ચિકિત્સા કરવા આવતો હતો ત્યારે તે તેની પાસે ચિકિત્સા કરવાની રકમ લીધા સિવાય રહેતો નહિ. ઔષધ આપીને તે ઘણી વધારે ફિઝમત લેતો

હતો, અર્થાત્ મોહસીનની લેણી રકમનું વ્યાજ પણ તે પોતાની દવાની કિંમતમાં ગણી લેતો હતો.

મોહસીનના જ્ઞાનખાનામાં ફૈજુખાન નિર્વિઘ્ને પ્રવેશ કરી શકતો હતો. સુંદરી શિરોમણિ ગુલબદનનું પણ તેણે દર્શન કર્યું હતું. ફૈજુખાનને પતિનો તદન અંતરંગ બંધુ અને ચિકિત્સક સમજીને ઘણી વખત પુરકામાં મ્હોં ઢાંકીને તથા કવચિત્ પુરકો કાઢી નાખીને તે તેની સાથે વાતચિત્ કરતી હતી.

હકીમ ફૈજુખાન મોહસીનના રોગની ચિકિત્સા કરતો હતો; પરંતુ એવામાં કેઈ કારણથી એકાએક તે આવતો બંધ થઈ ગયો. એ કારણ ગુલબદન જો કે જાણતી નહોતી પરંતુ મોહસીન સારી રીતે જાણતો હતો. કેમકે એક દિવસે તેણે હકીમ ફૈજુખાનને ઠહું હતું કે, “તમે બંધુઓ છો-મારા અંતરંગ છો. હમણું દુર્ભાગ્યેયોગથી હું રોગશય્યામાં સૂતો છું. આવા શોચનીય વખતે સહાયતા નહિ કરવાં તમે મને વિશેષ નીચોવો છો એ શું ઉચિત છે કે? ન્યાય પુરઃસર મારી લેણી રકમ આપવા તરફ પણ તમે ખિલકુલ લક્ષ્ય આપતા નથી! આવો પ્રકાર જોઈ હું વિશેષ દુઃખિત થઈ છું.”

આ વાત થઈ તે દિવસથીજ હકીમ ફૈજુખાન મોહસીનની દવા કરવા આવતો બંધ થયો. જો નોકર મોહલી તેને બોલાવવામાં આવતો તો તે જૂઠાં જૂઠાં અસત્ય કારણો દર્શાવી મોહસીન પાસે આવતો નહોતો. વળી જો કદાચ મોહસીનના દૃઢ આગ્રહને વશ થઈ કવચિત્ તેને આવવું પડતું તો તે માત્ર થોડો વખત રોકાઈ પાછો આવ્યો જતો. બરાબર ધ્યાનથી તે તેની ચિકિત્સા

પણ કરતો નહોતો.

મોહસીનનો વિશ્વાસુ પ્રમાણિક નોકર ઈબ્રાહીમ આ શયવાન હકીમ ફેજુખાનને સારી રીતે ઓળખતો હતો. તેણે તેના આગ-મનના સમાચાર મોહસીનને નિવેદન કર્યા. મોહસીન પોતાના મનમાં આ અર્થપિશાચ હકીમ ફેજુખાનનો ઘણો તિરસ્કાર કરતો હતો. તેણે વિચાર્યું :- “હું તેની દવાનું મૂલ્ય અને પરિશ્રમનો ખર્ચો આપી શકતો નથી તેથીજ તે મારી પાસે આવતો નથી. એ મારો દેણદાર છે એણે મારી પાસેથી એક હજાર સોના મહોરો લીધેલી છે. વ્યાજની રકમ ગણતાં હું તેની પાસે ઘણી ગંદોટી રકમ માગું છું. એ રકમ ભરપાઈ કરવાને ખર્ચો મારી પાસેથી દવાના પૈસા મળતા નહિ હોવાથી તેણે મારે ત્યાં આવવું બંધ કર્યું છે. એના જેવો સ્વાધી માણસ આજે જ્યારે વગર નિમંત્રણે મારી પાસે આવ્યો છે, ત્યારે તે કોઈ સ્વાધીને વશ થઈને જ આવેલો હશે એમાં કાંઈ શંકા જેવું નથી. એ શું કહે છે તે જોવું જોઈએ. તેના મનમાં સુમતિનો સંચાર થયો હોય તો એ કાંઈ તદ્દન અસંભવિત નથી.”

મોહસીન પોતાના સ્વભાવસિદ્ધ સરળતાના ગુણથી ફેજુખાન પરના પોતાના સંઘળા રાગદ્વેશને ભૂલી ગયો. તેણે વિચાર્યું કે એ જ્યારે ઉપચારક થઈને આવ્યો છે ત્યારે તેની સાથે કોઈપણ પ્રકારની અશિષ્ટતા કરવી જોઈએ નહિ; છતાં શય્યાના ત્યાગ કરવાની મોહસીનનામાં શક્તિ નહોતી. તેણે ઈબ્રાહીમને કહ્યું :- “હકીમ જાહેબને અત્રે આવવાનું કહે.”

હકીમ ફેજુખાને નોકરની સાથે મોહસીનના ઓરડામાં પ્રવેશ

ઠયો. મંત્રિન શય્યામાં સૂઈ રહેલા શકિતહીન મોહસીનને જોઈ ફેબુખાને સંમાન સહિત એક સલામ કરી. ત્યાર પછી મોહસીને તેને આસનપર બેસવાનો સંકેત કરી કહ્યું:—“આ શું દોસ્ત? આટલી બધી બિમારી વધી ગયેલી હોવા છતાં મને ખબર કેમ મોઠલી નથી?”

લોક ચરિત્રને સારી રીતે સમજનાર મોહસીને કહ્યું:— “સ્થિતિનું પરિવર્તન થવાથીજ આમ બન્યું છે. બંધુ! પૂર્વે એવો પણ વખત હતો કે, એકજ દિવસમાં મેં અગણિત સોના-મહોર પ્રસન્નતાપૂર્વક ખરચી હતી. અત્યારે હવે ફેવાજ એકજ સોનામહોર માટે મારે દુઃખ વેઠવું પડે છે. પૂર્વે હું આપને નહોતો બોલાવતો તો પણ આપ મને મળવા આવતા હતા; પરંતુ હવે મારો નોકર વારંવાર આપને બોલાવવા આવતો હોવા છતાં આપનો પત્તો લાગતો નથી. વળી દુઃખના દિવસોમાં બંધુ બાંધવોને દુઃખી નહિ કરતાં હું પોતેજ દુઃખ ભોગવી લેવાને ઇચ્છું છું.”

“આપ આ શું કહો છો? આપનો નોકર મને બોલાવવા આવ્યો હતો એમ હું હમણાંજ જાણું છું. આ ચિદ્રિસાના ધંધાને અંગે મારે હમેશા કોઈ નહિને કોઈ સ્થળે આઠાસ્મક રીતે જવું પડે છે. પેલો વૃદ્ધ હકીમ વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે વ્યવસાય કરી શકતો નહિ હોવાથી ઘણાખરા રોગીઓની હવા મારેજ ઠરવી પડે છે. મન શ્વાસ મૂકવાનો પણ અવકાશ નથી. ક્યારે કયાં કોઈ છું એ કંઈ ચોક્કસ નથી. ગમે તેમ હો, આપ મને ક્ષમા આપો. આપના જેવા સહુદય દોસ્ત મેં ઘણા ઘોડા જોયા છે!”

ફેણખાને કૃત્રિમ ભાવનાથી કહ્યું.

“આપ હજી પણ મારા ઉપર આટલો બધો રોષે રાખો છો એ જોઈને હું પ્રસન્ન થાઉં છું. દુઃખના દિવસોમાં—દરિદ્રતાના દિવસોમાં સુખના દિવસના બંધુઓની સહાનુભૂતિ ઘણી મધુર લાગે છે. આ કૃતદ્ધન જગતના ઘણા માણસોને બંધુ સમજી મેં મારા સુખના સમયમાં તેમને ઉછીની રકમો આપી છે; પરંતુ હવે એ રૂપિયાની ઉધરાણી કરવા જતાં તેઓ અપમાન કરીને મારા નોકરને હાંકી કાઢે છે. આવોજ આ યુગનો ધર્મ તથા આવી જ આ ઠાણ-કુળની કૃતજ્ઞતા છે! એ માટે હું બિલકુલ દુઃખિત નથી, છતાં મારા પૈસા બદમાશ માણસોના હાથમાં ગયેલા હોવાથી જ મને શોક થાય છે. જુઓ, આપની પાસે પણ હું એક હજાર સોના-મહોરો મારું છું; છતાં એ માટે મેં હજી સુધી તગાદો કર્યો છે? હું જાણું છું કે, સગવડ થશે એટલે આપ એ રકમ મને પાછી આપશો.”

ફેણ હકીમે પોતાની દાઢી ખરાબર પસવારીને કહ્યું:—
“આપનું કહેવું સર્વથા સત્ય છે. વળી હું આજે સેંકડો કામ પડતાં મૂકી એ વાત કહેવાનેજ આપની પાસે આવ્યો છું. આપને એક વખત જોવાની તથા ઔષધની વ્યવસ્થા કરવાની પણ મારી ઇચ્છા હતી. આજે થોડી વ્યાજની રકમ પણ હું લઈ આવ્યો છું. પરમ દિવસે મારે અર્જરૂમ જવાનું છે. અર્જરૂમનો એક મહા ધનવાન સરદાર ભયંકર રોગની પીડાથી રીભાય છે. એ સરદારે ચિકિત્સા કરવા માટે એક હજાર સોના મહોરો મને અગાઉથી મોકલી આપી છે. એ રકમ મેં આપને આપવા માટે

રાખી છે. જો ત્યાં એક એ અઠવાડીયાં રહીશ તો બીજી પક્ષ એ હજાર સોનામહોર મળવાનો સંભવ છે. સાહેબ, આપનો ઉપકાર હું બુઢી ગયો નથી. આપની રકમની સગવડ નહિ થઈ શકેલી હોવાથી જ હું આપની પાસે આવતાં સંકેતિતો હતો. મારી પત્ની સાથે આપનાં પત્નીનો તો ઘણો રનેહ સંબંધ છે. હું મારી પત્ની પાસે એ એક હજાર સોના મહોરો મૂકી જઈશ. તમારાં પત્ની યથા સમયે મારે ઘેર જઈ એ રકમ લઈ આવશે. હું એ રકમ આજે લઈ આવત પરંતુ એક વેપારીના નાગની ચીકી આવેલી હોવાથી તેને ત્યાંથી એ રકમ લઈ આવવાની છે તેથી એ સંબંધીનો બંદોબસ્ત કરતાં વિલંબ થાય તેમ છે. જો કે હું એ વેપારીને ત્યાં ગયો હતો પરંતુ તે બહાર ગયેલો હોવાથી તેની સાથે મારી મુલાકાત થઈ નથી. વળી ઘણે દૂર જવાનું હોવાથી કાલનો આખો દિવસ પ્રવાસની તૈયારી કરવામાં જશે અને તેથી કાલે હું આવી શકીશ નહિ. હમણાં વ્યાજના હિસાબની થોડી રકમ હું લઈ આપ્યો છું એ સ્વીકારો.”

આમ કહીને કૃપણ હકીમે મોહસીનના હાથમાં દશ સોના-મહોરો આપી, મોહસીને મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—“આ કૈશુ-ખાન હકીમને લોકો કૃપણ કહે છે; પરંતુ જો આ હાલ વરીકે પ્રખ્યાત છે, બજારમાં જેમનાં માન પ્રતિષ્ઠા છે તેમના સર્વના કરતાં આ કૃપણ હકીમને હું સારો ગણું છું. મારા આવા જંકટમય વખતે એ પોતાની જાતે મારું ઋણ અદા કરવાને આપ્યો છે. આજ કાલે આવું મહત્વ કેટલા લોક દર્શાવે છે?!”

અત્યાર પહેલાં કૈશુના વ્યવહાર માટે મોહસીનના મનમાં જે

તિસ્કાર ઉત્પન્ન થયો હતો તે તેના આજના વ્યવહારથી દૂર થઇ ગયો.

હકીમની આપેલી સોનામહોરો ઉશિકા નીચે મૂકીને મોહસીને કહ્યું:-“ભાઈ! તમારા આ ઉપકાર માટે હું તમારો આભાર માનું છું, મારો આ રોગ સદંતર દૂર થઇ જાય એવી કોઈ દવા તમારી પાસે નથી કે?”

હકીમે કહ્યું:-“સાહેબ! આપનો રોગ આજ કાલનો નથી અને તેથી તે એકાદ દિવસમાં મટી જાય એવો સંભવ નથી. હું અર્જુનના સરદાર પાસેથી અત્રે પાછો આવ્યા પછી આપની ચિકિત્સાની યથોચિત વ્યવસ્થા કરીશ.”

આમ કહી ફેબુ ઉઠી ઉભો થયો, તથા ઘણીજ નમ્રતાથી મોહસીનને એક સલામ કરતાં બોલ્યો:-“ત્યારે હું હવે વિદાય થઈ છું. પરમ દિવસે આપ આપનાં પત્નીને મારે ત્યાં મોકલજો. વળી પરમ દિવસેજ આપની રકમ મંગાવી લેવાનું અવશ્ય રમરણ્યમાં રાખજો. મારી પત્ની ઘણીજ દ્રવ્યલોભી છે. તે એટલી બધી રકમ સહેલાઈથી આપે તેમ નથી. જો એ રકમ એની પાસે વિશેષ દિવસ સૂધી રહેશે તો તેના અંતરમાં માયા ઉપજશે. પછીથી એની પાસેથી એ રકમ મેળવવાનું કામ મુશ્કેલ થઇ પડશે.”

સરળ હૃદયના મોહસીને કહ્યું:-“એ હું જહુ સારી રીતે જાણું છું. સ્ત્રી જાતિનો પોતાના પતિ ઉપર જેટલો પ્રેમ નથી હોતો તેટલો પ્રેમ પૈસા ઉપર હોય છે. તમો નિશ્ચિંત રહેજો. શુભળહન પરમ દિવસે આપને ત્યાં અવશ્ય આવશે.”

ફેબુખાને હસીને કહ્યું:-“આપનું કહેવું ખરું છે. જો ઘણી

સાચી વાત છે.”

દૈવ્ય વિદાય લઈ ચાલ્યો ગયો અને તે સાથે રૂપની પ્રભાથી એ ઓરડાને વિશેષ હજીવળ કરતી ગુલબદન ત્યાં આવી પહોંચી. તે ધીમે ધીમે મોહસીનની શય્યા પાસે આવી ઉભી રહી. તેણે સ્મિત મુખે કહ્યું:—“પ્રિયતમ! મેં સઘળી હકીકત સાંભળી છે.”

મોહસીને ગુલબદનને પોતાના હૃદય ઉપર તાણી લઈ તેના મુખ પર ચુંબન કરીને પૂછ્યું:—“પ્રાણેશ્વરિ! તેં શું સાંભળ્યું છે?”

ગુલબદને પુનઃ હાસ્ય કર્યું. એ હાસ્યની સાથે મોહસીનના અંધકારમય નિરાશ પ્રાણમાં એક પ્રકારની તીવ્રજ્યોતિને વિકાસ થયો. ગુલબદને કહ્યું:—“દૈવ્ય હકીમ જેવો કૃપણ માણસ સ્વેચ્છાથી જ્યારે આપણું દેવું અદા કરવાને આપણે ત્યાં આવ્યો છે ત્યારે આપણા દુર્ભાગ્યના દિવસોનો અંત આવી સત્વર આપણે ભાગ્યે-યદ થશે એમ લાગે છે. સ્વામિન્! આપ જાણો છે કે, મનુષ્યના દુઃખના દિવસો ચાલ્યા ગયા પછી પુનઃ જ્યારે મુખના દિવસ આવે છે ત્યારે અસંભવ પણ સંભવ થાય છે. જે કંબુસ માણસના હાથથી પાણી મુદ્દાં ગળતું નથી એ જ્યારે આપણી રકમ પાછી આપવા તૈયાર થયો છે, ત્યારે આપણું જીભું લેણું પણ ઇશ્વરની કૃપાથી અવશ્ય વસુલ આવશે.”

મોહસીન આ સ્વાર્થી વિશ્વસંસારના કપટી, અવિશ્વાસી, ધર્મજ્ઞાનહીન લોકોના આચાર વ્યવહારનો પૂર્ણ પરિચય મેળવી શક્યો હતો; તેથી તેણે પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—
“અનાજ ઘરમાં આવે ત્યાં સૂધી તેનો વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ નહિ. જ્યાં સૂધી એ અનાજ લોજન રૂપે પેટમાં ન જાય ત્યાં

સૂધી તે આપણી કુધા તુમ ઠરશે એમ માનવું જોઈએ નહિ. ફેળુખાન હકીમની રકમ ગુણબદનના હાથમાં ન આવે તથા મારી પેટીમાં ન પડે ત્યાં સૂધી એ રકમ સંબંધી સ્થિરતાપૂર્વક કાંઈ વિચારી શકાય નહિ.”

ગુણબદને પતિને ચિતાતુર જોઈને પૂછ્યું:—“ તમે શો વિચાર કરો છો ? ”

મોહસીન:—“ હું તારા આ વસન્તના નવ વિકસિત કુસુમના જેવું મનોહર મુખમંડળ જોઈ વિધાતાની અપૂર્વ રચનાચાતુર્યને વિચાર કર્યો ઠરું છું.”

ગુણબદન:—“ ના, તમે જોટું જોલો છો ! તમે પૈસા સંબંધીના વિચાર કર્યો કરો છો. જો તમે મારો વિચાર કરતા હોવ તો તમારું મોં હર્ષથી પ્રકુદ્ભ બની ગયું હોત.”

મોહસીન:—“ તારી કલ્પના ખરી છે.”

ગુણબદન:—“ તમારે લય રાખવાની જરૂર નથી. ફેળુની પત્ની સાથે મારો ઘણો સારો સંબંધ છે.

મોહસીન:—“ એ ખરું પણ ફેળુની ચતુર ગૃહિણી તેના પતિના તથા તારા કરતાં સોનાની મહોરોને વિશેષ મ્હાતી હોય એમ મને લાગે છે.”

ગુણબદન:—“ ઠીક છે, જોઈ લેવાશે. વચ્ચે વખત તો માત્ર એકજ દિવસનો છે ને છતાં:—

ગુણબદને પોતાનું વાક્ય પૂર્ણ કર્યું નહિ. મોહસીન તેના અંતરની વાત જાણ્યા સિવાય શાન્ત થાય તેમ નહોતો, તેણે કહ્યું:—“ છતાં શું તે તારે મને કહેવું પડશે.”

ગુલબદન:-“હું એમ કહેતી હતી કે, તમે એક હજાર સોના મહોરો, ફેળું પાસેથી મેળવશો. એ સોના મહોરો જો હું વસુલ કરી લાવું તો તેમાંની અડધી મારી!”

મોહસીને સહાસ્ય મુખે કહ્યું:-“બસ એજ વાત! અડધી સોના મહોરો લઇને તું શું કરીશ? બધી સોના મહોરો તું જ લેજે. આ વિશ્વજ્ઞસારમાં મને જરૂરની હોય એવી એક પણ વસ્તુ નથી. એ રકમનો તું તારી ઇચ્છાનુસાર ઉપયોગ કરજે. તારૂં હસ્તું મ્હોં એજ મારા આ રોગની દવા છે. ગુલબદન! પ્રથમના સુખના દિવસો યાદ આવે છે કે જે દિવસોએ અસંખ્ય દીપમાળાઓથી આપણે આ મહાલય પ્રકાશી રહેતો હતો. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં વાદ્ય યંત્રોનો ધ્વનિ વાયુ સાથે ભળી જઈ શ્રાવ્યોના ચિત્તને વિમુગ્ધ બનાવી દેતો હતો. ઉત્કૃષ્ટ શિરાળી પીવામાં આવવાથી અને સ્વાદિષ્ટ લોભ્ય આમથી આરોગવાથી મન અંતર તથા પ્રાણ પ્રપુલ્ક રહેતો હતો. અરેરે! ક્યાં છે એ સુખના દિવસો! એ દિવસોની સ્મૃતિ પણ હવે અંતરને વ્યથિત કરે છે.”

ગુલબદને એક ગાઠ નિશ્વાસ મૂકીને કહ્યું:-“એ સઘળી સ્મૃતિનું વિરમરણ કરો. હુંબના દિવસોમાં ભૂતકાળની સુખમય સ્મૃતિ માનવ હૃદયને બાળી ખાકસાર કરી નાંખે છે, ભૂતકાળના વિચારોનો ત્યાગ કરી વર્તમાનકાળને વિચારો. તમારી પાસે શું નહોતું? સઘળું તમે તમારી બુદ્ધિના દોષથી ગૂમાવ્યું છે! છતાં એ માટે તમે જ્યારે પશ્ચાત્તાપ કરો છો ત્યારે તમારાથી જે ભૂલ થઈ ગઈ તેની ખુદા તમને ક્ષમા આપશે.”

આમ કહી ગુલબદન ગૃહકાર્યાર્થે ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૩ જી.

‘લેને મહા પૂત જોર જો આઈ ખસમ !’

આશાના આનંદમાં એક પ્રકારની તીવ્ર માહત્તા હોય છે. અસંભાવિત ઉપાયથી કોઈ સ્થળેથી કાંઈ મળશે એવી દરિદ્ર માણસની ચિંતામાં પણ એક પ્રકારની વૈદ્યુતિક શક્તિ હોય છે. વિધાતાની આ આખી દુનિયા એવી રીતેજ ચાલતી હોવાથી આવી આશાના આનંદની વૈદ્યુતિક શક્તિ મોહસીન તથા ગુલબદનના હૃદયને હર્ષથી પ્રવૃત્તિત કરે એમાં શું આશ્ચર્ય !

કાળચક્રના આવર્તનમાં વચ્ચેનો દિવસ પસાર થઈ ગયો. ત્રીજા દિવસે મધ્યાહ્નકાળે ગુલબદન બીબીએ પોતાના વિશ્વાસુ નોકર ઇબ્રાહિમને એક પર્દાવાળી ગાડી લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી.

એ સમયે સ્વાધીન દેશમાં સ્ત્રી લોકમાં પણ સ્વાધીન ભાવથી આવવા જવાની રીત હતી; પરંતુ એવા પ્રસંગે મુખ મંડળને સર્વોંશે ઢાંકી રાખવું પડતું.

મોહસીનના ખંગલાથી ફૈજુખાન એક માઇલના અંતરે રહેતો હતો. આમ હોવાથી ગુલબદન બીબીએ એક પર્દાવાળી ગાડી મંગાવી. તેને ફૈજુખાન હકીમના જનાનખાનામાં જવાનું હતું તેથી તેણે પોતાની વિશ્વાસુ દાસી ગુલનારને પોતાની સાથે લીધી.

યથા સમયે ગુલબદને ફૈજુખાનના અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી તેણે ફૈજુખાનની એક બાંદીને કહ્યું:—“ તારી બીબીને ખબર આપ કે, મોહસીનની બીબી ગુલબદન તેમને મળવા ઇચ્છે છે.”

ખાંદી ચાલી ગધ. ગુલબદને પોતાની ખાંદી ગુલનારને કહ્યું:—

“તું અત્રેજ રાકાજે. હું ઘણી ઝડપથી કામ પતાવીને આવું છું.”

થોડા વખતમાંજ પેલી ખાંદીએ ગુલબદન પાસે આવીને કહ્યું:—“આપ મારી સાથે આવો.”

ગુલબદન કોઈ પણ પ્રકારની શંકા રાખ્યા સિવાય સરળ ચિત્તે અને આશાપૂર્ણ હૃદયે એ ખાંદીની પાછળ પાછળ જવા લાગી. ખાંદીએ તેને એક ઓરડામાં લઈ જઈને કહ્યું:—“આપ અત્રે બેસો.”

આમ ઠી ખાંદી ચાલી ગઈ. એ સુંદર દિવાનખાનામાં ગુલબદન એકલી વિચારમગ્ન સ્થિતિમાં બેસી રહી. એવામાં તેણે હકીમ ફૈઝુખાનને સહાસ્ય મુખે એ દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરતાં જોયો. આ પ્રકારથી ગુલબદનને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. હકીમ નજરે પડતાંજ તેના અંતઃકરણમાં એક પ્રકારનો ભય ઉપજ્યો. તરતજ તે પોતાના મોંને ખુરખામાં છુપાવી દઈ ઉઠી ઉભી થઈ.

ફૈઝુખાને ઘણા મધુર સ્વરે કહ્યું:—“ગુલબદન બીબી ! તમે આસન ઉપરથી ઉઠી ઉભાં કેમ થઈ ગયાં ? અગત્યનું કારણ ઉપસ્થિત થવાથી આજે હું અર્ઝૂમ તરફ જઈ શક્યો નથી. મારા શ્વસુર મહાશય ઘણા બીમાર થઈ ગયા છે. મારી પત્ની તેના પિયરમાં ગઈ છે. બે એક દિવસ પછી તે અત્રે આવશે. વળી મેં આજે તમારી રકમ આપવાનો વાચદો કરેલો હોવાથીજ મારે ઘેર રોકાઈ રહેવું પડ્યું છે. તમારે આશ્ચર્યચકિત બની જવાની જરૂર નથી.”

ગુલબદને મૃદુસ્વરે કહ્યું:—“આપની સહુદયતા માટે હું આપને ધન્યવાદ આપું છું. મારા પતિ બિમાર છે એ તો આપ જાણો છો,

એમની સેવા કરવાનો ભાર મારા ઉપર છે, મારાથી વિશેષ વખત રોકાવાય તેમ નથી.”

કૈંબુખાને હાથે મુખે કહ્યું:—“જ્યારે આ ગરીબખાનામાં મારા અંતરંગ બંધુનાં પત્નીનું આગમન થયું છે ત્યારે આજે હું ધન્ય થયો છું. હું તમને મારાથી બની શકશે એટલું સંમાન અવશ્ય દર્શાવીશ.”

કૈંબુખાન ચિકિત્સક હતો. મોહસીનના અંતઃપુરમાં તે સંકોચ સિવાય જઈ શકતો હતો. ગુણબદન એક વખત ઘણી ખિમાર બની ગઈ હતી. તેની ચિકિત્સા પણ આ કૈંબુખાને કરી હતી; તેથીજ તેના સમક્ષ હાજર થતાં ગુણબદન સંકોચાતી નહોતી; છતાં પતિની ગેરહાજરીમાં કૈંબુખાનના મકાનમાં તેનો સંકોચ ભાવ દૂર થયો નહિ.

ગુણબદને મૃદુસ્વરે કહ્યું:—“હું સારી રીતે જાણું છું કે, આપ અમારા ઉપર પુષ્કળ સ્નેહ રાખો છો. હું આપના અંતરંગ બંધુની સહધર્મિણી છું. મારા તરફ સંમાન દર્શાવવાની કાંઈ જરૂર નથી. આપ સત્વર એક હજાર સોનામહોરો ગણી આપો. હું પાછી જાઉં ત્યાં સૂધી મારા સ્વામી સ્નાન તથા આહારાદિ કરી શકશે નહિ.”

કૈંબુખાનની વાતચિત કરવાની રીત ગુણબદનને ઠીક લાગતી નહોતી. વળી તેના જીવનમાં કોઈ પણ પુરૂષ સાથે તેણે વિશેષ સમય સુધી વાતચિત કરી નહોતી. અહીંથી પોતાનો જલ્દી છુટકારો થાય તો સારું એમજ તે વિચારતી હતી.

કૈંબુએ એ દિવાનખાનામાં પડેલી પેટી ઉઘાડી તેમાંથી તે

સોનામહોરો ભરેલી એ કાથળીઓ ખહાર ઠાઠી. એ બન્ને કાથ-
ળીઓ ગુલબદનને બતાવીને તેણે કહ્યું:—“આ દરેક કાથળીમાં
પાંચસો પાંચસો સોનામહોર છે. મેં તમારા પતિ પાસેથી એક
હજાર સોનામહોર હાંપી લીધી હતી. એ રકમ ઉપરાંત હું
તમને બીજી એક હજાર સોના મહોર આપવાને તૈયાર છું. એ
રકમ તમારે તમારા આ શુભાગમનના સંમાન સ્વરૂપ સમજ-
વાની છે.”

ગુલબદને અરિધર બની જઈને કહ્યું:—“ના ના, બીજી એક
હજાર સોના મહોરો લેવાનો મને બિલકુલ અધિકાર નથી. આપ
અમારી લેણી રકમ આપો, જેથી હું અહીંથી સત્વર વિદાય થઈ
જાઉં.”

ફેજુખાને ગુલબદનની પાસે આવીને કહ્યું:—“ગુલબદન !
મેં એમ સાંભળ્યું છે કે, રમણીનો પ્રાણ કુસુમના જેવો કેમળ હોય
છે. તમે નિષ્કુર નહિ થતાં મારા પર કૃપા કરો. તમારું આ અલૌકિક
દેવદુર્લભ સૌન્દર્ય જોઈ મારા જીગરમાં દંશકની આગ સળગી ઉઠી
છે. એ આગની જવાળાથી હું બળીને ખાકસાર થઈ જાઉં છું.
તરસ્યું હૃદય સરોવર તટપર હોવા છતાં તૃષ્ણાથી આકૃષ્ણ બાકુળ
બની જાય છે. મારા મુખે હું તમને વિશેષ કહી શકતો નથી. તમે
તમારા આ કુસુમ સમાન કેમળ હાથને એક વખત સ્પર્શ કરવા દો.
તમારું આ આદિતીય સૌન્દર્યપૂર્ણ મુખ પુરખામાં ઢંકાઈ રહી
જાણે કે મેઘથી છુપાયલા ચંદ્રના જેવું દેખાય છે. મેઘને સરી
જવા દઈ ચંદ્રની ઉજવણ જ્યોતિથી આ સ્થાનને પ્રકાશિત બની
જવા દો. તમારી એટલી કૃપાના પુરસ્કાર તરીકે માત્ર એક હજાર

સોનામહોરો નહિ પરંતુ બે હજાર સોનામહોરો આપવાને હું તૈયાર છું.”

આ વાક્યો સાંભળવામાં આવતાં ગુલબદનનું સર્વાંગ રોમાંચિત થયું. પગથી હાથથી વાઘણનાં નેત્રોનાં જેવાં તેનાં નેત્રો ક્રોધથી સજગી ઉઠ્યાં. તેનું મન ક્રોધની જ્વાળાથી ઉત્તેજિત બની ગયું. તત્કાળ ફ્રેન્ચુઆન પાસેથી દૂર ખસી જઈને ક્રોધકર્કશ કંઠે તેણે કહ્યું:—“ફ્રેન્ચુઆન ! તમને ધિક્કાર છે. તમારી આ પાપપ્રવૃત્તિને પણ અનેકાનેક ધિક્કાર છે ! આવાં વાક્યો ઉચ્ચારતાં પહેલાં તમારી જીભ કપાઈ કેમ ન ગઈ ? હું પરભી છું—તમારા બંધુની પત્ની છું—પ્રતિજ્ઞાસંપન્ના કુળવધૂ છું. આજે તમે લુચ્ચાઈ કરીને માફ આવી રીતે ભયંકર અપમાન કરો છો ! જો તમારાં સહ-ધર્મિણી આજે અહીં હાજર હોત તો કદાચ તમે આવું સાહસ કરત નહિ.”

ફ્રેન્ચુઆને અત્યંત ઉદ્દાસથી કહ્યું:—“વાહ ! ગુલબદન ! કેવું સુંદર તારું રૂપ છે ! તારા આ ત્રિભુવનમોહન રૂપની તુલના થઈ શકે તેમ નથી ! જો કે તું આટલો બધો ક્રોધ કરે છે તો પણ એ ક્રોધના વિકાસથી તું વિશેષ રૂપવતી લાગે છે ! અય ખુદા ! આ હુલ્લભ સામગ્રી, અમૂલ્ય રત્ન તમે શા માટે રોગી અને હરિદ્રી મોહસીનને અર્પણ કર્યું છે ? સુંદરિ ! તમારો ભય સર્વથા અસંભવ છે. તમને મારા જીગરની વાત જણાવવાના વિચારથીજ મેં કોશલપૂર્વક મારી પત્નીને તેના પિયરમાં મોકલી દીધી છે, અને એટલા માટેજ હું ઉપયાયક થઈને પરમ દિવસે તમારે ત્યાં આવ્યો હતો.”

શુભબદન ખરેખર ભયંકર સંકટમાં સપડાઈ હતી. એક પ્રાણહીન, આત્મભર્યાદાહીન, નિષ્કુર, લાંપટ પાસેથી તે જ્ઞાન મેળવી શકે તેમ નહોતી; તેથી ‘શકે શાકય’ નીતિને વશ થઈ તેણે એક નવી આલાકી વાપરવાનો વિચાર કરીને ઠણું:—“હકીમ સાહેબ ! હવા કરીને રોગ મટાડવો કિંવા તેના વચ્ચનો નિર્ણય કરવો એ ઘણું સહેલું કામ છે ! પરંતુ આ રૂપોન્માદ વ્યાધિની ચિકિત્સા એટલી ઝડપથી તથા સહેલાઈથી થઈ શકતી નથી. મારા પતિ વર્તમાન છે. જો વિશેષ વિલંબ થશે તો તેમના અંતરમાં મારા ચરિત્ર માટે શંકા ઉપજશે. વળી રૂપના નશા અને યથાર્થ પ્રેમમાં આસમાન જમીન જેટલું અંતર છે. આજે તમે માફ રૂપ જોઈને મારી ઉપાસના કરો છો; પરંતુ આ મેઢ માંસમય દેહનું સૌન્દર્ય ચિરસ્થાયી નથી. પછીથી તમે ઠઠાચ શુષ્ક કુસુમની માફક મને પદ્મલિપ્ત કરો તો એ સંભવિત છે. મારા પતિની હમણાં એવી સ્થિતિ છે કે, તેઓ વિશેષ દિવસ સુધી જીવતા રહે એમ જાગતું નથી. જો ઠઠાચ ખુદા ન કરે ને હું જોવા થઈશ તો તમારા આ પ્રસ્તાવનો વિચાર કરીશ.”

ફૈજુખાન ઘણો ચતુર અને શયતાન હતો. શુભબદનનું કૌશલ સર્વાંશે વૃથા ગયું. તેણે વિચાર્યું કે, શુભબદન આવી રીતે તેના પંજામાંથી છટકી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આવા ઉત્તમ સુયોગને વૃથા જવા દેવો તેને ઠીક લાગ્યો નહિ. તેણે ઠણું:—“શુભબદન ખીખી ! આ ફૈજુ હકીમ ઘણાં મૃતપ્રાય માણસોને જીવતાં કર્યાં છે, તથા કેટલાંક જીવતાં માણસોને જીવજીવતાંમાં જહાનનમાં મોકલી દીધાં છે. તું એટલું યાદ રાખજે કે, તારા પતિનું દેવું જહા કરવાની મને

કાંઈ વિશેષ ચિંતા નથી. હમણાંજ હું તને બે હજાર સોનામહોરો નજરાણા તરીકે આપવા તૈયાર છું; પરંતુ જો આ વખતનો લાભ તું નહિ લે તો પછી તને એક પૈસો પણ મળશે નહિ તારો પતિ ભયંકર રોગથી બિમાર છે. સત્તર તેની જીવનકીલાનો અંત આવશે. વળી હમણાં તેને માથે પુષ્કળ દેવું થયેલું છે. મૃત્યુકાળે તે તારા જીવન નિર્વાહ માટે એક પૈસો પણ મૂકી જાય તેમ નથી. અત્યંત દરિદ્રતાના દુઃખથી ભૂખે રીખાઈ ભવિષ્યમાં એક દિવસે તારે મારી કૃપાની યાચના કરવી પડશે. જો તું મારી આ સામાન્ય ઇચ્છાને સંમત નહિ થાય—”

ફૈજુના મહોડામાંથી આટલા શખ્તો નીકળે છે, તેટલામાં એકા-એક ખારણું ઉઘડ્યું અને બે સ્ત્રીઓ ત્યાં દાખલ થઈ. આ બે સ્ત્રીઓમાં એક ફૈજુની પત્ની અને બીજી ખાંદી ગુલનાર હતી.

ગુલનાર લાંબો હાથ કરી ફૈજુપત્નીને તેના પતિની ખડાદુરીનું દર્શન કરાવતાં બોલીઃ—“જેયા આ તમારા પતીના રંગ-ઢંગ ? ગૃહસ્થ સ્ત્રીઓને છાન-કપટથી પોતાને ત્યાં બોલાવી કેવા ધંધા કરે છે ? આ બધો બનાવ મેં દરવાજાની ફાટમાંથી જોયો હતો અને તમારા બાપનું ઘર હું જાણતી હોવાથી વસ્તજ વમોને તેડવા તમારી પાસે દોડી આવી. તમે ભલાં અને માયાળુ છો. તમારા પતિનો ધંધો હકીમનો હોવાથી આ શહેરના દરેક ગૃહસ્થોના ઘરમાં તે આવ-જા કરે છે. અર્થાત્ આવી રીતે જો તે તેનો અયોગ્ય લાભ લઈ કુલકામિનીઓની પવિત્રતા બ્રષ્ટ કરવાનો ધંધો કરશે તો તેની સજા તરીકે તમોને કયે વખતે બેવા થવું પડશે. તેનો ખિયાલ કરી લ્યો !”

આવી રીતે ગુલનારે કૈંજુની પત્નીને અનેક વચનો ઠહી સાંભળાવ્યાં. ગુલબદન હિગ્મૂઠ બનીને બન્નેની તરફ જોવા લાગી અને ચાણીના વખતે ખુદાએ લાજ રાખી એમ માની તે ખુદાના શુકરાના કરવા લાગી. ગુલનારનાં વચનો સાંભળી કૈંજુની ઓતુ શરીર કોધની જ્વાળાઓથી કંપી ઉઠ્યું. સભાવતઃ જ તે અભિ- માની, કઠંશ સ્વભાવની અને તુંદ મિજાજ હતી. સ્વાભાવિક રીતેજ સ્ત્રીઓ, પતિના ગમે તેટલા અપરાધ હોય તો પણ તેના તરફ ક્ષમાની દૃષ્ટિથી જુએ છે; પરંતુ જ્યારે પોતાના પતિને પરસ્ત્રીમાં આસકત થયેલો તે જુએ છે, ત્યારે તે સહન કરી શકતી નથી. ગમે તેવી શાંત સ્વભાવની અને સુલક્ષણી સ્ત્રી હોય તો પણ તે વૈર-પ્રતિહિંસાના આવેશથી ઉશ્કેરાઈ જાય છે.

કૈંજુની સ્ત્રી એક વાઘણની માફક તેની તરફ દોડી ગઈ. કોષકંપિત સ્વરે તે બોલવા લાગી:—“શું આટલા માટેજ તમે ચાલાકી કરી મને મારા બાપને ત્યાં મોકલી દીધી કે? અને પછવાડેથી આવાં કુકર્મ કરે છે? આ કેણુ છે? જેના ઉપકારના બદલામાં તમે તમારી આખી જીંદગી સમર્પણ કરી દો એવા- તમારા ભાઈ જેવા-મોહસીનની પત્ની સામે આવી કુદૃષ્ટિ? ધિક્કાર છે. તમારા જેવા શયતાનોએ જ ગૃહસ્થાનાં સુખવાસી ઘરોને વેરાન કરી દીધાં છે! અત્યારેજ જો ગુલબદન ઠાણની પાસે જઈને પોતાની આબરૂની ફરિયાદ કરે, તો તમારા કેવા હાલ થશે? આબૂકના કુટકાથી તમારી આમડી પણ ઉતરી જશે, સમજ્યા?”

એક લાત લાગતાંજ કુતરો જેમ પોતાનું સ્થાન છોડી ચાલ્યે જાય, તેમ પત્નીનાં વાફાણોથી વીંધાઈ કૈંજુ ત્યાંથી નીચે મ્હોર

આલ્યો ગયો.

શુભબદન જડવત્ બની હતી રહી. 'લેને ગઇ પૂત ઐર ખો આઇ ખસમ' એવી સ્થિતિ તેણે પોતાની થયેલી એઇ.

કૈશુની સ્ત્રી શુભબદનની પાસે આવી. તેણે તેના બન્ને હાથ પોતાના હાથમાં દબાવતાં કહ્યું:—“બહેન, શુભબદન? માફ કરજે. કિસ્મતની કમનસીબીને લીધે મને આવા શયતાનની સાથે ધર-સંસાર નિભાવવો પડે છે, તું મનમાં કાંઇ પણ લાવીશ નહિ. આરબ દેશના ગધેડા કરતાં પણ તે બહુતર છે. નહિ તો ઉપકાર કરનારની પત્ની તરફ તે આવી વર્તણુક ચલાવે નહિ. બહેન, તમારી સ્થિતિથી હું વાકેફ છું અને બનતા પ્રયત્ને હું તમારું કર્મ અદા કરી આપીશ અને તે આ નરાધમની સાથેજ તમારે ત્યાં મોકલાવી આપીશ.”

શુભબદન કાંઇ પણ નહિ બોલતાં શુભનારને સાથે લઇ કૈશુના ઘરમાંથી બહાર નીકળી. બહાર ખુલ્લી હવામાં આવતાંજ તેનો આત્મા જરા શાંત થયો.

બંને જણીએ ગાડીમાં બેઠી. ગાડી આસ્તે આસ્તે ચાલવા લાગી. થોડો વખત બેમાંથી કોઇ કાંઇ બોલ્યું નહિ, પણ આખરે મૌન ભંગ કરતાં શુભબદન બોલી:—“શુભનાર! આ દુનિયામાં તારા જેવું વિદ્યાસપાત્ર મારું કોઇ નથી. તું મારી સગી બહેન જેવી છે. હાલના અમારા દુઃખ વખતમાં જ્યારે અમારા હરેક ઇષ્ટ મિત્રો-આત્મ જનો અમારો ત્યાગ કરી ગયા છે, ત્યારે તમે પતિ-પત્ની અમારી નમકહલાલીથી જે સેવા કરો છો, તેનો બદલો ખુદ તમોને આપ્યા વિના રહેશે નહિ. બહેન, તને એક વિનંતિ

કરવાની છે, ઠરું ?”

ગુલનાર:-“ખાનુ, મારા જેવી એક નચીજ ઠરું. ને તમે જે ૧૦૦૦ થાહો છો, તેજ મારા માટે ખસ છે. આ જિસ્મના અંદર જ્યાં સુધી પ્રાણ છે, ત્યાં સુધી આપનો ખસ તેવા હુકમ ઉઠાવવાને હું પાછી પાની કરીશ નહિ. જેવકાઈથી શું છે, તે તે હું જાણતીજ નથી.”

ગુલખદન:-“ત્યારે સાંભળ. અત્યારે જે કાંઈ બન્યું છે, તેની તેમને ખબર પડવી જોઈએ નહિ.”

ગુલનાર:-“તૌબા! તાબા! આપ શું મને એટલી બધી નીચ અને બેઅકલી માનો છો? અને તેમ હોત તો—”

ગુલખદન તેને આગળ બોલતાં અટકાવી બોલી:-“નહિ, નહિ. તેમ હોત તો આજે મારી ઇજાત બચી શકત નહિ. તું જાણે છે તો ખરી કે, તેમનો મિલજ કેવો છે? આ વાતની જો તેમને ખબર પડે તો તેઓ ગુસ્સાની આગથી સળગી ઉઠશે અને અત્યારે ખિમાર સ્થિતિમાં કાંઈનું કાંઈ થઈ જશે.”

ગુલનાર:-“તે માટે તમે ખિલકુલ ધાસ્તી કરશો નહિ. આ વાતનો સહેજ પણ ઇસારો તેમને જણાવા દઈશ નહિ. છતાં આ વાતને અહીંથી પડતી મુશ્કેલીમાં પણ ચાર નથી.”

ગુલખદન:-“એટલે તું શું કહેવા માગે છે?”

ગુલનાર:-“મારો વિચાર તો એવો છે કે આ શયતાનને કંટકાનો માર ખવરાવવો અને પૈસા પણ વસુલ કરવા।”

ગુલખદન:-“તું જુએ છે તો ખરી કે આપણે સી જાતિ સીએ-આપણથી તેમ કેવી રીતે બની શકશે?”

ગુલનાર:-“ખાનુ સાહેબા, આ વાતને ઠંડી પડવા દેવી ઉચિત નથી, એક ઠાંકરે બે પક્ષી માર્યા વિના છુટકો નથી. નહિ તો તે મૂજી ફરેબથી તમોને પાછાં હેરાન નહિ કરે તેની શું ખાત્રી?”

ગુલબદન:-“ગુલનાર, તું શું કહે છે? તારા કહેવાનો અર્થ હું સમજી શકતી નથી.”

ગુલનાર:-“પહેલાં તો તમે મારી સાથે ઠાજના બંગલે ચાલો. અહીંથી થોડે દૂર તે આવેલો છે. કાજી બહુજ નિષ્પક્ષપાતી અને ઠડક સ્વભાવનો છે. કોઈની ભીડભાડ તે રાખે એવો નથી. જુઓ, પેલો સામે ઉડતો લાલ વાવટો દેખાય છે, તેજ તેનો બંગલો. ત્યાં જઈ તમે હકીમના ઉપર આબરૂ લૂંટવાની કોશેષ કરવાની ફરીયાદ માંડો. કાજીની વડી બાંદી મારી ઓળખીતી છે, એટલે આપણે વિના વિલંબે તેની મુલાકાત લઈ શકીશું.”

ગુલનારની વાત સાંભળી ગુલબદન થોડો વખત વિચારમાં પડી ગયો. પછી મલીન હાસ્ય કરતાં બોલી:-“ગુલનાર! આ બધાનું કારણ મારું રૂપજ છે! તેજ મને આવી જાતનાં સંકટમાં નાખે છે. ખુદાએ મને આટલી બધી ખુબસુરત બનાવી ન હોત તો દુનિયાના લોકો મારી તરફ બદ્દહાનતથી ક્યાંથી ભ્રમ શકત? ડગલે ડગલે હું ભયથી કંપું છું—ક્યાંઈ પણ જવાને મારો આત્મા કબુલ થતો નથી!”

ગુલનાર સહજ હસીને બોલી:-“ન્યાય અન્યાયનો સંપૂર્ણ વિચાર કરનાર ધર્મના અવતારરૂપ સુલતાનના પ્રતિનિધિ ઉમરમાં પણ પુખ્ત છે, એટલે તમારાં સંદેહથી તે લુપ્ત થશે, એવી ચિંતા રાખવાનું કોઈ કારણ નથી. મારો આત્મા તો સાક્ષી પુરે છે, કે

આવાં પગલાં લેવાથીજ આપણા કાર્યનો ઉદ્ધાર થશે મહાન શક્તિવાન કાળના એક હુકમથીજ ફેબ્રુ હીલો થઈને પૈસા આપણા ઘેર આવીને આપી જશે.”

ગુલબદન એક દીધાં નિશ્વાસ મૂકતાં બોલી:-“ પણ તેમ કરવા જતાં આપણને બહુ વખત થઈ જશે અને ઘેર ચિંતા ક્યાં કરશે.”

ગુલનાર:-“ તેની શ્રીકર નહિ. કાળની એક બાંદી મારી બોળ-ખીતી છે, તેના સાથે આપણે સમાચાર કહેવરાવી હાથે કે અમેને ઘેર આવવાને થોડી વાર થશે. કારણ કે ફેબ્રુએ પૈસા નહિ આપવાથી અમેને કાળને ત્યાં જઈને ફરીયદ કરવાની જરૂર પડી છે. આ ખબર સાંભળતાંજ તેઓ ગુસ્સે થવાને બદલે ખુશી થશે. અને વળી તેઓ ક્યારે તમારાં કોઈપણ કાર્યમાં હાથલ કરે છે? તેમને ખબર છે કે, સુલતાનનો પ્રતિનિધિ કાળ આખી પ્રજામાં પિતાની માફક ખુબય છે.”

ગુલબદનનું દિલ થયેલા અપમાનને લીધે હજી સ્થિત બાળ્યા કરતું હતું, અને તેમાં ગુલનારની વાતોએ ધી હોમ્યું. ગુલબદનના આખા શરીરમાં વૈર-બદલો ઠિંવા ઇન્સાફ મેળવવા લાગણી પ્રસરી રહી.

થોડા વખત પછી ગુલબદન બોલી:-“વાર તું કહે છે તેમજ થવા દે; પરંતુ આપણે કાળને એકદમ મળીએ તેના કરતાં કોઈ માણસ પાસે તેમને સમાચાર કહેવરાવી હાથે તો ઠીક.”

આવી રીતે વાતો કરતાં કરતાં ગાડી કાળના ઘર આગળ આવી પહોંચી. ગુલનારે ગાડી દરવાજામાં લેવાની આજ્ઞા આપી-વાનને કરી. દરવાજા ઉપર એક પેહેરેઝીર બેઠેલો હતો. આડીની

અંદર સ્ત્રીઓને બેઠેલી બેઠી પહેરેગીરે ગાડી અટકાવી નહિ, કારણ કે આવી રીતે ઘણી સ્ત્રીઓને પોતાના માલિકને ત્યાં ધનસાફરને માટે આવતી તે બેતો હતો.

હરવાબમાં દાખલ થઈ ન્હાને બાગ વટાવી ગાડી એક સર્વાંગસુંદર સંગેમરમરના પથ્થરથી બાંધેલા મહેલ આગળ આવીને ઉભી રહી. કાજી આ મહેલમાંજ રહેતો હતો. તેના પહેલા મજલાના દિવાનખાનામાં તેની અદાલત આવેલી હતી. ત્યાં બેસી તે હમેશ ન્યાય ચૂકવતો હતો.

ગાડી ઉભી રહેતાંજ ગુલનાર ગુલબદનને લઈ ગાડીમાંથી નીચે ઉતરી. કાજીના ઘરથી સર્વથા પરિચિત હોવાથી તે અંતઃપુર તરફ જવા લાગી. કાજીને ત્યાં સ્ત્રીવર્ગને અંતઃપુરમાં દાખલ થવાને કોઈ બતની હરકત નહોતી.

તેઓના સુભાગ્યે અદાલતના મુખ્ય હરવાબમાં દાખલ થતાંજ કાજીની વડી બાંદી તેમને મળી ગઈ. ગુલનારે તેની ખુલાકાવ લેતાં કહ્યું:—“બહેન, એક માણસને અમારે ત્યાં મોકલાવી દે, અને સમાચાર કહેવરાવ કે અમાને ઘરે આવવાને થોડો વિલંબ થશે માટે કોઈ બતની ફિકર કરે નહિ !”

ગુલનારની આજ્ઞા સાંભળતાંજ તે બાંદીએ એક માણસને મોકલવાની સંદેશો પહોંચાડવા મોકલી દીધા. પછી ગુલનારે તે બાંદીને પૂછ્યું:—“કાજી સાહેબ ક્યાં છે ?”

બાંદી:—“કેમ, તેમની સાથે શું કામ પડ્યું ?”

ગુલનાર:—“તું બજે છે તો ખરી કે, આ મારી માલિક છે. એક દુષ્ટ માણસ વિષે તેમને કાજી સાહેબના પાસે ફરિયાદ કરવી છે.”

ખાંદી:-“પરંતુ હમણાં ખપોર થયા છે. દસ વાગે કચેરી ખર-ખાસ્ત થઇ જાય છે. હવે તો પાછી ત્રણ વાગે ખુલે ત્યારે વાત.”

ગુલનાર:-“તે વાત ખરી, પણ અમા ખુદી અદાલતે તે ફરિયાદ કરવા માંગતાં નથી. મારી માલિકા ધણીજ શરમાળ અને ગૃહસ્થ વેપારીની પત્ની છે.”

ખાંદી:-“વારૂ, સાહેબ હજી સૂધી તેમના વિશ્વામાલયમાં ગયા નથી. એટલે તેમને તેઓ શું કહે છે તે પૂછી જાઉં ત્યાં સૂધી તમે આ ઔરડામાં એક કોચ ઉપર બેસો” એટલું કહી તે ખાંદી ત્યાંથી આલી ગઇ. ગુલનાર અને ગુલબદન નિયત ઔરડામાં દાખલ થઇ કોચ ઉપર બેસી વાતો કરવા લાગ્યાં.

ગુલબદન ખાંદી:-“ગુલનાર, હમણાં કાજી ન મળનાર હોય તો નકામા બેસી રહેવા કરતાં ચાલને ઘેર જઇએ ?”

એટલામાં કાજીની ખાંદી તે ઔરડામાં દાખલ થઇ અને ગુલનારને કહેવા લાગી કે, “સાહેબ તમારાં માલિકાને બોલાવે છે.”

ગુલબદન મોડા ઉપર ખુરખો નાખી ઉઠી. ગુલનાર પણ તેની પછવાડે જવા લાગી એટલે કાજીની ખાંદીએ તેને તેમ કરતાં અટકાવીને કહ્યું:-“હમણા આરામ લેવાના વખતે કાજી સાહેબને વિરક્ત કરવાનો કોઇને અધિકાર નથી. તેમણે માત્ર તમારી માલિકાનેજ બોલાવ્યાં છે, માટે તમારે ત્યાં જવાનું પ્રયોજન નથી. આવા, આપણે એટલો વખત અહીં બેસીને વાતો કરીએ.”

અતી સંકુચિત ચિ-તે, બયથી થરથરવા પડે, લજ્જા-સંકોચ અને ધબકતા હૃદયે સુંદરી ગુલબદન ખાંદીની સાથે કાજીના ઔરડા તરફ જવા લાગી. તેને કાજીના ઔરડામાં દાખલ કરાવી ખાંદી ગુલનાર પાસે આવી અને બન્ને જણીઓ વાતો કરવા લાગી.

પ્રકરણ ૪ થું.

સૌન્દર્ય કે શનુ ?

ગુલબહનને ખુરખાની ઝીણી જાળીમાંથી જોઈ લીધું કે, મહાન રાજા મહારાજાઓના વૈભવોને પણ શરમાવે તેવો તે નયનરંજક ઓરડો શણગારેલો હતો. કાજી એક કોચ ઉપર મખમલના તકીયાને ઝડેલી આડો પડેલો હતો. સુગન્ધિત ઇંછુશિયન તંબાકુની બનાવેલી સીગારેટના ધૂમાડાથી આખો ઓરડો બહેક મારી ગયો હતો. જે બાંદીઓ તેને પંખો નાખતી હતી. તેની આંખોમાં પણ સહેજ નિદ્રાનો ભાસ જણાતો હતો એટલામાં ગુલબહન તેના ઓરડામાં દાખલ થઈ.

ગુલબહનને જોતાંજ કાજીએ જે બાંદીઓને ત્યાંથી ચાલી જવાની ઈસારત કરી. ગુલબહન મંદગતિએ કાજીના કોચ પાસે આવી પહોંચી. છુટણમંડીએ પડી કાજીને કુર્નિસ બજાવતાં તે બોલી:-“ધર્માવતાર, પિતાતુલ્ય કાજી સાહેબ, આપને હું વંદન કરું છું. ખુદ આપનું બહુ કરો.”

કાજીએ સ્મિતમુખે કહ્યું:-“બીબી સાહેબ ! આવો, આ બાંદીઓપર જેસો અને તમારે જે નિવેદન કરવાનું હોય તે કરો.”

કાજીનો સદય ભાવ જોઈ ગુલબહનના હિલમાં જરા હિમ્મત આવી. અત્યાર સુધી તે એમજ માનતી હતી કે, આ શહેરનો પ્રધાન ધર્માધિકારી અભિમાની, કડક અને નિષ્કુર છે; પરંતુ અત્યા-રની મુલાકાતથી તેના તે વિચારો બદલાઈ ગયા.

ગુલબદન કાળને પુનઃ સલામ કરતાં બોલી:—“હુજૂર ગુસ્તાખી માફ કરશો. આપની સામે ગાલીચા ઉપર બેસીને વાત કરવાને હું લાયક નથી. આપ બાણો છો કે, આ શહેરના એક આમિનિયમ ઝવેરી મોહસીનની હું પત્ની છું.”

કાળ હજી સૂધી ધુમ્રપાન કર્યે જતો હતો. સુગન્ધિત ધુમ્રના ગોટેગોટ આખા ચોરડામાં પ્રસરી રહ્યા હતા. થોડીવારે સીગારેટને એક તબક્કામાં રાખતાં કાળ બોલ્યો:—“ખીબી સાહેબ, તમારી હકીકતથી હું વાકેફ છું. મારી વડી બાંદીએ તમારી બધી હકીકત કહી છે, એટલેજ મેં મારા આરામ લેવાના વખતે પણ તમને અહીં બોલાવ્યાં છે. તમારા ખાવિંદ મોહસીનની સાથે જો કે મને ઘાડો પરિચય નથી, છતાં એક સારા ઝવેરી અને વેપારી ગૃહથ, તરીકે હું તેમને સારી પેઠે જાણું છું. હવે, તમારે શું કહેવું છે, તે હું જાણવા માગું છું. જો કે, અદાલતના નિયમ મુજબ ત્રણ વાગ્યા પછીજ મારો ન્યાય કરવાનો દિવાજ છે; પરંતુ આજે તમને હું નિરાશ કરવા માગતો નથી, માટે સુખેથી જો કહેવું હોય તે કહો.”

ગુલબદન બોલી:—“હુજૂર, આ શહેરમાં ફેબ્રુ નામે એક હકીમ રહે છે” કાળ સાહેબમાં એક વિચિત્ર ખેડ હતી. જ્યારે કોઈ માણસ તેમની સાથે વાત કરતું હોય તારે વચ્ચે “પછી” “પછી” એવા શબ્દો બોલવાની તેમને ટેવ હતી. અર્થાત્ તેમણે પણ પોતાના સ્વભાવાનુસાર કહ્યું:—“પછી?”

ગુલબદન બોલી:—“જ્યારે મારા ખાવિંદના દિવસો સારા હતા-અમો સુખ ચેનથી દિવસો ગુજારતાં હતાં-ત્યારે આ શહેરના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો અમારે ત્યાં નાચ-મજલિસમાં તેમજ દરેક શુભ પ્રસંગ

ઉપર આવતા હતા. તે સાથે ફૈયુ હકીમ પણ આવતો હતો. આસ્તે આસ્તે તેણે મારા સ્વામીની સાથે મિત્રતા બાંધી અને તેમની પાસેથી તેણે એક હબ્બર સોના મોહોરો ઉછીતી લીધી.”

કાળુ:—“ પછી ? ”

ગુલબદન:—“પરંતુ હવે અમારી રકમ તે ડૂબાવવા માગે છે. ઘણા તગાદા કરવા છતાં તે એક પાઇ પણ અમોને આપતો નથી.”

કાળુ:—“ વાડ, આ પૈસાનું કાંઈ લખત છે કે ? ”

ગુલબદન:—“ નહિ. તે વખતે મારા પતિની સાથે તેને ઘણી ઘાડી મિત્રતા હતી, તેથી તેવું લખાણ કર્યું નથી.”

કાળુ:—“ પછી ?—મામલો તો ઘણો ગુંચવણ ભરેલો છે. મેં સાંભળ્યું છે કે, હકીમ બહુ લુચ્ચો અને સ્વાર્થલોભુષ છે. સગા ભાઈને ત્યાં જો તે દવા કરવા ગયો હોય તો તેની પાસેથી પણ પોતાની ફી લીધા વિના છોડે નહિ એવો છે ! વળી તમારી અને તેની વચ્ચે કોઈ બાતનું લખત થયું નથી, એટલે બુચ્ચોને બીબી સાહેબ, કે તે જો બદ્દાનત કરી પૈસા લેવાની ના જ પાડે તો તમારું તેના ઉપર કાંઈ ચાલી શકે નહિ ! અમે રહ્યા ધર્મથી ચાલવાવાળા ! પ્રમાણુ વગર અમારાથી પણ કાંઈ થઇ શકે નહિ. પ્રમાણુ એજ અમારાં ચક્ષુ અને તેનાથી અમે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરીએ. વાડ પછી ?—”

ગુલબદન:—“ ખરેખર, આ બાબતમાં લખાણ તો નથી, પરંતુ ધર્મ અને ખુદા તો છે ? ગઇ કાલેજ તે મારા પતિની પાસે પોતાનું ઠર્જ અદા કરવાને આંચો હતો અને તે પૈસા લેવાને તેણે મને આજે તેને ત્યાં બોલાવી હતી.”

કાળુ:—“ પછી ?—તમારો ખાવિંદ હોવા છતાં તમે કેમ પૈસા લેવાને ગયાં ? આ દેશના કાયદાકાનૂનથી તમે માહિતગાર નથી ? એક પર્દાનશિન ઔરતથી આવી રીતે સરેખાબર નીકળાય ખરું ? ”

ગુલબદન:—“ ધર્મોવતાર ! મારા ખાવિંદ આજ છ મહિના થયાં બિમારીથી બિછાને પડ્યા છે. આર્ધાંગ વાયુના રોગથી તેમના શરીરનો એક ભાગ રહી ગયો છે. બિછાનામાં ટેકો આપીને બે હું બેસાડું તો તે જમી શકે છે. લાકડીના અને એક માણસના સહારા વગર તે એક જગાથી બીજી જગાએ જઈ પહોંચી શકતા નથી. આવી સ્થિતિમાં તેઓ હુકીમને ત્યાં કયાંથી જઈ શકે ? ”

કાળુ:—“ હં, હવે મારા સમજવામાં વાત આવી. પછી ? ”

આણ્ણાણ ગુલબદન તેના આ પછી-પછીના સવાલોથી કંટાળી ગઈ. આવી રીતે પ્રશ્નોત્તર ચાલશે તો નકામો વખતનો વ્યય થશે એમ ધારી તેણે પોતે હુકીમને ત્યાં કેવી રીતે ગઈ અને ત્યાં કેવો બનાવ બન્યો તેની અથથી તે ઇતિ સૂધી સવિસ્તર હઠીકત કહી સંભળાવી.

આ વાત સાંભળતાંજ કાળુ અધીરો બની ગયો. કોપથી તેની આંખો લાલ થઈ ગઈ. પાસેના ટેબલ પર હાથ પછાડીને તે બોલ્યો:—“ મૂળ-શયતાન—”

પુનઃ તે ગંભીર બની ગયો. તેની દૃષ્ટિ ઠંઠાર બની ગઈ. તેનો આ વખતનો ચહેરો બેવાં ન્હાનું બાળક પણ ડરી ભય તેમ હતું. તેનો અવાજ મેઘગર્જના જેવો હતો. છેલ્લા શબ્દો તે એવા ભરથી બોલ્યો હતો કે નબળા હૃદયના માણસનું કાળજી પશુ ખસી જાય.

કાળ સાહેબના મોડાડામાંથી નીકળેલા ‘મૂળ-શયતાન’ એટલા શબ્દોથી આખો ઘોરડો ગાળ રહ્યો. કેમલપ્રાણી ગુલબદન આવો લીધણ કંઠસ્વર સાંભળી ચમકી ઉઠી. ભયથી તેનું આખું શરીર કંપવા લાગ્યું. અને કંપારી સાથેજ તેના મોડાડા ઉપરથી ખુરખો સહજ ખસી ગયો. છતાં ચંચળ ગુલબદને તરતજ પાછો સરખો કરી દીધો.

ખુરખો સરકવા સાથ કાળ સાહેબની દૃષ્ટિ ગુલબદનના મુખ-મંડળ ઉપર પડી. અત્યાર સૂધી કૃષ્ણ મેઘાકાશથી ઢંકાયેલા ચંદ્રની ઉજ્જવળ જ્યોતિનેજ તેણે જોઈ હતી. પરંતુ ખુરખો સરી જતાં મેઘમંડળ વિખરાઈ જઈ ચંદ્રનું સ્ફટિક સરખું પ્રતિબિંબ દેખાય તેવી રીતે ગુલબદનની ચંદ્રના જેવી કાંતિ જોતાંજ કાળ સાહેબ મનોમુગ્ધ બની ગયા ! વિસ્મયતાથી તે વિચારવા લાગ્યા:-“ આહા ! મોહસીન જેવા હારિદ્રયપિડિતના અંતઃપુરમાં આવું રમનીરતન ? મહાપ્રતાપશાળી મોસલ પ્રદેશના મુલતાનના જનાનામાં અસંખ્ય સુંદરીઓ છે, પણ આની ખરાબરી કોણ કરી શકે એમ છે ? ”

જ્ઞાનવૃદ્ધ, પ્રવીણ અને ગંભીર પ્રકૃતિના કાળ સાહેબ ગુલબદનનું સૌંદર્ય જોઈ લુપ્થ બની ગયા ! આકાશમાં એકાએક વિજળી ચમકે અને તેથી રસ્તે જનાર પથિકની આંખો જેમ અંભાઈ જાય તેવીજ રીતે કાળ સાહેબની આંખો પણ વિદ્યુત પ્રભામયી ગુલબદનની રૂપપ્રભામાં અંભાઈ ગઈ !

છતાં કાળ સાહેબ જમાનાના ખાધેલ હતા. તરતજ તેમણે આત્મચંચનન કર્યું. હૃદયના બધા ભાવો દબાવી તેમણે પૂછ્યું:- “ બીબી, તમારા ઠહેવા ઉપરથી જણાય છે કે, એ નરપિશાચ

પાપીયે તમારા ઉપર વિષમ અત્યાચાર કર્યો છે. મારા ન્યાયરાજ્યમાં વાઘ અને બકરી એકજ આરે પાછી પીયે છે. બદમાશ ક્રૃત્યુએ તમારા ઉપર નહિ પણ આ શહેરની આખી સ્ત્રી જાતિની આબરુ ઉપર હાથ નાખ્યો છે. હું તેને તેના પાપની શિક્ષા કર્યા વિના રહીશ નહિ. આપણા દેશના સુલતાનના સાંભળવામાં જો આ વાત આવશે તો તેઓ ઉભટા મારા ઉપર વિરક્ત થયા વિના રહેશે નહિ.”

ગુલબદન તેનું આવું ભાષણ સાંભળી ખુશ થઈ ગઈ. સહજ હાસ્ય કરતાં પ્રસંગને અનુસરી તે બોલીઃ—“હુજૂર, આપ તો ધર્મના-ન્યાયના અવતાર છો ! ગરીબોના પાલનદાર અને દુષ્ટોને હંડનાર છો અને તેટલા માટેજ આ બાંદી આપના ચરણમાં ન્યાય માગવાને આવી છે.”

કાજ સાહેબે ગુલબદનની વાત સાંભળી લીધી, પરંતુ તેના ઉત્તર આપ્યો નહિ. તેમના ચહેરા ઉપર ગૂઢ વિચારો કરતા હોય તેવી છાપ પ્રસરી રહી. થોડા વખત સૂધી તેમની વિચારમાળા ચાલ્યા પછી અર્ધનિદ્રિત સ્થિતિમાંથી જાણે કે હુમણાજ જાગ્રત થયા હોય એવો ભાવ દર્શાવી કાજ સાહેબ બોલ્યાઃ—“બીબી સાહેબ ! અત્યાર સૂધી હું તમારાજ વિચાર કર્યા કરતો હતો; પરંતુ તેના ફેંસલા આજે થઈ શકશે નહિ. બદમાશ હકીમ ઉપર કાયદેસર કામ ચલાવવું જોઈએ અને તેથી આજે ત્રણ વાગે અદાલત ભરાશે તે વખતે તેના નામનો પરવાનો ઠહાડી હું તેને બોલાવીશ. માટે વમે ઠાલે બપોરે અહીં આવજો એટલે તમારો નિકાલ કરી આપીશ. વળી તમારા જેવી ગૃહસ્થ સ્ત્રીને અદાલતમાં ફરિયાદી તરીકે ઉભી રાખવી એ મને શોભા ભર્યું લાગતું નથી. માટે આ મારા ખાસ ચોરડા-

માંજ તેને બોલાવી ઈન્સાફ કરી આપીશ.”

તેની વાત સાંભળી ગુલબદન ઘુંટણ મંડીયે પડી અને બે હાથ ભેડી કહેવા લાગી:—“હુજૂરે આલી ! આપની આવી અમાયિક અને પરદુઃખભંજન લાગણી જોઈ આપનો હું ઘણો ઉપકાર માનું છું. જેમ અને તેમ જલ્દી અમારું ઈર્જ અદા થાય એવો નિકાલ આપ કરશે. ઠારણ કે, હાલના અમારા દુર્દિનોમાં એકજ મહોર અમેને લાખ મહોરો ખરાખર છે. વળી અમારા પૈસા જે સહેલાઈથી મળી જાય તો મારી બેઈજજતિની ક્રિયાદ હું પાછી ખેંચી લઉંશ. ઠારણ કે, લોભીને ધનનાશ જેવું એક પણ દુઃખ આ જગતમાં હોતું નથી.”

કાજી સાહેબ પોતાની કાચી-પાકી દહાડીમાં જમણા હાથની આંગળીઓ ખોસી ગુલબદનની તરફ એકાગ્ર દૃષ્ટિએ જોતાં બોલ્યા:— “બીબી, તમે જે કહો છો તે બધું સોજેસોજ આના સત્ય છે. મારી જીંદગીનો અર્ધો ભાગ ન્યાયાન્યાયનો વિચાર કરવામાંજ ગયો છે; પરંતુ તમારા જેવી ક્રિયાદ ઉપર હજી સૂધી વિચાર કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો નથી. જે તમે સપ્રમાણ તે હકીમના ઉપર અપરાધ સાબિત કરી શકશો, તો પછી મારી દંડાજ્ઞા કેવી બીધણુ છે, તેનો તમેને ખિયાલ આવી શકશે.”

હવે વધારે વખત ચર્ચા ચલાવવામાં સાર નથી એમ માની ગુલબદન બોલી:—“હુજૂર આપની આજ્ઞા હોય તો હવે હું ઘેર જાઉં.”

કાજી સાહેબે પોતાની શુભ્ર દંતપંકિત વિકસિત કરતાં કહ્યું:— “જાઓ બીબી, સુખેથી જાઓ; પરંતુ આ મુઠ્ઠામાં કે જેનો મને

વિચાર કરવાનો છે-તેના પ્રતિવાદીના નામથી તો હું માહિતગાર છું પણ વાદિનું નામ જાણી શક્યો નથી ! ”

ગુલબદન સન્માનપૂર્ણ સ્વરે બોલી:—“ બાદીનું નામ ગુલબદન છે ! ”

કાળુ સાહેબ પુનઃ દહાડી ખંજવાળતાં બોલ્યા:—“ ઓહો, માશાઅલ્લા ! કેવું સુંદર નામ ! બાનુ, જેવું તમારું રૂપ છે, તેવુંજ તમારું નામ છે. તમોને પત્ની તરીકે મેળવવવામાં મોહસીન ખરેખર ભાગ્યશાળીજ છે ! ”

કાળુની વાત સાંભળી ગુલબદન સહજ શરમાઈ ગઈ. નીચી દૃષ્ટિએ પુનઃ કુર્નિસ બજવી ન્યાયદંડધારી સાક્ષાત્ ધર્માવતાર ગણાતા કાળુ આસિફઉદ્દોલાની રજા લઈ ગુલબદન ઓરડામાંથી બહાર નીકળી.

ગુલબદનને કાળુ સાહેબ પાસે વધારે વિલંબ લાગવાથી ગુલનાર ઉકંઠિત બની ગઈ હતી. તેને હાસ્યમુખે પોતાની સામે આવતી જોઈ તેણે માન્યું કે, કામમાં ફત્તેહ મળી હોવી જોઈએ. નહિ તો તે પ્રકુલ્લિત મુદ્રાએ આવે નહિ. તેણે પૂછ્યું:—“ કેમ, કેવી ખબર ? ”

ગુલબદન:—“ ખબર સારી તેમજ માઠી-બેમાંની એક પણ નથી. આજે કાંઈ પણ પણ બન્યું નથી. આવતી કાલે આ વખતે આપણને પુનઃ બોલાવ્યાં છે. ”

એટલું કહી ગુલબદને કાળુની સાથે જે જે વાતચિત થઈ હતી, તે બધી ગુલનારને કહી સંભળાવી.

વયોવૃદ્ધા ગુલનાર જમાનાની ખાધેલ હતી. દુનિયાની અનેક

લીલી-સૂકી, રંગ-ઢંગ તેણે બોધ્યો હતા. માનવવૃત્તિની તે સંપૂર્ણ જ્ઞાતા હતી. વળી કાજીની વડી બાંદીની તે બહેનપણી હોવાથી કાજી વિષે કાંઈક અંશે વાકેફગાર હતી. ગુલબદનની વાત સાંભળતાં જ તે તિરસ્કારયુક્ત સ્વરે ટકોર કરતાં બોલી:—“વાહ ! કેવી મજેહની વાત ! મને તો આમાં દાળમાં કાળું જણાય છે. જે કાજીના પ્રતાપે વાઘ અને બકરી એક આરે પાણી પીએ છે, તે જ એક હુકમ કહાડે તો જહાનમને કીડો-હુકીમ ફેંભુ તેને માન આપી અહીં આવી ન શકે ? ખરેખર આમ સમય નષ્ટ કરવામાં કાજીની કાંઈક મતલબ હોવી જોઈએ.”

ગુલનારનું બોલવું ખરું હતું. પરંતુ સંસારજ્ઞાનહીના ગુલબદન હમેશાં સુખના સાગરમાં ઉછરેલી-સ્વામીના સ્નેહમાં પરિપાલિત થયેલી-તેને દોરંગી દુનિયાના મનુષ્ય સ્વભાવની પરીક્ષા ક્યાંથી હોય ! જગતના લોકો કેવા હોય છે, તેઓની નીતિરીતિ કેવી હોય છે, તે વિષે તે કાંઈ જાણતી ન હોતી. માત્ર ભાગ્યદેવીની અવકૃપાથી દુઃખી દિવસોએ તેને બાહ્યજગતની સાથે પરિચય કરાવ્યો હતો. ચોવીશે કલાક અંતઃપુરમાં વસનારી-પતિ એજ પ્રભુ તેમજ સર્વસ્વ છે એમ માનનારી-પુષ્પકલી સમાન ઉછરેલી ગુલબદનને જગતના કંટકમય પંથની ખબર ક્યાંથી હોય ! છતાં ભાગ્યને વશ થઈ પતિના સુખને વાસ્તે તે આજે બહાર પડી હતી. તેમ ન હોય તો પછી ફેંભુ જેવા નરપિશાચને ખારણે તે ક્યાંથી જઈ ચડે !

ગુલનાર અને ગુલબદન પોતાની ગાડીમાં બેઠાં અને ગાડી ઘર તરફ ચાલવા લાગી. ગુલનારના શબ્દો ઉપર મલીન મુખે, ધડકતા

હવે ગુલબદન વિચાર કર્યા કરતી હતી. પતિ પૂછશે કે, “ કેમ, ગુલબદન મારા કહેવા ઉપરાંત તું તે નરાધમને ત્યાં ગઈ અને કેવું પરિણામ આવ્યું ?—હા, આ વખતે હું શું જવાબ આપીશ ? ”

ગુલબદનના ગુલામી ગાલોની લાલી ઉડી ગઈ. તેનો ચહેરો ડિફ્ફા પડી ગયો. સ્નેહમયી ગુલનાર તેનો ભાવ સમજી ગઈ. આશા-પ્રબુદ્ધ સ્વરે તે બોલી:—“બીબી, ચિંતા કરશો નહિ. અનંત આકાશમાં જે સર્વશક્તિમાન ખુદા વિરાજે છે, તેનામાં વિશ્વાસ રાખો. તેની કૃપાથી દુઃખનું વાદળ દૂર થઈ જશે. વાર એક વાત પૂછું છું. શું કાલે તમે પાછાં ઠાણને ત્યાં જશો ? ”

ગુલબદન:—“ કાંઈ નક્કી વિચાર કર્યો નથી.”

ગુલનાર:—“ હું કહું છું કે તમે જશો નહિ.”

ગુલબદન:—“ કેમ ? ”

ગુલનાર:—“આ શહેરમાં તમારા ઘણા શત્રુઓ છે.”

ગુલબદન:—“ કારણ ? મારી આખી જીંદગીમાં મેં કોઈનું અનિષ્ટ કર્યું નથી. મારા સ્વામી અશક્ત, શય્યાગત અને દુર્બળ બની ગયા છે. અમારા સુખના દિનોમાં મારા પતિએ ઘણાઓને પૈસાની મદદ કરી હતી. અત્યારે અમે દુઃખી છીએ અને તેવા વખતમાં તેઓની પાસે પૈસાની માગણી કરવા જવું એ શું પાપ છે ? તેમાં શત્રુતા થવા જેવું શું છે ? ”

ગુલનાર:—“ બાનુ, આ દુનિયામાં કનક અને કામિનીને માટેજ કલહો થયા કરે છે. જ્યાં સૂધી આપણે સારાસારી હોય અને કોઈ સ્નેહી કિંવા આત્મજનને પૈસા આપી મદદ કરીએ; પરંતુ જ્યારે તે પૈસાની માગણી આપણે કરીએ છીએ ત્યારે તો વિવાદ

થયા સિવાય રહેતોજ નથી. એનો તાજેજ દૃષ્ટાંત હકીમ ફેબુનો આપણી નજર આગળ મોબુદ છે. કેમ, ખરૂં કે નહિ ? ”

ગુલનારની જ્ઞાનગર્ભ વાતની થોડો વખત મનનાં ને મનમાં આલોચના કર્યા પછી ગુલનાર બોલી:--“ હા, તું સત્ય કહે છે. પરંતુ જો તેમ થાય તો અનાહારે અમોને મૃત્યુના મુખમાં પડવું પડશે. છતાં જીવનને કલંકિત કરી મરવા કરતાં આવી રીતે મરવું હું લાખ દરજ્જે ઉત્તમ માનું છું.”

ગુલનાર:--“ હા, આ વાત સિવાય મારા મનમાં બીજા પણ કેટલાક વિચાર--”

એટલું બોલતાં ગુલનાર અટકી પડી. ગુલબદને તેના છેલ્લા શબ્દો સાંભળ્યા હતા એટલે તેણે જાણસુ વૃત્તિએ પૂછ્યું:--“કેમ, બોલતાં અટકી પડી ? તું શું કહેવા ઇચ્છે છે ? ”

ગુલનાર:--“તમે ગુસ્સે તો નહિ થાઓ ? ”

ગુલબદન:--“ નહિ.”

ગુલનાર:--“ સત્ય વાત તો એમ છે, કે સ્ત્રીઓને જો રીતે શત્રુઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એક તેનું સૌન્દર્ય અને બીજી તેની અસંયત જીવ્હા ! તમારું સૌન્દર્ય પણ શત્રુની ગરજ સારે એમ મને લાગે છે ! ”

ગુલબદન:--“ હા, મારા સ્વામી પણ તેમ કહેતા હતા અને તું પણ કહે છે.”

ગુલનાર:--“ બાનુ, આ સંસારના અનેક છળપ્રપંચોનો મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરેલો છે. આ કાળને જેટલો તમે શુદ્ધ અને સરળ માનો છો, તેટલો તે નથી. એનો સ્વભાવ અને ચારિત્ર્ય ઉત્તમ

નથી. પોતાના મનની ધમ્મી તમોને કહી સંભળાવવાનો આજે તેને ઉપયુક્ત અવસર મળ્યો નથી, માટેજ તેણે પુનઃ કાલે બોલાવ્યાં છે. કાલે તમે તેની સનમુખ ઉપસ્થિત થશો. ત્યારે તમારી ખૂબસૂરતીને લીધે હકીમ ફ્રેન્ડને તે શિક્ષા કરશે અને તમારા મનની શાંતિને માટે પૈસા પણ અપાવશે. પરંતુ આખરે એટલું જાણજે કે, તમારાં અતુલનીય સૌંદર્યમાં તે લુપ્થ થઈ ગયો છે-આટલી વાત ભૂલી જશો નહિ.”

ગુલબદન સ્વાભિમાની હતી-તેને પોતાના સતિત્વનું અભિમાન હતું. ગુલનારની વાત સાંભળતાંજ તેની તે વૃત્તિ પૂર્ણભાવે ઉત્તેજિત થઈ ગઈ.

આ સંસારમાં એવી ઘણી વેળા આવી જાય છે કે, અન્યોઅન્ય પૂર્ણ પ્રેમ ધરાવતાં દંપતી પણ કોઈ ક્ષુદ્ધિ વાતમાં લડી પડે છે. ગુલબદનના સંસારમાં પણ કોઈ કોઈ વાર આવા બનાવો બની જતા હતા. છતાં બીજી પળે ઉભય પ્રેમબદ્ધ થઈ તે વાતને પુનઃ ભૂલી જતાં હતાં.

ગુલનાર તેના પતિની ધાત્રી હતી. મોહસીનને તેણે પોતાના બોળામાં ન્હાનેથી મોટે કયો હતો અને તેની વાતને તે કોઈ દિવસ ઉત્થાપિત કરતો ન હતો. છતાં ગુલબદન આજે તેની વાતમાં સંમત થતી નહોતી-સ્વભાવ સિદ્ધ આત્મસ્તંભિતા અને જીવને લીધે ગુલનારની ઉપદેશમય વાણીનો સ્વીકાર કરવા તે તૈયાર નહોતી.

ગુલબદન બોલીઃ--“ કાલે કાજની મુલાકાત લેવી કે નહિ તેને માટે વિચાર કરવાને ઘણો વખત છે. આજે રાતના મને વિચાર કરી લેવા દે અને જો હું જવાનો નિશ્ચયજ કરીશ, તો તને સાથે લઈ

ગુલબદન.

જવા સિવાય રહીશ નહિ.”

ગુલનારે વિચાર્યું કે, આ જગતમાં અનેક સમય નિઃસ્વાર્થ સદુપદેશ અરણ્યરૂઢનવત્ નિષ્કૂળ જાય છે. આત્માભિમાની વ્યક્તિની પાસે તે બધો ઉપદેશ પથરપર પાણી જેવો થઈ જાય છે. એટલે વધારે નહિ બોલતાં તેણે ગુલબદનને એક પ્રશ્ન પૂછ્યો:—“ત્યારે શું આજે જે ઘટના બની છે તેની વાત મોહસીનને કહેવી છે કે ?”

ગુલબદન:—“હા. મારા પતિથી એક ચર્ચિત્રિયત્ વાત પણ હું ગુપ્ત રાખવા ઇચ્છતી નથી.”

એટલામાં ગાડી તેમના બંગલાના દરવાજા પાસે આવીને ઉભી રહી. ગાડીમાંથી ઉતરી બન્ને જણીઓ અંતઃપુરમાં ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૫ મું.

૬૨૬ની આગ !

પ્રિય પાઠક ! ચાલો હવે આપણે ગુલબદનને છોડી મોસલ નગરીના મુખ્ય ન્યાયાધીશ કાજી આસિફઉલ્લાના શયનગૃહમાં પ્રવેશ કરીએ.

કાજી સાહેબ મહાપ્રતાપવાન, બુદ્ધિશાળી, તેમજ કડક સ્વભાવના હતા. તેમનો રૂવાળ એવો તેજસ્વી હતો કે, તેમની સામે ઉભા રહેવાને કોઈ હિમ્મત કરી શકતું નહોતું. મુકદ્દમાના ફેંસલા વખતે તે કેવો નિર્ણય આપશે તે સાંભળવાને અપરાધીઓ તેમના મહોડા તરફ વ્યાકુળ નેત્રે જોઈ રહેતા હતા. તેમની શીક્ષાઓ બહુ ભયંકર હતી. ચોરીની શીક્ષા માટે અપરાધીનો ડાબો અથવા જમણો હાથ કાપી નાખવાની, પ્રતારણા કિંવા ઠગબાજી માટે એકાદ કાન કાપી નાખવાની, તેમજ પરહારાગમન માટે નાસિકાચ્છેદન જેવી, સાંભળતાંજ રોમાંચ ખડાં થઈ જાય તેવી મદ્દત ભયંકર સજાઓ તેઓ કરતા હતા. તેમનું નામ સાંભળતાંજ ચોર, બદમાશ, લૂટારા, ઠગ વગેરે ભયથી કંપતા હતા. આથી ઘણાખરા લોકો તેમની પાસે પોતાનો મુકદ્દમો જવા નહિ દેતાં પરસ્પરમાંજ નિકાલ કરી લેતા હતા.

આવા દૃઢ પ્રકૃતિના મહા પ્રતાપશાલી કાજી સાહેબનું મન ગુલબદનની અનૂપમ લાવણ્યમયી કાંતિ જોઈ પીગળી ગયું હતું. મનમથના સુતીક્ષ્ણ શરથી તેમનું વજ્ર જેવું કઠણ હૃદય વિંધાઈ ગયું હતું !

આવી અવસ્થામાં કાજી સાહેબ પોતાના નિર્જન શયનગૃહમાં એક કોચ ઉપર પડીને ધૂમ્રપાન કરતા હતા. સુગન્ધિત ઇસ્તંબુદ્ધી તમાકુના મનોમદ ગંધથી આખો ઓરડો સુવાસિત બની ગયો હતો. તેઓ માત્ર એકાગ્ર દૃષ્ટિએ પોતાની નજરની સામે આવેલી દિવાલના ઉપર ટાંગેલી એક છબી તરફ જોઈ રહ્યા હતા.

આ છબી મોસલ નગરીની એક સુવિખ્યાત સુન્દરીની હતી. કાજી સાહેબની સાથે આ સુન્દરીનો એક વખત વિવાહ-સંબંધ થયો હતો; પરંતુ તેમના કિસ્મતની કમનસીબીને લીધે તે સંબંધ લાંબી ગયો હતો. મહા પ્રયત્ને તેમણે તે રમણીની એક સુન્દર તસવીર મેળવી હતી અને તેને પોતાના શયનગૃહમાં ટાંગી હતી. હમેશાં પ્રભાતમાં ઉઠીને તેઓ આ તેમની પ્રેમની પ્રતિમાનું દર્શન કરતા હતા તથા નિર્જન ચિંતાના સમયે એકાગ્ર દૃષ્ટિએ તેનું ધ્યાન ધરી અકસોસના ઉદ્દગાર કરાડતા હતા.

તસવીરમાં ચીતરેલી સુન્દરીનું નામ લયલા હતું. મોસલના બાદશાહના સાળાની નજર લયલા ઉપર પડી. તેણે કોઈ પણ પ્રયત્ને તેને મેળવવાનો વિચાર કર્યો. બાદશાહ દ્વારા તેણે પોતાની માગણી લયલાના બાપને જણાવી. કાજીના કરતાં ઉચ્ચ દરજ્જાનો તેમજ વળી બાદશાહનો સાળો પોતાની પુત્રીનું માગું કરે છે, એ જોઈ તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. આવા સંબંધથી પોતાને પણ ભવિષ્યમાં લાભ થશે એમ માની તેણે કાજી સાથે કરેલ વિવાહ-સંબંધ તોડી નાખ્યો અને રાજશ્યાલક નાસિરુદ્દીનની સાથે લયલાને પરણાવી દીધી.

લગ્ન પછી લયલા માત્ર ત્રણ વર્ષ સૂધીજ જીવતી રહી હતી.

રૂપનો મોહ ઘણો વિષમ હોય છે. તેના જેવું તીવ્ર વિષ આ દુનિયામાં બીજું એકે નથી. આ વિષની ક્રિયા ઘણી મૃદુ હોય છે; પરંતુ ક્ષણે ક્ષણે માનવ હૃદયને અગ્નિની જ્વાળાઓની માફક બાળીને ખાક કરી નાખે છે. આકાંક્ષાઓની અતૃપ્તિથી, કામ્ય વસ્તુની અપ્રાપ્તિથી આ વિષની ક્રિયા એટલી તો ભયંકર ભાવ ધારણ કરે છે કે, પ્રેમિકના હૃદયના અસ્થિપિંજરમાં મૃદુ જ્વાલામયી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી તેના જીવનનો નાશ કરી નાખે છે. સૃષ્ટિપરના અસંખ્ય મહાવીરો જેમનો એક હાકથીજ સમસ્ત સૃષ્ટિ ધૂળ ઉઠે, એવાઓ પણ મૌનદર્યનો ભોગ થઈ પોતાના પ્રાણ આપી ચાલ્યા ગયા છે.

આવી રીતે પોતાની ઇચ્છિત પ્રતિમાને પોતાના હસ્તમાંથી હરાયેલી જોતાંજ કાળ સાહેબના દિલના ટુકડેટુકડા થઈ ગયા; પરંતુ આ વખતે કોની પાસે ફરિયાદ કરી તે પોતાની દાદ માગી શકે એમ હતું ? મહા પ્રતાપશાળી બાદશાહના સળા સાથે આ સુન્દરીનાં લગ્ન થઈ ગયા પછી તેના વિષે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારવો તે પોતાના હાથેજ ગરદન પર છૂરી ફેરવી લેવા જેવું હતું !

જ્યાં સૂધી લયલા જીવતી હતી, ત્યાં સૂધી કાળ સાહેબે લગ્ન કર્યાં નહિ. તેઓ રાત દિવસ લયલાની તસવીરને પોતાની છાતીપર રાખી દુઃખી હૃદયે દિવસો કહાડવા લાગ્યા; પરંતુ લયલાના મૃત્યુ બાદ કે ઇ અવ્યકત કારણને લીધે તેમને લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થઈ આવી. તેમણે લગ્ન કર્યાં, પરંતુ ત્રિધાતાએ તેમના નસીબમાં જે સ્ત્રી નિર્માણ કરી હતી, તે લયલાના જેવી ખૂબસૂરત ન હોતી. તો પણ નવપરિણીતા ભાર્યાને લઈ તેઓ પોતાનો ઘરજંતાર સુખથી-સ્વચ્છન્દતાથી ચલાવવા લાગ્યા. આવી રીતે લગ્ન કરી પૂર્વની માશુકને

બૂલી જવાનો તેઓ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. છતાં તેમનું દિલ તેમના ગત સુખની સ્મૃતિ લયલાને વખતો વખત યાદ કરી ખેંચેન ખનાવી મૂકવા લાગ્યું. આવી રીતે એક દિવસ તેઓ ચિંતામગ્ન થઇ એકી નજરે લયલાની છબી સામે જોઈ દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકતા હતા, એટલામાં તેમની નવપરિણીતા ખીખી નજરજન ત્યાં આવીને ઢાખલ થઈ. કાળ સાહેબનું તેની તરફ ધ્યાન ન હોતું. નજરજન પોતાના પતિને આવી રીતે ઘણી વખત તે તસવીર સામે જોઈ નિશ્વાસ મૂકતાં જોઈ ગઈ હતી એટલે તેણે ધાર્યું કે, આ બાબતમાં કાંઈ ઢાળમાં કાળું હોવુંજ જોઈએ. તેણે પોતાના સ્વામીના ખલાપર હાથ મૂક્યો અને પૂછ્યું:—“હુજૂર, આપ આ છબીની તરફ એક દૃષ્ટિએ જોઈ રહ્યા છો અને દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂક્યા કરો છો તેનું કારણ શું છે ?”

પત્નીનો પ્રશ્ન સાંભળતાંજ કાળ સાહેબ ચમકી ઉઠ્યા ! તેમણે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું કે, પોતે એક ઘણી ભયંકર બૂલ કરી છે. નજરના દેખતાંજ આવી રીતે નિશ્વાસ મૂકવો એ પોતાના સંસારમાં હાથે કરીને હોળી સળગાવી મૂકવા જેવું તેમને લાગ્યું. છતાં તેઓ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિના હતા એટલે પોતાના મોઢાડા ઉપરનો ભાવ બદલી તેમણે કહ્યું:—“બહાલી નજર ! તને શું કહું ? તારી સાથે લગ્ન થયા પહેલાં આ સુંદર રમણી મારા આત્માને પ્રકાશિત કરતી હતી; પરંતુ યમ તેને પોતાના દરબારમાં લઈ ગયો છે. મારો અને તેનો વિવાહ-સંબંધ થયા પછી ત્રણ વર્ષે તે કબર-વાસિની થઈ છે.”

નજરજન ચપલ અને ઉગ્ર સ્વભાવની હતી. પોતાના સ્વામીને

ઉત્તર સાંભળતાંજ તેનાં શેમાંય ખડાં થઈ ગયાં. તે ક્રોધકંપિત સ્વરે બોલી:-“ ત્યારે શું તમે મને તો ચાહતા નથી ને ? ”

“ નજર-નજર ! આ શું બોલે છે ? શું હું તને નથી ચાહતો ? તું તો મારા પ્રાણ જેવી છે. મારા શરીરની માલિકા છે ! ”

“ જૂઠ્ઠી વાત ! જે સ્ત્રીને મરી જવાને ત્રણ વર્ષ થઈ ગયાં છે, છતાં હજી સૂધી તમે તેની સામે જોઈ અકસોસના ઉદ્ગાર કહાડો છો, એ શું બતાવે છે ? આ ઉપરથી તો સાફ સાફ જણાઈ આવે છે કે, મારા ઉપર તમારો પ્યાર બિલકુલ નથી. આ છબીને હું હમણું ને હમણું ભાંગી નાખું છું. જીવતી શોક એક સ્ત્રીને બાળે પરંતુ આ તો મર્યા પછી પણ મારો પીછો છોડતી નથી. ” એટલું કહી નજરજન દિવાલ ઉપરથી તે છબી ખેંચી લઈ તેને જમીન ઉપર પછાવાડ લાગી.

કાજી સાહેબ એકદમ ક્રોધ ઉપરથી ઉઠ્યા અને તેમણે તેનો હાથ પકડી લીધો. ઘણા મૃદુ-મીઠા અને સુમધુરસ્વરે તેઓ બોલ્યા:- “ નજર, વહાલી નજર ! તું આ શું કરે છે ? તને જો આ વાત પસંદ ન આવતી હોય તો ચાલ આજથી તે છબી અહીં નહિ ટાંગું. ” એટલું કહી તેમણે નજરને પોતાની બાથમાં લીધી અને અધરોષ ઉપર એક ઉણુ ચુંબન કરતાંજ નજરનો ગુસ્સો ઉતરી ગયો. તે શાંત થઈ ગઈ અને પતિનો પોતાના તરફ પ્રેમ નથી એ વાત મનમાંથી કહાડી નાખી તે પતિના ગળે લટકી ગઈ !

માત્ર એક ચુંબનમાં પતિ-પત્નીનો કજીઓ ખલાસ ! કાજી સાહેબે તેના હાથમાંથી છબી લઈને પોતાની પેટીમાં મૂકી દીધી.

ત્યાર પછી કાજી સાહેબ નજરજન તરફ એટલો બધો પ્યાર

હેખાડવા લાગ્યા અને પ્રેમના અભિનય કરવા લાગ્યા કે, નજરની ખાત્રી થઇ ગઇ કે તે તેને સંપૂર્ણ રીતે ચાહે છે. આવી રીતે પત્નીનું મન મેળવી લીધા પછી કાજી સાહેબે પુનઃ તે તસવીરને બહાર કઢાડી અને તેને દિવાલ ઉપર હટી ત્યાંજ ટાંગી દીધી. નજરજીને કોઇ રીતે વાંધો લીધો નહિ. તેણે વિચાર્યું કે, જે મરી ગઇ છે; તેનાથી મારે શા માટે દ્વેષ કિંવા લય રાખવો જોઇએ ? મૃત પત્નીને માટે દીર્ઘ નિશ્વાસ મુકી તેમના મનને શાંતિ થતી હોય તો મારે શા માટે આડે આવવું જોઇએ ?

નજરજીન સુંદર હતી, પરંતુ તેની ખૂબસૂરતી લયલથી ચડી જાય એવી ન હોતી. નજરના આવ્યા પછી તેનાં પગલાંને લીધે કાજી સાહેબના કિસ્મતની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિજ થયા કરતી હતી અને પોતાની સારી સ્થિતિને માટે તે તેનાજ પગનો ગુણુ સમજતા હતા. નજર પણ તેમને પોતાના પ્રાણુ સમાન ચાહતી હતી. પતિના સુખને માટે તે પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપી દેતી હતી. આથી મહાપ્રતાપશાળી, કાજી સાહેબ નજરના હાથમાં રમકડા જેવા થઇ ગયા હતા. તે તેમને જેમ ફેરવતી તેમ ફરતા હતા.

આજે લયલાની તસવીર જોઇ તેમના પ્રાણુ આકુળ વ્યાકુળ થઇ ગયા હતા. તેઓ નિશ્વાસ ઉપર નિશ્વાસ મૂકતા હતા અને તેનું એક કારણુ હતું. તે કારણુ ખીજું કાંઈ નહિ પણ ગુલબદનની અનૂપમ લાવણ્યમયી મુખકાંતિજ હતી !

જે વખતે સહજ ઉત્તેજનાને લીધે ગુલબદનના માથા પરથી ખુરખો ખસી ગયો હતો તે વખતે એક પણ માત્રજ તેમને તેની સ્વર્ણના જેવી મુખમુદ્રા જોવાનો વખત મળ્યો હતો. તેમણે જોયું

કે, પરલોકવાસિની લયલાજ ગુલબદનના સ્વરૂપમાં આવીને ઉભી છે કે શું ? એજ મુખ, એજ આંખ, એજ કાંતિ અને એજ રૂપગર્વમિશ્રિત મુખભાવ હતો !

લયલાની પુનઃ સ્મૃતિ તેમના અત્મામાં જાગૃત થઈ ગઈ. કાળ સાહેબ એકાંતમાં બેસી જેમ જેમ સુંદરી ગુલબદનની કાંતિનો વિચાર કરવા લાગ્યા તેમ તેમ તેમના ચિત્તની અદર એક પ્રકારના દુર્ઘમનીય મોહ અને વ્યાકુળતાએ પ્રવેશ કરવા માંડ્યો, અને આ મોહના ક્ષણ તરીકે તેમણે જાણ્યું કે, સમગ્ર વિશ્વમાં ગુલબદનના જેવી શ્રેષ્ઠ સુંદરી બીજી એક પણ નથી. મોસલના બાદશાહના જ્ઞાનપાનામાં સેંકડો દેશની સુંદરીઓ વાસ કરે છે, પરંતુ તેમાંની એક પણ એનો મુકાબલો કરી શકે એમ નથી-તેના પગની રજ થવાને પણ લાયક નથી.

આ વિશ્વગ્રાસી ચિંતામાં-અન્તઃક્રોધી રૂપોન્માદમાં ઉન્મત્ત બની જઈ ઇશ્કની આગથી સળગતા કાળ સાહેબ સ્વગત કહેવા લાગ્યા:—

“ શું આ ગુલબદનને મેળવી નહિ શકું ? પ્રયત્ન શું નથી કરી શકતો ? લયલાની માફક આ તો બાદશાહના સાગ્રાની પત્ની નથી ને ? અત્યારે મુદકનો કર્તા-હતી હું છું. મારી વિરૂદ્ધ પડે એમ કોણ છે ? હુંજ મોસલ નગરીનો વિધાતા છું. મારા પ્રાણની-આશાની તૃપ્તિ શા માટે થવી ન જોઈએ ? ”

એટલામાં એક વ્યક્તિ ત્યાં આવીને ઉભી રહી. તેણે કહ્યું:—
“ થવીજ જોઈએ. જે કાળ સાહેબના એક હુકમ માત્રથીજ આખી મોસલ નગરીને એક ક્ષણમાત્રમાં ભસ્મ કરી શકાય એમ છે, તેના પ્રાણની આશા અપૂર્ણ રહે એ સર્વથા અસંભવજ છે ! ”

પ્રકરણ ૬ હું.

અણુધાર્યો મહદગાર!

કાળ સાહેબ અમકી ઉઠયા. પોતાના ઓરડાના ઝારણા તરફથી આવેલો અવાજ સાંભળી તેમના મનમાં અનેક તર્કવિતર્કો થવા લાગ્યા. રજા લીધાં સિવાય એવો કયો બે માથાંને માણસ છે કે જે તેના અંતઃપુરમાં આવી આ રીતે જવાબ આપે છે ! પોતાના દિલ-માંથી નીકળેલો શબ્દ ઝીલી લઇ તેનો પ્રત્યુત્તર આપવાની હિમ્મત કોણે કરી છે, એ બાણવાની તેમને તીવ્ર જુઝાસા ઉત્પન્ન થઇ. તેમણે અધિકારયુક્ત સ્વરે ગોઠેથી ખૂમ પાડીને કહ્યું:-“ કેમ, કોણ છે ? ”

બહારથી જવાબ આવ્યો:-“ હુજૂર, એ તો હું આપનો શુભામ કૈશુ ! ”

કાળ સાહેબ મનમાં બડબડવા લાગ્યા:-“ કૈશુ-બદશક્ત કૈશુ-અત્યારે અહીં મારી પરવાનગી લીધા વિના આવીને મારા આત્માની ગુપ્ત વાત સાંભળવા ઉભો રહ્યો અને વળી તેનો મને જવાબ આપે છે ! શું આ જેવો તેવો અપરાધ ? ” એટલું બડબડી તેમણે કૈશુને ઉચ્ચ સ્વરે ખૂમ પાડી:-“ કૈશુ, અંદર આવ.”

કાળ સાહેબની મુખમુદ્રા જોતાંજ કૈશુ ભયભીત બની ગયો. તેના ગાત્ર શિથિલ થઇ ગયાં, પગ થરથર ધ્રુજવા લાગ્યા અને આખું શરીર પસીનાથી તરબોળ થઇ ગયું. ધીમે પગલે બે હાથ જોડી તે કાળના ઓરડામાં દાખલ થયો અને કુર્નિંસ બળવી ઉભો રહ્યો.

કાળ સાહેબે તેને પોતાની નજીકમાં એક ખુરસીપર બેસવા

કહ્યું. ફેબ્રુ અનિચ્છાએ-ભણે કે પોતે તેમની નજીકમાં બેસવાને લાયક ન હોય-એવો ભાવ દર્શાવી બેઠો.

ત્યાર પછી ગુરુસાથી લાલ થઇ ગયેલા નેત્રવાળા કાજી સાહેબે ગંભીર રીતે તેને પૂછ્યું:-“ ફેબ્રુ, તું ભણે છે કે મારી રજા વિના પંખી પણ મારા ચોરડામાં દાખલ થઇ શકતું નથી છતાં પરવાનગી લીધા વિના તને અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? ”

ફેબ્રુ નમ્રભાવ ધારણ કરી બોલ્યો:-“ ખુદાવંદ ! આપને ત્યાં આવવા માટે મને શા માટે રજા લેવી જોઇએ ? હું તો આપનો ગૃહચિકિત્સક છું ! ”

કાજી:-“ ખરી વાત, પરંતુ કોઇની ગુપ્ત વાત સાંભળવી એ શું મહા અપરાધ નથી ? મારી બધી વાત સાંભળવા તું દરવાજા આગળ છુપાઇ રહ્યો હતો કે નહિ ? ”

ફેબ્રુ:-“ હુજૂર, જુરૂં બોલીશ નહિ. આપની બધી વાત મેં સાંભળી છે.”

કાજી:-“ તારો આ અપરાધ ક્ષમાને પાત્ર નથી. આ શહેરની અંદર, અરે આ મુલકની અંદર, એવો એક પણ માણસ નથી, કે જે આવી રીતે પ્રગલ્ભતા-ધૃષ્ટતા બતાવી મારી અનુમતિ લીધા વિના મારા વિશ્રામાલયની પાસે ઉભો રહી મારી ગુપ્ત કથા સાંભળવાની હિમ્મત કરી શકે ! ”

ફેબ્રુ હાથ જોડી બોલ્યો:-“ હુજૂર, આપ સત્ય કહેો છો. આપનો એક શબ્દ પણ મિથ્યા નથી. હું આપના શરણમાં છું-હું તો માત્ર આપને સહાયતા કરવા આવ્યો છું.”

કાજી:-“ કોને, મને ? શેની સહાયતા ? ”

ફેશુ:-“ આપ સુંદરીશ્રેષ્ઠા-ગુલાબકલી—ગુલબદનને પ્રાપ્ત કરી શકો, તેની સહાયતા મારે ! ”

ઠાણ સાહેબ સ્તબ્ધ બની ગયા. પોતાનો ગુપ્તલેહ ઉઘાડો પડી ગયેલો તેમણે જોયો. સહજ વિચારમગ્ન સ્થિતિમાં રહી ઢાઢી ખંજવાળતાં તેમણે કહ્યું:-“ ફેશુ, તું જાણે છે કે મોહસીનની પત્ની ગુલબદન હમણાંજ મારી પાસે ફરિયાદ કરવા આવી હતી અને તે બીજા કોઈની નહિ પણ તારીજ વિરુદ્ધમાં ! ”

ફેશુ:-“ હા, હું જાણું છું.”

ઠાણ:-“ ત્યારે ઈમ્મત ઉપર અહીં આવ્યો છે ? ”

ફેશુ:-“ મારું સાહસ-હિમ્મત-આશ્રય-ભરોંસો આપજ છે. હું તો આપનો હાસાનુહાસ છું ! ”

ઠાણ:-“ મારો પરવાનો તને મળ્યો હતો ? ”

ફેશુ:-“ હા, હુજૂર. અને તેને લીધેજ હું અહીં ઉપસ્થિત થયો છું. આપે મને પહેલાં કહ્યું કે, મારી રજા લીધા વિના કેમ અહીં આવ્યો ? પરંતુ આપ વિચાર કરી જોશો કે એમાં મારો લેશ માત્ર પણ ગુનાહ નથી. આપનો પરવાનોજ મને અહીં લઈ આવ્યો છે. છતાં આપની સામે સત્ય બોલવાની પણ હિમ્મત કરી શક્યો નહિ એટલે તે વાત આપને કહી નહિ.”

ફેશુની વાત સાંભળી ઠાણ સાહેબ મનમાં ને મનમાં ખુશ થવા લાગ્યા. દુનિયા આખી ખુશામતની દાસ છે. દુધને ઠાણું અને કોલસાને સુફેદ કરી હાજીરા કરવાવાળા ઉપર જગતના લોકો ખુશ-ખુશ થઈ જાય છે. કહેવત છે કે “ ખુશામત તો ખુદાને પણ પ્યારી છે ! ” તો પછી બિચારા છળ પ્રપંચથી પૂર્ણ દગાબાજ દુનિયાના

કાળ સાહેબની શું વાત ! તેઓ ઠક્કર શ્રી રવભાવના અને રૂક્ષ પ્રકૃતિના માણસ હતા છતાં ફેબ્રુના ખુશામતી બે બોલોમાંજ પ્રસન્ન થઈ ગયા.

સહજ સ્મિતભર્યા મુખે-મુલાયમ સ્વરે કાળ સાહેબે કહ્યું:-
“ ફેબ્રુ, તું જાણે છે તો ખરો કે, એક સારા સુવિચારક તરીકે આ મુલકમાં મારી સુખ્યાતિ પ્રસરી રહી છે. વળી ગુલગદને એક નહિ પણ બે ગુન્હાઓ માટે મારી પાસે ફરિયાદ કરી છે—”

કાળ સાહેબના મ્હોડામાંથી આટલા શબ્દો નીકળતાંજ ફેબ્રુ પોતાની ખુરસી પરથી ઉઠ્યો અને કાળ સાહેબના પગ હાથમાં લઈ ચૂમતાં બોલ્યો:-“ હુજૂર, ગરીબ પરવર, આ ગુલામને કોઈ પણ રીતે બચાવો.”

કાળ:-“ કઈ રીતે બચાવું ? તું જાણે છે કે તારા ઉપર કેવા ગુનાહોનું તહોમત છે ? ”

ફેબ્રુ:-“ હા, પહેલો ગુન્હો પૈસા નહિ આપવાનો.”

ફેબ્રુ:-“ અને બીજો ? ”

ફેબ્રુ:-“ બેઈજજતી કરવાનો ! ”

કાળ:-“ વાહ ! તું તો બહુ તર્કબાળ જણાય છે ! ”

ફેબ્રુ:-“ એ બધા આપનાજ પ્રતાપ છે ને ! ”

મહાપ્રતાપશાળી કાળ સાહેબ શરૂઆતમાં તો ફેબ્રુના ઉપર બહુજ વિરક્ત બની ગયા હતા અને તેને કેવી બચાંકર શિક્ષા જુવી તેના વિચારમાં હતા; પરંતુ ફેબ્રુની વાત કરવાની ઢબ-છબ તેમજ તે પોતાના સ્વર્થની વાતમાં અનાયાસે સહાયકતા તરીકે મળેલા ઉપયોગી થઈ પડશે એમ માની તેના ઉપર બહુજ પ્રસન્ન થયા અને

પુશાલીના આવેશમાં પોતે લખેલા પરવાનાની અંદર આ બે ગુના-
હોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, તે વાત પણ બૂલી ગયા હતા !

ફેબ્રુ પણ પોતાના મનમાં ખુશ થવા લાગ્યો. ચાલુાક્ષ માણ-
સની માફક વખત વર્તીને તેણે કામ લીધું હતું. નિર્બોધ કાળના
કોધને તેણે જળની માફક શાંત કરી દીધો હતો. કાળને પુનઃ સલામ
કરતાં તે બોલ્યો:-“ હુજૂર, આ બાબતમાં આપના વિચારો કેવા છે,
તે જણાય તો આ શુભામ બહુજ ખુશ થશે.”

કાળ:-“ કય બાબતમાં ? ”

ફેબ્રુ:-“ ફરિયાદની.”

કાળ:-“ ખરેખર, શું તેં મોહસીનની પાસેથી પૈસા વ્યાજે
લીધા હતા ? ”

ફેબ્રુ:-“ હા, સાહેબ. આપ તો ધર્મના અવતારરૂપ છો,
એટલે આપની પાસે અસત્ય બોલીશ નહિ. મારી પાસે તેનું કર્જ
અઠા કરી શકાય એટલા પૈસા નહોતા તેના લીધેજ આપી શક્યો
નથી. છતાં આપનો પરવાનો મળતાંજ મારી સ્ત્રીના ઘરેણાં ગીરો
મુકી તેના ઉપર પૈસા લઇને આપને આપવા આવ્યો છું અને
આપની પાસે અરજ શુભરૂં છું કે, સાધારણ અપરાધીની માફક
મને અદાલતમાં ઉભો નહિ કરતાં ઘરમેળેજ આ કલુઓ આપ
પતાવી દેશો. નહિ તો મારી બેઆબરૂ થશે અને આ શહેરમાં હું
જે માન-પ્રતિષ્ઠા ભોગવું છું તેનો નાશ થઇ જતાં મારી જીંદગીનો
પણ નાશ થઇ જવા સંભવ છે. વળી હું આપનો ગૃહ-ચિકિત્સક છું
એટલે તેમાં આપના નામને પણ ઠલંકરૂપ થાઉં એવી મને ખીક
રહ્યા કરે છે ! ”

કાશી સાહેબ દાઢી ખંજવાળતાં બોલ્યા:—“ એ તો વાત સમજ્યો પછી બેઠજતીની જે ક્રિયાદ કરી છે, તેનું શું ? ”

કૈંબુ:—“ સુખદાનઅલ્લા ! સુખદાનઅલ્લા ! હુજૂર, શું આવત સંભવિત છે ? શું હું તેની આબરૂ લઉં ? તેની બેઠજતી કરું ? તૌબા-તૌબા-તે તો મારા મિત્રની પત્ની છે એટલે મને તો બહેન બરાબર છે. છતાં સીબાતિ એક મહા બચંકર જાત છે. તે ગમે તે કરી શકે છે. હાવ-લાવ અને કદરૂ મુદ્રાદ્વારા ગમે તેવા પહેલવાનને પણ પલાળી દે છે. હું તો માત્ર બચ બતાવવાને માટેજ તેની પાસે બોલ્યો હતો કે, ‘ જુઓ, શુભબદ્ધન, તમારે આવી રીતે પૈસાના તગાદા માટે આવવું નહિ. તમે યુવાન અને સુંદર યુવતી છો. રસ્તે આવતાં તમોને કોઈ નહિ કોઈ વિપદ આવવાનો સંભવ બહુ રહે છે. માટે તમારે આવી રીતે અહીં મારે ત્યાં આવવું નહિ. તમારા પૈસાની હું તજવીજમાં છું અને તમારે ત્યાં આવીને હું આપી જઈશ. ’ છતાં તેણે મારું કહ્યું માન્યું નહિ. હુજૂર, આપ બાણતા તો હશે કે, સીબોને આંખમાં આંસુ લાવવાં એ તો એક સહેલી વાત છે. તેણે અશ્રુપૂર્ણ નયને મને કાકલુદી કરતાં કહ્યું, ‘ છતાં મારો એકજ ઉત્તર સાંભળી તેનો મિબજ ગયો અને તેણે કહ્યું કે, કૈંબુ સાહેબ ! તમને મારાં આંસુની પણ કિંમત નથી ? મારો પતિ માંદગીના બિછાને પડ્યો છે—અમોને જીવન નિર્વાહનું કોઈ સાધન નથી—તેવા વખતમાં હું તમારે ત્યાં અમારા લેણા પૈસા લેવા આવી ત્યારે તમે આવો જવાબ આપો છો ? શું શરીર આનદાનની ઔરત કોઈ દિવસ બહાર નીકળે છે ? હતાં મારા પતિની હુઃખદાયક સ્થિતિ હું બેઠ શકતી નથી અને તેને

માટેજ મેં આટલો જાખમ ખેડ્યો છે. તમે પૈસા આપતા નથી તો હું પણ તમોને જોઈ લઈશ. હમણાંજ હું કાળને ત્યાં જઈ છું અને તમોને તમારા આ કૃત્યનો ગદલો અપાવું છું ! ”

“ત્યાર પછી થોડા વખતમાંજ મને આપના તરફનો પરવાનો મળ્યો. હુઝૂર, આ ખરી હકીકત છે. હવે આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો.”

કાળ સાહેબની પાસે ફૈઝુ કોઈ વખત આવી રીતે સ્પષ્ટ ભાવે-ખુદ્દત્તી રીતે વાત કરતો નહોતો. વાતમાં ને વાતમાં તેણે જે ચાર શબ્દોમાંજ કાળ સાહેબનું દિલ પોતાની તરફ ખેંચી લીધું હતું-શુલ્કબદનને મેળવી આપવાની સહાયતા કરવાનું તેણે કહ્યું હતું-આથી કાળ સાહેબને તે પોતાના વલણમાં લઈ શક્યો હતો.

કાળ સાહેબે પ્રસન્ન મુખે કહ્યું:-“ફૈઝુ, કાલે તે મારી પાસે આવવાની છે. તેને હું સમજાવી જોઈશ અને ફરિયાદ પાછી ખેંચી લેવાનું કહીશ. વારૂ, તારા કરજના પૈસા તું લાવ્યો છે ? ”

“હા, હુઝૂર” એટલું કહી તેણે કમરની આબુખામ્મુ વિંટા-જેલી એક થેલી કહાડી એક હજાર મોહોરનો ઢગલો કાળના મોઢાડા આગળ કર્યો.

કાળ સાહેબ સ્મિતવદને બોલ્યા:-“ફૈઝુ, આજે તું જા, અને પરમ દિવસ પાછો આ વખતે અહીં આવજે. એટલે શુલ્કબદનને સમજાવવામાં હું કેટલો ફાવ્યો છું, તે તને જણાવીશ.”

સલામ ઉપર સલામ કરતો પાછો પગલે ફૈઝુ કાળ સાહેબના ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો. કાળ સાહેબે પોતાના એક નોકરને તમાકુ લાવવાનો હુકમ કર્યો. તે આવીને તમાકુ આપી ગયો.

ઇસ્તગબુલી મનોમહ સુગંધીદાર તમાકુ પીતાં પીતાં ઠાણ સાહેબ મનમાં નવનવા અનેકવિધ તરંગોમાં વિહાર કરવા લાગ્યા.

તેમણે સામેની દિવાલ ઉપર ટાંગેલી છબી તરફ જોયું અને તેનો અને ગુલબદનનો મુકાબલો કરવા લાગ્યા. “ આહા ! એક દિવસ એવો પણ હતો કે, લયલાની અનૂપમ સુંદર સુખકાંતિ જોઈ હું દીવાનો બની ગયો હતો. મનમાં વિચારતો કે, આ દુનિયામાં તે એકજ સર્વશ્રેષ્ઠા-સૌન્દર્યવાન સ્ત્રી તરીકે જન્મી છે ! પરંતુ આજે ગુલબદનની તુલનામાં તેનું સૌન્દર્ય કાંઈજ નથી એમ જણાય છે ! આની સુંદર વિનયશીલ આંખો તેની નહોતી. આવો સુંદર કેશકલાપ-ચન્દ્રને પણ લગતે તેવો મોહાડનો આકર્ષક દેખાવ-નૂતન વિકસેલ ગુલાબકદી જેવા ગુલાબી રંગના ગાલો-આ બધું શું એનામાં હતું ? નહિ-નહિ. ગુલબદન એક સુદતાનના મહેલને શોભાવે તેવી સૌન્દર્યસંપન્ન હોવા છતાં એક ગરીબના ઘરનો ચિરાગ થઈને રહી છે. પાતના સુખદુઃખમાં લાગ લે છે. આટલી બધી દુઃખી અવસ્થા આવી છે, પણ તેના મોહાડની કાન્તિમાં જરા પણ દુઃખનો લાસ જણાતો નથી ! અય ખુદા ! શું આ કલંકરપર્ણવિહિન અતુલનીય રૂપજ્યોતિને તેં હમેશને માટે દારિદ્ર્યપિડિત મોહુસીનના અંતઃપુરને માટેજ સરજી છે ? ગુલબદી તો બાગમાં ખીલેલીજ ઉત્તમ લાગે છે. આવી ચમ્પકકલિકા તો મારા જેવા સાધનસંપન્ન અધિકારીના મનોધાનમાં વિકસવી જોઈએ. બસ, આજે હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, કોઈ પણ ઉપાયે ગુલબદન તને હું મેળવ્યા વિના રહીશ નહિ. પ્રયત્નથી શું નથી બની શકતું ? મરૂભૂમિમાં શું નદી વહેવરાવી શકાતી નથી ? ખુદાના પ્રતિ-

નિધિ જેવો હું આજે આ સહનતનો ન્યાયાધિશ છું. ધર્મરથી બીજે નંબરેજ મારો અધિકાર છે. હું કહું તેમજ થાય એમ છે તો શું પ્રયત્ન કરવા છતાં આ સુખસ્વપ્ન સફળ નહિ થાય ? ”

કહેવત છે કે, કામીને મન આખું જગત આંધળું દેખાય છે, તે પોતાના સિવાય બીજા કોઈને જોઈ શકતો નથી. કાજ સાહેબ, વિદ્વાન, પ્રતિભાવાન અને વિચારશીલ હતા છતાં આજે પરસ્પરી સામે કુદૃષ્ટિથી જોવું એ નીતિની બહારની વાત છે, એ સમજી શકતા નહોતા. પરસ્પરી માતા બરાબર છે, તેની સામે લોભુષ નેત્રે જોવું એ મહા પાપ છે એમ આત્મગરિમાદિપ્ત કાજ સાહેબના મગજમાં આવતું નહોતું. ન્યાય કચેરીમાં બેસી ન્યાય કરતી વેળા આવા પરસ્પરી લંપટના ઘણા મુકદ્દમાઓ તેમજો ચુકવ્યા હતા અને કોઈની આંખ ફેાડી નાખવાની, કોઈને હાથ કાપી નાખવાની, કોઈના કાન કાપી નાખવાની એવી ભયંકર શિક્ષાઓ તેમજો કરી હતી. છતાં આજે તે પોતાના મનને વારી શકતા નહોતા- તેને શિક્ષા કરી શકતા નહોતા. કહેવત છે કે માણસ પોતાના પગ નીચે બળતું જોઈ શકતો નથી !

આવો સુખુદ્ધિવાળો, જગતને ન્યાય આપવા વાળો માણસ વિચાર કરે અને પોતાની ભૂલ સમજી જઈ પોતે કયાં સૂધી અન્યાય કરે છે, એ જૂઓ તો તેની જાંઘડીનો પાસો ફરી ખાય. ભાવી વિપદનું કષ્ટ લોગવવું પડે નહિ. પરંતુ તેમને આવા વિચારથી કોઈ હઠાવી શકે એમ નહોતું ? આ બાબતનો માહિતગાર ફેજી તો ઉલટો તેમને આ જહાનમના ગારમાં નાખવા મદદગાર હતો. એટલે કાજ સાહેબની ભવિષ્યની જાંઘડી કેવું રૂપ ધારણ લે

છે, એ આપણે આગળ જોઈશું.

કૈંજી પોતાની ઉદ્દેશસિદ્ધિને માટેજ ત્યાં આવ્યો હતો. પરવાનો મળતાંજ તેણે જાણ્યું કે, મોહસીનની પત્ની ગુલમદન કાંઈ સાધારણ સ્ત્રી નથી. તે મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, “પેસા અને વળી તેનું ઉપરથી વ્યાજ આપતાંજ લેણદેણની ક્રિયાદતો નિકાલ આવી જશે; પરંતુ તેણે જેઆખરની ક્રિયાદ કાળ પાસે કરી છે, તેનો નિકાલ થશે નહિ અને પોતાને ફજેવ થઈ ચાલ્યુંકેના માર ખાવો પડશે અને તેથી ચામડી ફાટી જશે ! ખૂમસૂરત ગુલમદનની આંખમાં અંધ્રુ જોતાંજ કાળ સાહેબના મનમાં તેના તરફ સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થશે અને તેને ઢોજખના ગારમાં પડવું પડશે.” આવો વિચાર આવવાથીજ મુમ્દમો નિકળવા પહેલાંજ તે કાળ સાહેબને ત્યાં આવીને હજર થયો હતો.

જ્યારે તે કાળના ખારણા પાસે આવીને ઉભો રહ્યો ત્યારે તેણે જાણ્યું કે, કાળ સાહેબ કાંઈ વિચારમાં મશગુલ થઈ ગયા છે. - એક જે વખત તેણે તેમના મ્હોડા તરફ સ્પષ્ટ ભાવે જોયું તો તેમના મ્હોડામાંથી ગુલમદન-ગુલમદન એવા શબ્દો નોકળેલા તેણે સાંભળ્યા. તર્કબાજ કૈંજી સમજી ગયો કે, ખૂમસૂરત નાગણ ગુલમદન તેને પણ ડાંખ મારી ગઈ છે ! ડાંખની જવાબમાં કાળ સાહેબ તરફથીયં મારી રહ્યા છે !

આપ મતલબી-સ્વાર્થસાધુ માણસને આટલુંજ જોઈએ. કાળ સાહેબના મનનો ભેદ પામી જવાથી જાણે પોતાની ફત્તેહ થઈ હોય-કાળ સાહેબના જીવનની ચાવી પોતાના હાથમાં આવી હોય-

એમ સમજી તે કાજના ઓરડામાં દાખલ થયો અને ત્યાં તેણે અણુધાર્યા મદદગાર તરીકે કેવી રીતે વેશ ભજવ્યો એ આપણે આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં જ જાણી ગયા છીએ.

સ્નેહ સદન વા પ્રણય રહસ્ય !

આધુનિક ભારત વર્ષની સ્થિતિનું હૃદયભેદક ચિત્ર જોવું હોય, કપટીઓની કપટલીલાનું દર્શન કરવું હોય, પ્રેમમયી પ્રેમદાના પ્યારની કસોટી જોવી હોય, કર્મક્ષેત્રમાં મસ્ત રહેતું નિષ્કામ જીવન જોવું હોય, ખંડોના ઘોટાળાનો પરિચય પામવો હોય, વૈધવ્ય જીવનનો સર્વોચ્ચ આદર્શ સમજવો હોય, આત્મિકતા યા તો અહં બ્રહ્મ તેમજ તત્ત્વમસિ નાં સૂત્રોનું રહસ્ય શીખવું હોય તથા તે ઉપરાંત સુધારાનો સડો—સ્વતંત્રતાનું સત્યાનાશ—ઈશ્વરના સાકાર નિરાકાર સ્વરૂપનું રહસ્ય વગેરે અનેક વિષયોનું સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તો “સ્નેહસદન” નવલકથા અવશ્ય વાંચો.

આ નવલકથા તમારી પત્ની, ભગિની તેમજ અન્ય કુટુંબી જનોને વંચાવશે તો સંસાર સોનાનો થશે—અશાંતિ પૂર્ણ સંસારમાં શાન્તિના તરંગો ઉછળશે.

સુદંર સફેદ ચિઠ્ઠણા ગ્લેઝ કાગળ, મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ પ્રેસની મનહર છપાઈ, આંખને હીડીને વળગે એવું ઈંગ્લીશ રદા-ધણનું બાઈન્ડીંગ કિં. રૂ. ૧-૦-૦ વી. પી. તથા પોસ્ટેજ ભુલું.

પ્રકરણ ૭ મું.

પતિવ્રતાની પ્રતિજ્ઞા.

ઉદાસિન મુખમુદ્રાએ અને શંકિત હૃદયે શુભબદ્ધન ગાંડીમાંથી જીવરી. મંદગતિએ તેણે પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો.

મનમાં ને મનમાં તે વિચાર કર્યા કરતી હતી કે,—"કેળુને ત્યાંથી પાછા ફરતાં મને ઘણા વિલંબ થઈ ગયો છે. રોગશય્યા-શાલી પતિ મારા માટે આકુળગ્યાકુળ થઈ ગયેલ હશે. તેઓ મારો નિરૂત્સાહી અને શોકપરિપૂર્ણ ચહેરો જોતાંજ મોડું થવાને લીધે મારો તિરસ્કાર કરશે કિંવા ઠપકો આપશે તો ? જેણે એક ક્ષણ માત્ર પણ મારો વિયોગ સહન કર્યો નથી, જેનામાં ખિંજાનામાંથી ઉઠવાનું સામર્થ્ય નથી, જેનાં દરેક કાર્યની સહાયતા માટે મારી જરૂરીયત હોય છે. ખાલું, પીવું, દવા, દારૂ વગેરે દરેક કાર્ય મારા ઉપરજ નિર્ભર છે, તેને મારા હૃદયી જ્યાદા વિલંબને લીધે કેટલું બધું દુઃખ વેઠવું પડ્યું હશે ?"

ખાંદી શુભનાર પણ બંગલાના ખાસમાં દાખલ થતાંજ શુભબદ્ધનથી છુટી પડી ગઈ. કારણ કે, તેના મનમાં પણ ભય ઉત્પન્ન થયો હતો કે, તેના માલિક મોહસીન તેને પણ ઠપકો આપ્યા વિના રહેશે નહિ.

મલ્લિનમુખે, શંકાપૂર્ણ હૃદયે, અતિ મંદ ગતિએ શુભબદ્ધને મોહસીનના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો; પરંતુ મોહસીને તેને એક પણ ઠપકાનું વચન સંભળાવ્યું નહિ. શુભબદ્ધનને જોતાંજ તેણે પોતાના

બન્ને દુર્મળ હાથે પહોળા કરતાં ઠહું:—“ આવ ગુલબદન ! લાંબા વખત સૂધી તારું દર્શન નહિ થવાને લીધે મારા પ્રાણ આકુળવ્યાકુળ થઇ ગયા છે. આવ-આવ પ્રાણાધિક પ્રિયતમા ! ”

ગુલબદન અભયબ થઇ ગઇ. “તેની ધારણા ઉલટી પડી. તિરસ્કારને બદલે પુરસ્કાર ! ઠપકાને બદલે પ્રેમ-સંભાષણ તેના સાંભળવામાં આવ્યું. આહા ! આવો પ્રેમ, આવો રનેહ, આવા અપરાધની ક્ષમા, એની તુલના કેની સાથે થઇ શકે એમ છે ? જગત્ની અંદર અનેક સ્ત્રીઓ હોય છે, પરંતુ પ્રેમમય, રનેહમય, ક્ષમાશીલ સ્વામી શું દરેકને મળે છે ?

અંધકારમય જગાની અંદર બત્તીને એક દીવાસળી સળગાવી અડકાડતાંજ તે જેમ પ્રકાશિત થઇ આખી જગ્યાને પ્રકાશમાન બનાવી દે છે, તેવીજ રીતે મોહસીનના રનેહપૂર્ણ સંબોધનથી ગુલબદનના મુખપરની શોકપૂર્ણ છાયા દૂર થઇ ગઇ અને તેની મુખ-મુદ્રા ચંદ્રજ્યોતિની માફક પ્રપુલ્લ અને શાંત દેખાવા લાગી.

ગુલબદન શય્યાશાયી, રોગદુઃખિત સ્વામીના પાસે મૃદુ ભાવે જઇને બેઠી. મોહસીને તેને પોતાના બન્ને હાથોમાં છાતી સાથે દબાવી તેના ગુલાબી અધરોળને એક ચુંબન લીધું. કાણ સૂધી બન્ને જણાં આત્મવિરમ્ભ બની દેહભાન બૂલી ગયાં ! આમ લગલગ પાંચેક મીનીટ જવા પછી ગુલબદન બોલી:— “ બહાલા મોહસીન ! મને પાછા ફરવામાં બહુ વિલંબ થયો છે. આપને મારા લીધે બહુ ઠગ વેઠવું પડ્યું હશે. પ્રભુ, હું આપની અપરાધિની છું. મને ક્ષમા કરો ! ”

મોહસીન તેના અસ્વબ્યસ્ત થયેલા સુંદર કેશકલાપને સરખો

શ્રવતાં બોલ્યો:-“ગુલ ! જોઈું છું કહું ? તારી ગેરહાજરીમાં એક પણ પલ્લુ મારાથી સહન થઈ શકતી નહોતી. મારો આત્મા બાળે કે આ દેહમાંથી ઉડી ગયો હોય એમ જણાતું હતું ! પરંતુ તને જોવાંજ મોરલીના નાદથી જેમ સર્પ ડાલવા મંડી બાંધ તેમ મારો આત્મા આનંદના ઉલ્લાસમાં ડાલવા લાગ્યો છે. પ્રિયે ! એ બધી વાત જવા દે. તું જે કામ માટે ગઈ હતી તેનું શું થયું ? તારું મલ્લીન મુખ જોવાંજ મેં તો ધાર્યું હતું કે, તેમાં તને કેત્તેહ મળી નથી. કારણ કે, કેશુ કેટલો નીચ દગલબાજ શયતાન છે, તે હું સારી પેઠે બાણું છું.”

ગુલમદનના મુખ ઉપર પુનઃ ઘોર મલ્લીન છાયા પ્રસરી રહી. સોળે કળાથી ખીંચેલા પૂર્ણિમાના ચંદ્રપર મેઘનું આવરણ છવાઈ ગયું. તેનું હૃદય ઘડકવા લાગ્યું. પગમાં કંપ છૂટ્યો. પતિને કયા મુખથી બધી વાત કહેવી તેના વિચારમાં તે પડી ગઈ. આખરે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી મોહસીનના બન્ને હાથોને - પોતાની છાતી સાથે દબાવી બોલી:-“પ્રભુ ! આપને શું કહું ? કહેવત છે કે ‘લેને ગઈ પૂત ઐર ખો આઈ ખસમ’ એ ન્યાયે જે કામ માટે હું ગઈ હતી તેમાં નિષ્ફળ નીવડી છું; વળી અધૂરામાં પૂરું ધર્મ કરતાં ઘાડ આવી પડે નેમ એક દુઃખમાંથી ઉગરવા પ્રયત્ન કરતાં બીબાજ દુઃખના ગારમાં પડી ગઈ છું !”

મોહસીન તેના બોલવાનો લેહ બાણી ગયો. તે સહાસ્ય મુખે બોલ્યો:-“ગુલ ! અને તે નમીન વિપદનું કારણ તારી અનિચ્છસુન્દર કાંતિજ છે ને ! મેં તને પહેલાંથી સાવચેત કરી

હતી કે, આ દુનિયામાં ખૂબસૂરતીના અનેક ખરીદ્દારો હોય છે અને તેથી ખૂબસૂરત સ્ત્રીને ડગલે ડગલે દુઃખના ડુંગરો નડ્યા કરે છે. ભાવિ વિપદ ક્યારે આવી પડશે તેની તેને ખબર હોતી નથી.”

ગુલબદન કરૂણ સ્વરે બોલી:-“સ્વામીનૂ ! આપ ખરું કહો છો. આપની આજ્ઞા મેં માની નહિ તેનો હવે મને પશ્ચાતાપ થાય છે.” એટલું કહી તેણે ઘેરથી નીકળ્યા પછી ફેંચુને ત્યાં તેમજ કાળને ત્યાં થું થું બન્યું તે બધી હકીકત તેને કહી સંભળાવી.

ગુલબદનના મ્હોંડેથી સમસ્ત ઘટનાનો વૃત્તાંત સાંભળી એક મર્મલેદી દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકતાં મોહસીન બોલ્યો:-“ગુલ ! આટલા માટેજ મેં તને જવાનો નિષેધ કર્યો હતો, છતાં તું ગધ અને આ પરિણામ આપ્યું. રૂપ અને રૂપિયા, કામિની અને કાંચન, આ બે ચીજોજ આખી દુનિયાના અનર્થનું-નાશનું મૂળ છે. અને તું તો રૂપ લઈને રૂપિયા લેતા ગધ હતી એટલે આમ થવું અસંભવિત નથી. ઠાઠી ગુલ ! અત્યારે હું ફેવી સ્થિતિમાં છું ? આજે હું ઠંગાલ, રોગ ચંત્રણાથી દુઃખિત, બિછાનામાંથી ઉઠવાને પણ શક્તિવિહિન છું; પરંતુ જો મારામાં પૂર્વવત સાધારણ શક્તિ હોત તો તારી માફક વિકલ હૃદયે પ્રતિકારને માટે કાળની પાસે નહિ જતાં મારા જોડાની લાતથી તેનું માથુંજ ભાંગી નાંખ્યું હોત ! હાય ! ખુદા, આ અપમાન મારાથી સહન થઈ શકતું નથી. માત્ર એકજ વખત જો મને પાછી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય તો મૂંઝ ફેંચુને પતિવ્રતા સ્ત્રીનું અપમાન કરવામાં કેટલું પ્રાયશ્ચિત લોગવવું પડે છે તેનો સ્વાદ ચખાડી દઉં.”

મોહસીન ઉત્તેજિત બની ગયો. વેર લેવાના અનેક વર્ષ વિ-
તર્કો તેના મગજમાંથી પસાર થવા લાગ્યા. ઉશ્કેરાયલા મગજે તે
જેમ તેમ બડબડવા લાગ્યો. ગુલબદન તેની આવી
સ્થિતિ સમજી ગઇ. માત્ર એકજ સ્નેહભર્યા, મિષ્ટ-મધુર,
સ્વર્ગીય ચુંબનથી તેણે તેને શાંત કરી દીધો. સ્ત્રીઓની
એક બહુઇ નજરમાંજ સેંકડો મનુષ્યોનો સંહાર કરતા મહા સમર્થ
ચોદાઓના હાથનાં બાણ નીચે મૂકાવી દેવાની શક્તિ રહેલી હોય
છે. તે પછી અનોન્ય જેઓનાં હૃદય પ્રેમરજ્જુથી બદ્ધ થઇ ગયેલાં
છે એવો મોહસીન, ગુલબદનના એક ચુંબનથી શાંત થઇ બીજા
એમાં કાંઇ નવાઇ જેવું નથી !

થોડા વખત પછી શાંત પ્રકૃતિએ મોહસીન બોલ્યો:-“પ્રિયે !
હવે થયું તે નહિ થવાનું નથી. આ જગત્ની ઘટનાના વેગને
અટકાવવાની કોઇનામાં શક્તિ નથી. ભાવિમાં જે થવાનું હતું તે
થઇ ગયું ! હવે કોઇને દોષ દેવામાં સાર નથી. દયામય પ્રભુનો
એટલો આભાર માન કે, આવી મહાનૂ વિપદમાંથી પણ તું શુદ્ધ
રીતે બહાર નીકળી આવી છે.”

સ્વામીના અપરિમેય સ્નેહનો અને પ્રેમનો પરિચય ગુલ
બદનને અનેક વેળા થયે હતો; પરંતુ આ વખતે તો તેની હૃદ
વળી ગઇ. પોતે પોતાને પતિના બાહુની અંદર સ્વર્ગમાંજ
બિરાજતી હોય, એમ માનવા લાગી. આપત્તિના વખતમાંજ
મનુષ્યની પરીક્ષા થઇ બીજા છે. સુખના દિવસોમાં અનેક સાથીઓ-
સ્નેહીઓ-સંબંધીઓ હોય છે, પણ દુઃખના વખતમાં અશ્રુનું
એક બિંદુ લૂછવાને કિંવા આશ્વાસન આપવાને કોઇ આવતું નથી.

ગુલબદન એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકતાં બોલી:-“આજે હું દુનિયાની પાસેથી નવો પાઠ શીખી છું. હવે આ અયાચિત-બહુ મૂલ્ય શિક્ષા કોઈ દિવસ ભૂલીશ નહિ. પ્રભુ, આપની આજ્ઞાનું ઉત્થાપન ઠઠી નહિ કરૂં. આપ મને મારા આ કૃતકર્મની માફી નહિ બક્ષો?”

આવેગભર્યા હૃદયે પત્નીને ચુંબન કરતાં મોહસીન બોલ્યો:-
“ગુલ! માફી આપવાનો અધિકારી હું નથી. મારું કર્તવ્ય છે કે, તને સુખમાં રાખવી; પરંતુ મારાથી તેમ બની શકતું નથી. પરની તરીકેનું કર્તવ્ય તે બરાબર બળવ્યું છે, કિન્તુ સ્વામી તરીકેનું કર્તવ્ય મારાથી શું થઈ શક્યું છે? બીષણ દારિદ્ર્ય પોતાનું વિકાળ મુખ ફાડી મારો આસ કરી રહેલ છે. આ ગૃહ કે જે બંધુ-બાંધવોના હંમેશના સમાગમથી ગળું રહેતું હતું; તે આજે સ્મશાનના જેવો ભાવ ધારણ કરી રહેલ છે. આવી રીતે હું કાળના સપાટામાં આવી ગયો છું. આમાંથી ઉદ્ધાર થાય એવી કોઈ આશા જંબાતી નથી. હું જાણું છું કે આ વ્યાધિમાંજ મારો પ્રાણુદીપક હોલવાઈ જશે, મને શીતળ સમાધિગર્ભમાં આશ્રય લેવો પડશે! પરંતુ તારી શી દશા થશે? તું અભિમાનિની અને આજીવન સુખપાલિતા છે. હુઃખ શું છે, તેનો તને અનુભવ નથી. સંસારના હૃદયહીન લોકોના ઉચ્ચ નિશ્વાસથી તારી સુન્દર કાન્તી અનલતાપવિદગ્ધ કુસુમની માફક સૂકાઈ-કરમાઈ જશે! ગુલ! ગુલ! તારું શું થશે?”

હનભાગ્ય મોહસીન દારૂ મર્મવ્યથા સહન કરી શક્યો નહિ. તેનાં આરક્ત નેત્રોમાંથી અતી ઉચ્ચ અશ્રુધારા વહેવા લાગી.

ગુણબદ્ધ પોતાની બોલણીનેા છેડા લઇ તેનાથી મોહસીનનાં અશ્રુ લૂછતાં બોલીઃ-“ પ્રભુ, શાને માટે આટલો બધો સંતાપ કરો છો? તમે અને હું-આપણા બેમાંજ આખું જગત્ સમાઇ ગયું છે. જગતની આપણને શી પરવા છે? તમે અને હું જીવતા રહીએ તો દુઃખ એ કેવી વસ્તુ છે, એ હું જાણતી નથી. આપના આવા કષ્ટના દિવસોમાં પણ આપની સેવા કરવા મને જે વખત મળ્યો છે, તેથી હું ખુદના હઠારો હઠાર શુકરાના કરું છું. આપ શું એમ ધારો છો કે આપના મૃત્યુ બાદ આપની ગુલ જીવતી રહેશે? નહિ, નહિ. આપના પ્રાણ સાથે મારા પ્રાણ ચાલ્યા જશે. આપ અને હું એકજ કબ્રમાં નિવાસ કરીશું. બહાલા, છતાં હું નિરાશાવાદી નથી. દુઃખના દિવસો શું હમેશ રહે છે? મેઘવર્ષા શું હમેશ હોય છે? નહિ. અન્ધકાર ચિરંતીન રહેતો નથી. તેમ દુઃખના દિવસો જતાં પુનઃ સુખના દિવસો આવશેજ. આપણું બધું ગયું છે; પરંતુ આપણું આ આશ્રયસ્થાન-ગૃહ તો ગયું નથી ને! આ શાન્તિમય આશ્રમમાં આપણે દુઃખને બૂલી જઈ સદ્યસ્થિતિમાં આનંદ માની જે મળશે તેમાં સંતોષ માની સુખમાં દિવસો ગુજારીશું. પ્રભુ કૃપા હશે તો આપને આરોગ્ય પણ જલ્દી પ્રાપ્ત થઈ જશે. આ વિશાળ સંસારનો સૃષ્ટા, જે આખા જગતનું પાલન કરે છે; તે શું આપણને બૂખના દુઃખથી મરી જવા દેશે? આપણે તેની પ્રાર્થના કરીશું અને આપણી પ્રાર્થના ક્ષિબ્ધ કરવા સિવાય તેને છૂટકોજ નથી.”

અત્યાર સૂધીની જીંદગીમાં ગુણબદ્ધને આવી રીતે મોહસીનના

સાથે ખુલ્લાં દિલે ક્યારેય વાતચિત કરી ન હતી. અનેક વખત તેણે પ્રેમસંભાષણોથી મોહસીનને રીઝવ્યો હતો; પરંતુ આજે દુઃખના દિવસોમાં પતિના આત્માને શાંતિ આપવાને ખાતર ઉન્મુક્તમુખ ઝરણાના પ્રબળ વેગની માફક તેના વિચારો ભીંમ પ્રતિજ્ઞાની માફક નીકળી પડ્યા.

પત્નીના મુખથી હૃદયે પ્રેમની-સ્નેહની વાતો સાંભળનાર મોહસીન આજે દિગ્ભૂત બની ગયો. મુનુખ્યાવતારમાં શુભબદન તેને સ્વર્ગની સુંદરી જણાવા લાગી. પ્રકુલ હૃદયે તે આનંદ આગરમાં ડાલવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

સોબતે અસર !

જગત્માં મનુષ્યના દિવસો કદાપી એકસરખા જતા નથી. દિવસ પૂર્ણ થતાં જ જેમ રજની પોતાનો કુળવર્ણ પડે જગત ઉપર પાડી દે છે, અને પુનઃ સૂર્યોદય થતાં જ અંધકારનો લોપ થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે મનુષ્યના સુખ-દુઃખના દિવસો આવે છે અને ચાલ્યા જાય છે.

સંસાર એક અગમ્ય વસ્તુ છે. મનુષ્ય જ્યારે પ્રકૃતિને વશ થઈ સારાસારનો વિચાર બાળૂંએ મૂકી કોઈ એકાદ સાહસિક કામ કરવા પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે, ત્યારે તેને તેના પરિણામનું જ્ઞાન રહેતું નથી; પરંતુ જ્યારે પોતાના કૃતકર્મમાં તે નિષ્ફળ નીવડે છે, ત્યારે હવાશ બની જઈ નિરાશાના ગારમાં ગળડી પડે છે અને તેને આત્મા શોક સમુદ્રમાં ડૂબી જાય છે.

શુભઘટનની બાબતમાં પણ તેમજ બન્યું. શિક્ષિત, સુવિચારક, હિતાહિતનો જ્ઞાતા, જનસ્વભાવને સંપૂર્ણ રીતે જાણવાવાળો માણસ જ્યારે દુનિયાના અટપટા પ્રસંગોમાં ગોથુ ખાઈ જાય, ત્યારે સરલહૃદયા, સંસારજ્ઞાનહિના, શુભઘટનની તો વાત જ શી કરવી !

શુભનારનાં ઉત્સાહિત અને ઉત્તેજનપૂર્ણ વાક્યોથી તે ઉત્તેજિત બની ગઈ ન હોત અને હુકીમે કરેલાં અપમાન તેમજ અર્થ-પ્રાપ્તિને માટે નિરાશા સહન કરી તે પોતાને ઘેર ચાલી આવી હોત તો ભવિષ્યમાં તેની જીંદગીમાં જે કાંઈ બન્યું તે બનવાનો વખત

આવત નહિ; પરંતુ યૌવનનો પ્રભાવ જૂઠોજ હોય છે. તે વખતે ઉત્તેજનામય રક્તસ્રોત તેની નસોમાં વદ્યા કરતો હતો. તે આત્મ-સંવરણ કરી શકી નહિ. સ્થિરતાપૂર્વક ગંભીર રીતે તે પોતાનાં કાર્યના સારાસારનો ઠિંવા પરિણામનો વિચાર કરી શકી નહિ.

કૃતકર્મનું કૃણ મનુષ્યને ભોગવવું પડે છે. એક વખત મહોડા-માંથી શખ્દ નીકળ્યો તે પાછો લઇ શકાતો નથી, છોડેલું વીર પાછું ખેંચી શકાતું નથી, તેમજ ઠરેલાં સફ્રકૃત્ય કે અપકૃત્યને માટે કૃણ કૃણ ભોગવ્યા વિના પણ છૂટકો નથી, એવો જગત્નો અનાદિકાળથી નિયમ ચાલતો આવે છે.

કૈમુની સાથે થયેલી વાતચિત પછી કાળ સાહેબ ઘણાજ વિચલિત બની ગયા હતા. પ્રયત્ન કરવાથી જગત્માં કોઇ પણ વસ્તુ અસાધ્ય નથી, એમ તેમના મનને ખાત્રી થઇ ગઇ હતી.

એટલુંજ નહિ પણ પૂંધવાતો અગ્નિ જેમ એકાએક પ્રગટ થઇ પોતાનું છુપાયેલું ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરી પ્રલયકાળ વર્તાવી દે છે, તેવીજ રીતે સૌંદર્યજવાળાઓ માનવ હૃદયને દગ્ધ કરી જીવનનો નાશ કરી દે છે. ગુપ્ત અગ્નિ કોઇ અના-વ્રત સ્થાનની હવાનો સહજ સપાટો લાગતાં ભડકે લઇ ઉઠે છે, તેમ રૂપાગ્નિ પણ દીર્ઘકાળ વ્યાપી ચિંતાના ભરથી લીધણ રૂપ ધારણ કરે છે-તેને રોકવો તે સહજ વાત નથી.

કાળ સાહેબ પોતાના મનમાં ને મનમાં તુલનાત્મક સમા-લોચના કરતા હતા, ત્યારે તેમને જણાઇ આવ્યું કે, પરલોકગતા લયલાની અને ગુણબદનની મુખાકૃતિમાં જરા પણ ફરક નથી. લયલાજ પુનર્જન્મ લઇ ગુણબદનના રૂપમાં આવી છે, એમ

તેમને જણાવા લાગ્યું. અને તેને લીધેજ ગુલબદનની રૂપપ્રભાએ કાળ સાહેબના ફિલ ઉપર પોતાની પ્રભા પાડી હતી. તેઓ હવસી બની દિવાના બની ગયા હતા છતાં તેમની વિવેકબુદ્ધિ એટલી બધી ઠલુપિત થઈ નહોતી.

તેઓ મનમાં વિચારતા કે, અત્યાચારીઓને શિક્ષા, અનાથોને આશ્રય અને મુક્તિદાન વગેરે કાર્યો ન્યાયની તુલા હાથમાં લઈ મારે કરવાનાં છે. આજે ગુલબદન એક નરાધમ ઘાતકી મનુષ્યદ્વારા અપમાનિત થઈ પોતાની લજ્જાના રક્ષણ માટે ન્યાય માગવા મારી પાસે આવી છે. મારું કર્તવ્ય છે કે અપમાનિતા ગુલબદનને દેશના કાયદાકાનૂન પ્રમાણે રક્ષણ આપી તેને સહાયતા આપવી. તેના રૂપ સૌંદર્ય ઉપર લુબ્ધ થવાનો-પરદાર તરફ કુદૃષ્ટિથી જોવાનો મને કોઈ જાતનો અધિકાર નથી. અને કદાચિત જો મારાથી તેવી જૂલ થાય તો મારી અત્યાર સૂધીમાં મેળવેલી મુખ્યાતિને કલંકનો ડાંઘ લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

પરંતુ જેમ કુસંગીનો સંગ થતાંજ ગમે તેવા ભવ્ય પુરૂષના હૃદય વિચારોનો લોપ થઈ સોજવની અસર તેને લાગ્યા વિના રહેતી નથી; તેવીજ રીતે કાળ સાહેબની બાબતમાં પણ બન્યું. શયતાન ફેણુ જો બરાબર તે વખતે આવ્યો ન હોત તો કાળ સાહેબની વિવેકબુદ્ધિ તેમને આટલી બધી શ્રેષ્ઠતાના માર્ગ ઉપર લઈ જાત નહિ. દુષ્ટ માણસોથી દૂર રહેવામાંજ સાર છે. તેના પડછાયે પણ જવું નહિ એવી જનસમાજમાં એક પ્રચલિત કહેવત છે. કારણ કે દુષ્ટ માણસોનો સંગ તો શું પણ તેના શરીરમાંથી નીકળતો નિશ્વાસ પણ અતિ ભયંકર હોય છે. અને તેથી

કૈંજીની સોબતને લીધે કહો કે છલનામય ઉત્તેજનાને લીધે કહો-
કાજ સાહેબના પૂર્વકથિત સદ્વિચારો હ્રુમ થઇ ગયા.

શયતાન કૈંજી યુક્તિથી કાજ સાહેબને સમજાવી તેમના
હૃદયમાં અગ્નિની જ્વાળાઓ સળગાવી ગયો હતો, તે કોઇ પણ
રીતે શાંત થાય એમ નહોતું. કાજ સાહેબ મનુષ્ય હતા-દેવ
નહોતા. જો કે તેઓ જનસમાજમાં દેવ તરીકે પૂજાતા હતા,
છતાં સ્વાભાવિક રીતેજ મુનુષ્યોમાં ગ્રુમ રહેલી આસુરી સંપ-
ત્તિના તેઓ દાસ થઇ ગયા હતા! પ્રેમના નામે તેઓ પોતાનો
હવસ શાંત કરવા માગતા હતા. તેમની નષ્ટપ્રાય થયેલી પૂર્વસ્મૃતિ
જાગૃત થઇ અને હૃદયની અંદર એક પ્રકારની ગ્રુમ યંત્રણાના
દારૂષ દુઃખથી પીડાવા લાગ્યા.

આવી રીતે રૂપોન્માદનાં જે પૂર્વ લક્ષણો હોય છે, તેનો
તેમને અનુભવ થવા માંડ્યો. ગુણબદનનું પુનઃ દર્શન કરવાની-
તેને પોતાની કરવાની પ્રબળ વાસના તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થઇ.
આ વાસનાને તેઓ દબાવી શક્યા નહિ અને તેટલા માટેજ
તેમણે સુંદરી ગુણબદનને પોતાના દરબારમાં ઉપસ્થિત થવાનું
આહવાહન કર્યું હતું.

ગુણબદન વાદની હતી. મુકદ્દમો બીજે દિવસે નીકળવાનો
હતો. કાજ સાહેબે જેવી રીતે એક પરવાનો મોકલી હકીમ કૈંજીને
પોતાની પાસે બોલાવ્યો હતો, તેવીજ રીતે તેમણે એક બીજો
પરવાનો કહાડી ગુણબદનને પણ પોતાની સમક્ષ હાજર થવાને
મોકલી આપ્યો.

પ્રકરણ ૯ મું.

કાળનો પરવાનો !

ગુલબદન અને મોહસીન સાનન્દયિત્તે કથા-વાર્તા કરતાં બેઠાં હતાં. ગુલબદન મોહસીનના વાયુથી રહી ગયેલા ભાગ ઉપર તેલ ચોળતી હતી એટલામાં “ઘરમાં કોઈ છે કે ?” એવો બહારથી અવાજ આવતો તેમણે સાંભળ્યો.

બારીનું બારણું ઉઘાડું હતું. આવેલ માણસનો અવાજ સાંભળી ગુલબદન અને મોહસીન ચમકી ઉઠ્યાં. મોહસીને વિસ્મયતાથી જોયું તો તેને જણાયું કે કાળ સાહેબનો સિપાહી હાથમાં પરવાનો લઈને ઉભો છે.

ગુલબદનના તરફ એકાગ્ર દષ્ટિએ એક દીર્ઘ વિશ્વાસ મૂકી મોહસીન બોલ્યો:—“ગુલ ! ઠરેલાં કર્મનું ફળ જોઈ લે ! એક તો આપણે આટલાં બધાં દુઃખી થઈ ગયાં છીએ, તેમાં વળી આ એક નવીન ઉપાધીનો તને વધારો કર્યો છે; આમાંથી કેમ પાર પડવું તેની મને સમજણ પડતી નથી ! આવી રીતે પૈસા મેળવી જીવન નિર્વાહ કરવા કરતાં તો અનાહાર મૃત્યુના મુખમાં પડવું તે વધારે બહેતર છે.”

ગુલબદન ગુપચુપ બેસી રહી. પોતાનાં કૃત્યથી પતિને દુઃખ થાય છે એમ જાણી શરમથી તેની આંખો નીચી નમી ગઈ. તે કાંઈ પણ બોલી શકી નહિ. ઠારણ કે, પતિની નજરમાં તે અપરાધિની હતી. પતિનું ઠહેવું માની ઘરની બહાર તેણે પગ ઠકાડયો.

ન હોત, કિંવા કાળને ત્યાં જઈ ફરિયાદ કરી ન હોત તો આવી રીતે વિપદને પોતાની પાસે હાથે કરીને બોલાવી લાવવાનો વખત આવત નહિ.

ગુલબદનને નિરૂત્તર જોઈ મોહસીન તેના મનનો ભાવ સમજી ગયો. તેણે બાંદી ગુલનારને બોલાવી અને કહ્યું કે “ નીચે ઉભા રહેલા સિપાહીને કહે કે, હું શય્યાગત છું. મારાથી નીચે આવી શકાશે નહિ માટે જે કહેવું હોય તે કહે બેટલે તેના ઉત્તર મોકલાવી આપું.”

ગુલનાર નીચે ગઈ. સિપાહી તેના હાથમાં પરવાનો આપી આદ્યો ગયો. ગુલનારે તે પરવાનો મોહસીનના હાથમાં મૂક્યો. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું હતું:—

“આ પરવાનાથી મોહસીનની પત્ની ગુલમદનને ફરમાવવામાં આવે છે કે તેમણે આ શહેરના એક પ્રતિષ્ઠિત હકીમ ફૈઝુ ઉપર પૈસા નહિ આપવાનો તથા પોતાની આખર ઉપર હાથ નાખવાનો એમ બે આગેપો મૂકી ફરિયાદ નોંધાવી છે. તેના મુકદ્દમા આવતી કાલે બપોરના ત્રણ વાગે ચલાવવામાં આવશે. ગૃહસ્થ સ્ત્રીની આખર અને સન્માનની રક્ષા થાય અને ખુદ્દી કચેરીમાં આવવું ન પડે તે માટે આ વખત રાખવામાં આવ્યો છે. માટે તેમણે પોતાની બાંદીને સાથે લઈ ઉપરોક્ત વખતે કાળ સાહેબને બંગલે હાજર થવું.”

“વળી તેમના પતિ મોહસીની પ્રકૃતિ ઠીક હોય, અને જો તે વખતે તેઓ પણ હાજર રહેશે તો મુકદ્દમા ચલાવવામાં ઘણી સવળતા થવા સાથે પ્રત્યક્ષ પુરાવાઓ પણ મળી શકશે. જો કેઈ કારણ-વશાત્ ગુલબદન બીબીથી હાજર થઈ શકાય તેમ ન હોય તો તેમણે

પહેલેથી જણાવવું નહિ તો મિથ્યા આરોપ મૂકવાના કારણસર તેમને દેશના કાનૂન પ્રમાણે શીક્ષા લોગવવી પડશે.”

પરવાનો વાંચી રહ્યા પછી મોહસીને ગુલબદનના મોઢા સામું જોયું. તેણે કહ્યું:—“ગુલ ! હવે કેમ કરવું છે ?”

ગુલબદન:—“હું કાળને પહેલેથી ખબર કહેવરાવી હતું કે, મારી પ્રકૃતિ સારી નહિ હોવાથી હાજર થઈ શકાશે નહિ.”

મોહસીન:—“ગુલ ! તું જાણે છે તો ખરી કે કાળ સાહેબનો મિજાજ કેવો છે. તેઓ નિષ્ઠુર, તુમાખી અને કડક સ્વભાવના છે. આ શહેરમાં મારા અનેક શત્રુઓ છે. તેઓ દ્વારા જે તેમને માહિતી થાય કે, તારી પ્રકૃતિ સારી હોવા છતાં તું તેમની પાસે હાજર થઈ નથી, તો તેઓ કેવો કોલાહલ મચાવી મૂકશે તેની કલ્પના કરવી પણ અશક્ય છે.”

ગુલબદન:—“ત્યારે જે તમે આવી શકો તો મને જવાને કોઈ જાતનો વાંધો નથી.”

મોહસીન:—“પરંતુ તું જાણે છે તો ખરી કે છ માસ પહેલાં કોઈ ગુપ્ત શત્રુએ મારા ઉપર અચાનક હુલ્લો કરી મારી પીઠ ઉપર લાકડીનો પ્રહાર કર્યો હતો, અને તેના આઘાતથી મૂર્છિત થઈ હું પડી ગયો હતો, ત્યારથી મારી પીઠમાં એક જાતની બીપણ વેદના રોજ થયા કરે છે. મારાથી બેચી-ઉડી શકાતું નથી. આથી તેમ કરવા જતાં આપણે ઉલટાં વધારે વિપત્તિમાં આવી પડશું.”

ગુલબદન:—“ત્યારે ઉપાય શું ?”

મોહસીન:-“ગુલનારને સાથે લઈ તું જાય તો તેમાં મને કાંઈ વાંધો નથી. નસીબમાં જે લખ્યું હશે તે થશે, તેમાં કોઈને દોષ દેવામાં ક્યાંદો નથી. ઇશ્વરના ઉપર ભરોસો રાખ. સ્ત્રી જાતિની ઇજ્જત, અને આખરૂની રક્ષાનો ભાર તેના ઉપર છે. માટે જે તું નહિ જાય તો નૃશંસ સ્વભાવનો કાજુ ફૈજુના પક્ષમાં મુકદ્દમાનો ફેંસલો કરશે અને તારી બદનામી થશે.”

આવી રીતે લાંબા વખત સૂધી ચર્ચા કર્યા બાદ ગુલબદન કાજુને ત્યાં જવા માટે સંમત થઈ. ઉભય પતિપત્નીએ આખી રાત મહા ઉત્કંઠિત ઉદ્વેગતામાં પસાર કરી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પ્રતિહિંસાની પ્રતિજ્ઞા.

પ્રિય પાઠક ! પતિપરાયણા સતીસાધ્વી ગુલબદન જે શયતા-
નના દુષ્ટ કર્મને લીધે મહા વિપદમાં આવી પડી હતી, તે નરપશુ
ફેળુ શું કરે છે, તે તરફ આપણે જરા નજર દોડાવીયે.

ગુલબદનની માફક ફેળુને પણ ધર્માધિકારીની સમક્ષ હાજર
થવાનો પરવાનો મળ્યો હતો. પરવાનો મળતાંજ તેના મુખ
ઉપર કૃપણવર્ણી છાયા પ્રસરી રહી—તે શોકસાગરમાં ડૂબી
ગયો; પરંતુ હાલમાં તે તેવી સ્થિતિમાં નથી.

તેની નજર આગળ પ્રતાપશાહી કાળ આસિફ-ઉ-દ્દૌલા
તરફથી આવેલો પરવાનો ખુલ્લો પડ્યો હતો અને તેના તરફ
જોઈ તે મૃદુ હાસ્ય કર્યા કરતો હતો.

તેણે તેના દિવાનખાનાની લીંત ઉપર ટાંગેલા આરસામાં
જોઈ પોતાની કહાડી અને મૂછના વાળ સરખા કર્યા પછી કબાટનું
ખારણું ઉઘાડયું. તેમાંથી શરાબની શીશી કહાડી નહાના કાચના
ખ્યાલામાં રેડી તે પીવા લાગ્યો.

મદિરાનું ખ્યાલું હોઠે અડકતાંજ તેનાં દિવ્ય ચક્ષુ ખુલી
ગયાં. સર્વત્ર તેને ગુલબદનજ દેખાવા લાગી. ગુલબદનની
જગન્મોહિની રૂપજ્યોતિનું તે ધ્યાનસ્થ યોગીની માફક હ્રમેશ ધ્યાન
ધર્યા કરતો હતો. આવી રીતે ઘણા દિવસ સૂધી સુખમય આશાને
પૂર્ણ કરવા માટે યુક્તિથી તે ગુલબદનને પોતાને ત્યાં ખેંચી લાવ્યો.

હતો, પરંતુ તે વખતે તેનો કેવો ફેજ થયો તે આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ. અધૂરામાં પૂરું કાળને ત્યાં જઈ ગુલબદને કરેલી ફરિયાદથી તો તેના દિલમાં વૈર-પ્રતિહિંસાની જ્વાળા સળગ્યા કરતી હતી.

આવી રીતે પોતાના હૃદયમાંથી પ્રેમનો ત્યાગ કરી તે ગુલબદન તરફ તિરસ્કાર અને ઘૃણાની દૃષ્ટિથી જોતો વિચાર કર્યા કરતો હતો. તે જાણતો હતો કે, ગુલબદન સતીસાધ્વી છે, તેને મેળવવી એ સંભવિત વાત નથી. છતાં તે અપમાન કરીને આલી ગઈ છે એટલે તેણે તેનું ફળ તો અવશ્ય લોગવવું જ જોઈએ.

મદિરાપાનથી પ્રફુલ્લ ચિત્ત બની ફૈઝુ હવાની અંદર પોતાની મુઠ્ઠી ઉગામી બોલવા લાગ્યો:—“ ગુલ ! દિલફરેખ શયતાની ગુલ ! તું એટલું યાદ રાખજે કે માત્ર એક જ સ્વર્ણ મુદ્રા મારા દિલના ટુકડા બરાબર છે. તે લેવાને માટે તું કાળની પાસે સહાયતા લેવા ગઈ ! અરે, એટલું જ નહિ પણ ત્યાં મારી નાલેશી કરી તે મને વિપદના ગારમાં નાખવા પ્રયત્નો કર્યો ! હવે મારા હાથ કેવા છે તે જોઈ લેજે. જ્યાં સૂધી મારા દેહમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સૂધી ગુમ શત્રુની માફક તારી પછવાડે ફર્યા કરીશ અને તને સુખે બેસવા દઈશ નહિ. કાળ આસિફ-ઉ-દ્દૌલા પણ તારા રૂપનો લોગ થઈ પડ્યો છે. તારા સૌંદર્ય સાગરમાં પડી તે પણ ડૂબકાં ખાયા કરે છે. ગુમ રીતે તેના દિલની વાત પણ હું જાણી ગયો છું. તે આ શહેરનો માલિક છે. ખુદ સુલતાન માત્ર એક પુતળાં જેવો છે, પણ કાળજ આખી પ્રજાની દાદ ફરિયાદ સાંભળનાર અને ન્યાય ચૂકવનાર છે. તેના દિલમાં હવસનો આતસ સળગ્યા

કરે છે. માત્ર એક ફૂંક મારવાનીજ ખોટી છે. અને તેટલા માટેજ જોઈ છું કે, તેના તથા મારા પંજમાંથી તું કેવી રીતે છટકી જાય છે!”

આવી રીતે ફ્રેન્ચ જ્યારે પોતાના દિવાનખાનામાં ફરતો હાથના ચાળા કર્યા કરતો હતો અને પોતાનાં બુદ્ધિ-કૌશલની પ્રશંસા કર્યા કરતો હતો, તે વખતેજ તેની પત્ની તાહેરાએ તે દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો.

તાહેરા તેના સામે જોઈ કહેવા લાગી:—“ કેમ હુજૂર, આજે પાગલના માફક આ શું ચાળા કર્યા કરો છો ? ”

સાક્ષાત્ યમ આવીને જો સામે ઉભો રહે તો પણ નહિ ડરનાર ફ્રેન્ચ આજે પોતાની પત્નીને સામે આવીને ઉભેલી જોતાંજ લયલીત બની ગયો. તાહેરાના શબ્દપ્રહારથી તે યમદંડ કરતાં પણ વિશેષ ડરતો હતો; પરંતુ હકીમનો ધંધો હોવાથી સવારથી સાંજ સૂધી તેને નાગરીએના ઘેરેઘેર રખડવું પડતું હોવાથી ઘરમાં રહેવાનો તેને પુષ્કળ અવકાશ મળતો નહોતો એટલે તાહેરાની સાથે લાંબો વખત અગાઉ ચાલવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતો નહિ.

ફ્રેન્ચ બનતા પ્રયત્ને પોતાની પત્નીને સંતુષ્ટ રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરતો. વસ્ત્રામૂષણ તેમજ ભોજ્ય પદાર્થો તેમજ અનેક તરેહનાં સુખોપભોગી સાધનોદ્વારા તેને પરિનૃપ રાખવા તે કોઈ પણ જાતની ત્રુટી પડવા દેતો નહિ.

આવી રીતે આટલો બધો આદર રાખવા છતાં પણ તાહેરા તેના તરફ સંતોષની નજરે જોતી નહોતી. તે મનમાં વિચારતી કે, સ્વામીની પાસે અઢળક ધન-દૌલત-અવેરાત છે; પરંતુ તે

તેને પોતાની લોભવૃત્તિને લીધે વાપરવા આપતો નથી, તેમજ એક બાંદીને પણ તેની તહેનાતમાં રાખી આપતો નથી. તેથી ઘરનું દરેક કામ તેને એક લૌડીની માફક કરવું પડે છે!

શુલબદન જે દિવસે ફ્રેન્ચને ત્યાં પૈસાની ઉધરાણીએ આવી હતી, તે વખતેજ તાહેરાએ તેને પહેલ વહેલી બેઠ હતી, તે દિવસથી તાહેરા શંકામાં પડી ગઈ હતી અને શુલબદનની સૌહાર્ય-પ્રભામાં પોતાના પતિને મુગ્ધ થયેલો બેતાંજ દારૂણ ક્રોધ તથા ઈર્ષ્યાની જ્વાળાથી તે સળગી રહી હતી. તેણે પતિની દરેક હિલ-ચાલ ઉપર ધ્યાન આપવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો અને તે પ્રમાણે ફ્રેન્ચ ઘરમાં આવીને બહાર જાય ત્યાં સૂધી એક છૂપા જાસૂસની માફક તે તેનાં દરેક કાર્યો ઉપર નજર રાખતી હતી.

આજે પણ તેણે ફ્રેન્ચની તપાસ રાખી હતી અને તેના અપૂર્વ અભિનયો બેવા તે દિવાનખાના પાસે આવી પહોંચી હતી. આ વખતે પતિના મ્હોડામાંથી ઉચ્ચારાયેલો “શુલબદન” શબ્દ સાંભળતાંજ તેની આંખો લાલ થઈ ગઈ.

સ્વાભાવિક રીતેજ સ્ત્રીઓમાં સહિષ્ણુતા અને નમ્રતાના ગુણો હોય છે; પરંતુ તાહેરાની બાબતમાં તેમ નહોતું. પતિના મુખમાંથી પરસ્ત્રીનું નામ સાંભળતાંજ ક્રોધાવેશથી બારણાને લાત મારી તે દિવાનખાનામાં દાખલ થઈ.

તાહેરાને અચાનક પોતાની સામે ઉપસ્થિત થયેલી બેતાંજ ફ્રેન્ચ દિગ્મૂઢ બની ગયો. તાહેરા આવેશયુક્ત સ્વરે બોલવા લાગી:—“વાહ! વાહ!! ધંધા તો બહુ સારા કરો છો! જેમ જેમ હું બોલતી નથી, તેમ તેમ તમે તો ખૂબ માથે ચડવા લાગ્યા છો!

નવી ખ્યારીબન કઈ શોધી કહાડી છે? પરત્તી બહુ ખ્યારી લાગે છે કેમ? ગુલબદન વિના ઘડી પણ ગમતું નથી? પહેલાં મારા કફનની તૈયારી કર્યા પછી બીજાની સ્ત્રી તરફ નજર દોઢાવજે સમજ્યા?”

સાક્ષાત ચણ્ડિકાસ્વરૂપ પત્નીને પોતાના દિવાનખાનામાં આવેલી જોઈ તે સહજ લયભીત બની સ્વગત વિચાર કરવા લાગ્યો:—“ગુલબદને કાજી પાસે રજુ કરેલ દિવાની દાવામાં પોતે હારીને આવેલ છે, અને બીજે બેઠજ્જતીનો દાવો હજી તો ઉભો છે. તેમાં જો તાહેરા તેને સહાય કરે તો મારા કેવા હાલ થાય?”

મદિરાપાન કર્યા પછી કૈમ્યુના દિલમાં આનંદ ઉત્સાહ અને ગાલપર લાલી પ્રસરી રહી હતી, તે તાહેરનું આગમન થતાંજ નીકળી ગઈ. તે નિસ્તેજ દેખાવા લાગ્યો.

પોતાની નિર્બુદ્ધિતાનો મનમાં પશ્ચાતાપ કરતાં તે બોલ્યો:—
“તાહેરા, આ દુનિયામાં મને જો કોઈ વહાલમાં વહાલી, મારા દિલની માલિકા હોય—તો તે તુંજ છે. તારા સિવાય મારો કોઈ માલિક નથી. તુંજ મારા દિલની મુજ્જિયાર છે—ગુલબદન નહિ. ગુલબદન તો મારા મિત્રની પત્ની છે. તેનો જો તને ખાસ પરિચય હોત, તો તું આવી નકામી કુશંકા ઉડાવી તેના તથા મારા વિષે ખરાબ શબ્દો બોલત નહિ.”

તાહેરા:—“એટલે? જેનાપર તમે તે દિવસે બળાત્કાર કરવા જતા હતા તેને હું નહિ ઓળખતી હોઉં કેમ?”

કૈમ્યુ:—“મારા મિત્ર મોહમ્મીનને તું ઓળખે છે? જ્યારે આપણે ને તેને સારાસારી હતી ત્યારે તે આપણે ત્યાં કેટલી બધી

ઉપહારની ચીજો મોકલાવ્યા કરતો હતો. ગુલબદન તેનીજ પત્ની છે.”

તાહેરા:-“ તે તો હું સારી પેઠે જાણું છું, પણ તમારી પાસે તે શા માટે આવી હતી?”

ફૈઝુ:-“ તાહેરા, કોઈ પણ વાત ઉપયાયક થઈ કહેવાની મને ટેવ નથી. આજે તું પૂછે છે ત્યારે તને જવાબ આપું છું. તું જાણે છે તો ખરી કે, આપણા આ ઘરને ફરીથી બાંધ્યું તે વખતે આપણે ઘણીજ દેવાદાર સ્થિતિમાં આવી ગયાં હતાં અને તે વખતે મોહસીનેજ આપણને એક હજાર મોહોર આપી દેવાદાર સ્થિતિમાંથી મુક્ત કર્યાં હતાં.”

તાહેરા:-“ એમ કે? તમોએ એ વાત ક્યારે કરી હતી કે મને ખબર પડે. વાડ, પણ ગુલબદન શા માટે આવી હતી?”

ફૈઝુ:-“ મોહસીન હમણાં બિમાર છે. શય્યાપરથી તેનાથી ઉઠી શકાતું નથી માટે તેણે પેટ્રી હજાર મોહોર આપણી પાસેથી વસુલ કરવા માટે ગુલબદનને મોકલી હતી.”

તાહેરા:-“ ત્યારે, તમે તેનુંજ કરજ અદા કરી દીધું?”

ફૈઝુ:-“ નહિ. મોહોરો તો મેં રાખી મૂકી હતી; અને મારો વિચાર એવો હતો કે, મોહસીનને આપવા કરતાં તેની એક મોતીની માળા તને લઈ આપું; પરંતુ હવે તેમ પણ બની શકે એમ નથી.”

મોતાની માળાનું નામ સાંભળતાંજ તાહેરાનો મિજાજ ખાર આના ઠંડો થઈ ગયો! તે કહેવા લાગી:-“ ત્યારે પૈસા ક્યાં છે? મનેજ આપી દોને એટલે બધી ખીડા પતી જાય!”

કૈબ્લુ:-“ બિબિ, હવે એ પૈસાની વાતજ જવા દો. તે પૈસા તો વાઘના મ્હોડામાં જઈને પડ્યા છે.”

તાહેરા:-“ શુ? આવી રીતે નકામી વાતો કરી મને બનાવો છો?”

કૈબ્લુ:-“ પહેલાં તું મારી વાત તો સાંભળ. પછી જેમ બડબડવું હોય તેમ બડબડજે. આજે મારી સામે બે કાગળો પડ્યા છે તેને ગુલબદનના પ્રેમપત્રો તરીકે માનતી નહિ, પરંતુ તે તો કાજી સાહેબના પરવાના છે સમજી?”

તાહેરા:-“ પરવાના! કોના કાજીના? શા માટે? તમે તો તેને ત્યાં દરરોજ જાઓ છો. વળી તમારે અને તેને આરો બનાવ છે એમ આખું શહેર જાણે છે.”

કૈબ્લુ:-“ તાહેરા, તું બહુ ઉતાવળી છે અને સમજ્યા વિના એકદમ જેમ તેમ બકી નાખે છે. કાજીના મિત્રજમાં અને તારા મિત્રજમાં લેશ માત્રનો પણ ફરક નથી. એક વખત તે મહેરબાનીની નજરે જુએ એવા છે તો બીજી વખત બધી માલ મીલકત લૂંટી લઈને લિખારી બનાવી દે તેવા છે. આટલા દિવસ સૂધી તો આપણા પર મહેરબાની હતી; પરંતુ આ કમબખ્ત શયતાની ગુલબદને વચ્ચે આવી બધો ઘોટાળો વાળી દીધો છે.”

તાહેરા:-“ કોણે ગુલબદને? કેવી રીતે?”

કૈબ્લુ:-“ ગુલબદન અહીં શા માટે આવી હતી, તે વાત તો તું સમજીને?”

તાહેરા:-“ હા, મોહસીન પાસેથી તમોએ જે પૈસા લીધા હતા તે અદા કરવા માટે. ત્યારે તમે હજી સૂધી તેને પૈસા શા

માટે આપી દીધા નથી? તેમ કર્યું હોત તો કોઈ ઉપાધીમાં આવત તો નહિ!”

ફેબુ:—“તાહેરા, પુરૂષ હોય તો ઠીક પણ એક સ્ત્રી જાત મારા જેવા સાથે કરડી નજરથી વાત કરે એ હું સાંખી શકું એમ નથી. તેણે જો ધીમેથી અને નરમાશથી મારી સાથે વાતચિત કરી હોત તો તેને હું ખાલી હાથે પાછી જવા દેત નહિ.”

તાહેરા:—“અરે વાહ! હું તો તમારી સાથે દરરોજ કરડા-કીથી વાત કરું છું. મારા પર તો તમે ગુસ્સે થતા નથી! તમે આટલા દિવસ સૂધી તેને પૈસા આપ્યા નહિ તો જરા ઉંચે સાહે તે માંગે તેમાં શું થઈ ગયું? વળી મેં સાંભળ્યું છે કે મોહત્તી-નની સ્થિતિ હાલમાં ઘણીજ કંગાળ છે, તેવા વખતમાં તેના માગતા પૈસા તેને મળે નહિ તો તેને કેટલું બધું લયાનક દુઃખ થાય? માટે આજને આજ તેના પૈસા તમે આપી આવો. મોતીની માળા મને જોઈતી નથી. હું વાચાળ-અપ્રિયભાષિણી ગમે તેવી હોઉં તો પણ અધર્મના ધનથી મારા દેહને શોભાવવા માગતી નથી. જેણે તમારા દુઃખના દિવસમાં ઉપકાર કર્યા છે, તેના પર અપકાર કરશો તો તેનું ફળ તમોને ભોગવવુંજ પડશે. વળી મને ખાત્રી છે કે, ગુલબદન એક ભદ્ર પુરૂષની લજ્જમશીલા પત્ની હોવાથી પૈસા વિના ખાલી હાથે પાછી ફરવાથી કાળને ફરિયાદ કરવાને ગઈ નહિ હોય, પણ તેનું કોઈ ખાસ કારણ જૂઠુંજ હોવું જોઈએ. હું તમોને સારી રીતે પીછાણું છું. તમારા સ્વભાવથી હું પૂરેપૂરી માહિતગાર છું. તેનું તમોએ કોઈ પણ રીતે અપમાન વા બેઠજાતી કરીજ હોવી જોઈએ.

પરત્ની તરફ કુદૃષ્ટિથી જોવાની તમોને ખાસ દેવ છે. માટે આજને આજ જો ગુલબદનને પૈસા નહિ આપી આવો તો હું મહાભારત કળ્પો ઉત્પન્ન કરીશ. પછી તમે છો અને હું છું.”

પત્નીના મ્હોડાના શબ્દો તથા તેના દિલનો ભાવ જોઈ ફ્રેન્ડ સ્તંભિત બની ગયો. પુરૂષભાષિણી, કલહપરાયણા તાહેરાના દિલમાં આટલી બધી ઉદારતા અને પ્રચ્છન્નભાવ વાસ કરે છે એમ તે જાણતો નહોતો. તે વિસ્મિત બની મ્હોડાપર વિરક્તિ-ભાવ દર્શાવી તાહેરાના તરફ જોઈ બોલવા લાગ્યો:—“ તાહેરા, હમણું અહિંથી ચાલી જા. પુરૂષોના વ્યવહારની અંદર સ્ત્રીઓને માથું મારવાનો કોઈ અધિકાર નથી.”

“ પરંતુ પુરૂષો જો ચોરી, વ્યભિચાર, જુગાર વગેરે અધર્મી કાર્યો કરે ત્યારે ધર્મપથથી ભ્રષ્ટ નહિ થવા દેવાનો સ્ત્રીઓને ખાસ અધિકાર છે, સમજ્યા?” એટલું કહી તાહેરા તેના તરફ એક તીવ્ર દૃષ્ટિ ફેંકી રૂવાબથી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

કોલસાને સેંકડોવાર દૂધથી ધોવામાં આવે તો પણ તેની મલીનતા-કૃષ્ણવર્ણ જતો નથી, તિફત પદાર્થમાં મિષ્ટરસ નાખવા છતાં પણ તેની તિફતતા જતી નથી. તેમ શયતાન ફ્રેન્ડના દિલ-પર તેની પત્નીના ઉપદેશમય વચનોની અસર થઈ નહિ.

તે સ્વગત મનમાં ને મનમાં ગુલબદનને ઉદ્દેશીને બોલવા લાગ્યો:—“ ગુલબદન! મારી આશાને છિન્નવિછિન્ન કરી નાખી અભિમાનથી માફ અપમાન કરી તું ચાલી ગઈ છે! તને હસ્તગત કરવાનો કોઈ ઉપાય નહિ રહેશે તો પછી તારા અભિમાનને ચૂર્ણ કરવાનો તેમજ અપમાનની પ્રતિહિંસા લેવાનો મારો ઉદ્દેશ પાર

પાડ્યા વિના રહીશ નહિ. કાજ જેવો મહાન્ પ્રતિભાશાલી વીર-
નર મારી બાબુએ છે ત્યાં સૂધી કોના ભાર છે કે મને મારા
નિશ્ચયમાંથી હઠાવી શકે !”

—:૦:—

પંબળ રહસ્ય !

જનની જન્મભૂમિશ્ચ સ્વર્ગાદપિ ગરિયસીનું રહસ્ય સમ-
બલનાર, એક રાજપૂત રાજકુમારનું માત્ર એક વર્ષની ઉંમરે
માતા પિતાથી વિહીન થવું યૂરોપીયન લશ્કરી અમલદારના
હાથ નીચે રક્ષણ પામી મોટા થવું-યૂરોપની અંદર માત્ર
હિન્દુ જાતિનો હોવાથી ડગલે ડગલે માનભંગ થવું-આખરે
તેણે પોતાના દેશની સેવામાં અર્પેલ જીવન-દગાબાજ દેશ-
બંધુઓ તરફથી થયેલો તેનો છળ, પંબળના મહારાજા
રણજીતસિંહના દરબારમાં ચાલેલાં કપટતન્ત્રો વગેરે
અનેક દિલચસ્પ ઐતિહાસિક, કૌશલ્યરસિક ખરેખરા બનાવ
-આ પુસ્તકમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. ત્રણ સુંદર ચિત્રો
છતાં કિંમત રૂ. ૨.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

કસૌટી.

ગુલબદ્દનની કસૌટીનો વખત નજીક આવી પહોંચ્યો. બપોરે ત્રણ વાગે તેને કાજની પાસે હાજર થવાનું હતું. વસ્તુતઃ શહેરનો બાદશાહ કાજ હતો. ખુદ સુલતાન તો શહેરથી ઘણે દૂર વસતો હતો એટલે શહેરમાં શું ચાલે છે, તેની તેને ખબર પડતી નહોતી.

ગુલબદ્દન સ્વગત વિચારવા લાગી:—“ગુલનાર સાથે આવવાની છે, એટલે વિશેષ ચિંતા કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. વળી કાજએ અત્યાર સૂધી મારે સાથે કોઈ જાતનો અસદ્ વ્યવહાર કર્યો નથી કે જેથી ત્યાં જવાને માટે અચકાવું પડે.”

આમ વિચાર કરી કાજને ત્યાં જવા માટે તે પોતાનાં વસ્ત્રો બદલવા લાગી. તેણે આડંબર વિનાનો સ્વચ્છ સુઘડ અને સાદો પોષાક પહેર્યો. છતાં તેમાં પણ તે સ્વર્ગની સુંદરી સમાન દેખાવા લાગી.

ત્યાર પછી કાજને ત્યાં જવા માટે વિદાય લેવા તે મોહસીનની પાસે આવી. એક સામાન્ય પૈસા જેવી ચીજને માટે વાદી તરીકે કાજની સામે ઉભા રહેવાનું મોહસીન પસંદ કરતો નહોતો. તેનું દિલ બહુ ઉદાર હતું. તેણે ફૈજુને પોતાના બન્ધુ તરીકે ગણવાનો કોલ આપ્યો હતો. વળી ફૈજુએ પણ અનેક વ્યાધિ-અસ્ત સંકટોમાંથી તેને મુક્ત કર્યો હતો એટલે પૈસા જેવી ચીજને

માટે તે તેની સાથે શત્રુતા કરવા ઈચ્છતો નહોતો. આખી મોસલ નગરીમાં તે માત્ર એકજ સારો ચિકિત્સક હતો. મોહસીન બિમારી ભોગવતો હતો. તેની હાલની બિમારી કોઈ પણ રીતે સાધ્ય થાય તેવી નહોતી. તેનું પરિણામ મૃત્યુમાંજ આવશે એવી તેના મનને ખાત્રી થઈ ગઈ હતી. વળી હાલના દારિદ્ર્યના દિનોમાં તેના બધા આત્મીય બન્ધુ-બાન્ધવો તેને છોડી ગયા હતા. તેવી સ્થિતિમાં જો રોગ પોતાનું વિશેષ ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરે તો ફૈઝુનેજ બોલાવવો પડે એમ હતું. તેણે ગુલબદનનું અપમાન કર્યું હતું એ વાત ખરી; પરંતુ મમતાહીન સ્વાર્થ-લોલુપ સંસારમાં અસહાય દરિદ્રા રૂપસુંદરીની રક્ષા કરે એમ કોણ હતું? અનેક રીતે નિષેધ કરવા છતાં પણ તે સ્વયં પૈસાના તગાદા માટે તેને ત્યાં ગઈ હતી. ન ગઈ હોત તો આવું પરિણામ આવત નહિ. મોહસીન બોલતો હતો કે ફૈઝુ શક્તિશાલી છે. વૈર સાધનાને માટે તે ભીષણ કૃત્યો કરવાને પણ ડરે એવો નથી.” આવી રીતે લાંબો વિચાર કરી જોયા પછી તેણે જોયું કે પાસે ફેંકાઈ ગયા પછી તેને અટકાવવાનું સાહસ કરવું એ મથા છે. તેણે ગુલબદનને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ ગુલ ! આજે તને એક વાત કહું છું તે ધ્યાનમાં રાખજો. યદાકદાચિત્ ફૈઝુ તેના પૈસા ભરવાને અસમર્થ જણાય તો તારી ફરિયાદ તું પાછી ખેંચી લેજો. સામાન્ય પૈસા જેવી વસ્તુને માટે આવા ભીષણ રોગગ્રસ્ત સમયમાં તેના જેવા એક ચિકિત્સકની સાથે વૈર બાંધવું એ ઇષ્ટ નથી.”

ગુલબદન તેની વાતમાં સંમતિ દર્શાવી રજા લઈ ત્યાંથી ચાલી ગઈ. વસ્તુતઃ પૈસા વસુલ કરવાનો તેનો હઠ પહેલાં

કરતાં હમણાં નરમ પડી ગયો હતો. માત્ર તેણે તેની ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી આખરે ઉપર હાથ નાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેના લીધેજ ઉત્તેજિત બની કાળની પાસે તેણે ફરિયાદ કરી હતી.

યથા સમયે બાંદીને લઈ ગુલબદન કાળને ત્યાં ઉપસ્થિત થઈ. કાળ સાહેબે પણ ગુલબદનને પોતાને ત્યાં આવવાનો એવો સમય નિશ્ચિત કર્યો હતો કે તે વખતે તેને ત્યાં કોઈ પણ માણસ ઉપસ્થિત ન હોય !

કાળએ પોતાની બાંદીને હુકમ આપી રાખ્યો હતો કે, ગુલબદન આવે ત્યારે તેને પોતાના ખાસ કમરાની અંદર લઈ આવવી. એટલે ગુલબદનને જરા પણ ખોટી થવું પડ્યું નહિ.

ગુલબદનનું મુખમંડળ ખુરખાની અંદર ઢંકાયેલું હતું. કાળ સાહેબને તે ગમ્યું નહિ એટલે સસ્મિતવદને તેમણે કહ્યું:-
“ આવો, ગુલબદન બિગિ, આ કોચ ઉપર બેસો.”

પહેલાંની માફક આજે પણ ગુલબદનને તેની નજીક બેસવાની અસંમતિ દર્શાવતાં કહ્યું:-“ હુજૂર, હું અહીં આપની સામેજ ઉભી છું.”

કાળ:-“ નહિ. આજે તમારો મુકદ્દમો ચલાવતાં ઘણો કાળ નીકળી જશે એટલે તેટલો વખત ઉભા રહેવું ઈષ્ટ નથી. હું પોતેજ જ્યારે તમોને બેસવાને અનુમતિ આપું છું ત્યારે ભય રાખવાની શી જરૂર છે ! હું ગમે તેટલો બહમિનજી હોઉં તો પણ રમણીઓની સાથે કદી અસદ્વ્યવહાર કરતો નથી.”

ગુલબદન કાળના અનુરોધનો તિરસ્કાર નહિ કરતાં કોચ ઉપર જઈને બેઠી.

કાળ સાહેબે કહ્યું:—“ શુલબદન ! તમારા પૈસા મેં વસુલ કરી લીધા છે ! ”

આ વાત સાંભળતાંજ શુલબદન સહજ વિસ્મિત બની વીણા-નિન્દિત સ્વરે કહેવા લાગી:—“ જનાબેઆલી ! ગરીબોના આપ ખેરજવાહ છે. આપનો ઉપકાર હું કદી પણ નહિ ભૂલું. ખુદા આપનું ભલું કરે એવી દરરોજ પ્રાર્થના કરીશ.”

કાળ:—“ શુલબદન ! આ કામ માટે મને વધારે તસ્દી લેવી પડી નથી. મારો પરવાનો મળતાંજ ભયભીત થઈને ફૈનુ મારી પાસે પૈસા આપી ગયો છે.”

શુલબદન:—“ આપના પ્રતાપે વાઘ—બકરી એકજ આરે પાણી પીએ છે, ત્યારે ફૈનુની તો વાતજ શી કરવી ! ”

કાળ:—“ જૂઓ, તમારી સ્વર્ણમુદ્રાની થેલી તે અહીંજ રાખી ગયો છે; પરંતુ તમારી એક બીજી ફરિયાદની સિમાંસા થવાની જરૂર છે. પૈસાના કરતાં તે ફરિયાદજ વિશેષ ભયંકર છે. એક ગૃહસ્થ માણસ ભદ્રકુલકામિનીને અપમાન કરી તેની આબરૂ લેવાનો પ્રયત્ન કરે એ હું સહન કરી શકું એમ નથી.”

કાળ સાહેબની પ્રકૃતિથી શુલબદન સંપૂર્ણ રીતે માહિત-ગાર હતી. તે જાણતી હતી કે કાળ ભયાનક હકવાદી છે. શુલનારના મ્હોડેથી કાળના જૂઠ્ઠા વિષે તેણે ઘણી દિલ કંપાવનારી કથાઓ સાંભળી હતી. તેની શિક્ષા કરવાની રીત અતિ કઠોર હતી. તેનો વિચાર આવતાંજ શુલબદન કંપી ઉઠી.

આણ્યાક્ષ કાળ શુલબદનના મનનો ભાવ સમજી ગયો. તેણે કહ્યું:—“ શુલબદન ! તમે વાદી છો એટલે જો તે બાબતમાં તમે

ફ્રેન્ડને માફી બક્ષાં તો મને કોઈ જાતનો વાંધો નથી. મારા આદેશથી ફ્રેન્ડ અહીં બાબુના ઓરડામાંજ બેઠો છે. તમે કહાચિત્ તેનો અપરાધ જતો કરી ફરિયાદ પાઠી ખેંચી લ્યો, તો પણ એ ૧૧ દુષ્ટને સહજ પણ શિક્ષા કર્યા વિના જવા દેવો ન જોઈએ. બે હાથ જોડી જો તે તમારી પાસે આવી માફી માગે તો હું તેને છોડી દઉં.”

એક ક્ષણ માત્રનો પણ અપવ્યવ નહિ કરતાં કાજીએ પહેરેગીરને પોતાની પાસે બોલાવી ફ્રેન્ડને તેની આગળ હાજર કરવાનો હુકમ કર્યો.

પૂર્વસંકેત મુજબ ફ્રેન્ડ તો કાજી ક્યારે બોલાવે છે તેની રાહ જોયાજ કરતો હતો. તરતજ પહેરેગીરે તેને કાજીની આગળ બેસાડી દીધો.”

કાજીએ ફ્રેન્ડને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ફ્રેન્ડ, તે આજે આપેલી સ્વર્ણ મુદ્રાઓને લીધે ગુલમદન અને તારા વચ્ચેના એક મુકદ્દમાનો નિકાલ આવી ગયો છે; પરંતુ બેઝિજની કરવાનો મુકદ્દમા હજી બાકી રહ્યો છે.”

ફ્રેન્ડ અતિ નમ્રતાથી બે હાથ જોડી બોલ્યો:—“ધર્માવતાર, બાબુ ગુલમદનની ઇજ્જતને ડાઘ લાગે એવું કોઈ પણ કામ મેં કર્યું નથી. એક મિત્રપત્ની સાથે જે પ્રમાણે વાતચીત કરવી જોઈએ તે પ્રમાણેજ હું તેમની સાથે વર્ત્યો છું; છતાં પણ જો તેમાં તેમને મારો અપરાધ જણાતો હોય તો ક્ષમા માગવાને હું તૈયાર છું.”

કાજી સાહેબે ગુલબદન તરફ દૃષ્ટિ ફેરવી કહ્યું:-“ ગુલબદન! ફૈઝુ તેનાં કૃતકર્મને લીધે પશ્ચાતાપ કરે છે. માટે તમારી જો તેને માફી આપવાની ઇચ્છા હોય તો જણાવો; નહિ તો પછી તેને પચાસ આબૂકના ફટકા મારવાનો હું હુકમ કરું છું.”

આ ભીષણ દંડારા સાંભળતાંજ ગુલબદન ચમકી ઉડી. ઘેરથી નીકળતી વખતે સ્વામીએ આપેલ ઉપદેશ તેને યાદ આવ્યો. બે હાથ જોડી તે કાજીને કહેવા લાગી:-“ હુજૂર, આપના જેવા નિષ્પક્ષપાતી ન્યાયાધિકારી પાસેથી મને બરાબર ન્યાય મળી ગયો છે. હકીમ સાહેબને હું ક્ષમા કરું છું. તેમને છોડી દો.”

આ વાત સાંભળી કાજી સાહેબ સન્તુષ્ટ થયા, છતાં પોતે ન્યાયના સાક્ષાત અવતાર છે એટલે કાંઈક પણ પ્રભાવ બતાવવો જોઈએ એમ માની તેમણે કહ્યું:-“ બાનુ, તમારી ઇચ્છા મુજબ હું તેને માફી બક્ષું છું છતાં તેને એક એવી શિક્ષા કરવા ઇચ્છું છું કે જેથી ભવિષ્યમાં તે શયતાન કોઈ પણ ગૃહસ્થ સ્ત્રી સાથે આવી રીતનો વ્યવહાર કરે નહિ.”

એટલું કહી તેમણે ફૈઝુને હુકમ કરતાં કહ્યું:-“ ફૈઝુ, આ શહેરનો તું એક નામચીન હકીમ છે. ભદ્ર પુરૂષોના જ્ઞાન-ખાનામાં જવાની તને છુટ છે. વળી મારો પણ તું ગૃહચિકિત્સક છે. ગુલબદન સાથે દુર્વ્યવહાર કરી તેને તેને એકને નહિ પણ બુદ્ધ મોહસીનને પણ અપમાન પહોંચાડયું છે. માટે એક શર્તથી તને હું માફી આપું છું. અને તે એ કે જેવી રીતે અહિં ગુલબદનની પાસે માફી માગે છે, તેવીજ રીતે તેનાં ઘેર જઈ મોહ-

મીનની પણ માફી માગી આવ અને તેણે ખરા અંતઃકરણપૂર્વક તને માફી બક્ષી છે એવું પ્રમાણપત્ર લઈ આવ. નહિ તો પછી મારી શિક્ષાનો અમલ થયા વિના રહેશે નહિ.”

ફૈનુ ઘુંટણીએ પડી બે હાથ બેડી કહેવા લાગ્યો:—“હુજૂર, તે માટે આપના દ્વિતીય આદેશનું પ્રયોજન રહેશે નહિ. કારણ કે આ બાબતમાં ખરેખર મને અંતઃકરણપૂર્વક પશ્ચાત્તાપ થાય છે. માટે આજ સાંજેજ મોહમીન પાસે જઈ તેનું પ્રમાણપત્ર લઈ આવીશ.”

એટલું કહી તે ત્યાંથી ચાલી જવા લાગ્યો. છતાં કાંઈ યાદ આવી જવાથી તે પાછો ફર્યો અને કહેવા લાગ્યો:—“જનાબેઆલી, મારા મિત્ર મોહમીનના ઋણમાંથી હું સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત થયો એમ બાનુ ગુલબદન સ્વમુખે આપની પાસે કબૂલ કરશે?”

આ વાત સાંભળી ગુલબદન કોચ ઉપરથી ઉભી થઈ ફૈનુને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી:—“સાહેબ! મનુષ્યો હુમેશાં ભ્રમભ્રાંતિને આધીન હોય છે. મારી સાથે તમે જે રીતે વર્ત્યા છે, તે પણ આ ભ્રમનું ફળ છે. આજે હું ન્યાય-ધર્મના સાક્ષાત અવતાર-સ્વરૂપ કાજી સાહેબની સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, મારા સ્વામીનું આપના ઉપર કોઈ જાતનું લેણું હવે નથી. વળી આજે આપ તસ્દી લઈ મારા સ્વામીને મળી આ બાબતની શેષ મીમાંસા કરી લેશો તો મને વધારે આનંદ થશે.”

ગુલબદનની વાત સાંભળી કાજી સાહેબે કહ્યું:—“બાનુ, વિધાતાએ તમોને જેમ અતુલનીય રૂપસંપત્તિ આપી છે, તેવીજ રીતે તમારું હૃદય પણ ઉચ્ચ અપૂર્વ ગુણોથી ભૂષિત કર્યું છે.

આ મુકદ્દમાનો ફેંસલો આવી રીતે આવી ગયો તેથી હું બહુ ખુશ થયો છું. વળી તમારા જેવી સુશીલા સરલહૃદયા સુંદરીના ઉપર હું સહજ પણ ઉપકાર કરી શક્યો એ જોઈ મને વિશેષ આનંદ થાય છે. હવે તમે તમારા પૈસા ગણી લ્યો.”

કાજ સાહેબની આજ્ઞા આંબળી ગુલબદને પૈસા ગણી લેવા થેલીને પોતાની પાસે લીધી. હજી પણ તેનું મુખ ખુરખાથી ઢંકાયલું હતું એ જોઈ કાજ સાહેબે કહ્યું:—“ગુલબદન! ખુરખો પહેરી પૈસા ગણવાનું કામ બરાબર થઈ શકશે નહિ. વળી મને જોઈને તમે શરમાઓ છો, મારે હું અહિંથી બીજા ઓરડામાં જઈ છું. સંકોચ રાખવાનું તમોને કોઈ પ્રયોજન નથી.”

એટલું કહી કાજ સાહેબ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. ગુલબદન નિશ્ચિંત ચિત્તે તેનો ખુરખો ખોલી નાખી પૈસા ગણવા લાગી.

હાય! ગુલબદન! તેં આમ શા મારે કર્યું? મૌનદર્યના શત્રુઓ ચારે દિશામાં ફરતા હોય છે. આટલું બધું રૂપ લઈ તું શા મારે જન્મી?

જે વખતે ગુલબદન એક ધ્યાનથી પોતાનાં કાર્યમાં મશગુલ હતી, પ્રાપ્ત સ્વર્ણ મુદ્રાઓને એક પછી એક ગણી થેલીમાં નાખતી હતી, તેજ સમયે બાબુના ઓરડામાં ધર્માવતાર ગણાતા કાજ સાહેબ અધર્મના કાર્યમાં મશગુલ થઈ ગયા હતા!

બાબુના ઓરડામાં એક ગુપ્ત સ્થાન હતું કે જેમાંથી ગુલબદન જે દિવાનખાનામાં બેઠી હતી, ત્યાં બરાબર જોઈ શકાતું હતું. ત્યાંથી ન્યાયધર્મના અવતાર કાજ સાહેબ સર્વાંગસુંદરી ગુલબદનની મૌદર્ય સુધાનું પાન કરવા લાગ્યા. બાબુના કમરામાં

કેવો અમૂતપૂર્વ નાટ્યાભિનય થાય છે તેની ગુલબદનને ખબર પડી નહિ—તે વિષે તેને સંદેહ પણ આવ્યો નહિ.

સ્વર્ણમુદ્રાઓ ગણાઈ રહેતાંજ ગુલબદનને થેલીનું મ્હોડું બાંધી દીધું અને ત્યાંથી વિદાય થવાનો વિચાર કર્યો; પરંતુ જોણે આટલી બધી સહાનુભૂતિ દર્શાવી ઉપકાર કર્યો તેની રજા લીધા સિવાય ત્યાંથી જવું તેને ગમ્યું નહિ.

આ બાબુ ધર્માવતાર કાજ સાહેબે જોયું કે, પંસાઓ ગણાઈ રહેતાંજ ગુલબદન ત્યાંથી ચાલી જશે એમ ધારી તેમણે દિવાન-ખાનામાં પ્રવેશ કર્યો.

કાજ સાહેબને એકાએક ત્યાં આવેલા જોઈ ગુલબદન ચમકી. તેણે તરતજ પોતાના મ્હોડા ઉપર ગુરખો નાખી દીધા.

અત્યાર સૂધી આશાભર્યા હૃદયે કાજ સાહેબ બાબુના કમરામાંથી ગુલબદનની રૂપમાધુરીનો ઉપભોગ કરતા હતા. હવે તેમના જોવામાં આવ્યું કે, પૂર્ણચંદ્રજ્યોતિ મેઘાચ્છાદિત થઈ ગઈ છે! તેમણે કહ્યું:—“ગુલબદન! તમારી આશા પૂર્ણ થઈ? તમે આટલી બધી દયા બતાવી ન હોત તો હકીમ ફૈયુને નેસ્ત-નાબૂદ કર્યા વિના છોડત નહિ. ગમે તેમ પણ તમારા સંકલ્પની સિદ્ધિ તો થઈને?”

ગુલબદન:—“જનાબ! અભાવજ મનુષ્યના સ્વભાવમાં પરિવર્તન કરે છે. આટલી સ્વર્ણમુદ્રાઓ તો મારા પતિને એક દિવસમાં ખરચવાને માટે જોઈતી હતી. આજે દૈવની અવકૃપાથી અમે દરિદ્રી થઈ ગયાં છીએ. ફૈયુએ જો ભદ્રભાવે ઋણ-પરિશોધ માટે પોતાની અક્ષમતા દર્શાવી હોત તો મને આટલાં

બધાં આગળ પગલાં લેવાં પડત નહિ. પરંતુ સમાજની અંદર તે એક ઉચ્ચ પ્રકારનો દરજ્જો લોગવે છે તેનો દુરુપયોગ કરી તેણે મારી સાથે જે અસદ્વ્યવહાર કર્યો તે નહિ માફ થઈ શકે એવો છે. અને તેથીજ કોધાવેશમાં આવી જઈ હું આપની પાસે ક્ષરિયાદ કરવા આવી હતી. આપે મારા તરફ અનુગ્રહ બજાવી જે કાર્ય કરી મને ઉપકારના બોજ તળે દાબી દીધી છે, તેને માટે આજીવન હું આપના તરફ કૃતજ્ઞ રહીશ. હવે મને આપ અહિંથી જવાની અનુમતિ આપશો તો મોટી મહેરબાની થશે. કારણ કે મારા સ્વામી મને અહિં વધારે વિલંબ થવાથી ઉત્કંઠિત થઈ રહ્યા હશે.”

કાજી સાહેબે સહાસ્ય મુખે ગુલબદનનો હાથ પકડ્યો અને તેને એક કોચ ઉપર બેસાડતાં કહ્યું:—“ ગુલબદન ! તમારા સ્વામીને તમે બહુ ચાહો છો નહિ ? ”

કાજી સાહેબના હસ્તનો સ્પર્શ થતાંજ ગુલબદન ચમકી ઉઠી. કોધ-ક્ષોભ અને લયથી તે કંપવા લાગી. અત્યારે તે અસહાય હતી. તેની મદદમાં આવે એમ કોઈ નહોતું. થોડો વખત ચુપ રહ્યા પછી તે બોલી:—“ જનાજી ! પોતાના સ્વામીને સર્વ સ્વ સમર્પણ કરી તેની સેવા કરવી એ પ્રત્યેક સાધ્વી રમણીનું કર્તવ્ય છે. મારા પતિને હું કેવા પ્રેમથી ચાહું છું—તેમને પ્રભુ-તુલ્ય માની ભક્તિ કરું છું—તેનો સાક્ષી ઈશ્વરજ છે. આ સંસારમાં સ્ત્રી, પુરૂષ, પત્ની, માતા, કન્યા, પિતા, દરેકને પોતાનાં કર્તવ્ય કર્મ કરવાનાં હોય છે અને તે માટે તેઓને પોતાનાં કાર્યોનું અભિમાન પણ હોય છે. હું પણ પતિભક્તિ માટે સહજ

અભિમાનીની છું.”

કાજ સાહેબ મનમાં ધારતા હતા કે, ગુલબદન સાધારણ સ્ત્રી જેવી હશે, પરંતુ તેના મ્હોડેથી પતિભક્તિની વાત સાંભળતાંજ તેમને ખાત્રી થઈ કે, તેનામાં કોઈ અઠૌઠિક તેજ ભરેલું છે. તેના સ્વામીની દુર્દશાના વખતમાં પણ તે સાધારણ સ્ત્રીની માફક તેની આત્મમર્યાદા ભૂલી નથી.”

ગુલબદનની બોલવાની છટા ઉપરથીજ કાજ સાહેબે જોયું કે, તે ગુસ્સે થઈ છે. તેમણે કહ્યું:—“ગુલબદન! તમારી પરીક્ષા કરવા માટેજ હું આમ બોલ્યો હતો. મને જણાય છે કે, બાહ્ય સૌંદર્ય કરતાં પણ તમારાં હૃદયને વિશેષ સૌંદર્યપૂર્ણ કરવામાં ઇશ્વરે કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. તમારું ચારિત્ર્યબળ જોઈ હું મુગ્ધ થઈ ગયો છું. તમારાં વર્તમાન કષ્ટ સાંભળી હું જેટલો દુઃખી નથી થતો, તેટલો ભાવિનો વિચાર કરતાં થાઉં છું. જીવન અને મરણની વાત મનુષ્યના જ્ઞાન અને બુદ્ધિથી અતીત છે. તમારા સ્વામી અર્ધાંગવાયુના રોગથી પીડાય છે. ક્યારે શું થશે, તેનું કોઈ કહી શકે એમ નથી. તે વિષે વિચાર કરતાંજ શરીર કંપી ઉઠે છે—ઈશ્વર ન કરે ને કંઈ દુર્ઘટના બને તો ગુલબદન તમારી સ્થિતિ કેવી થાય?”

પતિપરાયણ ગુલબદન આ વાત સાંભળી ચમકી ઉઠી. તે સમજી નહિ કે, કાજ સાહેબ કયા ગંભીર ઉદ્દેશથી તેના તરફ આજે વિરક્તિકર સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે.

છતાં પણ હિમ્મત લાવી સહજ ગર્વમિશ્રિત સ્વરે તે કહેવા લાગી:—“ધર્માવતાર! ઇશ્વરે દયા કરીને મને મોહસીન જેવા

આદર્શ મનુષ્યની જીવનસંજિની બનાવી છે. રૂપમાં, ગુણમાં, પત્નીવત્સલામાં તેઓ અતુલનીય છે. હાલના ભીષણ દારિદ્ર્યના વખતમાં પણ તેઓ મારા મુખ તરફ જોઈ રોગગ્રસ્ત સ્થિતિનો વિચાર નહિ કરતાં જીવન ટકાવી રહ્યા છે. તેમની સેવા કરી તેમને સુખી કરવા એજ મારા જીવનનું લક્ષ્યગિંદુ છે. છતાં પણ જો આ નિષ્કલંક, સ્વાર્થકલુષહીન, આકાંક્ષાહીન, મિલન-શૃંખલાને દયામય ખુદા વિચ્છિન કરી નાખશે, તો અભાગિની શુદ્ધગદન પણ સાનન્દ્યિત્તે તેમના માર્ગ તરફજ અનુગમન કરશે. વિધાતાની મરજીથી આવી દુર્ઘટના બને તો તરતજ તમારા સાંભળવામાં આવશે કે અભાગિની શુદ્ધગદનનો મૃતદેહ ટાઈગ્રીસ નદીના પ્રવાહમાં તણાઈ ગયો છે.”

ખાંસાહેબ શુદ્ધગદનની વાત સાંભળી કંપી ઉઠ્યા. શુદ્ધગદન દિવાનખાનામાંથી બહાર ચાલી જવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. કારણ કે, અહિં આવવાને તેને ઘણું વખત થઈ ગયો હતો. તેણે વિચાર્યું કે, તેની ગેરહાજરીમાં પતિ ઉત્કંઠિત બની ગયેલ હશે. તરતજ તે કુર્નિસ બજતવી મહાપ્રતાપશાહી કાજી સાહેબની પાસેથી ચાલી ગઈ.

શુદ્ધગદન ચાલી ગઈ, પણ તેની રૂપગૌરવોન્નવલ છાયામૂર્તિ ત્યાં રહી ગઈ! વીણાનો રણકાર બંધ થઈ ગયો, પણ તેનો મધુર પ્રતિધ્વનિ રહી ગયો. સંગીત બંધ થઈ ગયું, પણ સૂરનો ગુંજ-સ્વ રહી ગયો !

મનુષ્યના મનની અંદર “વિવેક” નામની એક મહાશક્તિ હોય છે. જો વિવેક ન હોય તો પાપકાર્ય કરવાને આ દુનિયાની

અંદર કોઈ ડરે નહિ, સંસારનાં દરેક સુખી ગૃહો નરકાગાર બની ગયા સિવાય રહે નહિ, અને આરે દિશામાં લાલસાને વિકટાશિ પ્રજ્વલિત થઈ જાય.

કાજ સાહેબ કામાગ્નિથી બળવા લાગ્યા. ગુણબદનની રૂપ-જ્યોતિ જોઈ તેઓ આત્મવિસ્મૃત બની ગયા. ગુણબદનને પોતાનાં વક્ષસ્થળમાં દાખી દૃઢ આલિંગન આપી યુગન કરવાની લાલસા તેમના દિલમાં વૃદ્ધિગત થઈ. તેમની આ ઈચ્છાને અટકાવે એવું ત્યાં કોઈ નહોતું. દિવાનખાનું નિજર્જન હતું—ત્યાં તેમનું સામ્રાજ્ય હતું. અહિં ગમે તેવાં પાપકર્મ કરતાં તેમને અંતરાયરૂપ થઈ પડે એવું કોઈ હતું નહિ.

પરંતુ આ વખતે તેમની અંતરમાં વિવેકબુદ્ધિ જાગૃત થઈ. તેણે કહ્યું કે, “નહિ, નહિ. કાજ સાહેબ, આ હુકૃત્ય કરો નહિ. સતીના ઉપર અત્યાચાર કરવા એ મહા ધૃષ્ટિન કાર્ય છે, આનો અગ્નિ તમોને બાળીને ભસ્મ કરી નાખશે. મોસલના મહાપરાક્રમશાહી સુલતાને ન્યાયવાન માની, પ્રજાવર્ગની અંદર સૌથી ઉચ્ચ મનાતું ન્યાયાધિકારીનું પદ તમોને આ યુ છે. સુલતાનને જો બગર પડશે કે, જનરક્ષક ન્યાયાધિશ પોતેજ ગૃહસ્થ સ્ત્રીઓના ઉપર બદનજરથી જૂએ છે, તો તમારું માન-સંભ્રમ, પદગૌરવ, તેમજ આધિપત્ય એક ક્ષણની અંદર ઊડી જશે. માટે સાવધાન! ગુણબદનને સ્પર્શ કરવાનો મનમાં પણ વિચાર લાવો નહિ.”

વિવેકના આ તીવ્ર તિરસ્કારને લીધે કાજ સાહેબ સંયમ તોડી શક્યા નહિ. ગુણબદન ત્યાંથી સહીસલામત-નિષ્કલંક

પોતાને ત્યાં ચાલી ગઇ. છતાં મનમાં ને મનમાં તેઓ પ્રતિજ્ઞા કરવા લાગ્યા:—“ગમે તે થાય તો પણ ગુલબદનને હું મેળવીશજ. ઉચ્ચપદ, માનસંભ્રમ, અતુલ ઐશ્વર્ય, એ બધાંનો સુન્દરીલલા-મમૂતા ગુલબદન માટે લોગ આપવો પડે તો આપીશ, પણ એક દિવસ આ જ્વાલામય વક્ષસ્થળની અંદર તેને ચાંપી સ્વર્ગીય સુખનો આનંદ અનુભવ્યા વિના રહીશ નહિ.”

કાજી સાહેબ ખરેખર ગંભીર પ્રકૃતિના માણસ હતા. તેમની ન્યાયનિષ્ઠા, વિચારકૌશલ અને કઠોર દંડાજ્ઞાને લીધે બધા તેમનાથી લય પામતા હતા. રમણીના સૌંદર્યમાં અતિમોહક મદિરા રહેલી હોય છે. આ મદિરાનું પાન કરનાર સીધી રીતે પોતાનો જીવનપથ ચલાવી શકે એવા દૃઢચિત્તના માણસો ઘણાજ થોડા હોય છે. કાજી સાહેબની સ્થિતિ પણ તેવીજ હતી એટલે પ્રબળ વાસનાને આધીન થઈ સંયમ, પવિત્રતા, આત્મસંભ્રમ અને મર્યાદા ભૂલી જઈ તેઓ ગુલબદનને મેળવવા માટે ઉન્મત્ત બની જાય, એમાં નવાઈ પામવા જેવું કંઈ પણ નથી.

વળી તે સિવાય તેઓ આત્મવિસ્મૃત બની જાય તેને માટે બીજું પણ એક કારણ હતું. તે બીજું કોઈ પણ નહિ પણ લયલાની પૂર્વસ્મૃતિ! લયલાની અપ્રાપ્તિથી તેમનું દિલ દુઃખિત થઈ ગયું હતું. તેમાંય વળી તેનાં અકાળ મૃત્યુથી તો તેમનાં દિલને વિશેષ દાગ લાગ્યો હતો. તેઓ હમેશ આકાંક્ષાની અતૃપ્તિથી તરફડીયાં મારતા જીવન વ્યતિ કરતા હતા. તેમનું હાલનું સાંસારિક જીવન—માત્ર મનને મનાવવા પૂરતુંજ હતું.

પરલોકગતા લયલાના અને સુન્દરી ગુલબદનના સૌંદર્યમાં

અદ્ભુત પ્રકારનું સાદૃશ્ય હતું. ગુલબદનને દૂરથી જોતાં લય-
લાજ ઉભી હોય તેવો ભાસ થતો હતો. જગતની અંદર અનેક
પ્રેમિઓ પોતાની પ્રિયતમાની રૂપજ્યોતિનું ધ્યાન ધરતા જીવન
ગુજરતા હોય છે. વાંચક, કાજી સાહેબની પણ તેવીજ દશા હતી.

તોફાની સમુદ્રના તરંગોના સપાટામાં સપડાયેલ હોડી જેમ
પોતાની આત્મરક્ષા કરવાને અસમર્થ હોય છે, તેવીજ રીતે કાજી
સાહેબ પણ ગુલબદનના પ્રગળ રૂપતરંગોમાં ઝોલા ખાવા લાગ્યા
—તેમના જ્ઞાનબુદ્ધિનો લોપ થઈ ગયો.

તેઓ પ્રતિજ્ઞા કરવા લાગ્યા કે, “ગુલબદનને પ્રાપ્ત કરવા
માટે સહુસ વિશ્વવ્યાપી અગ્નિઓ પ્રજ્વલિત થઈ મારી સામે
આવશે, તો પણ હું મારો પગ પાછો હઠાવીશ નહિ. વારૂ,
પણ અત્યારે આવા સંકટના સંબંધમાં મને કોણ સલાહ આપે
એમ છે? મહાવિપદમાં સહાયતા કરી મને ઉગારે એમ કોણ છે?
એક જણ છે, જે મને પોતાનો પ્રાણ આપીને પણ સહાયતા કર્યા
સિવાય રહેશે નહિ. શયતાની કાર્યમાં શયતાનનીજ મદદ
જોઈએ. આજે રાતનાજ તેને મળી કેવા પગલાં લેવાં તેનો
ખદોખસ્ત કરી લેવો જોઈએ.” એટલું બોલી કાજી સાહેબે એક
પહેરેગીરને ખૂમ પાડી બોલાવ્યો.

પહેરેગીર સલામ કરી તેમની સમક્ષ ઉભો રહ્યો. તેમણે
કહ્યું:—“હમણાં ને હમણાં હકીમ ફેજુને ત્યાં જા, અને તેને કહે કે,
મારી પ્રકૃતિ સારી નહિ હોવાથી બોલાવે છે.”

પહેરેગીર સલામ કરી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. કાજી સાહેબ ચિંતા-
મગ્ન સ્થિતિમાં ભૂત-ભવિષ્યની ઘટનાઓનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

જન્મભૂમિનો પ્રેમ.

ગુલબદનને આવતાં વિલંબ થયેલો જોઇ મોહસીન પોતાના મનમાં અનેક તર્ક-વિતર્કો કરતો ચિન્તા કરવા લાગ્યો; પરંતુ ઉઠીને તપાસ કરવા માટે તે શક્તિહીન હતો. તેનામાં જો તેટલી શક્તિ હોત તો ગુલબદનને તે શા માટે ઘરની બહાર મોકલત? વળી તેના દિવસો પણ ઘણા કઠણ જતા હતા. તેની પાસે જે કાંઈ દ્રવ્ય હતું તે કાજકર્મ વિહીન સ્થિતિમાં બધું ખર્ચાઈ ગયું હતું. તેની પાસે એ કૌડી પણ નહોતી. ગુલબદન આ સ્થિતિ જાણતી હતી. તેથી તેણે પણ પોતાના અલંકારો પતિથી ગુપ્ત રીતે વેચી ઘર-સંસાર નિભાવવા માંડ્યો. મોહસીન આ વાતથી માહિતગાર હતો અને તેને ઘણી વાર ઈચ્છા થતી કે ગુલબદનને તેના અલંકાર વેચવાનો નિષેધ કરવો; પરંતુ કદાચિત્ તે વાતથી તે અસંતુષ્ટ બને અને તેના દિલને આઘાત લાગે એમ ધારી તે કાંઈ પણ બોલતો નહિ.

એક પછી એક એમ દરિદ્રતાના ભયંકર દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. ગુલબદનના અલંકારો પણ ખલાસ થઈ ગયા. દારિદ્ર્યની ક્ષુધાથી તેઓ પીડાવા લાગ્યાં. રોગગ્રસ્ત સ્થિતિમાં દવા-દાડનો ખર્ચ કરવાને પણ પાઈ મળે નહિ. એટલામાં કૈબુને આપેલ સહસ્ર સ્વર્ણમુદ્રાની તેને યાદ આવી. તે જો મળે તો પુનઃ અનેક દિવસો સુખમાં પસાર કરી શકાય; પરંતુ તેની ઉધ-

રાણી કરી લઇ આવે એમ કોણ હતું? માણસને તો તે દાદ દેતો નહોતો. આખરે શુલબદને તેને ત્યાં જવાની હિંમત કરી અને અપમાનિતા થઇ ત્યાંથી પાછી આવી.

એ અપમાનનું કેવું પરિણામ આવે છે, એની ચિન્તા કરતાં મોહસીને તેના વક્ષદાર નોકરને બોલાવ્યો અને શુલબદનની તપાસ કરવા મોકલી આવ્યો. નોકર કાજીને ત્યાં જઈ તપાસ કરી આવ્યો અને કહ્યું કે, “શુલબદન ત્યાંથી ક્યારનીયે ચાલી ગઇ છે.”

અને ખરેખર તેમજ હતું. સીધે રસ્તે ઘેર નહિ જતાં શુલબદન કાજીને ત્યાંથી પરબારી બજારમાં ગઈ હતી. પોતાની પાસે પૈસા નહિ હોવાથી મોહસીનની મનપસંદ ખાદ્ય-ખોરાકની ચીજો તે મેળવી શકતી નહોતી. આજે તેના હાથમાં એક હજાર મહોરો આવી ગઈ હતી. તેથી પતિને આનંદ આપવાને કેટલીક ચીજો ખરીદવા તે શુલનારને લઈને બજારમાં ગઈ.

• મુખી દિવસોમાં મોહસીન ખાવાની જે જે ચીજો પસંદ કરતો, જે જે વસ્ત્રો પરિધાન કરતો તે બધાં મુન્દરી શુલબદનને ઘણાજ આનંદપૂર્વક ખરીદ્યાં અને પછી તે ઘેર આવી.

ચિન્તાતુર અને અસ્થિર સ્થિતિમાં મોહસીન વખત પસાર કરતો હતો એટલામાં શુલબદને તેના ચોરડામાં પ્રવેશ કરી સહાસ્યવદને પૂછ્યું:—“પ્રભુ! કેમ છો? તમારી મુખમુદ્રા ઉપરથી જણાય છે કે, મારી ગેરહાજરીથી તમો બહુજ ચિન્તા કર્યા કરતા હતા!”

મોહસીન:—“ખરેખર, શુલબદન! મારી નજરથી એક પણ

પણ તને દૂર થયેલી જોતાં માફ હૃદય ચીરાઈ જાય છે. વાફ, પણ આટલો બધો વખત કેમ થયો ?”

ગુલબદને સંક્ષેપમાં કાજ સાહેબની સહાનુભૂતિની વાત કહી સંભળાવી. ત્યાર પછી તેણે કહ્યું:—“ પ્રિયતમ ! ચિરદિન સુખમાં દિવસો પસાર કર્યા છતાં હું ખૂબ પણ કેટલું બધું ભયંકર હોય છે અને તેમાંથી કેમ નિભાવ કરવો એ હું સારી પેઠે જાણું છું.”

મોહસીને એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂક્યો.

ગુલબદન બોલી:—“ બહાલા, પૈસાના અભાવને લીધે તમારા મનપસંદ બાદ્ય પદાર્થો હું લાવી શકતી નથી. જે મલીન વસ્ત્રો દાસ-દાસીએ પણ પહેર્યાં હોય તો તમે તિરસ્કારની નજરે જોતા તે બધાં તમોને આજે અર્થાભાવને લીધે પહેરવાં પડે છે. સેંકડો ગરીબોને તમારા ઉદાર મુક્ત હસ્તથી તમે દાન કરતા, તેને આજે એક કોડીને માટે ભીખ માગવાનો વખત આવ્યો છે. પ્રભુ ! ઈશ્વર જાણે છે કે, આ બાબતનો વિચાર કરતાં મને કેટલું કષ્ટ થાય છે. તમારી નજરથી દૂર ગુપ્ત રીતે એકાંતમાં બેસી વર્તમાન સ્થિતિમાંથી આપણને બહાર કહાડવા માટે ખુદાની મેં કેટલી બધી પ્રાથના કરી છે—આંસુઓ સાર્યાં છે, તેની ઈશ્વરને ખબર છે. અને તેણે તે પ્રાર્થનાથી આપણા સામે જોયું છે. આજે હજાર મહોરો મારા હાથમાં આવી ગઈ છે. આપને આનંદ આપવાને ખાતર આપની ઇચ્છિત વસ્તુઓ ખરીદવા માટે પરબારી હું બજારમાં ગઈ હતી એટલે વિલંબ થયો હતો માટે મને ક્ષમા કરશો.”

મોહસીન સ્મિતવદને બોલ્યો:—“ મધુમતી ગુલ ! તારા અપ-

રાધો એક પછી એક વધતા જાય છે ! મારા હૃદયમાં એટલો બધો ક્ષમાનો વાસ નથી, માટે તારે શિક્ષા સહન કરવી પડશે !”

ગુલબદન હસીને બોલી !-“ શિક્ષા ? કઈ શિક્ષા ?”

મોહસીન હાથ પ્રસરતાં બોલ્યો:-“ આ શિક્ષા ! મારા જ્વાલાસંતપ્ત વક્ષસ્થળમાં આવી તેને શાંત કર. વિરહાગ્નિની જ્વાળાથી તે સળગી રહ્યું છે. તારો એક ક્ષણનો પણ વિયોગ મને યુગ સમાન લાગે છે.”

ગુલબદન:-“ અને કદાચિત્ હું કાલેજ મરી જાઉં તો ?”

મોહસીન:-“ નહિ, નહિ-એવું બોલીશ નહિ. આવા દુઃખના દિવસોમાં તારા સિવાય મારું બીજું કોણ છે ? અને જો કદાચિત્ મારા કમલાગ્ર્ય દગ્ધ અદૃષ્ટમાં વિધિના તેવા લેખ હશે, તો તું જાણજે કે, તારી પશ્ચાત્ તારે પગલે ચાલી આ જ્વાલામય જીવંતગીનો અંત લાવીશ. હું તો તારી સાથે અનન્ત મિલન-સંલોગ ઇચ્છું છું. તારો વિરહ એક ક્ષણ માત્ર પણ હું સહી શકું એમ નથી.”

સ્નેહમય પતિના મુખની વાત સાંભળી અશ્રુપ્લાવિત નેત્રે આવેગપૂર્ણ હૃદયે ગુલબદને પોતાનું માથું મોહસીનના વક્ષસ્થળમાં છુપાવી દીધું. મોહસીને આવેગમાં આવી તેના કપોલ પર એક ચુંબન લીધું. પછી હસ્તાં હસ્તાં ગુલબદન બોલી:- “ સ્વામીન્ ! મારા અપરાધની શિક્ષા મને મળી ગઈ માટે હવે છોડી દો. તમારે માટે આજે હું કેટલાંક મુખરોચક મિષ્ટાન્ન અને ફળફળાદિ લાવી છું તે લઈ આવું.” એટલું કહી ગુલબદન ત્યાંથી ઉઠી અને બીજા ખંડમાં જઈ મોહસીનના

ચિરપ્રિય ભોજ્યપદ્ધતેને એક થાળમાં ગોઠવી લઈ આવી અને પુનઃ પુનઃ અનુરોધ કરી મોહસીનને તે ખવરાવવા લાગી. આવી રીતે પતિસેવા કરતાં તે પોતાના અંતઃકરણમાં નૂતન આનન્દ, નૂતન તૃપ્તિ, નૂતન સુખનો અનુભવ કરતી સ્વર્ગીય આનન્દમાં ડોલવા લાગી.

આહારાદિ સમાપ્ત થતાં મોહસીન બોલ્યો:—“ગુણ! મારી નજીક બેસ. હું તને બે-ચાર વાતો કહેવા ઇચ્છું છું.”

પતિના મુખમાંથી એકાએક આવી વાત સાંભળતાં ગુણબદન ચમકી ઉઠી. તેની નજીકમાં બેસતાં તે બોલી:—“પ્રિયતમ! આપને શું કહેવું છે?”

મોહસીન:—“ગુણ! મારા બોલવાથી લયમીન થઈશ નહિ. જે સરલ સત્ય છે, તેને ગુપ્ત રાખવું ઇષ્ટ નથી. એનાથી કાંઈ ભવિષ્યના અનિષ્ટને રોકી શકાવા જ નહિ. મને બચાવવાના તારા જીવસંપ્રદાનના પ્રયત્નો-નમકહલાલ ખાંદીની સેવા, આટલો બધો આત્મત્યાગ, એ બધું વૃથા જશે-હું બચી શકીશ નહિ એવી મારા મનને ખાતરી થઈ ગઈ છે!”

મોહસીનની વાત સાંભળી ગુણબદન ખરેખર કંપી ઉઠી. તેના અંતઃકરણમાં સહજ મૃદુ કંપ ઉત્પન્ન થયો. તે થરથર ધ્રુજવા લાગી. પતિ હજી પણ કેવી અશુભ વાત કહેશે, એમ વિચારી તે ઉત્કંઠિત બની ગઈ. ત્યાર પછી મનને મારી-આત્મસંવરણ કરી મોહસીનના જમણા હાથને અતિ ડોમળ લાવે પોતાની છાતી સાથે દબાવતાં તે બોલી:—“પ્રભુ! શા માટે આથી સર્વ નાશની-અશુભ વાત તમે મને કહો છો?”

મોહસીન વિષણુવદને બોલ્યો:—“ ગુલ ! આટલા માટેજ હું તારી પાસે આ વાત કહાડતો નહોતો; પરંતુ આ વાતને દબાવી રાખવામાં સાર નથી, એમ ધારીનેજ મેં તને આજે કહી છે. મારા અધકારમય સંસારમાં તું ઉજ્જવળ જ્યોતિ છે. મારી હાલની અસહાય અવસ્થામાં તું ભક્તિ, માતા અને પત્નીના ધર્મે બળવતી સ્નેહ, શ્રમ, સહિષ્ણુતા, નિઃસ્વાર્થ આત્મત્યાગ વગેરે એકત્ર કરી અકલાન્તભાવે મારી સેવા—સુશ્રુષા કરી રહી છે. એક વર્ષ થયાં દારૂણ રોગથી હું પીડાયા કરું છું. તેમાં વળી હવે બીજો રોગ લાગુ પડ્યો છે અને મને લાગે છે કે, તેના પંજમાંથી બચવું મુશ્કેલ છે. આટલા દિવસ સૂધી અર્થાભાવને લીધે ચિકિત્સા થઈ શકી નહિ. વળી હું બાણું છું કે તારા અતીત મૌલાવ્યના ચિહ્નરૂપ અતિ પ્રિય અલંકારો—સાંસા રક બચાવવા માટે તે વેચી નાખ્યા છે. આ વાત હું બાણુતો હતો, પણ તને કહી શકતો નહોતો. આ કાર્ય કરતાં તને અટકાવવાથી પણ કાંઈ ફાયદો થશે નહિ એમ હું બાણુતો હતો. પરંતુ તારા અલંકારશૂન્ય સુંદર દેહને જોતાંજ માફ હૃદય ચૂણું થઈ જાય છે.”

મોહસીનને આગળ બોલતો અટકાવી ગુલબદન બોલી:— “સ્વામીન! આવી નકામી ચિંતા કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. શું અલંકારોજ જીવંતીનું ખરું સુખ છે? નહિ. માફ સુખ—મારો આનંદ જે કાંઈ કહો તે તમારામાંજ છે અને તમારી ભક્તિ કરી—તમારી સેવા સુશ્રુષા કરી તમોને જલ્દી આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય

એજ મારો પરમધર્મ છે. ઉત્તમ ચિકિત્સા થતાં તમારો રોગ દૂર થઈ જશે. આટલા દિવસ આપણે અર્થાભાવને લીધે તેમ કરી શકતાં નહોતાં; પરંતુ હવે મારા હાથમાં એક હજાર સ્વર્ણ-મુદ્રાઓ આવી છે. એટલે એક સારા હકીમને બોલાવી આપની દવા કાલથીજ શરૂ કરશું.”

મોહસીન:-“ પણ એવો હોશિયાર હકીમજી આ શહેરમાં ક્યાં છે! માત્ર એક ફૈઝુ ઉપર બધાની નજર પડે છે. ‘આંધળા ગામમાં એરડો પ્રધાન’ એ ન્યાયે અત્યારે એજ મોસલ નગરીનો મુખ્ય વૈદ્ય થઈ પડ્યો છે! આજે તે આપણને સહાય કરે એવું લાગતું નથી. કારણ કે, કાજી પાસે ફરિયાદ કરી તેની પાસેથીજ તે સ્વર્ણ મુદ્રાઓ મેળવી છે, એટલે એ તો આપણો ભયાનક શત્રુ થઈ પડ્યો છે.”

ગુલબદન થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી બોલી:-“ વારૂ, ત્યારે ચાલોને આપણે બગદાદ જઈએ ?”

મોહસીન:-“ એ અસંભવિત છે. ગુલ! આ રાજ્યના નિયમોથી તું માહિતગાર નથી. અહીંના રાજ્યનો કાયદો છે કે, ઘર બંધ કરીને કોઈએ બહાર રહેવા જેવું નહિ. આપણા ગૃહના રક્ષકરૂપે અહીં કોણ રહી શકે એમ છે? દાસ-દાસીને રાખી જવાથી ચાલી શકે એમ નથી. વળી ‘પડતીમાં પચાસ’એ ન્યાયે આપણા શત્રુઓ પણ ઘણા છે. આપણે બગદાદ ચાલી જઈએ તો પછવાડે તેઓ ઉત્પાત કર્યા વિના રહેશે નહિ. દરવાજા-બારી-બારણાં વગેરે તેઓ તોડી-ફેંટીને લઈ જવા સિવાય રહેશે નહિ. એટલુંજ નહિ પણ મોસલનો ત્યાગ કરી બગદાદ નહિ જવાનું

ખીન્નું પણ એક ખાસ કારણ છે. મોસલ મારી જન્મભૂમી છે. અતિ દારિદ્ર્યાવસ્થામાં મારા માતા-પિતા અહીં આવ્યા હતાં. ત્યાર પછી મણિ-મુક્તા, જર-ઝવેરાતનો ધંધો કરતાં અમો સારી સ્થિતિને પહોંચ્યાં.—એ ઉન્નત અવસ્થા હવે રહી નથી. પહેલાંનું આનન્દ કોલાહલપૂર્ણ, આલોકમાલાશોભિત વાસલવન સ્મશાન જેવો ભાવ ધારણ કરી રહેલ છે. ગુલ! મારા દિલની અંતીમ ઇચ્છા એવી છે કે, આખરી જીંદગીના દિવસો મારી શાન્તિમય જન્મભૂમિમાં ગુળડું તો ઠીક. મહાતૃપ્તીથી-મહા-શાન્તિથી જનની જન્મભૂમિના ખોળામાંજ મારો મૃતદેહ પડે તો મારા આત્માને શાન્તિ થશે. જેમ માતાની આગળથી સંતાન વિચ્છિન્ન થવાને આહતું નથી-તેવીજ મારી દશા છે. ગુલ! ભય પામીશ નહિ! ખાત્રી રાખજે કે, દેહની પછવાડે જેમ છાયા હોય છે, તેવીજ રીતે જીવનની પછવાડે મૃત્યુ પણ ખડું ઉભું હોય છે. આ મૃત્યુ બાદ જે જીવન પ્રાપ્ત થાય છે, તે અનન્ત-તેમાં શોક-તાપ-દુઃખજવાલા કાંઈ પણ હોતું નથી; તે જીવનમાં ચિરવસન્તનો બહાર ખીલી રહે છે-વર્ષાની ઝડી ક્યારેય સતાવતી નથી.”

મોહસીન વધારે બોલી શક્યો નહિ. તેણે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂક્યો. તેનો કંઈ ભરાઈ આવ્યો. સ્થિરભાવે તે શય્યા ઉપર પડી ગયો.

ગુલબદન સ્વગત બોલવા લાગી:—“હે પ્રભુ! હે જીવન-સર્વસ્વ! આ હતભાગિની ગુલબદન પણ આપની કાયાની છાયા-રૂપજ છે. છાયા કાયાની ચિરસંગીની હોય છે એવો તેનો

પ્રાકૃતિક ધર્મ છે, તેજ પ્રમાણે હું પણ આપના પછવાડે અનુસરણ કરીશ, અને મૃત્યુબાદ જે મૃત્યુહીન અખંડ જીવન-જેની અંદર આપણો ઉભયનો ક્યારેય વિચ્છેદ થવાનો સંભવ નથી-તે જીવન પ્રાપ્ત કરવા ઈશ્વરની હું અહોનિશ પ્રાર્થના કરીશ.”

મોહસીને સહજ આંખ ઉઘાડી. તે ઉંડા વિચારમાં પડી ગયો હોય એમ જણાયું. તેને વિશેષ વિરક્ત કરવો યોગ્ય નથી એમ માની ગુલબદન ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

બીજા ઓરડામાં જઈ ગુલબદન પુષ્કળ રડી. તેથી તેના હૃદયનો ભાર સહજ હલકો થયો. જે હાથ જોડી તે વિધાતાને પ્રાર્થના કરતી કહેવા લાગી:—“હે દયામય સર્વજ્ઞ પ્રભુ! ગમે તેવું દુઃખ આપશે તે હાસ્યમુખે સહન કરીશ, પણ મને સ્વામિથી વાંચિત કરશે નહિ.”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ભયંકર પરામર્શ.

“અય ખુદા! હવે શું કરું? મારા હૃદયમાં અગ્નિની જ્વાળાઓ સળગાવી હાસ્યમુખે તે ચાલી ગઈ છે! તે અગ્નિની જ્વાળામાં મારા વક્ષસ્થળનું પ્રત્યેક અસ્થિ દગ્ધ થઈ રહ્યું છે. વિકારનો રોગી જેમ તૃષ્ણાના જલ માટે સર્વદા ઉત્કંઠિત બની તરફડીયાં મારે, તેજ પ્રમાણે હું પણ રૂપતૃષ્ણાથી અસ્થિર બની ગયો છું. હાય! સર્વનાશી ગુલબદ્ધન, શા માટે તું મારી નજરે પડી! શા માટે આટલી બધી સંમોહની રૂપપ્રભા લઈ તું જન્મી?”

આ પ્રમાણે કાળ સાહેબ અસ્ફુટસ્વરે પોતાનો મનોભાવ વ્યક્ત કરતા દિવાનખાનાની અંદર આંટા માર્યા કરતા હતા અને વચ્ચે વચ્ચે મોહમયી મહિરાનો આસ્વાદ ગ્રહણ કરતા હતા; પરંતુ તેમના આત્માની શાન્તિ થવાને બદલે ઉત્તરોત્તર અશાન્તિની વૃદ્ધિ થયાજ કરતી હતી. ધૃતસંસ્પર્શથી અગ્નિની જ્વાળાઓ જેમ ભડભડ બળ્યા કરે છે, તેવીજ રીતે મહિરા-સ્પર્શથી તેમના હૃદયની કુપથગામી ચિન્તાઓ પણ તેમના મર્મ-સ્થળને વિદીર્ણ કરી દગ્ધ કરવા લાગી.

એટલામાં ફૈઝુ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને સલામ કરી બોલ્યો:—“જનાબે આલી! આપે મને શા માટે બોલાવ્યો છે?”

કાળ સાહેબે તેને પોતાની સામે બેસવાની ઇસારત કરતાં

કહ્યું:-“કૈબ્લુ, ઘણીજ લય'કર વાત છે!”

કૈબ્લુ:-“કેમ, શું છે હુબૂર?”

કાજી:-“ગુલબદન એકદમ દાવો છોડી દેવાને કબૂલ નથી. બેઠબજીતીની ફરિયાદ માટે તે ન્યાય માગે છે. હું આ દેશનો ધર્માધિકારી છું એટલે મારી પાસે જે કોઈ ચાચના કરે, તેની ફરિયાદ સાંભળી ન્યાયતઃ ધર્મતઃ તેનો નિકાલ કરવાને હું બંધાયલો છું.”

કાજીની વાત સાંભળી કૈબ્લુ ચિન્તાતુર બની ગયો. તે ધારતો હતો કે, માફી માગતાં બધી વાત દબાઈ ગઈ છે; પરંતુ ધુંધવાયેલો અગ્નિ જેમ જોર-શોરથી પ્રજ્વલીત થઈ ગભરાવી મારે છે તેમ તે વાતને પુનઃ ઉપસ્થિત થયેલી જોતાંજ તેનાં ગાત્ર શિથિલ થઈ ગયાં. વિનિતભાવે બે હાથ જોડી કાજીને પ્રાર્થના કરતાં તે બોલ્યો:-“જનાબ! આની શાન્તિને માટે કાંઈ ઉપાય બતાવશો?” તેના કહેવાની મતલબ એવી હતી કે, જો કાંઈ વધારે પૈસા આપતાં ગુલબદન ફરિયાદ પાછી ખેંચી લે તો ઠીક.

પરંતુ કાજી સાહેબ તો પોતાની જૂદીજ ગતમાં રમતા હતા. લય બતાવી કૈબ્લુને તે પોતાના હાથમાં લેવા માગતા હતા. કાયદાની કલમો તેમના હાથમાંજ હતી. એટલે તેને લય દર્શાવતાં તેઓ બોલ્યા:-“કૈબ્લુ, આવા લય'કર અપરાધને માટે પ્રાણદંડની શિક્ષા આપવી જોઈએ, અને કદાચિત્ જો ન્યાયાધિશના દિલમાં રહેમ આવે તો આજીવન કારાગૃહ વાસ તો કરવોજ પડે.”

દંડાગ્રા સાંભળતાંજ કૈબ્લુ કંપી ઉઠ્યો. તે બે હાથ જોડી

બોલ્યો:—“જનાબ! હું તો આપનો આશ્રિત છું. આપ મારી રક્ષા નહિ કરો તો બીજું કોણ કરશે? ઇશ્વરથી ઉતરતો આપનોજ અધિકાર છે!”

કાળુ:—“કૈંભુ, તને પ્રાણદંડની શિક્ષા કરવા હું રાજી નથી. કારણ કે મારા કેટલાક આદિમિત્રસ્વજનોની ચિકિત્સા કરી તેઓને તેં સારા કર્યા છે. વળી મને પોતાને પણ તેં એક સંકટમય પીડામાંથી ઉગારી મૃત્યુના મુખમાંથી ઉગારી લીધો છે. માટે તને ભયંકર શિક્ષા કરવા હું ઇચ્છતો નથી; પરંતુ તારે મારી એક વાત માનવી પડશે અને તે એવી તો બયાનક અને ગુપ્ત છે કે જેનો સ્ફોટ થતાંજ તને ફાંસીને લાકડે લટકવું પડશે! શય-તાન જેમ વિનામૂલ્યે મનુષ્યને ખરીદી લે છે, તેજ પ્રમાણે હું તારી સાથે વર્તવા ઇચ્છું છું. સાંભળ, ગુલબદન તેના રૂપગર્વથી ઉન્મત્ત બની જઈ માફ અપમાન કરી ચાલી ગઈ છે!”

કૈંભુ:—“હુજૂર! આપ શું કહો છો?”

કાળુ:—“તેજ વાત હું કહું છું. તેના ગર્વનું ખંડન થવુંજ જોઈએ. મારા જેવા એક શક્તિવાન માણસે તેના ઉપર આટલા ઉપકારો કર્યા અને તેના બદલામાં તેના હસ્તચુંબનની અનુમતિ માગી, પણ તે મારા પ્રસ્તાવને સંમત થઈ નહિ. આ અપમાનથી માફ અંતઃકરણ ચીરાઈ ગયું છે અને તેટલા માટેજ તારી સાથે ખંધુલાવે પરામર્શ કરી કેવા ઉપાયો લેવા તેને માટે તને બોલાવ્યો છે. તારા અપરાધોની તને હું ક્ષમા કરીશ અને ગુલબદન કેવી રીતે મારા હસ્તમાં આવે તેની સહાયતા તારે કરવી પડશે.”

ફૈજુ કાજુ સાહેબની વાત સાંભળીને વિસ્મિત બન્યો નહિ. કારણ કે અગાઉથીજ કાજુ સાહેબની મનોદશા તે જાણી ગયો હતો. કાજુ સાહેબ જેટલા શયતાન હતા-ફૈજુ તેનાથી વિશેષ હતો. તે બોલ્યો:-“હુન્નૂર, આપે જીવિતદાન આપી મારા પર ઉપકાર કર્યો છે, તો તેનો બદલો હું મારા પ્રાણથી પણ તમને વાળી આપીશ.”

કાજુ સાહેબ મૃદુ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:-“એટલું બધું કરવાની હમણા જરૂર નથી. પહેલાં મગજને ઠંડો રાખી વાત તો સાંભળી લે !”

ફૈજુ:-“વારૂ, કહો ત્યારે.”

કાજુ:-“ગુલબદન તારૂં પણ અપમાન કરી ગઈ છે-કેમ ખરૂં કે નહિ ?”

ફૈજુ:-“હા, તેમાં સંદેહ જેવું શું છે ? વળી આપના જેવા દયાળુ વિચારકના હાથમાં આ મુકદ્દમો પહેલવહેલો ન આવ્યો હોત અને કોઈ બીજા ન્યાયાધીશ પાસે ગયો હોત તો હાથમાં કડીઓ નાખીનેજ તેણે મને બોલાવ્યો હોત !”

કાજુ:-“ઠીક, એ બધી વાત જવા દે. હમણાં તો આપણે આપણા કામમાં લિપ્ત થવાની જરૂર છે. જો, તારી પાસે હું કાંઈ પણ ગુપ્ત રાખવા માગતો નથી. દુર્વનિતા-રૂપગર્વિતા ગુલબદન મોસલનગરીના સુલતાન ગણાતા કાજુનું અપમાન કરીને ચાલી ગઈ છે. તેની સાથે જેટલી સભ્યતાથી વર્તવું જોઈએ તેટલી સભ્યતાથી હું વર્ત્યો હતો, છતાં તેના કોમળ કરપદ્મવને એક ચુંબન લેવાની માગણી કરતાંજ તે છ'છાડેયેલી સિંહણની માફક

એકને બદલે દશ બોલ સંભળાવી અભિમાનથી ચાલી ગઈ છે. તેના અભિમાન-ગર્વનું હું ખંડન કરવા માંગું છું. તારી પોતાની પણ એવીજ ઈચ્છા છે. એકજ બનાવ માટે આપણા ઉભયના ઉદ્દેશો એકજ છે, એટલે તારે મને સહાયતા કરવા તૈયાર થવું પડશે.”

કૈબ્લુ:-“ દર્પિતા ગુલબદને મારું અપમાન બહુ કયું છે- તેણે આપની પાસે ફરિયાદ કરી મારી આબરૂના કાંકરા કરી નાખ્યા છે-હું પણ તેનો પ્રતિશોધ લેવાને આતુર છું.”

કાળુ:-“ ત્યારે એક કામ કર.”

કૈબ્લુ:-“ શું ? ”

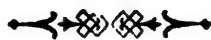
કાળુ:-“ મારી બાંદી અને મોહસીનની બાંદીને સારો રોહ -સંબંધ છે. મારી બાંદીએ આજે મને ખબર આપ્યા છે કે, મોહસીન અર્ધાંગ વાયુના રોગથી પીડાય છે. મારી ઈચ્છા છે કે, તેને ત્યાં તું પાછો ફરીથી ચિકિત્સા કરવા જા.”

કૈબ્લુ:-“ જનાબ ! આપ આ શું બોલો છો ? શું મોહસીન મને પાછો ફરીથી તેને ત્યાં બોલાવે ? તેની પત્ની તો મને પોતાના શત્રુ જેવો ગણે છે ! ”

કાળુ:-“ તેની કોઈ હરકત નહિ. વખત પડ્યે શત્રુની સાથે પણ મિત્રતા કરવી જોઈએ. જેવો પવન-તેવી પીક. આખા મોસલ શહેરમાં માત્ર તું એકજ પ્રખ્યાત હકીમ છે. મોહસીનના રોગની પીડા વૃદ્ધિગત થતાંજ તે તને પાછો બોલાવશે. મારી બાંદીની સાથે આજે ગુલબદનને હું કહેવરાવું છું કે, તે તનેજ પુનઃ ચિકિત્સા કરવાને માટે બોલાવે ! વિપદગ્રસ્ત ગુલબદન ખરે-

ખર તારી સહાયતાની યાચના કરતી તારે બારણે આવીને ઉપ-
સ્થિત થશે. તે વખતે તું તેનો પ્રતિવાદ નહિ કરતાં--અસંમતિ
નહિ દર્શાવતાં તેની સહાયતા કરવા માટે અગ્રેસર થજે. ત્યાર
પછી શું કરવું, તેની સલાહ હું તને પછીથી આપીશ. વળી
આમ કરવાથી ચિકિત્સાની ફી તરીકે તે આપેલા પૈસામાંથી પણ
કેટલોક ભાગ તારા હાથમાં આવી જશે. પણ એટલું યાદ રાખજે
કે ઉપયાયક થઈને કોઈ પણ કાર્ય કરતો નહિ. તૃણાજ હમેશાં
અગ્રેસર થાય છે--જળ નહિ. વિપદ આવી પડતાંજ આજ
નહિ તો કાલે ગુલબદન તારા દરવાજામાં ખડી થશે. તે વખતે
સાવધાનતાથી કામ કરજે. આ કાર્યમાં તું ફત્તેહ પામ્યો તો તને
હું સારી રીતે બક્ષિસ આપી ખુશી કરીશ.”

ફૈઝુના મનમાં ગુલબદન ઉપરના વૈરનો બદલો લેવાના
વિચારો ઘોળાયા કરતા હતા; પરંતુ તે અશક્ત હતો. કાજી
સાહેબની મદદ મળતાંજ તે પ્રકુલ્લ બની ગયો--તેની વાતમાં
સંપૂર્ણ ભાવે સંમત થઈ ગયો. ગુલબદન તેને ઘેર આવીને
અપમાન કરી ગઈ હતી--તેના જેવા કંજૂસના હાથમાંથી કુશલ-
તાથી પૈસા કહડાવી ગઈ હતી! એટલે પ્રતિહિંસાની વાસના તેના
હૃદયમાં પૂર્ણ તેજથી જાગ્રત થઈ. કાજીને સલામ ઉપર સલામ
કરતો તે ત્યાંથી વિદાય થયો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

લીપણ સ્વપ્ન.

“ ગુલ! ગુલ! ”

“ કેમ મને બોલાવી? ”

“ હા, અહિં આવ. મારા પ્રાણ વિચલિત થઈ ગયા છે. જરા શાન્તિની જરૂર છે. ”

“ કેમ, તમને શું કષ્ટ થાય છે? આટલા બધા વ્યાકુળ કેમ થઈ ગયા છે? ”

“ ગુલ, એક સ્વપ્ન-લીપણ સ્વપ્ન-મારા જોવામાં આવ્યું. ”

“ બોહો! તેને લીધે આટલું બધું દુઃખ થાય છે? સ્વપ્ન તે કોઈ દિવસ સાચું હોતું હશે? ”

“ સ્વપ્ન સાચું હોતું નથી, તે હું જાણું છું. પરંતુ જ્યારે શક્તિ હતી, સામર્થ્ય હતું, પૈસા હતા, ત્યારે આ સ્વપ્ન જોવામાં આવ્યું હોત તો જરા પણ દુઃખી ન થાત. અત્યારની સ્થિતિ જૂદી છે. કમનસીબ દિવસોમાં લાવીમાં ઘડનારી અનેક બાબતો પ્રત્યક્ષરૂપે દેખાઈ આવે છે, કિંવા તેનો લાસ જણાઈ આવે છે. ”

“ વારૂ, કેવું સ્વપ્ન આવ્યું હતું, તે કહેવાને કાંઈ હરકત તો નથી ને? ”

“ નહિ-જરા પણ નહિ. તારી પાસે કોઈ પણ વાત ગુપ્ત રાખી નથી, અને રાખીશ પણ નહિ. માત્ર દુઃખ એટલું જ થાય છે કે, તે વાત સાંભળીને તું મારી માફક વિચલિત બની જઈશ. ”

“ નહિ, તેવો ભય રાખવાની હવે જરૂર નથી. કુસુમ-કોમલા શુલબદન દુઃખ દારિદ્ર્યના પ્રચંડ આઘાતથી હૃદયને વળ જેવું કરીને બેઠી છે. તમે જે કહેવાનું હોય તે ખુશીથી કહો. હું જરા પણ ચમકિત બનીશ નહિ.”

“ જીવનાધિકે! જ્યારે તારી એવીજ ઇચ્છા છે, ત્યારે સાંભળ. જાણે કે મારો રોગ દિનપ્રતિદિન વધવા લાગ્યો. તું ઉન્માદિનીની માફક આમ તેમ ફરવા લાગી. આ વખતમાં એકાએક પ્લેગ ઉપસ્થિત થયો. લોકો ઘરબાર છોડી ન્હાસવા લાગ્યાં. માત્ર આપણે બેજ આ ગૃહની અંદર બાકી રહી ગયાં!”

આ વાત સાંભળી શુલબદન સહજ ચમકી. છતાં આત્મ-સંવરણ કરી બોલી:—“ વારૂં, ત્યાર પછી શું થયું?”

મોહસીન પુનઃ બોલવા લાગ્યો:—“ તે વાતજ ખરી ભયંકર છે. ત્યાર પછી આખું શહેર સ્મશાન જેવું દેખાવા લાગ્યું. પ્લેગના લીધે ટપોટપ માણસો મરવા લાગ્યાં. સર્વત્ર વિનાશ વ્યાપી રહ્યો. આખરે હું પણ તે પ્લેગનો ભોગ થઈ પડ્યો. મારા પ્રાણ બચાવવાને ખાતર ચિકિત્સકની શોધમાં તે આમતેમ રખડવા માંડ્યું. આસપાસનાં દરેક ગામોમાં તું રખડી આવી; પરંતુ મારી ચિકિત્સા કરવા કોઈ આવ્યું નહિ. મલિનમુખે અને હતાશ દિલે તું પાછી આવી. તારો ચહેરો જોતાંજ મને અપાર દુઃખ થયું. મારું દુઃખ-ચંત્રણા વધવા લાગ્યાં. તું તે સહન કરી શકી નહિ એટલે પુનઃ ચિકિત્સકની શોધમાં શહેરમાં ચાલી ગઈ!”

શુલબદન સ્તબ્ધ બની ઉત્કંઠિત હૃદયે તેના પતિના મ્હોડેથી

આ લીપણુ સ્વપ્નકથા સાંભળતી હતી. તેનું આત્મબળ ઘટવા લાગ્યું. તે ગંભીર વિચારમાં પડી ગઈ. મોહસીન તેની સ્થિતિ સમજી ગયો. તે બોલ્યો:-“ગુલ ! આ વાત સાંભળી તું ભયભીત બની ગઈ છે ?”

ગુલબહન બોલી:-“નહિ-નહિ. ભય પામી નથી; પરંતુ તમારું સ્વપ્ન અદ્ભુત જણાય છે, એટલે તેનો વિચાર કરતી હતી. વારૂં, પછી શું થયું ?”

મોહસીન એક મર્મભેદી દીર્ઘનિશ્વાસ નાખતાં બોલ્યો:-
“તારા બહાર જવા બાદ એક માણસ મારી શય્યા પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. તેના જેવો વિકાળ માણસ મેં ક્યારેય જોયો નથી. મારી પાસે આવતાંજ તે બોલ્યો:-“આ દેશનું દુઃખ જોઈ તેના પર ઉપકાર કરવા માટે હું બગદાદથી આવું છું. જાદુઈ વિદ્યામાં હું પારંગત છું. જે મહા પ્રલયકારી રોગને લીધે તમારા શહેરના લોકો મરે છે, તેઓને બચાવવા ખાતર હું આવ્યો છું. મારી પાસે એક એવી અમૂલ્ય ઔષધી છે કે જેના પ્રતાપે પ્લેગ નહાસી જાય છે અને મનુષ્ય સંપૂર્ણ રીતે આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી ગંભીર રાત્રિએ છત્રવેશ લઈ હું લોકોના ઘેરેઘેર રખડું છું. તેઓને ઔષધ આપું છું અને જેઓ ખાય છે, તેને આરામ થઈ જાય છે. જેઓ તે ઔષધ નથી ખાતા અને મારામાં અવિશ્વાસ લાવી-મારો કૃષ્ણવર્ણી ચહેરો જોઈ ઉપહાસ કરે છે-તેઓ આખરે મૃત્યુનેજ આલિંગન કરે છે !”

ગુલબહન બોલી:-“ઓહો ! બહુ આશ્ચર્યજનક વાત છે !”

મોહસીન બોલ્યો:-“મેં જે વાત જોઈ છે, તેજ તને કહું છું.

અતિશયોક્તિ જરા પણ કરતો નથી, ત્યાર પછી પોતાના શરીરનો વર્ણુ બદલતાંજ તે બોલ્યો:—“જે મારી જાડુઈ વિધાની શક્તિ કેવી છે, તે જોઈ લે!” આ વખતે મારી રોગચંત્રણા ઘણી વધવા લાગી. મેં તેને કહ્યું:—“મૃત્યુ જ્યારે મારી સામેજ આવીને ઉભું છે અને આ રોગમાં મૃત્યુ નિશ્ચિતજ છે તો પછી તમે મને જે કાંઈ ઔષધ આપશો, તે ઘણી ખુશીથી ખાઈશ.” મારી વાત સાંભળતાંજ તે વિકટહાસ્ય કરતો બોલ્યો:—“આ દુનિયાના લોકો આવીજ રીતે અકૃતજ્ઞ અને શયતાન હોય છે. કોઈ નિઃસ્વાર્થ ભાવે કોઈના પર ઉપકાર કરવા જાય તો તરતજ તેના પર સ્વાર્થનો દોષારોપ મૂક્યા વિના રહેતા નથી!”

તેનું તિરસ્કારયુક્ત વાક્ય સાંભળી હું સહજ લજ્જિત બની ગયો. છતાં હિંમત લાવી મેં તેની પાસે ઔષધની માંગણી કરી.

તેણે મને ત્રણ ગોળીઓ ખાવાને માટે આપી. તે ખાતાંજ મારા શરીરમાં ભીષણ ચંત્રણા થવા લાગી. માડું શરીર ખેંચાવા લાગ્યું. હૃદય તૂટી જવા લાગ્યું. મારા કંઠમાં હસ્ત નાખી કોઈ પ્રાણ કહાડી જતું હોય એમ જણાવા લાગ્યું. આખરે નિશ્ચલ અવસ્થામાં હું બિછાનાની અંદર પડી રહ્યો.

ગુલ! ખરી આશ્ચર્યકારક વાત તો હવે પછી આવે છે. મેં જાણ્યું કે, મારી જ્ઞાનશક્તિનો લોપ થઈ ગયો છે. માડું મૃત્યુ થઈ ગયું છે! બોલવાની અને મનોભાવ વ્યક્ત કરવાની શક્તિનો પણ લોપ થઈ ગયો છે! છતાં મારો આત્મા જાગૃત હતો! મનમાં ને મનમાં હું બધું સમજતો હતો. મારી આસપાસ જે કાંઈ બનતું તે જોઈ શકતો હતો; પરંતુ બોલી શકતો નહોતો. મારી

હુંવાને કોઈએ બાંધી લીધી હોય જણાતું હતું. મનોભાવ વ્યક્ત કરી શકતો નહોતો અને તેથી હૃદય કાઠી જતું હતું.

એટલામાં તું બહારથી પાછી આવી. મારી નિરપેક્ષ અને સંજ્ઞાહીન અવસ્થા જોતાંજ ભય પામી તું કંદન કરવા લાગી. તારું ભયંકર કંદન સાંભળી પડોશમાંથી બે ત્રણ માણસો ઢોઢી આવ્યા. તેઓમાંથી એક જણ મને જોઈ બોલ્યો કે મૂર્છા આવી છે, ત્યારે બીજો બોલ્યો કે, ભાઈ, આ મૂર્છા વળી ભય એવી નથી. આ તો મરી ગયો છે !

ખરેખર તેમજ બન્યું. મારી મૂર્છા વળી નહિ. તો પણ મારું જ્ઞાન મૃત્યુને આધીન થયું નહોતું. મેં જોયું અને જણાવ્યું કે, રડતાં રડતાં તું મારી સમાધિની વ્યવસ્થા કરી રહી હતી, અને પડોસીઓ પણ તને તેમાં સહાયતા કરતા હતા !

ત્યાર પછી મારા બાહ્ય ચેતનાહીન શરીરને તમે કબ્રસ્તાન સૂધી લઈ આવ્યા. તમેએ બધાએ મળી મને કબરના ચિર-શીતળ ગર્ભમાં મૂકી દીધો. આમ કરતાં મેં કોઈને અટકાવ્યા નહિ.

આવો ભયંકર સ્વપ્નવૃત્તાંત સાંભળી શુભબદ્ધ ભયથી કંપી ઉઠી. તો પણ ચિત્તને દૃઢ કરી બોલી:-“ વાડ પછી શું થયું ? ”

મોહસીન બોલ્યો:-“ ત્યાર પછી-મને કબ્રમાં દાટી તમે બધાં બેર આવ્યાં; પરંતુ શુભ ! તે સમાધિમાં દાખલ થતાંજ મેં તારા એકાં પરની વ્યાકુળતા એવી તો જોઈ કે જે આજન્મ વીસરી શકાય એમ નથી. તને શાન્તિ આપવાનો મેં ઘણો વિચાર કર્યો, પરંતુ હું શક્તિહીન હતો. તમે બધાં મને મૃત

ગણી સમાધિમાં મૂકી આવ્યાં; પરંતુ વસ્તુતઃ તે વખતે હું જીવતો હતો ! ગુલબદન વધારે સાંભળી શકી નહિ. તેની ધૈર્ય-શક્તિ ભીષણ આન્દોલનમાં પડીને છિન્ન-વિછિન્ન થઈ ગઈ. તે એકાએક ખૂમ પાડી ઉઠી અને બોલી:—“પ્રભુ ! બસ કરો. આ ભીષણ કહાણી હવે હું સાંભળી શકતી નથી.”

તેના અનુરોધનો ઉત્તર મળ્યો નહિ ! સન્દિગ્ધ ચિત્તે શય્યા-સ્થિત મોહસીનના તરફ ગુલબદને જોયું ! ખરેખર, નિરપેન્દ અવસ્થામાં તે બિછાનાની અંદર પડ્યો હતો. આસ્તે રહીને તેણે તેને બોલાવ્યો—હલાવ્યો પણ તેને કંઈ ઉત્તર મળ્યો નહિ.

સ્વામીની આવી અવસ્થા જોતાંજ ગુલબદનની જ્ઞાનબુદ્ધિનો લોપ થઈ ગયો. ભયભીત બની, પતિની મૂર્છા વાળવાના તે જેટલા પ્રયત્નો જાણતી હતી તેટલા કરવા લાગી; પરંતુ તેમાં તે ફત્તેહ પામી નહિ. તેને ખાત્રી થઈ કે, પતિ મૂર્છામાંથી જાગ્રત થાય એમ નથી એટલે માન સંભ્રમનો ત્યાગ કરી ઘોર અધારી સત્રિએ તે ઘરમાંથી બહાર નીકળી.

રસ્તા ઉપર આવતાંજ અધિકારની અંદર ઉભેલી અસહાય ગુલબદન વિચાર કરવા લાગી:—“હવે શું કરું ?”

તેના આત્માની અંદર તેને ઉદ્દેશીને કોઈ બોલતું એમ તેને જણાયું:—“ગુલ ! ફેજુની પાસે જ. તારો સ્વામી પુનઃ જીવિત થશે. તેના જેવો ઉપયુક્ત ચિકિત્સક આ શહેરમાં બીજો કોઈ નથી.”

ઉન્માદિની ગુલબદન કંપિત હૃદયે ફેજુના ઘર તરફ જવા લાગી. તેને ફેજુના ઘરનો રસ્તો કોણે બતાવ્યો તેની તેને ખબર

પડી નહિ. થોડા વખતમાંજ તે ફેંબુના ખારણા પાસે આવીને ઉભી રહી.

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર ઉત્તીર્ણ થઈ ગયો હતો. રાજપથ પર લોકોની આવ-જવ ઓછી થઈ ગઈ હતી. ગુલબદને ફેંબુના ઘરનું ખારણું ઠોકયું અને કહ્યું:—“ઘરમાં કોણ છે? ખારણું ઉઘાડો.”

આ વખતે ઘોર અધારી રાત્રિએ સ્વામીની વિપદોને વિચાર કરતી કંપિતહૃદયા ગુલબદન સ્વગત વિચારવા લાગી:—
“ખુદ ફેંબુએ કાંઈ અમારી સાથે શત્રુતા કરી નથી. અમારા કેટલા બધા પૈસા લોકોએ ડૂબાવ્યા છે, તેવીજ રીતે સમજીને હું કૃપણ હકીમ ફેંબુને ત્યાં પૈસાના તગાદા માટે આવી નહોત તે આમ બનત નહિ. હા, અર્થાભાવજ મારી ખુદ્ધિને ધીરજથી કાર્ય કરવા દેતો નથી. સ્વામીએ નિષેધ કરવા છતાં પણ તેની આજ્ઞાનો ભંગ કરી હું તેને ત્યાં પૈસા માગવા આવી. દુઃખના દિવસોમાં માન અપમાન બધું એકજ નજરે જોવામાં આવે છે. હાય! શા માટે હું સુન્દરી તરીકે જન્મી! સ્વામીએ કહ્યું હતું કે, સૌંદર્યના શત્રુઓ ઘણા હોય છે, સૌંદર્ય વિનાશકાળને સમીપ બોલાવી લાવે છે, એ ખરેખર સત્ય વાર્તા છે. આ વખતે જો ફેંબુ નહિ આવે તો સ્વામીના પ્રાણ બચાવી શકાશે નહિ. તેના જેવો સુદક્ષ હકીમ આ શહેરમાં બીજો એકે નથી. અને ખરી રીતે જોવા જતાં આ ફેંબુએજ ઘણી વખત ઉત્તમ ઔષધાદિ આપી તેમને દુઃખમાંથી મુક્ત કરેલ છે. આજે હું મારે ત્યાં આવવાને

વિનંતિ કરીશ. શું તેના તે અસ્વિકાર કરશે ? નહિ. તેના પૈસા હું તેને પાછા આપી દઈશ એટલે તે ખુશખુશ થઈ જશે.”

એટલામાં એક જણે આવીને બારણું ખોલ્યું અને તેને જણાવ્યું કે કોઈ સ્ત્રી ઉભેલી છે.

ખુદ ફૈઝુજ બારણું ખોલવા આવ્યો હતો. તેણે જાણ્યું નહિ કે શુલબદન તેના દ્વારમાં આવીને ઉભી છે. તે તો એમજ ધારતો હતો કે, કોઈ બીજી સ્ત્રી ચિકિત્સાને માટે બોલાવવા આવી છે. તેણે પૂછ્યું:—“ તમે કોણ છો ? ”

ઉત્તર મળ્યો. “ હું શુલબદન ! ”

ફૈઝુ વિસ્મય પામી બોલ્યો:—“ કોણ શુલબદન ? આવી અધારી રાત્રિએ ? ”

“ હા. ફૈઝુ સાહેબ, આપની હું અપરાધિની છું. તમોને બે હાથ જોડી પ્રાર્થના કરું છું કે હમણાં ને હમણાં અમારે ત્યાં ચાલો, અમો બહુ વિપદમાં આવી પડ્યાં છીએ.”

ફૈઝુ વિચારવા લાગ્યો કે, કાજી સાહેબે તેને જે કાંઈ કહ્યું હતું તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય જણાવા લાગ્યું છે. ફૈઝુએ કહ્યું:— “ આવો, ઘરની અંદર આવો. અહિં ઉભા રહી વાત કરવી તે ઠીક નહિ.”

પ્રકરણ ૧૫ મું.

પતિવ્રતાની પ્રભુતા.

કૈન્નુ ગુલબદનને લઈ એક વિશાળ ઓરડામાં દાખલ થયો. આ ઓરડો સુંદર રીતે શણગારેલો હતો. દીવા-ખતીથી પ્રકાશિત થઈ રહ્યો હતો.

ગુલબદન બે હાથ જોડી વ્યાકુળભાવે બોલી:-“કૈન્નુ સાહેબ, મને માફ કરો. મારા પતિના તમો પરમ મિત્ર છો. હું તો જ્ઞાનહીના સ્ત્રીજાત છું. સ્વામીએ નિષેધ કરવા છતાં પણ આપની પાસે હું પૈસાની ઉધરાણીએ આવી હતી, એટલે એ વાતમાં બધો મારોજ દોષ છે. તેઓ હમણાં ઉત્કટ પીડાથી શમ્યાગત-મૂર્છિત થઈને પડ્યા. આપે પહેલાં એક વખત ચિકિત્સા કરી તેમના પ્રાણ બચાવ્યા હતા તેમ હમણાં પણ બચાવશો. આપના પૈસા જે હું લઈ ગઈ છું, તે આપને પાછા આપી દઈશ.” એટલું કહેતાંજ ગુલબદનની આંખમાંથી અશ્રુધારાઓ વહેવા લાગી.

કૈન્નુ બોલ્યો:-“ગુલબદન! રડો નહિ. સર્વ શક્તિમાન દયાળુ ખુદા આપના પતિનું રક્ષણ કરશે. મોહસીનની ચિકિત્સા કરવાનો બધો ભાર હું મારે માથે લઉં છું. મનુષ્યનું જીવન ભ્રમ-ભ્રાન્તિથી પરિપૂર્ણ હોય છે. આ ભ્રમને લીધે ઉત્તેજનાને વશ થઈ કોઈ કોઈ વાર હું એવાં કામ કરું છું કે જેનો મને પછી પશ્ચાતાપ કરવો પડે છે. માટે એ બધી વાત ભૂલી જાઓ. તમે કુખંભહૃદયા નારી છો. તમે જો ભૂલી ન શકો તો પછી અમારા

જેવા પુરૂષો કેમ ભૂલી શકશે ?”

કૈંજુના મ્હોડેથી આ વાત સાંભળી ગુલબદન જરા સન્તુષ થઈ. તેના દિલમાં સહેજ હિંમત આવી. કૈંજુનું દિલ આટલું બધું ઉદાર હશે, એમ તે જાણતી નહોતી. પુનઃ તે વ્યાકુળ કંઠે બોલવા લાગી:—“ સાહેબ, ત્યારે આપ અમારે ત્યાં આવશો ?”

કૈંજુ બોલ્યો:—“ ખચિત. માત્ર મોહસીના દહનું મને બયાન કરે એટલે તે પ્રમાણે ઔષધીઓ સાથે લઈ લઉં.”

ગુલબદને સમસ્ત હકીકત તેને કહી સંભળાવી. તે સાંભળી કૈંજુ વિસ્મય પામી બોલ્યો:—“ અહા ! ઘણી ભયંકર વાત છે, પણ તમારે ગભરાવાનું કોઈ કારણ નથી. મોહસીનની અવસ્થાનું તમારે જે વર્ણન કર્યું છે, તે માટે યુનાની શાસ્ત્રમાં ઘણું સરસ ઔષધો છે. મોહસીન મારો સહુદય બન્યું છે. ગમે તેવા ઉપાયે પણ તેના જીવનની હું રક્ષા કરીશ અને તેટલા માટે જો આજની રાત મને તમારે ત્યાં રહેવું પડશે, તો તેમ પણ કરીશ.”

કૈંજુના મ્હોડેથી આ વાત સાંભળી ગુલબદન પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનવા લાગી. ખરે અણીને વખતે ઇશ્વરે દેવદૂત મોકલ્યો એમ માની તે મનમાં ને મનમાં કૈંજુને સેંકડો વાર ધન્યવાદ આપવા લાગી. એટલામાં કૈંજુ ખીજ ઓરડામાં જઈ પ્રયોજનનીય ઔષધીઓ લઈ બહાર આવ્યો અને ગુલબદનને લઈ ઘર બહાર નીકળ્યો.

નિખિડ અન્ધકારમાં તેઓ બન્ને આસ્તે આસ્તે ચાલવા લાગ્યાં. રાજ્યપથપર દીવા-બત્તીઓનું ઝાંખું અજવાળું પડતું હતું એટલે તેને લીધે અન્ધકારનો હાસ થવાને બદલે ઉલટી વૃદ્ધિ

જણાતી હતી.

લગભગ અર્ધાએક કલાક ચાલવા બાદ ફેબ્રુને લઈ ગુલબદન તેના ઘેર આવી પહોંચી. ફેબ્રુએ મોહસીનના ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો અને તેને જણાવ્યું કે એક વખતનો સુંદર કાંતિવાળો યુવક શબની માફક પાંડુવર્ણી બની સંજ્ઞાહીન સ્થિતિમાં શય્યાની ઉપર પડેલો છે.

ફેબ્રુએ તેની નાક તપાસી જોઈ અને ઉત્તમ રીતે પરીક્ષા કર્યા પછી કહ્યું;—“ગુલબદન! મોહસીનની અવસ્થાનો પ્રતિકાર થઈ શકશે કે નહિ, તે બરાબર સમજી શકાતું નથી. છતાં આજે આખી રાત અહિં રહી તેને ઔષધ આપી જોઈ એટલે કાલે સવારે બધી બાબત પડી જશે.”

એટલું કહી તેણે મોહસીનને માટે ઔષધીઓ તૈયાર કરવા માંડી અને સ્વહસ્તે મોહસીનના કંઠમાં નાખવા લાગ્યો.

આવી રીતે ઔષધ પ્રયોગ કરવાને બે ત્રણ કલાક વહી ગયા; પણ મોહસીનની પ્રકૃતિમાં કાંઈ વિશેષ ફરક જણાયો નહિ.

રાત્રિના બે પ્રહર વીતી ગયા. ગુલબદન સ્થિરભાવે શય્યા પાસે બેસી પતિના મુખ તરફ જોઈ રહી. તેની મુખમુદ્રા ચિન્તા, કલ્પાન્તિ, અને ઉત્તેજનાથી આતપદ્ય પુષ્પની માફક મલીન બની ગઈ. તેની આવી સ્થિતિ જોઈ ફેબ્રુ બોલ્યો:—“બાનુ, આવી રીતે બંને જણે કદાચ લોગવવાની જરૂર નથી. તમે સૂઈ જાઓ એટલે તમારા હૃદયને જરા આરામ મળશે. બાકી મને તો રોગીઓની પાસે બેસી રતો વિતાવવામાં કોઈ બાતનો વાંધો નથી. કારણ કે, તે તો મારો વ્યવસાયજ છે.”

ખે ત્રણ વખત ફેંબુએ તેવીજ રીતે ગુલબદનને વિનંતિ કરવાથી તે પોતાના ઓરડામાં ગઈ અને ફેંબુ રોગીની શય્યા પાસે ખેસી રહ્યો.

ગુલબદનની આવી વિપત્તિ અવસ્થા જોતાંજ ફેંબુના જેવા પ્રાણી હૃદયી માણસના દિલમાં પણ તેના વિષે સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થઈ. મિત્રની સેવા કરવાનો પોતાને આવો સુયોગ મળ્યો એમ માની તે આનન્દિત થવા લાગ્યો.

મધ્યરાત્રિ થઈ ગઈ હતી. સર્વત્ર શાંતિ વ્યાપી રહી હતી. માત્ર ફેંબુ એકલોજ જાગ્રત હતો.

એકાંત અને નિર્જન અવસ્થામાં મનુષ્યના હૃદયમાં ઘણી વખત ખરાબ વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે. પાપીઓના મન ઉપર શયતાન કાબુ કરી લે છે તેવીજ રીતે એકાંત મળતાં શયતાને આવી ફેંબુના હૃદયતન્ત્રને સ્પર્શ કર્યો. તે તેના કાનમાં કહેવા લાગ્યો:—“ અરે મૂર્ખ ! આવો સુવર્ણ યોગ્ય ફરી ફરીને મળવાનો નથી. સુંદરી ગુલબદનનું નમ્ર સૌંદર્ય જોઈ તારા આત્માને શાંતિ આપવા માગતો હોય તો આવો ઉપયુક્ત અવસર જવા દઈશ નહિ. એક વખત તેને જોવામાં શું દોષ છે ? તને અટકાવે એમ કોણ છે ? હમણું ને હમણું જ અને તારી આશાની તૃપ્તિ કર. હું તારો એકાન્ત બંધુ છું એટલે તને આવી રીતે ઉપદેશ આપું છું.”

પાપી હૃદયમાં શયતાનની બદસલાહની સંપૂર્ણ અસર થઈ. તેણે જોયું કે, ખરેખર આ વખત પોતાને સાનુકુળ છે. મોહસીન અચેતન અવસ્થામાં બિછાનાની અંદર પડ્યો છે, વૃદ્ધા બાંદી ગુલનાર આખા દિવસના કઠોર પરિશ્રમથી થાકીને નિદ્રામિત થઈ

ગઈ છે. દારૂણ દુઃશ્રિન્તા અને અવસાદથી ગુલબદ્ધન પણ નિદ્રામગ્ન થઈ ગઈ છે.

જે કૈંભુ પતિવ્રતાના સંગમાં રહી બે કલાક પહેલાં મનુષ્ય હતો, તે શયતાનના ઉત્તેજનથી પુનઃ શયતાન બની ગયો. તેણે ઔષધોની પેટીમાંથી એક નાની શીશી કહાડી અને આસ્તે આસ્તે બહાર આવી નિદ્રાધિન ગુલનારની પાસે જઈ તેના નાક આગળ ધરી. ત્યાર પછી ધીમે પગલે અવાજ કર્યા વિના તે ગુલબદ્ધનના ઓરડા પાસે આવી પંહોંચ્યો. ઓરડાના બારણાને અંદરથી કડી બંધ કરી નહોતી એટલે સહજ ધક્કો મારતાંજ બારણું ઉઘડી ગયું. ઓરડાની અંદર તે દાખલ થયો અને પ્રવેશ કરતાંજ તેની નજરે જે દેખાવ પડ્યો, તે જોતાંજ તેનું માથું ફરવા લાગ્યું.

શુભ્ર શય્યા ઉપર અચેતન અવસ્થામાં ગુલબદ્ધન પડી હતી. તેનાં નેત્ર પલ્લવો મિચાચેલાં હતાં. સુકૃષ્ણ કેશકલાપ છુટો થઈ ગયો હતો અને વાળની લટો પવનની લહેકી સાથે તેના મુખચન્દ્ર ઉપર ઉડતી હતી. તેના મધુર અધરોષ કિચિત્ કંપિત જણાતા હતા. શુભ્રલલાટ ઉપર મુક્તાબિન્દુની માફક સ્વેદબિન્દુ ગળકી રહ્યું હતું. બન્ને બાહુએ વક્ષસ્થળને ચાંપી રાખ્યું હતું, પરન્તુ તેના હૃદયના દુઃખને દબાવી શકે-શાન્તિ આપી શકે એમ કોઈ નહોતું.

કૈંભુ સ્વગત બોલવા લાગ્યો:-“આહ! કેવું સુંદર રૂપ! મોહસીન, ખરેખર તું ભાગ્યશાળી છે. નહિ તો આવી રૂપવતી, ગુણવતી સ્વર્ગની સુંદરીને તું પત્નીરૂપે મેળવી શકે નહિ. હવે અહિં કોણ છે? કોઈ નહિ. મને અટકાવે એમ કોણ છે? આલ, એક વખત તેનો સ્પર્શ તો કરી જોઉં? એમાં શું દોષ છે?”

તે અગ્રેસર થયો અને ગુલબદનના પલંગ સૂધી આવી પહોંચ્યો. તેણે પોતાના બન્ને હાથો પહોળા કર્યા અને ગુલબદનને પોતાના બાહુમાં લઈ તેના અધરોષ ઉપર એક ચુંબન કરવાનો વિચાર કર્યો એટલામાં તેની વિવેકબુદ્ધિ જાગ્રત થઈ, અને તેને તેનાં આ કૃત્યથી કોઈ અટકાવતું હોય એવો ભણકાર તેના આત્મામાં જણાવા લાગ્યો. તેના આત્માના ઉડાણમાંથી તેને કોઈ કહેતું હતું કે, “ખખરદાર, ફેંજી, એક ક્ષણિક સુખ-ક્ષણસ્થાયી સ્વાર્થને માટે આવું શયતાની ભરેલું કૃત્ય કરીશ નહિ. જેણે તારામાં વિશ્વાસ રાખી તને અહિં રહેવા દીધો-જે તને થોડા વખત પહેલાં દુશ્મન માનતી હતી તેણેજ તેના પતિની જીંદગી તારા હાથમાં સોંપી-તેના તરફ વિશ્વાસઘાતી થઈશ નહિ.”

ફેંજી દુષ્કૃત્ય કરતાં અટકી ગયો. હૃદયમાં શક્તિનો સંચય કરી જેવી રીતે તે પદસંચાર કર્યા વિના ઓરડામાં દાખલ થયો હતો, તેવીજ રીતે પાછો પગલે બહાર ચાલ્યો ગયો. તેની પાપ-વાસના ક્ષિભૂત થઈ નહિ. શયતાન અને વિવેકના સંગ્રામમાં વિવેકનો જય થયો. પતિવ્રતાને પ્રભુએ તેના પતિવ્રતને અખંડ રહેવા દઈ ભીષણ વિપદમાંથી ઉગારી લીધી. ખરેખર, પતિ-વ્રતાની પ્રભુતાનો કોઈ અજબ પ્રભાવ હોય છે.

ગુલનારને તેણે જે શીશી સુંઘાડી હતી, તેનાથી તે બે ચાર કલાક પહેલાં જાગ્રત થાય એમ નહોતી એટલે તેણે મોહસીનના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તેણે મોહસીનની નાડી પુનઃ તપાસી જોઈ અને તેને જણાવ્યું કે, દવાની અસર તેના શરીરમાં થવા લાગી છે-પ્રભાત સૂધીમાં તે શુદ્ધિમાં આવી જશે.

ફેબુએ તેને પુનઃ એક વખત દવા આપી અને પછી બાબુના એક સ્વતંત્ર ઔરડામાં જઈને તે સૂઈ ગયો. આખી રાત્રિના જાગરણથી તેનું શરીર શ્રમીત બની ગયું હતું, એટલે બિછાનામાં પડતાંજ તે નિદ્રાધિન થઈ ગયો.

ખીજે દિવસે પ્રભાતમાં તેની નિદ્રાનો ભંગ થતાંજ તેણે જોયું કે ગુલબદન તેના બિછાના પાસે ઉભી રહી તેને ઉઠાડવા પ્રયત્ન કરી રહી છે. ગુલબદને તેને કહ્યું:—“ફેબુ સાહેબ ! ઉઠો, વખત ઘણો થઈ ગયો છે.”

ગુલબદનને જોતાંજ ફેબુના સ્મૃતિપટપર ગત રાત્રિની વાત યાદ આવી ગઈ—તેનું અંતર કંપી ઉઠ્યું.

ગુલબદન બોલી:—“ભાઈ, આપને સહસ્રવાર ધન્યવાદ આપું છું. આપના આત્મત્યાગને ધન્ય છે. અત્યાર સૂધી હું આપને ઓળખી શકી નહિ. મારા પતિ શુદ્ધિમાં આવી ગયા છે. આપના આ ઉપકારનો બદલો હું કોઈ પણ રીતે વાળી શકું એમ નથી. આપની બધી હકીકત મેં તેમને કહી છે. તેઓ હમણાં તમને મળવાને બહુ આતુર છે.”

ફેબુ બિછાનામાંથી ઉઠ્યો અને ગુલબદનને સાથે લઈ મોહસીનના ઔરડામાં ઉપસ્થિત થયો. પેતાના ઔષધના પ્રતાપે મોહસીન સાંજે થયેલો જોઈ તેને અત્યાનન્દ થયો. તેણે કહ્યું:—“ભાઈ મોહસીન ! ફિકર કરશો નહિ. ઈશ્વરે તમારા ઉપર મહેર નંજર કરી છે—થોડા વખતમાંજ તમે બિમારીમાંથી મુક્ત થઈ જશો.”

મોહસીન બિછાનામાં સહજ ઉઠીને ફેબુનો હાથ પકડી

બોલ્યો:—“ભાઈ, તમારું ઋણ હું આ જન્મમાં ફેડી શકું એમ નથી. ગુલબદનના મ્હોડેથી તમારી બધી હકીકત મેં સાંભળી છે. મનુષ્ય જ્યારે મોહને વશ થાય છે, ત્યારે તેની મતિ ભ્રમિત થઈ જાય છે. તેવીજ રીતે મારી પત્નીએ પણ ભ્રમજનિત ઉત્તેજનાને વશ થઈ કાળ પાસે જઈ તમારા પર ફરિયાદ નોંધાવી, તમોને વિપત્તિમાં નાખ્યા. આટલું બધું દુઃખ દેવા છતાં પણ તમોએ ઉદાર હિલ રાખી ગતરાત્રિએ મારી જે સેવા કરી છે—નવું જીવન આપ્યું છે, તેનો બદલો હું કેવી રીતે વાળી આપીશ એ કહી શકતો નથી. છતાં તમારે મારી એક વાત માન્ય રાખવી પડશે. નહિ તો મને વિશેષ દુઃખ થશે. એટલું કહી તે ગુલબદનના તરફ બેઠો બોલ્યો:—“ગુલ! તારા કૃત પાપોનું પ્રાયશ્ચિત કરી લે. ફેંજી સાહેબને તેમના પૈસા આપી દે. હું તેમને મારા ઋણમાંથી મુક્ત કરું છું. એમના પૈસાની મને કોઈ જરૂરત નથી. ઈશ્વરની મહેરબાની બેઠોએ અને તે બે હોય તો પછી તેની આગળ પૈસાની શી કિંમત છે? એક વખત હું પણ શ્રીમંત હોતો—હાલ ભિખારી અવસ્થા ભોગવું છું. પણ અદ્વાતાલાની કૃપા થશે તો પુનઃ આપણે પૂર્વ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીશું. માટે તેમને બધા પૈસા પાછા આપી દે.”

ગુલબદન તરતજ ત્યાંથી ગઈ અને સ્વર્ણમુદ્રાઓ ભરેલી બે થેલીઓ લઈ આવી તેણે ફેંજીના મ્હોડા આગળ મૂકી.

ફેંજી તેને અડક્યો નહિ. તેણે કહ્યું:—“ભાઈ, તમારા હૃદયની ઉદારતા બેઠો હું મોહિત થઈ ગયો છું. આ પૈસા હું પાછા લઈશ નહિ. મારી ચિકિત્સાની મહેનતના બદલામાં તમે મને જે કાંઈ

આપશે, તે ઘણી ખુશીથી લઈશ; પરંતુ તે હમણાં નહિ. કારણ કે તમારો રોગ પુનરાક્રમણ કરે તે વખતે મને તમારા ઉપર ખાસ ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે. માટે જ્યાં સૂધી તમે રોગમુક્ત થઈ દુનિયામાં હરતા-ફરતા થાવ નહિ, ત્યાં સૂધી હું એક કાંડી પણ આપની પાસેથી લઈશ નહિ. વળી મારી એક બીજી પ્રાર્થના છે. તમારી પત્ની ગુલબદન સાથે મેં જે અભદ્રવ્યવહાર કર્યો છે, તેથી મારા દિલમાં બહુ પશ્ચાતાપ થાય છે. માટે તમારી અને તમારી સાધ્વી પત્નીની પાસે બે હાથ જોડી હું માફી માગું છું અને ગત વાતને ભૂલી જઈ મને માફ કરશો.”

મોહસીન ફૈઝુનો હાથ પકડી બોલ્યો:—“ ભાઈ, આ વાતનો કદી પણ મ્હોડેથી ઉચ્ચાર કરશો નહિ. અમે તે વાત ભૂલી ગયાં છીએ. વાડ, પણ હવે તમારા ઔષધોદિના ખર્ચ પેટે તો થોડી ઘણી રકમ આમાંથી લઈ જાઓ.”

ત્યાર પછી ફૈઝુ અને મોહસીન વચ્ચે પૈસા બાબતમાં બહુજ વાદવિવાદ થયો, પણ તેમાં ફૈઝુનીજ જીત થઈ. એક પાઈ પણ લીધા વિના ફૈઝુ પોતાને ઘેર આલ્યો ગયો.

આ તરફ તેનું આયું વર્તન જોઈ ગુલબદનના દિલમાં પણ તેના વિષે બહુ માન ઉપજ્યું અને તે વિચારવા લાગી કે, “જેણે આવા વિપત્તિના વખતમાં ઉપકાર કર્યો છે, તેને હમેશ બન્ધુની માફક ગણીશ અને ઈશ્વર તેનો બદલો વાળવાને શક્તિ આપે એવી રોજ પ્રાર્થના કર્યા કરીશ.”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

કામિની અને કાંચન.

મનુષ્યનું જીવન સંસ્કારમય છે. જેવા જેવા તેને સંસ્કાર મળ્યા હોય છે, તેવુંજ તેનું જીવન ઘડાય છે. સારી સોબત મળી હોય, સારા સંસ્કાર પડ્યા હોય તો જીવન ઉચ્ચ દશા ભોગવે છે અને જો ખરાબ સંગતના સંસ્કાર પડ્યા હોય તો અધમ દશા પ્રાપ્ત થાય છે. કૈંબુની પણ તેવીજ દશા થઈ. મોહસીન અને ગુલબદન જેવા પવિત્ર ઉચ્ચ અને પ્રભુલક્ષ્મી દંપતિના એક ક્ષણિક કાળ સૂધી સમાગમમાં આવતાંજ તેની વૃત્તિઓ પલટાઈ ગઈ. શયતાન સાધુ થઈ ગયો. ઉચ્ચ વિચારોથી તેનું હૃદય પ્રકુલિત બની ગયું; પરંતુ જ્યારે સ્વર્ગીય સંગનો ત્યાગ કરી તે પોતાને ઘેર જવા બહાર નીકળ્યો ત્યારે દુનિયાઈ હવાનો સ્પર્શ થતાંજ તેના વિચારો બદલાઈ ગયા. થોડા વખતમાં પણ તેણે મન ઉપર કાંજી રાખી દેવત્વ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, તે બધું હવામાં ઉડી ગયું. પુનઃ તેના મનમાં દુષ્ટ વિચારો ઉદ્ભવવા લાગ્યા.

મોહસીનની પીડા અને કૈંબુએ તેના કરેલા પ્રતિકારની વાત આટલા વખતમાં કાજી સાહેબની પાસે પહોંચી ગઈ હતી. કાજી સાહેબ મનમાં ને મનમાં વિચારતા હતા કે, “કમબખ્ત કૈંબુ ગુલબદનને પ્રાપ્ત કરવા માટે મારી સાથે દગલબાજી કરી છળ-લેદ કરે છે. ચિકિત્સાના નામથી તેનું રોજ દર્શન થાય એવો ઘાટ ઘડે છે અને દર્શન સુખની આશામાં જીવન ચલાવવા માગે

છે! નહિ. તેમ હું થવા દઈશ નહિ! જ્યાં સૂધી મારા આત્મામાં પ્રાણ છે, ત્યાં સૂધી હું ગુલબદનને ભૂલીશ નહિ. તેના રૂપની છબી મારા સ્મૃતિપટપરથી ભૂંસાશે નહિ. હું અહિં તેના વિરહમાં બળ્યા કરું અને ફેંબુ તેની સાથે મોજ મારે? આ દગલ-બાળુ હું સહન કરી શકીશ નહિ. કોઈ પણ ઉપાયે ગુલબદનને પ્રાપ્ત કર્યા વિના રહીશ નહિ અને તેને માટે ફેંબુનેજ મારું હથિયાર બનાવીશ.”

તરતજ તેમણે એક પહેરેગીરને બોલાવ્યો અને કહ્યું:—“બા, હમણાં ને હમણાં હકીમ ફેંબુને અહિં તેડી લાવ.”

હુકમ સાંભળી પહેરેગીર ચાલ્યો ગયો. કાળુ સાહેબ પુનઃ સ્વગત વિચારવા લાગ્યા:—“આ શહેરનો વિધાતા હુંજ છું. મહા પ્રતાપશાળી સુલતાનથી ઉતરતો દરબાને મારોજ છે. મારી ઈચ્છાની સામે થાય એવી કોનામાં શક્તિ છે? આ શયતાન ફેંબુનો પ્રપંચ કદી મારી આડે આવશે, તો તેને પણ એક કુતરાની માફક મારો અસાંકિત બનાવી દઈશ, અને તેની સહાયતાથીજ ગુલબદન ઉપર મારું આધિપત્ય જમાવીશ. તેમ ન કરી શકું તો મારું નામ આસિફ-ઉ-દ્દાલા નહિ.”

આવી રીતે કાળુ સાહેબ બીજાણુ ચિંતામાં નિમગ્ન હતા, એટલામાં ફેંબુએ તેમના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. સન્માનપૂર્વક કુર્નિસ બળવી તે બોલ્યો:—“હુબૂર, રુલામને શા માટે બોલાવ્યો છે?”

કાળુ સાહેબે વિરક્તિસૂચક સ્વરે કહ્યું:—“મોહસીનની શી ખબર છે?”

કાજી સાહેબની લયંકર મુખમુદ્રા જોઈ હતભાગ્ય ફેંજીના હોશ-કોશ ઉડી ગયા. તે જોડ્યો:-“હુબૂર, આપ તો સાક્ષાત્ ધર્મના અવતાર છો. આપે જે અનુમાન કર્યું છે, તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. આપના કહેવા મુજબ ગુલબદન મને પોતાને ત્યાં જોલાવવા માટે આવી હતી.”

કાજી સાહેબે પુનઃ વિરક્ત બની કહ્યું:-“અને તું તેની પછ-વાડે એક કુતરાની માફક ઔષધની પેટી લઈને ગયો! કેમ ખરું કે નહિ? ત્યાં જઈને તેં ક્યાં ક્યાં પરાક્રમો કર્યાં છે, તેની મને બધી ખબર પડી ગઈ છે! આખી રાત જાગીને તેં મોહસીનની ચિકિત્સા કરી. જેને હું મરેલો જોવા ઇચ્છું છું, તેને તેં ઉત્તમ ઔષધો આપી પુનઃ સજીવન કર્યો! વાહ! તું જાણે છે કે, હું કાંઈ પણ જાણતો નથી; પરંતુ યાદ રાખજે, મારી સાથે તું જે દગલ-બાજી રમવા ઇચ્છે છે તેમાં ફળિભૂત નહિ થાય. એક ક્ષણ માત્રની અંદર તને કારાગારમાં નાખી દઈશ. તારું સર્વસ્વ લૂંટી તારા ઘરને આગ લગાવી દઈશ, સમજ્યો? લોકશક્તિનો તેમજ યુક્તિ પ્રયુક્તિનો મારી પાસે અભાવ નથી. ગુલબદનની લાજ લૂંટવાનો તેં પ્રયત્ન કર્યો હતો. એવી ફરિયાદ પુનઃ તેની પાસે કરાવી તારા શરીરની ચામડી ઉતરાવી તને કુતરાને મ્હોડે નાખીશ. મોહ-સીન પણ મારા મતમાં મળી જશે અને પોતાની પત્નીના ઉપર હાથ નાખનારને સંપૂર્ણ સજા કરાવવામાં મને મદદગાર થશે. માટે આ ભીષણ પરિણામનો વિચાર કરીનેજ મારી સાથે જેવા ખેલ ખેલવા હોય તેવા ખેલજે. બેમાંથી એકજ રસ્તો પસંદ કર. કાં તો મને પોતાને નિમકહુલાલ રહી મારું કાર્ય પાર ઉતારી દે અને

નાહ તો પછી મારી કૂરતાનો ભોગ થઈ મલેકુલ માતને આમ-
ત્રણ દે.”

કાજી સાહેબની લયસૂચક વાત સાંભળી ફેબુનું હૃદય કંપવા લાગ્યું. તે જાણતો હતો કે કાજી સાહેબ અસીમ ક્ષમતાસંપન્ન છે. મોસલના સુલતાનને તેમણે જાદુ કરી પોતાની મુઠ્ઠીમાં રાખ્યો છે. તે જે કાંઈ કરશે તેમાં મહાપરાક્રમી સુલતાન કાંઈ પણ વાંધો લેશે નહિ. એટલે લયભીત સ્વરે હાથ જોડી તે બોલ્યો:—“હુબૂરેઆલી ! આ ગુલામથી આપનો મનોભાવ સમજાવો ન હોય અને અજ્ઞાનતા: કાંઈ અપરાધ થયો હોય તો આપના ઉદાર દિલમાં રહેમ લાવી મને માફ કરશો. આ બાબતમાં આપની સહાલ મુજબજ હું વર્તીશ એમ ખાત્રી રાખજો.”

કાજી સાહેબે ફેબુની મુખમુદ્રા તથા મનોભાવ ઉપરથી જાણ્યું કે તેને જુલાબ સજ્જડ લાગી ગયો છે એટલે હવે તે આપણી મરજીની વિરુદ્ધ જશે નહિ. તેમણે પોતાનો ચહેરો ફેરવી નાખ્યો અને ડસત્ર વદને કહ્યું:—“ફેબુ, તને પશ્ચાતાપ કરતો જોઈ મને ખાત્રી થાય છે કે તું મારી સાથે દગો રમશે નહિ. કહે, મને ખાત્રીપૂર્વક કહે કે, મોહસીનના જે રોગની ચિકિત્સા કરવા તું ગયો હતો, તે રોગ તેને પુનઃ થાય એવું છે કે નહિ ?”

ફેબુ:—“થશે, અને હવે બીજી વારના રોગના હુમલામાંથી તે બચી શકશે નહિ.”

કાજી સાહેબ:—“વાહ ! ઘણીજ આનંદજનક વાત ! તેનું મૃત્યુ થવુંજ જોઈએ. માત્ર એકજ દિવસ રૂપસુંદરી, ગર્વિતા

ગુલબદન મારા હસ્તમાં આવવી જોઈએ. મારા અપમાનનો ખદ્દો લઈ એક કુતરીની માફક તેને પદાઘાત કરી છોડી દઈશ. મારા મનનો લાવ જણુવા છતાં મારી ઉપેક્ષા કરી તે આદી ગઈ છે, તેજ પ્રમાણે તેને પણ લાંછિતા કરી તેનું અભિમાન હું તોડવા માગું છું અને પછી ફ્રેન્ડ, એ તારીજ છે એમ સમજજે!”

ફ્રેન્ડને કોઈ એવી સરસ લાલચ આપવી જોઈએ કે જેથી તે પોતાનું હથિયાર ખની પોતાને વશિલૂત થઈ જાય એવો વિચાર કરીનેજ કાજીએ ગુલબદનને તેને સોંપી દેવાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી.

ફ્રેન્ડ પણ મનમાં વિચાર કરતો હતો કે, “હું શયતાન છું, પણ કાજી તો મને પણ વટલાવે એવો છે! હું શેર છું તો તે સવાશેર છે, એટલે તેની સાથે રમત રમવા જતાં મૌતને બોલાવી લાવવું પડશે એટલે અત્યારે તો તેની હા માં હા મિલાવ્યા વિના છૂટકો નથી. એટલે બન્ને હાથ જોડી તે બોલ્યો:—“હુન્નૂર! હું તો આપનો ગુલામ છું. આપના આદેશનું પાલન કરવું એનેજ મારો પરમ ધર્મ માનું છું.”

કાજી સાહેબે સહજ સ્મિત કરતાં કહ્યું:—“વાહ! તને સુખુદ્ધિ ઉપજેલી જોઈ મને અત્યાનંદ થાય છે. તને હું જેમ કહું તેમ માફ કાય કર. આખરે ગુલબદન તારીજ છે! તેનું અભિમાન તોડવા માટેજ થોડા વખત માટે હું તેને મેળવવા ઇચ્છું છું. વાફ, હવે તને એક પ્રશ્ન પૂછું છું—સત્ય બોલીશ કે? અહિં કોઈનો લય રાખવાની જરૂર નથી. માત્ર તું અને હું બેજ બધુ છીએ. પક્ષી એક છે, પણ તેના શિકારી આપણે બે છીએ. કહે, તું ‘રૂપ’

પસંદ કરે છે કે 'રૂપિયા?'

કાલ સાહેબનું હાસ્યપ્રફલ્લ મુખ જોઈ ફેબુના દિલમાં જરા શાંતિ થઈ. જે તોફાન ઉત્પન્ન થયું હતું તે શાંત થઈ ગયેલું જોઈ તે નિર્ભય બન્યો. તેના મનમાં આશંકાજનિત સંકેત-ભાવ ઉદ્ભવ થયો હતો તે સંપૂર્ણ રીતે શમી ગયો. દંતપંક્તિ વિકસિત કરી તે બોલ્યો:—“જનાબ! આપે જ્યારે અમયદાન આપ્યું છે, ત્યારે મારા દિલની ખરેખરી વાત કહું છું. હું તો 'રૂપ' અને 'રૂપિયા' બન્નેને પસંદ કરું છું અને દુનિયામાં એવો એક પણ માણસ નહિ હોય કે જે આ બન્ને ચીજોને વાહતો નહિ હોય! માટે એ બેમાંથી કઈ ચીજને હું વધારે પસંદ કરું છું એ સમજી શકતો નથી.”

કાલ સાહેબ પોતાના આમનપરથી ઉઠ્યા અને એક સુબૂ-હત પેટી પાસે જઈ તેમાંથી સ્વર્ણમુદ્રાપૂર્ણ થેલી બહાર કહાડી ફેબુના મોં આગળ ધરતાં બોલ્યો:—“તારી પાસેથી ગુલબદન સહસ્ર સ્વર્ણમુદ્રા લઈ ગઈ છે, ત્યારથી તારા પ્રાણ આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયા છે, એ હું જાણું છું. જો, આ થેલીમાં ત્રણ હજાર સ્વર્ણમુદ્રાઓ છે, તે લે. તને હું બક્ષીસ આપું છું. કારણ કે તે કહું કે, હું 'રૂપિયા' પસંદ કરું છું, તો તે લેવામાં તને બાધ નથી. વળી તું 'રૂપ'ને પણ પસંદ કરે છે, એટલે એની વ્યવસ્થા પછી થઈ રહેશે. માટે હમણાં તો તને જે સૂચનાઓ હું કરતો જાઉં તે પ્રમાણે કાર્ય કરતો જા.”

ફેબુ:—“આપની શી આજ્ઞા છે?”

કાળ:-“ જો, દિવાલને પણ કાન હોય છે માટે આસ્તે બોલતો જા. તને હું જે કહેવા માગું છું, તે અતિ ગુપ્ત અને ભયંકર વાત છે. કહે, મારી આજ્ઞાનું પાલન કરી શકીશ કે નહિ? આજે તો તને ત્રણ હજાર સ્વર્ણમુદ્રા આપું છું, પણ કાર્યમાં ફતેહમંદ થતાંજ ખીજી દશ હજાર મુદ્રાઓ આપીશ; પરંતુ આના બદલામાં હું શું ચાહું છું તેની ખબર છે?”

કૈબ્લ:-“ હુજૂર! મારી સ્થૂલબુદ્ધિને લીધે અત્યાર સૂધી સમજી શક્યો નહોતો. હવે તમારો કહેવાનો ભાવાર્થ મારી સમજમાં આવે છે.”

કાળ:-“ કહે, શું સમજ્યો?”

કૈબ્લ:-“ મોહસીનનું મૃત્યુ! આપ મોહસીનને હમેશને માટે દુનિયામાંથી નાબૂદ કરવા માગો છો! કેમ ખરું કે નહિ?”

કાળ:-“ હા, ખરી વાત. વારૂ, પણ તને એમ પૂછું છું કે, મોહસીન આ રોગમાંથી સારો થઈ શકે કે નહિ?”

કૈબ્લ:-“ થઈ શકે.”

કાળ:-“ કેવી રીતે?”

કૈબ્લ:-“ ઔષધદ્વારા તેની સંપૂર્ણ રીતે સંભાળ લેવામાં આવે અને ઔષધાદિની ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તો સારો થઈ શકે.”

કાળ:-“ અને તેમ ન થાય તો?”

કૈબ્લ:-“ એકાએક મરી ન જાય, પણ લાંબા વખત સૂધી અચેતન અવસ્થામાં બિછાનામાં પડ્યો રહે ને લાંબા કાળા સૂધી રીખાઈ રીખાઈને મૃત્યુ પામે.”

કાળુ:—“ નહિ. હું તો હમણાં ને હમણાં તે મૃત્યુ પામે એમ ઇચ્છું છું. જો, કોઈ રીતે ભય પામીશ નહિ. તારી પછવાડે હું ઉભો છું. મારો જાન આપીને પણ તને બચાવી લઈશ. માત્ર મોહસીન મરવોજ જોઈએ અને ત્યાર પછી શું કરવું તે હું જોઈ લઈશ.”

કૈબુ:—“ પરંતુ તેને કેવી રીતે મોતને શરણ કરવો ? ”

કાળુ:—“ ઝેરથી ! બેઝકલી, એટલું પણ સમજતો નથી ? ”

કૈબુ:—“ ધર્માવતાર ! આપ આ શું કહો છો ? ”

કાળુ:—“ કૈબુ, ધ્યાન રાખ. તેં મારી આજ્ઞા પાળવાનું વચન આપ્યું છે. નહિ તો પછી તારો નાશ થઈ જશે, સમજ્યો ? ”

કાળુ સાહેબનો વિકાળ ચહેરો જોતાંજ કૈબુ થરથર ધ્રુજવા લાગ્યો. તે બોલ્યો:—“ ખુદાવંદ ! આપ જેમ કહેશો તેમ કરીશ.”

કાળુ:—“ વારૂ, જો પાછો ફરીથી મૂર્ખ બની આવા પ્રશ્નો કરતો નહિ. ગુલબહન તને પુનઃ બોલાવવા આવે ત્યારે તેને ત્યાં જજે અને હવાની અંદર વિષ મેળવી મોહસીનને પાઈ દેજે. કદાચિત્ જો ગુલબહનના મનમાં શંકા આવે અને ફરિયાદ કરવાનું તેને મન થાય તો તે મારી પાસેજ આવશે. એટલે તેની અરજીને મંજૂર કરવી યા નામંજૂર કરવી તે મારી ઇચ્છાની વાત છે. વળી તને બીજી પણ એક વાત કહી રાખું છું. મારા ઉપદેશ મુજબ જો તું કામ નહિ કરે તો પણ તું મારા પંજામાંથી છૂટી ભય એમ નથી. કોઈ પણ ઉપાયે હું મોહસીનને વિષપ્રયોગથી મરાવી માખીશ અને ત્યાર પછી ગુલબહન દ્વારાજ તેના પતિને ઔષધમાં વિષ નાખી મારી નાખવાનો આરોપ તારાપર મુકાવીશ. ગુલબ-

દનને પ્રાપ્ત કરવા માટેજ તે આ લયંકર કાચું કર્યું છે, એવાં વિરૂદ્ધ પ્રમાણો પણ હું ઉત્પન્ન કરીશ; અને તારાં પ્રમાણોને આદ્ય કે અઆદ્ય ઠરાવવાં એ મારી મરજીની વાત છે, માટે લાંબો ટુકો વિચાર નહિ કરતાં મારી ઈચ્છાને માન આપી કાર્ય કરવા તત્પર થઈ જા.”

કૈબલુએ વિચાર્યું કે, જે અમિની જ્વાળાઓના સપાટામાં તે આવી ગયો છે, તેમાંથી છુટી શકાય તેમ નથી. એટલે આખરે નિરૂપાયે તે ભીષણ કૃત્ય કરવાને કબૂલ થયો. લયથી ઈંવા કમિની અને કાંચન મેળવવાના લોભથી-ગમે તેમ પણ તે કાળજી હથિયાર ખની મોહસીનને દગો દેવા તૈયાર થયો. થોડો વખત કાળ સાથે કેવી રીતે કામ પાર પાડવું એનો નિર્ણય કરી તે ત્યાંથી પોતાને ઘેર આવ્યો ગયો.

ઇશ્વરની લીલા અકળિત છે. તેનો કોઈ પાર પામી શક્યું નથી. કહેવત છે કે, દુઃખ ઉપર દુઃખ, આફત ઉપર આફત આવ્યાજ કરે, તેમ કૈબલુ અને કાળ સાહેબ પોતાની મતલબ પાર પાડવા જે વખતની રાહ જોતા હતા, તે વખત ખીજે દિવસેજ આવી પહોંચ્યો. મોહસીનની પીડા વૃદ્ધિગત થવા લાગી. તે અચેતન-મૂર્ખાવશ થઈ ગયો. ગુલબદ્દન લયલીત ખની કૈબલુને ત્યાં પુનઃ દોડી ગઈ અને ઔષધાદિ સામગ્રી સાથે તેને પોતાને ત્યાં લેડી ગઈ.

કૈબલુ-શયતાન કૈબલુ-કાળની સાથે કરેલ સંકેત મુજબ મોહસીનની ચિકિત્સા કરવા ગયો અને સાથે વિષ પણ લઈ ગયો. અભાગી-નિર્દોષ સરલ હૃદય અખળા આમાનું કાંઈ પણ બચી શકી નહિ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

મિત્રદ્રોહ.

આગળની માફક આજે પણ ફૈજુ મોહસીનના બિછાના પાસે જાગ્રત બેઠો છે અને પોતાના હાથે ઔષધ તૈયાર કરી તેને ખવરાવે છે; પરંતુ તેના અગાઉના ભાવ અને હાલના ભાવમાં ફરક હતો. વિષમિશ્રિત ઔષધ બનાવતાં તેના હાથ કંપી ઉઠ્યા, હૃદયની અંદર એક પ્રકારનો આઘાત થયો. તેનો ચહેરો ક્ષિપ્તો મારી ગયો. ગુલબદન તેના તરફ જોઈ રહી હતી. ફૈજુની આવી સ્થિતિ જોતાંજ તેણે પૂછ્યું:—“ભાઈ, આજે તમે કેમ કંપો છો?”

ફૈજુ સત્ય વાતને છુપાવતાં બોલ્યો:—“ગુલબદન! તમને શું કહું? મારા મુખની વાત સાંભળતાંજ તમે લયથી કંપી ઉઠશો. હતભાગિની બાનુ! મને લાગે છે કે, તમારું કપાળ ફૂટી ગયું છે. મોહસીન આ વખતે બચે એવું મને જણાતું નથી. આજે પરોઢિયે જો તે જાગ્રત ન થાય તો તેને બચાવી શકાશે નહિ. આ કઠોર-સત્ય તમને અગાઉથી નહિ કહેવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો હતો; પરંતુ ભાવી મહા વિપદનો પ્રચંડ આઘાત સહન કરવાને તમોને જાગ્રત રાખવાની જરૂર છે, એમ માનીનેજ તમોને મેં આ વાત કહી છે. આ રોગમાંથી મોહસીનનો ઉદ્ધાર થવો યા મરવું એ ઈશ્વરના હાથની વાત છે. છતાં મૃત્યુની સંભાવના ઉપરથી તે મરીજ જશે એમ હું ખાત્રીપૂર્વક કહી શકતો નથી.”

ફૈજુના મુખથી આટલી વાત સાંભળતાંજ ગુલબદન મૂર્છિત

થઈને જમીન ઉપર પછડાઈ પડી. ફૈઝુના કઠોર દિલમાં પણ રહમનો સંચાર થયો. તે પાછો વિપદમાં આવી પડ્યો. એકને બહલે બેની સારવાર કરવાનું તેને માટે આવી પડ્યું. ગુલબદનની સંભાળ કોણ લેશે ? તેની સેવા સુશ્રુષા કોણ કરશે ? આવા વિચારો તેના મગજમાં ઘોળાયા કરતા હતા એટલામાં તેને ખાંદી ગુલનાર યાદ આવી. તેણે તરતજ તેને બોલાવી અને તેની મદદ લઈ ગુલબદનને તેણે ખીજ ખંડમાં બિછાનાની અંદર સુવાડી. તેની મૂર્છા વાળવાના તેણે ઘણા પ્રયત્નો કર્યા; પણ તેમાં તેને ફત્તેહ મળી નહિ.

ફૈઝુ બે કે દુષ્ટ હતો તો પણ કાળના જેટલો તો નહોતોજ. હતભાગિની ગુલબદનની સંકટમય અવસ્થા જોઈ તેના દિલમાં તેના વિષે સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થઈ. ગુલબદને કરેલું અપમાન તે ભૂલી ગયો. મનમાં ને મનમાં તે વિચારવા લાગ્યો:—“ મોહસીનને વિષ આપ્યા સિવાય છૂટકો નથી, એટલે વિષ તો આપીશ; પરંતુ પ્રાણનાશક લયંકર વિષ આપીશ નહિ. વિષના પ્રભાવથી મોહસીન ચોવીસ કલાક સૂધી મૃત મનુષ્યની માફક જણાય તેવી રીતનું તેનું કૃત્રિમ મૃત્યુ બનાવીશ. ત્યાર પછી કાળ પાસેથી દશ હબ્બર સ્વર્ણમુદ્રાઓ લઈ મોહસીનને કબરમાંથી કહાડી તેને જીવનદાન આપી અન્યત્ર દૂર પ્રદેશમાં મોકલી દઈશ અને સુયોગ મળતાંજ હું પણ મોસલનો ત્યાગ કરી હમેશને માટે ચાલ્યો જઈશ.”

તે રાત્રિ અતિ લયંકર હતી. મોહસીનનું—એક નિરપરાધી માણસનું અકાળ મૃત્યુ થશે અને શયતાનોનો કીર્તિધ્વજ ફરકશે

એ ભેદ પ્રકૃતિએ પણ ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરવા માંડયું. મધ્ય-
રાત્રિ હોવા છતાં ગગનમંડળ ભયંકર મેઘગર્જનાઓથી ગર્જવા
લાગ્યું. વિદ્યુતના ચમકારા રાત્રિની ભયંકરતામાં આર વધારો
કરવા લાગ્યા. તોફાની વાયુ સાથે મૂસળધાર વર ાદ પડવા
લાગ્યો. ભાવિ અનિષ્ટસૂચક ચિહ્નો જણાવા લાગ્યાં.

ગુલબહનને ઔષધાદિ આપવા બાદ તેની પ્રકૃતિમાં સહજ
ફેરફાર જણાવા લાગ્યો. તેના આખા શરીરમાં ઉત્તેજના જણાવા
લાગી, પણ ચેતના આવી નહિ. તે પ્રલાપે બકવા લાગી:-
“ મોહસીન! મને છોડીને ક્યાં જાઓ છો? જશો નહિ-બહાલા,
નિધુર ન થાઓ. હુતભાગિની ગુલે તમારા માટે ઘણું સહન
કર્યું છે-તમારા વિરહમાં તે એક ક્ષણ માત્ર પણ રહી શક્યો
નહિ.”

આવા ભીષણ સમયે પણ ફૈઝુને એક કર્તવ્ય બબલવાનું
હતું. તે બીજું કોઈ નહિ પણ કાજીને ખબર મોકલાવી મોહસી-
નને ત્યાં બોલાવવાનો હતો અને પોતાના વિષથી મોહસીનનું
મૃત્યુ થયું છે, એમ બતાવવાનું હતું. તેણે ગુલનારના ખાવેદ
ઈબ્રાહિમને બોલાવીને કહ્યું:-“ ઈબ્રાહિમ, તારા માલીકની જીંદ-
ગીની આખરી પળો જાય છે! તારી માલિકા પણ મૂર્છિત અવ-
સ્થામાં પડેલી છે. મોહસીનના સુખના દિવસોમાં તેના ઘણા
બન્ધુઓ-આમજનો હતા; પરંતુ હાલમાં તેનું કોઈ હોય એમ
જણાતું નથી. માત્ર એકજ માણસ તેનો હિતચિંતક હોય એમ
મને જણાય છે, અને તે બીજો કોઈ નહિ પણ આ શહેરનો ન્યાયા-
ધીશ કાજી આસિફ-ઉ-દ્દૌલાજ છે, માટે તેને અત્યારે અહીં

બેસાવી લાવ. કારણ કે, જે મોહસીન મૃત્યુ પામે તો તેના હૃદયને સમાધિસ્થ કરવા માટે મનુષ્યોની બહુ જરૂર પડશે. તે અહિં આવશે તો આપણને કોઈ જાતની ફિકર રહેશે નહિ. આવી વિપદાગ્રસ્ત સ્થિતિમાં હું ક્યારેય આવ્યો નથી. માટે ભાઈ, તું હમણાં ને હમણાં એક પત્ર આપું છું, તે લઈને જા. આવી ગંભીર રાત્રિએ કાળની નિદ્રાનો ભંગ કરવો એ સાહસ ભર્યું કામ છે, પણ તે વિષે ચિન્તા કરીશ નહિ. મારો પત્ર તારૂં રક્ષણ કરશે. તું માત્ર એટલું જ કહેજે કે હકીમ ફૈજુ તરફથી પત્ર લાવ્યો છું એટલે કોઈ પણ પહેરેગીર તને કાળની પાસે લઈ જશે.”

ઈબ્રાહીમ મોહસીનના મૃત્યુની સંભાવનાની વાત સાંભળી રડવા લાગ્યો. મોહસીન અને ગુલબદનને તે ખરા આંતરિક ખ્યારથી ચાહતો હતો. મોહસીનની પડતી દશા જોઈ ઉદરપોષણ માટે તે ખીજની નોકરી કરતો હતો, પણ મોહસીનનો ત્યાગ કરીને ખીજે સ્થળે ચાલ્યો ગયો નહોતો. મોહસીનના દુઃસમયમાં તે નમકહરામ નહોતો બન્યો. તેની બની શકે તેટલી સેવા વિના સ્વાથેં કર્યાજ કરતો હતો. ફૈજુ તેને હિંમત આપતાં બોલ્યો:—“ભાઈ, હાલમાં રડવાનો સમય નથી. જે માલિકનું અન્ન ખાધું છે, તેના પ્રતિનું તારૂં આખરી કર્તવ્ય છે, તે બજાવી લે રડવાથી કંઈ ફળ પ્રાપ્ત થાય એમ નથી.”

ફૈજુ તરફથી હિંમત મળતાંજ પત્ર લઈ ઈબ્રાહીમ કાળના ઘર તરફ ચાલવા લાગ્યો. કાળ સાહેબ પણ અત્યાર સૂધી જાગ્રત સ્થિતિમાં ફૈજુ તરફના સમાચારથી રાહ જોતા બેઠા હતા અને

મોહસીનના મૃતદેહની છબીનો ચિતાર નજર આગળ ભેતા ક'પી ઉઠતા હતા. તેમણે પહેરેગીરને કહી રાખ્યું હતું કે, 'ફૈજુ તરફથી જો કોઈ માણસ આવે તો તરતજ તેને પોતાની પાસે લઈ આવવો. ઇબ્રાહિમ કાજીને ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને તેમના આદેશાનુસાર પહેરેગીર તેને કાજીની પાસે લઈ ગયો.

કાજી સાહેબે ફૈજુનો પત્ર વાંચી જોયો. તેમણે પહેલેથી દરેક રીતની તૈયારીઓ કરી રાખી હતી. ચાર સેવકોને સાથે લઈ ઇબ્રાહિમ સાથે તેમણે મોહસીનના ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

ગુલબદન હજી સૂધી અચેતન અવસ્થામાં પડી હતી. ફૈજુની સાથે વાતચિત કર્યા બાદ કાજી સાહેબે નક્કી કર્યું કે, ગુલબદન શુદ્ધિમાં આવે તે પહેલાંજ મોહસીનને કબ્રસ્તાનમાં લઈ જવો. કારણ કે, તે શુદ્ધિમાં આવશે તો કેવો અનર્થ કરી મૂકશે તેની કલ્પના પણ કરી શકાય એમ નહોતું.

તેઓએ ખાંદી ગુલનારનો મત લીધો, અને તે પણ તેમના વિચારને સંમત થઈ.

શબદેહને લઈ કાજી સાહેબના ચારે માણસો ઘરની બહાર નીકળ્યા. કાજી તથા ફૈજુ તેમની પછવાડે ચાલવા લાગ્યા. ઇબ્રાહિમ ગૃહરક્ષા માટે તથા ગુલનાર મૂર્છિતા ગુલબદનની પરિચર્યા માટે ઘેર રોકાયાં.

રસ્તે ચાલતાં ફૈજુ અને કાજી જૂદી જૂદી દિશાઓમાં વિચાર કર્યા કરતા હતા. ફૈજુએ વિચાર્યું કે, "ચોવીસ કલાક પછી મોહસીન શુદ્ધિમાં આવશે અને તે વખતે તેને કબરમાંથી કહાડવાનું સહેલું નથી. આ કાર્ય કરતાં તેને કોઈ જોઈ જશે તો

સત્યાનાશની તૈયારી થઈ ચુકેલીજ સમજવી. હું ગમે તેવો પુરાવો આપું તો પણ કાળ આત્મરક્ષાને માટે ગમે તે કરવાને શક્તિવાન છે. હું એક સામાન્ય વ્યક્તિ છું. મારી ફરિયાદ કોણ સાંભળશે? મારા પર વિશ્વાસ કોણ લાવશે? વળી ગુલબદને મારા પર બેઈજજતીની ફરિયાદ માંડી હતી, તેના કાગળ પત્રો પણ તેનાજ હક્તરખાનામાં છે એટલે જનસમાજ તો એમજ જાણશે કે, ગુલબદનને હસ્તગત કરવાના લોભમાં મેં આ કાર્ય કર્યું છે. પરંતુ ગુલબદન! સરલ હૃદય પતિવ્રતા ગુલબદન! તારું શું થશે?”

ફૈજુ જ્યારે ગુલબદન તથા પોતાને માટે ઉપરોક્ત ચિંતાઓ કર્યા કરતો હતો, ત્યારે કાળ સાહેબ પોતાના મનમાં કોઈ જૂદોજ દાવ ખેલી રહ્યા હતા. તેમણે વિચાર્યું કે, “હવે મારો પાસો સવળો પડતો જાય છે. ઉદ્દેશની સિદ્ધિ થઈ ગઈ છે. રૂપ અને રૂપિયાના લોભે ફૈજુએ મને આ કામમાં સહાયતા કરી છે, પરંતુ તેને તો રૂપિયાજ મળશે! ગુલબદનને તેના હાથમાં નહિ આપું. તેની સાથે હું વિવાહ કરીશ. હાલની દુરવસ્થાના સમયમાં તે મારા પ્રસ્તાવને પોતાનું પરમ સોભાવ્ય માની કબૂલ થશે.”

રસ્તે ચાલતાં કાળએ ફૈજુને કહ્યું:—“ફૈજુ, તને એક વાત કહું તે સાંભળ. આ મૃતદેહને સમાધિસ્થ કરવાનો મારો ઇરાદો નથી. ટાઇગ્રીસ નદીના પ્રચંડ સ્રોતની અંદર વહેવરાવી દેવાનો મારો વિચાર છે. કારણ કે પ્રભાત થતાં સૂધીમાં તો પાણીના પ્રવાહમાં તણાઈને તે દરિયાની અંદર પહોંચી જશે.”

કાળ સાહેબની વાત સાંભળી ફૈજુનું અંતઃકરણ ચીરાઈ ગયું.

અત્યાર સૂધી તે ગુપચુપ કાળ સાહેબની વાતો સાંભળ્યા કરતો હતો. હવે તેનાથી સહન થઈ શક્યું નહિ. તે બોલ્યો:—“હુજૂર, મનુષ્યનો ભય તો આપણે રાખી શકીએ એમ નથી; પરંતુ ધર્મનો—ખુદાનો—”

કાળ સાહેબે તેને આગળ બોલવા દીધો નહિ. તેઓ અસ્ફુટ સ્વરે બોલ્યા:—“ફૈજી, હું પોતેજ ધર્મનો અવતાર છું. મારો ધર્માધર્મનો ન્યાય કરનાર કોણ છે? તારું કામ તે પૂર્ણ કર્યું છે અને હવે હું શું કરું છું તે ગુપચુપ જોયા કર. મને ઇશ્વરનો ડર નથી.”

એટલામાં તેઓ કબ્રસ્તાન પાસે આવી પહોંચ્યા. રાત્રિના ઘોર અંધકારમાં તેઓએ પ્રેતની માફક સમાધિ ક્ષેત્રની અંદર પ્રવેશ કર્યો. કાળ સાહેબે પોતાના અનુચરોને લાશ નીચે મૂકી કબર ખોદવાનો હુકમ કર્યો.

લંબાઈ પહોળાઈ અને ઉંડાઈમાં જે પ્રમાણે કબર ખોદાવી જોઈએ, તે પ્રમાણે ખોદાઈ, પણ તેમાં લાશને દફનાવવામાં આવી નહિ. તરતજ તેમાં ખોદેલી માટી નાખી દઈ જમીન પૂર્વવત્ કરી દેવામાં આવી.

ત્યાર પછી પ્રધાન અનુચરને બોલાવી કાળ સાહેબે તેના કાનમાં કહ્યું:—“અત્યારના તોફાનના વખતમાં નદીમાં પણ પૂર આવ્યું હશે માટે આ મૃતદેહને કોઈ જાણે નહિ તેમ ટાઈગ્રીસ નદીમાં નાખી આવ. આ લેહ તું અને પેલા ત્રણ જણ સિવાય બીજો કોઈ જાણે નહિ તેની કાળજી રાખજે. કારણ કે આવુંજ કામ મેં તને અગાઉ એક વખત સોંપ્યું હતું એટલે તારામાં

વિશ્વાસ હોવાથી આ કાચ તને સોંપું છું.” એટલું કહી ફેંજીને લઈ કાજી સાહેબ કબ્રસ્તાનની બહાર આવ્યા. કાજીના નમક-હલાલ નોકરોએ પોતાની ફરજ બજાવી. તોફાની પવન સૂસવાટ ભર્યો મનુષ્યોનાં હૃદયની આરપાર થઈ દિલને કંપાવી આવ્યો જતો હતો. રાત્રિની ભયંકરતા તથા ગંભીરતાની અસર કોઈના પર થાય તેમ નહોતું. અનુચરોએ પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ કર્યું. તેઓએ મોહસીનની લાશને ટાઇગ્રીસ નદીની અંદર વહેવરાવી દીધી. આ કાર્ય કરતાં તેમને માત્ર દશજ મીનીટ થઈ. પછી તેઓ કબ્રસ્તાનની બહાર આવ્યા અને કાજીને મળ્યા.

કાજીએ પૂછ્યું:—“ કેમ, કામ ખલાસ ? ”

મુખ્ય અનુચરે કહ્યું:—“ જનાબ, આપના ગુલામે આપના ઉપદેશ મુજબ કાચ પૂર્ણ કર્યું છે.”

પછી કાજીએ ફેંજીને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ ફેંજી, દુનિયામાં મેં કોઈને મારા દોસ્ત તરીકે સંબોધીને બોલાવ્યો હોય તો તે તું જ છે. તારી સહાયતાથીજ ગુલબદ્દનને હું પ્રાપ્ત કરી શક્યો છું. તને દશ સહસ્ર સ્વર્ણમુદ્રા આપવાનું મેં વચન આપ્યું તે સવારે જરૂર આપીશ.”

અત્યારના ભયંકર બનાવથી ફેંજી કાજીના ઉપર પોતાના મનમાં બળી રહ્યો હતો. આ શયતાનના કહેવાથીજ તેણે મોહસીનની હત્યા કરી હતી. ચોવીસ કલાકમાં તો મોહસીનને કબરમાંથી બહાર કાઢી તેને સજીવન કરવાને તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો; પરંતુ કાજીએ તેની બધી બાજી ઉધી વાળી દીધી. તે સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:—“ હાય ! ખુદા ! મેં કેવું ભયંકર પાપ

કર્ચું છે! આજીવન અનુતાપમાં દગ્ધ થાઉં તો પણ આ મહા-
પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ શકે એમ નથી. અત્યાર સૂધીની જીંદ-
ગીમાં સંપ્રહ કરેલી ધન-સંપત્તિ ગુલબદનને આપી દઉં તો પણ
તેના દિલની શાંતિ થઈ શકે એમ નથી. મને શા માટે આવી
કુબુદ્ધિ સૂજી? શા માટે મેં ગુલબદન સાથે અલદ્રવ્યવહાર કર્યો?
મારા જેવો દુનિયામાં બીજો કયો ઘાતકી પુરૂષ હશે કે જેણે
લક્ષ્મીની બાળમાં ફસાઈ પોતાના પરમમિત્રની સાથે આવી દગા-
બાજ કરી હોય! ખુદા! ખુદા! મને માફ કરો.” આમ વિચાર
કરતો તે મૂઠની માફક કાજીની સાથે ચાલવા લાગ્યો.

ફેજુને શાંત અને વિચારમગ્ન જોઈ કાજીએ પૂછ્યું:—“ફેજુ,
શું વિચાર કરે છે?”

ફેજુ બોલ્યો:—હુબૂર, આપે મને બન્ધુ તરીકે ગણ્યો છે,
એટલુંજ ખસ છે. આપ મને ખુશીથી પૈસા આપવા ઇચ્છે છે,
પણ તે મને જોઈતા નથી.”

ફેજુના વિચારો તથા ભાવોનું પરિવર્તન જોઈ કાજી સાહેબ
વિસ્મય પામ્યા. તેમણે સમયસૂચકતા વાપરી ગંભીર ભાવ
ધારણ કરી કહ્યું:—“ફેજુ, મને જણાય છે કે આજના બનાવથી તું
ભયભિત થઈ ગયો છે, પણ ફિકર કરીશ નહિ. તારો એક
વાળ પણ વાંકો થવા નહિં દઉં. વારૂ, તને પૈસા ન જોઈતા હોય
તો લેતો નહિ, પણ અત્યારે આવી ભયંકર રાત્રિએ તારે ઘેરે
ક્યાં જઈશ? મારે ત્યાં આવવાને તને શું વાંધો છે? વળી મારે
તારી સાથે કેટલીક ગુપ્ત વાતચિત્ત પણ કરવી છે એટલે અત્યારે
તો તને મારે ત્યાં આવ્યા વિના છૂટકોજ નથી.”

બહુગરની મોરલીના લીધે જેમ સર્પ ફેડુલાન બૂલી તેની ઇચ્છાને આધિન થઈ તેના કબજામાં જાય છે, તેવીજ રીતે કામિની અને કાંચનના લોભે કૈશુ કાળ સાહેબને વશ થઈ ગયો. યાંત્રિક પુતળાંની માફક તે કાળની પછવાડે ચાલવા લાગ્યો. થોડા વખતમાંજ તેઓ કાળને ઘેર પહોંચી ગયા.

કાળ સાહેબ પોતાના ખાસ કમરામાં જઈને કાંચ ઉપર પડ્યા. કૈશુને તેમણે બેસવાનું ન કહ્યું એટલે તે ઉભોજ રહ્યો.

થોડા વખત નિસ્તબ્ધભાવે બેસી રહ્યા પછી કાળ સાહેબે કહ્યું:—“કૈશુ !”

કૈશુ તેમનો સ્વર સાંભળી ચમકી ઉઠ્યો. તે બોલ્યો:—
“બુદ્ધાવંદ ! શી આજ્ઞા છે ?”

કાળ:—“કહે જોઈએ જેના હુકમથી નરહત્યા કરવામાં આવે તે વિશેષ પાપી કે જે તે હુકમને માન્ય કરી પોતાના હસ્તથી મનુષ્યનું ખૂન કરે તે વિશેષ પાપી ?”

કાળ સાહેબના આ અપૂર્વ પ્રશ્નથી કૈશુના દિલમાં એક ઝટકો લાગ્યો. તે સંદિગ્ધ બની વિચારવા લાગ્યો કે, કાળ પોતાની સાથે કોઈ પણ ફરેબની બાજુ રમે છે એટલા માટેજ તેણે આવો શયતાની પ્રશ્ન કર્યો છે. તેણે કહ્યું:—“હુજૂર, જે હુકમ આપે છે તેના કરતાં જે પોતાના હસ્તથી ખૂન કરે છે તેજ વિશેષ પાપી છે. જેના દૃષ્ટાંત તરીકે આજનો બનાવ આપણી નજર આગળ મૌજૂદ છે.”

કાળ:—“ત્યારે તારા હાથથીજ તું તારા પાપનો સ્વીકાર કરી લે છે. જો, આ શહેરનો ન્યાયાધિશ હુંજ છું એટલે તારા

વિષે મારે પણ જરા વિચાર કરવો જોઈએ. માટે આજથી તું મારો બન્દી છે. જ્યાં સૂધી મોહસીન વિષેની દરેક વાતો શાંત થઈ ન જાય ત્યાં સૂધી અંધતમોમય ભૂગર્ભસ્થ કારાગારમાં તને રહેવું પડશે. જે દિવસે ગુલબદન મારા ગૃહને પ્રકાશિત કરી મારી હૃદયેશ્વરી બનશે તે દિવસે તને મુક્તિ પ્રાપ્ત થશે. બીજી વખતે તું મોહસીનની ચિકિત્સા કરવા ગયો હતો અને તે વખતે તે મને જે પત્ર લખ્યો હતો તે તારા હત્યાપરાધનું સંપૂર્ણ પ્રમાણપત્ર છે. માટે મારી આજ્ઞાને માન્ય કરી કારાગાર નિવાસી થઈ જ નહિ તો તારાજ બાણથી તને વિધી મૃત્યુને શરણુ કરી દઈશ.”

એટલું કહી કાળ સાહેબે એક સીટી મારી. તરતજ બે પહેરેગીરો ત્યાં આવીને દાખલ થયા.

તેમને હુકમ કરતાં કાળ સાહેબે કહ્યું:—“તમોને જે પ્રમાણે ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે, તે પ્રમાણે આ ફૈજુને કારાગારમાં પૂરી દો.”

વાઘ જેવી રીતે બકરીને ગળામાંથી પકડે તેવીજ રીતે બન્ને પહેરેગીરોએ ફૈજુને પકડી લીધો અને તેને ત્યાંથી બહાર લઈ ગયા.

હતભાગ્ય ફૈજુએ થું કે ચાં કરી નહિ. તે સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:—“મિત્રદ્રોહના પ્રાયશ્ચિતનો કાળ સમિપ આવી પહોંચ્યો છે.”

પ્રકરણ ૧૮ મું.

જેને રામ રાખે, તેને કોણ ચાખે ?

ઈશ્વર જેની રક્ષા કરે તેને કોણ મારી શકે ? અર્થાત્ શય-
તાનોની લીપંણુ ચક્રબળમાં સપડાવા છતાં પણ દૈવકૃપાથી મોહ-
સીન બચી ગયો.

મોહસીનનો દેહ ટાઈગ્રીસના લયંકર સ્નાતમાં તણાયા પછી,
એક નાની નહેરની અંદર અટકાઈ ગયો. આ નહેરનું પાણી
મોસલના શક્તિસંપન્ન સુલતાનના વિલાસોદ્યાનમાં એક ન્હાનું
તળાવ હતું તેમાં જતું હતું. નહેરનું મુખ ખુલ્લું હતું એટલે
મોહસીનનો દેહ તણાતો તણાતો તળાવની પાણીની બાળીમાં
આવીને અટકી પડ્યો.

ભાગ્યદેવીની કૃપાની વાત કોનાથી થઈ શકે એમ છે ? તે જો
નિઃસહાય જીવને બચાવવા ઈચ્છે તો ક્યાંઈથી પણ તેની રક્ષાનાં
સાધનો મળી જાય છે. પ્રભાત થવા આંધુ એટલે સુલતાનના
માળીઓ બાગમાં ઝાડઝાડ કરવા નીકળી પડ્યા હતા એટલામાં
એક જણના જોવામાં મોહસીનનો દેહ આવ્યો. તેણે તરતજ
પહેરેગીરને વાત કરી. તેઓએ તેને પાણીમાંથી ઉંચકી લીધો
અને બહાર લીલા ઘાસ ઉપર સૂવાડ્યો. મોહસીનના ભાગ્યયોગે
સુલતાન પણ તેજ વિલાસોદ્યાનમાં રહેતો હતો. પ્રભાત કાળમાં
જે ચાર રક્ષકોને સાથે લઈ તે ફરવા નીકળ્યો હતો એટલામાં
માળીઓને કોલાહલ કરતા જોઈ ત્યાં જઈ સુલતાને પૂછ્યું :-

“ કેમ શી ગરબડ છે ? ”

બાગને મુખ્ય પહેરેગીર ત્યાં ઉપસ્થિત હતો. તેણે કહ્યું:-
“ જહાંપનાહ ! એક મનુષ્યનો દેહ તણાતો તણાતો નહેરમાં
આવીને તળાવની બાજી પાસે અટકી પડ્યો હતો તેને બહાર
કહાડ્યો છે. હજી પણ તેનામાં જીવ હોય એમ જણાય છે.”

સુલતાને એક પહેરેગીરને પોતાના ખાસ હકીમને બોલા-
વવા મોકલી આપ્યો અને બીજાને હુકમ કરતાં કહ્યું:- “ આ દેહને
અહીંથી લઇ બા અને બીજાં વસ્ત્રો પહેરાવી મારા મહેલના એક
કમરામાં મૂકી આવ. હકીમ આવે એટલામાં હું પણ ત્યાં આવી
પહોંચું છું.”

મોહસીનની ચિકિત્સા થવાને વાર લાગી નહિ. સેવા
સુશ્રુષા અને ચિકિત્સાના યોગે મોહસીનના જીવનની રક્ષા થઈ.
શયતાન કાળના કહેવાથી ફેંભુએ તેને વિષ આપ્યું હતું; પરંતુ
તે વિષ એટલું બધું પ્રાણધાતી નહોતું કે જે દ્વારા તે તરતજ મરી
જાય. ફેંભુ નરહત્યા, બન્ધુહત્યા, મિત્રદ્રોહ કરવાને નારાજ હતો.
તેણે વિચાર્યું હતું કે આ વિષથી તે ચોવીસ કલાક સૂધી મૃતા-
વસ્થામાં પડી રહેશે. પછી બીજી રાત્રિએ તેને હું કબરમાંથી બહાર
કહાડી નવજીવન અર્પીશ; પરંતુ કાળ સાહેબે તેને નદીમાં નાખી
દેવાની વ્યવસ્થા કરી એટલે તે નારાજ થઈ ગયો. તેના અંતઃ-
કરણની અંદર સેંકડો ત્રશ્નિકદંશનની યાતનાઓ થવા લાગી.
મંગળમય વિધાતાએ મોહસીનને કેવી અદ્ભુત રીતે બચાવી
લીધો તેની તેને બખર પણ પડી નહિ.

સુલતાનના પ્રયત્ન અને હુકીમની ઉત્તમોત્તમ દવાના પ્રભાવે મોહસીનની પ્રકૃતિ સુધરવા લાગી. મોહસીન સુલતાન પાસે અપરિચિત નહોતો. ઝવેરાત વેચવા માટે તે સુલતાનની પાસે ઘણી વખત આવ્યો હતો. તેણે હિન્દુસ્તાનથી આવેલા બે બહુ-મૂલ્ય હીરાઓ સુલતાનને વેચ્યા હતા. જે હજી પણ એના રાજમુકુટની શોભામાં વૃદ્ધિ કરી રહ્યા હતા.

આસ્તે આસ્તે મોહસીનને સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થવા લાગી. તે ખૂબ પાડી ઉઠ્યો:—“ગુલ!”

એટલું કહી તેણે પોતાનાં ચક્ષુ ઉઘાડ્યાં, પણ ગુલબદન તેના જોવામાં આવી નહિ. પોતાની આસપાસ નવીન માણસોને ઉભેલા જોઈ વિસ્મય પામી તે બોલ્યો:—“હું ક્યાં છું? તમે કોણ છો?”

સુલતાને કહ્યું:—“તમે નિરાપદ જગ્યાએ છો. કોઈ જાતનો ભય રાખશો નહિ.”

મોહસીને ચારે બાજુ નિરીક્ષણ કરીને જોયું. પછી બોલ્યો:—“મારા ઘેરથી મને અહિં કોણ લઈ આવ્યું? ગુલબદન ક્યાં છે?”

સુલતાને કોમળ કંઠે જણાસા કરતાં પૂછ્યું:—“તમારું ઘર ક્યાં છે?”

“મોસલમાં.”

“તમારું નામ શું?”

“મોહસીન.”

“શું? જોહરી મોહસીન?”

“હા.”

“ ગુલબદન તમારી પત્ની થાય ?”

“ હા.”

“ ગુલબદન ક્યાં છે ?”

“ હું જાણતો નથી.”

“ ઠીક. ફિકર કરશો નહિ. હમણું ને હમણું ગુલબદનને તેડી લાવવા માટે મોસલ માણુસને મોકલું છું.”

“ હું ક્યાં છું ?”

એક પહેરેગીરે જવાબ આપ્યો:—“ તમે મોસલના મુલતાનના વિલાસોધાનમાં છે.”

એટલામાં બાદશાહી હકીમ બોલી ઉઠ્યો:—“ મોહસીન, તમે હમણું શાંત પડી રહો. તમને વધારે બોલવા હમિશ નહિ. કારણ કે, તમે પીડિત છો એટલે ઉત્તેજનાની વૃદ્ધિ થતાં પીડા પણ વધી જશે.”

મોહસીન બોલ્યો:—“ તમે કોણુ છો ? તમે હકીમ ફૈયુ જેવા તો દેખાતા નથી !”

મુલતાને કહ્યું:—“ મોહસીન, તેઓ મારા અંગત ચિકિત્સક છે. તમે હમણું નિશ્ચિંત ચિત્તે શાંત નિદ્રા લ્યો. તમારી પત્ની હમણું અહિં આવી પહોંચશે.”

મુલતાનની આજ્ઞા મુજબ મોહસીન શાંત પડી રહ્યો.

મુલતાને તરતજ એક પહેરેગીરને ગુલબદનને તેડી લાવવા માટે મોસલ મોકલી દીધો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

રહસ્ય સ્ફોટ.

પ્રિય પાઠક! ચાલો હવે આપણે મોહસીનને છોડી ફૈજુ તરફ નજર દોડાવીએ.

ફૈજુ પોતાની આવી સ્થિતિ થશે, એમ પહેલેથી જાણતો નહોતો. તે મનમાં ને મનમાં કાજુને શ્રાપ આપવા લાગ્યો અને પોતાનાં કૃતકર્મો માટે પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. આ અનુતાપની ચત્રણામાં તેનું પાપાણુ હૃદય પણ વિદીર્ણ થઈ ગયું-તે રડવા લાગ્યો.

ફૈજુ સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:-“ મને આવી રીતે કારાગારમાં પુરી શયતાન કાજુ મૂર્છિત ગુલબદનને પોતાને ત્યાં લઈ આવ્યો હશે. હાય! ખુદા! હવે શું થશે? ગુલબદનની રક્ષા કોણુ કરશે.”

એટલામાં સહજ બારણું ખખડ્યું અને એક વ્યક્તિ ત્યાં આવીને દાખલ થઈ. અધારાને લીધે ફૈજુ તેને ઝોળખી શક્યો નહિ. આગતુક વ્યક્તિએ તેના કાન આગળ આવીને કહ્યું:- “ભાઈ, હમણાં ને હમણાં નહાસી જાઓ. આવતી કાલે તમોને ગરદન મારવામાં આવશે.”

ફૈજુએ આશ્ચર્યચકિત બની પૂછ્યું:-“હે? તમે કોણુ છો?”

“હું એક સિપાહી છું. તમારા પર ચોકી રાખવા માટે શયતાન કાજુએ મને નિયુક્ત કર્યો છે. એક વખત મારા પ્રિય પુત્રને તમે ચિકિત્સા કરી જીવિતદાન આપ્યું હતું-આજે હું તમોને જીવિતદાન આપી આપના ઋણમાંથી મુક્ત થવા ઇચ્છું છું.”

“વારૂ, પણ ગુલબદન ક્યાં છે?”

“સાહેબના બંગલામાં. હજી સૂધી તેની મૂર્ચ્છા વળી નથી. ચિકિત્સા ચાલી રહી છે.”

“મને છેલ્લાવવા જતાં તમારા પ્રાણ જશે તો?”

“હકીમ સાહેબ! તમે મારે માટે ચિંતા કરશો નહિ. હું પણ તમારી સાથે જ નહાસી જવા ઈચ્છું છું.”

“તેમ કરવાથી તમારા જીવનનો આધાર ટૂટી જશે. રોટી મેળવવા માટે તમને ફાંફાં પડશે. કારણ કે તમે હવે વૃદ્ધ જણાઓ છો.”

“રોટી આપનાવાળો ખુદા બેઠેલો છે. તે દયાળુ છે. હાંત આપ્યા તે ચાવણું આપ્યા સિવાય રહેશે નહિ. રાત્રિ ખત્રાસ થવા આવી છે. અત્યારે બધાં નિદ્રાધિન છે એટલે ચાલો આપણે હમણાં જ બહાર નીકળી જઈએ.”

ફૈજુ કારાગૃહમાંથી બહાર નીકળવા તૈયાર થયો. પહેલાં તેનો જીવનદાતા સિપાહી અને પશ્ચાત તે ચાલવા લાગ્યો. તેઓ ગુમદારામાંથી બહાર નીકળ્યા. ફૈજુએ રાજપથ પર આવતાં સિપાહીને કહ્યું:—“હવે હું તમારી સાથે આવી શકીશ નહિ.”

સિપાહી:—“કેમ?”

ફૈજુ:—“મારી પત્નીનું શું થશે?”

સિપાહી:—“તેને માટે ચિંતા કરશો નહિ. ઈશ્વર તેહું પણ રક્ષણ કરશે. તમારા પલાયનથી કાળ ભયભીત બનશે અને ગુલબદન માટે વધારે ચિંતાતુર થશે. વળી તમારી પત્ની ઉપર પણ અત્યાચાર કરવાને હિંમત કરી શકશે નહિ. મારા ભાઈને તમારી પત્નીની સંભાળ લેવાની હું સુચના કરી બહુ છું.”

અને તે જો વિપદમાં આવી પડશે તો તેને કોઈ નિરાપદસ્થાને તે લઈ જશે માટે તમે ઈશ્વર ઉપર ભરોસો રાખી ચાલ્યા જાઓ.”

ફૈજુ સિપાહીને આલિંગન કરતાં બોલ્યો:—“ભાઈ, તમે એક સહોદર ભાઈ કરતાં પણ વિશેષ કર્તવ્ય બજાવ્યું છે. ઈશ્વર તમારું ભલું કરશે. વારૂ, પણ તમે ક્યાં જવા ઈચ્છા રાખો છો?”

સિપાહી:—“સુલતાન પાસે. સુલતાનને અરજી કરીશ. તેમ નહિ કરું તો કાળના અત્યાચારનો દફાટ થશે નહિ, તેમ શુભબદ્ધનને પણ ખચાવી શકાશે નહિ.”

ફૈજુ પણ સિપાહીની સાથે સુલતાનને મળવા રાજધાનીમાં જવા માટે તત્પર થયો. તેઓ બન્ને જણ ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યા. બીજે દિવસે તેઓ રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યા અને તેઓને ખબર મળ્યા કે સુલતાન ત્યાંથી થોડે દૂર ટાઈગ્રીસના કીનારે એક ન્હાના ગામડામાં આવેલા વિલાસોદ્યાનમાં રહે છે. વખતનો અપવ્યય નહિ કરતાં તેઓ તે તરફ ચાલવા લાગ્યા.

કેટલાક દિવસ સૂધી રાહ જોયા બાદ મહામહેનતે તેઓની અને સુલતાનની મુલાકાત થઈ. સુલતાનને મળતાંજ અનુત્તમ ફૈજુ તેમના પગમાં પડ્યો અને બે હાથ જોડી બોલ્યો:—“ખુદા-વંદ! આપના રાજ્યમાં મારા જેવો અધમ પાપી કોઈ નથી. મેં સ્વહસ્તે મિત્રહત્યા-નરહત્યા કરી છે. માટે મને જે શિક્ષા કરો તે ભોગવવા તૈયાર છું.”

સુલતાને વિસ્મિત બની ફૈજુના જોડીદાર સિપાહીના મ્હોડા તરફ જોયું. તે ઘુંટડીએ પડી બે હાથ જોડી બોલ્યો:—“જહાંપનાહ! આ વ્યક્તિ બીજી કોઈ નહિ પણ આપણા મોસલ નગરનો

વિખ્યાત હકીમ ફૈનુ છે. મોસલના ન્યાયાધિકારી આસિફ ઉ-
દોલાએ તેના પ્રાણનો ભય દર્શાવી, તેની પાસે મોસલના પ્રતિષ્ઠિત
ઝવેરી મોહસીનનું વિષપ્રયોગદ્વારા ખૂન કરાવ્યું છે.”

સુલતાનની વિસ્મયતા વધવા લાગી. તેમણે પૂછ્યું:-
“કોણે, ન્યાયાધિકારી કાળુએ ખૂન કરાવ્યું?”

સિપાહી:-“હા. મોહસીનની પત્ની સતીસાધ્વી સુંદરી ગુલબદનને
હસ્તગત કરવા માટે. હમણાં ગુલબદન તેનીજ ઉધાનવાટિકામાં છે.”

થોડા વખત પહેલાંજ પહેરેગીરોએ સુલતાન પાસે આવીને
કહ્યું હતું કે, ગુલબદન તેને ઘેર નથી, તેમ ક્યાં ગઈ છે, તેનો
પણ પત્તો નથી.

આખરે ફૈનુએ બે હાથ જોડી સમસ્ત ઘટના વિસ્તારપૂર્વક
સુલતાનને કહી સંભળાવી. સુલતાનનાં ચક્ષુ ક્રોધથી આરક્ત
બની ગયાં. તરતજ તેઓ ફૈનુને મોહસીનની પાસે લઈ ગયા.

મોહસીનના ઓરડામાં દાખલ થતાંજ ફૈનુ ખૂબ પાડી
ઉઠ્યો:-“અય ખુદા! આ હું શું જોઉં છું? કોણ મોહસીન!
હજી સૂધી શું તે જીવે છે?”

ફૈનુને જોઈ મોહસીન વિસ્મય પામી બોલ્યો:-“ફૈનુ, તમે
અહિં ક્યારે આવ્યા? આ બધા શું કહે છે? શું મને નદીમાં નાખી
દેવામાં આવ્યો હતો? મારા દિલનો ચિરાગ-મારી ગુલ ક્યાં છે?”

ફૈનુ કાંઈ ઉત્તર આપી શક્યો નહિ. મ્હોટે બે હાથ ઢાંચે તે
રડવા લાગ્યો.

મોહસીનને ધીરજ રહી નહિ. તે ઉતેજન સ્વરે કહેવા
લાગ્યો:-“ફૈનુ, મારા પ્રાણ અસ્થિર બની ગયા છે. કહે, ગુલ

ખુશીમાં તો છે ને ?”

મોહસીનને આગળ જોલતો અટકાવી સુલતાને કહ્યું:-
“મોહસીન! તમે નિશ્ચિત રહો. તમારી પત્નીને લઈ આવવા
માટે હમણાંજ માણસો મોકલું છું.”

મોહસીન:-“ત્યારે ફૈઝુ શા માટે રડે છે ?”

સુલતાન:-“તે વાત પછી કહીશું. હમણાં તમે સુધં
બાઓ. તમારા શરીરમાં અશક્તિ ધણી છે એટલે વધારે ત્રાસ
લેવાથી પ્રકૃતિ બગડી જશે.”

સુલતાનની વાત સાંભળી મોહસીન બિછાનામાંથી ઉઠીને
બેઠો થયો અને કહેવા લાગ્યો:-“જહાંપનાહ! હું અશક્ત નથી.
પહેલાં હું ઉઠવાને શક્તિહીન હતો; પરંતુ હવે તો બેસી શકું
છું એટલુંજ નહિ પણ સારી રીતે ચાલી પણ શકું છું!”

એટલું કહી મોહસીન પદાંગપરથી નીચે ઉતર્યો અને
ચાલવા લાગ્યો. સર્વે આશ્ચર્યચકિત બની ગયા. બધા કરતાં
ફૈઝુ વિશેષ વિસ્મિત બન્યો. કારણ કે જેને તેણે મારી નાખ્યો
હતો તેને પુનઃ જીવિત સાથે આરોગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું.

સુલતાને સમસ્ત ઘટનાનો વિચાર કર્યા પછી કાજીને અવળે
હાથે ખાંધી લઈ આવવાનો તેના મુખ્ય સેનાપતિ અનવર બેગને
હુકમ કર્યો. અનવર બેગ તરતજ કાજીને પકડી લાવવા મોસલ
જવા તૈયાર થયો. મોહસીનથી રહી શકાયું નહિ. પત્નીને મળવા
તે વધારે ઉત્કંઠિત બની ગયો. તેણે અનવર બેગને પોતાને
સાથે લેવા પ્રાર્થના કરી. અનવરને દયા આવી. તેણે એક ગાદી
મંગાવી મોહસીનને પણ પોતાની સાથે લીધો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

પાપીના પંજામાં સપડાયેલી સુંદરી.

ફૈઝુને કારાગારમાં પૂરી કાળ સાહેબ થોડા ઘણા નિશ્ચિત થયા; પરંતુ જ્યાં સૂધી ગુલબદન તેમના મહેલમાં ન આવે ત્યાં સૂધી તેમના દિલને શાંતિ વળે એમ નહોતું.

ફૈઝુની વ્યવસ્થા કર્યા બાદ તેમણે પોતાની એક વિશ્વાસુ બાંદીને ગુમ સૂચનાઓ આપી એક પાલખી લઈ ગુલબદનને પોતાને ત્યાં તેડી લાવવા મોકલી દીધી.

ગુલબદનને ત્યાં જઈ તે બાંદીએ ગુલનાર અને ઇબ્રાહિમને કહ્યું કે, “કાળ સાહેબ ગુલબદનની આવી શોચનિય અવસ્થા થયેલી જોઈ બહુ દુઃખિત થયા છે. મોહસીનના મૃત્યુ બાદ તેની સંભાળ રાખે એવું કોઈ નથી. વળી અહિં રહીને તેને માટે ઉપયુક્ત ચિકિત્સા પણ થશે નહિ. માટે ગુલબદનની પ્રકૃતિ સારી થાય ત્યાં સૂધી તેઓ તેને પોતાને ત્યાં રાખી તેની સેવા-સુશ્રુષા કરવા ઈચ્છે છે. તેને સાફ થઈ જતાં તરતજ તે પાછી પોતાને ઘેર આવશે. માટે હમણાં તમે તેને મારી સાથે મોકલો.”

ગુલનાર અને ઇબ્રાહિમ તેના આ પ્રસ્તાવને માન્ય કરી સંમતિ આપત; પરંતુ ગુલનારના મનમાં કાંઈક કુશંકા આવવા લાગી. તે સ્વગત વિચારવા લાગી—“ગુલબદન આ શહેરની સર્વશ્રેષ્ઠ સુંદરી છે. તેના રૂપના શત્રુઓ—ખરીદનારાઓ અનેક છે. કાળ પણ આટલી બધી સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે, તો તેમાં પણ

આવોજ કોઈ લેહ કેમ નહિ હોય ?”

તેણે કાજી સાહેબની બાંદીને પૂછ્યું:—“વારૂ, મારી માલિકા સાથે હું પણ ત્યાં આવું તો કોઈ જાતનો વાંધો છે ?”

“નહિ.”

કાજી સુચતુર હતો. તેણે પહેલેથી ધાર્યું હતું કે ગુલનાર તરફથી આવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવશે એટલે તેણે પોતાની બાંદીને પદાવી રાખી હતી કે જો ગુલનાર આવવા માગતી હોય તો તેને ના પાડવી નહિ.

ગુલબદનની પાલખી સાથે, ગુલનાર પણ કાજીને ત્યાં આવીને દાખલ થઈ. કાજીએ ગુલબદન માટે પોતાના મહેલના ત્રીજા માળનો એક ઓરડો નિયત કરી રાખ્યો હતો, તેમાં તેને લઈ જઈને સુવાડી. ગુલનાર પવન નાખી ગુલબદનને શુદ્ધિમાં લાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગી.

મોસલમાં બે ત્રણજ સારા હકીમો હતા અને તેઓમાં પણ ફૈજુ સર્વ શ્રેષ્ઠ હતો; પરંતુ ફૈજુ અને તેનો સિપાહી ન્હાસી ગયા છે, એવી ખાતમી મળતાંજ તેણે એક બીજા હકીમને બોલાવ્યો અને તેની પાસે ગુલબદનની ચિકિત્સા કરાવવા લાગ્યો. આખરે મહાપ્રયત્ને કેટલોક વખત ગયા બાદ ગુલબદનમાં કાંઈક ચૈતન્ય આવ્યું હોય એમ જણાયું.

ગુલબદને સહજ ચક્ષુ ઉઘાડ્યાં અને આસપાસ નજર ફેરવ્યા પછી પૂછ્યું:—“હું ક્યાં છું ? મારા પતિ ક્યાં છે ?”

ગુલનાર તેની નજીકમાંજ બેઠી હતી. તેણે કહ્યું:—“ગુલબદન ! આપણે નિરાપદ સ્થાને છીએ. કોઈ જાતની ચિંતા કરશો નહિ.”

ગુલબદને ઉદાસ દૃષ્ટિથી તેની તરફ જોતાં પૂછ્યું:—“મારા સ્વામીને કેમ છે? તેઓ કેમ દેખાતા નથી?”

ગુલનાર આ વખતે મહાસંકટમાં આવી પડી. તેણે વિચાર્યું કે, જો મોહસીનના મૃત્યુની વાત ગુલબદનને કરીશ તો મૃત્યુ સંવાદ સાંભળતાંજ તે પણ ખચી શકશે નહિ. એટલે ધીરજ આપતાં તે બોલી:—“બાનુ, લય પામશે નહિ. ફૈઝુની ઉત્તમ સેવા—સુશ્રુષા તેમજ ચિકિત્સાથી મારા માલિકને પુનઃ જીવન પ્રાપ્ત થયું છે. તેઓ આ ગૃહના એક ઇલાયદા કમરાની અંદર છે.”

“આ ગૃહ કોનું છે?”

“કાજ સાહેબનું.”

“મારા સ્વામીને અહિં કોણ લઈ આવ્યું?”

“કાજ સાહેબ. આપણી અતિ નિઃસહાય દશા જોઈ તેમને દયા આવી અને તેથી તેમણે આપણને આશ્રય આપ્યો છે અને પોતાના ખર્ચથી મોહસીનની ચિકિત્સા કરાવે છે.”

“નહિ, નહિ. મારા દિલમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે. મારા આત્માની અંદર કોઈ કહી જાય છે કે, મારા સ્વામી અહિંયાં નથી.” એટલું કહી એક બાળકની માફક કપાળે હાથ મારી ગુલબદન રડવા લાગી.

એક સત્ય વાત છુપાવવા જતાં અનેક તરેહનાં અસત્યોનો આશ્રય લેવો પડે છે. મોહસીનના મૃત્યુની વાત સાંભળતાંજ ગુલબદન પુનઃ મૂર્ચ્છિત થઈ જશે કિવા તેના દિલમાં આઘાત લાગી મરી જશે એમ માની ગુલનારે અનેક અસત્ય કથાઓ કહી તેને સમજાવવા માંડી. પછી સહજ તિરસ્કાર દર્શાવતાં બોલી:—

“શુલબદન ! શું હું જીવું બોલું છું ? મારામાં જરા પણ વિશ્વાસ નથી ?”

“ત્યારે મને મારા સ્વામીની પાસે લઇ જા.”

“નહિ. હકીમે ના પાડી છે. તમારી આવી અવસ્થા જોતાંજ તેઓ પાગલ બની જશે અને તેમ થયું તો તેમને અચાવવાની કોઈ આશા રહેશે નહિ.”

શુલનારની વાત સાંભળી શુલબદન ચૂપ પડી રહી. બે ત્રણ દિવસ પછી તેને સારી પેઠે આરામ જણાયો.

એક દિવસે બરાબર સુયોગ જોઈ કાળ સાહેબે શુલબદનના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. શુલબદને તેમને કુર્નિસ બખતમાં કહ્યું:-
“જનાબ ! આપે અમારા વિપદ વખતમાં જે સહાયતા કરી છે તેને માટે અમો ઉભય આપના હમેશને માટે કૃતજ્ઞ રહીશું. હવે રબ્બ આપો તો મારા પતિને લઈ હું મારે ઘેર જાઉં.”

શુલબદનની વાત ઉપરથી કાળ સાહેબે જાણ્યું કે, શુલનારે મોહસીનના મૃત્યુની ખબર તેને પડવા દીધી નથી. તેઓ શુલનાર ઉપર મનમાં ને મનમાં ખુશ થવા લાગ્યા અને શુલબદનને કેવી રીતે સપાટામાં લેવી તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

કાળ સાહેબને આવી રીતે ચિન્તામગ્ન જોઈ શુલબદને પૂછ્યું:-“જનાબ ! મારા સ્વામીની તબીયત કેમ છે ?”

શયતાન કાળએ કહ્યું:-“હાલમાં જરા ઠીક છે. ફેબ્રુ તેની પાસે અહોરાત્ર બેસી ચિકિત્સા કર્યા કરે છે. મોહસીનનું હૃત્સજ્ઞાન પુનઃ આવવા લાગ્યું છે; તો પણ ચિકિત્સકના આદેશાનુસાર તમારાથી તેની મુલાકાત લઈ શકાશે નહિ. કારણ કે તમને

મળતાંજ એ તે ઉત્તેજિત થઈ જાય, તો તેનું મૃત્યુ થઈ જવાનો સંભવ છે!”

કાજી સાહેબે ફેજુની પાસેથી મોહસીનના રોગની સ્થિતિની વાત સાંભળી હતી એટલે તે પ્રમાણે તેમણે ઉપરોક્ત જવાબ ગુલબહનને આપ્યો. છતાં ગુલબહનને વિશ્વાસ આવ્યો નહિ. સન્દેહ અને આશંકા તેના દિલમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત થવા લાગ્યાં.

આવી રીતે દરરોજ કાજી સાહેબ ગુલબહન પાસે આવી તેની ખબર લઈ જતા હતા.

વળી ત્રીજે દિવસે એક નવીન બનાવ બન્યો. ગુલનાર દેખાવા લાગી નહિ અને તેને બદલે એક નૂતન પરિચારિકા ગુલબહનની ખીદમતમાં હાજર થઈ.

ગુલબહને આ નૂતન પરિચારિકાને ઉત્કંઠિત જણાસાથી પૂછ્યું:—“મારી બાંદી ક્યાં ગઈ છે?”

કાજીને બાંદીએ કહ્યું:—“રાત્રિના બગરણથી તેની પ્રકૃતિ બગડી ગઈ છે એટલે તે તમારે ઘેર ચાલી ગઈ છે. માટે જ્યાં સૂધી તે પાછી ન આવી ત્યાં સૂધી કાજી સાહેબે મને આપની તહેનાતમાં રહેવાનું કહ્યું છે!”

બાંદીનો આ જવાબ શું ખરો હતો? નહિ. કાજી સાહેબે ગુલબહનને પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ નિષ્કંટક થઈ જાય એમ માની ગત રાત્રિથી ગુલનારને કેદ કરી હતી. કારણ કે ગુલબહનની સાથે ખુદ્દા દિલથી વાત કરવાને તે તેમને અંતરાયરૂપ થઈ પડતી હતી. એટલે તેમણે બનાવટ કરી ગુલબહનની પાસે પોતાની

બાંદીને ગોઠવી દીધી અને ગુલનાર વિષે ગુલબદન કાંઈ પૂછે તો ઉપરોક્ત જવાબ આપવાનું તેમણે તેને શીખવી રાખ્યું હતું.

કાજ સાહેબે વિચાર્યું કે, હવે ગુલબદનને હાથ કરવામાં બિલખ કરવો એ પોતાના પગ ઉપરજ કુહાડી મારી લેવા જેવું છે. કારણ કે ફૈઝુ નહાસી ગયો હતો. તેનો રક્ષક સિપાહી પણ તેની સાથે પલાયન કરી ગયો હતો. તેઓ બન્ને ક્યાં ગયા હતા, તેનો પત્તો હજી સૂધી કોઈ લાવ્યું નહોતું. તેમણે ફૈઝુને પકડી લાવવાનું એક બહેરનામું કહાડ્યું હતું અને જે કોઈ પકડી લાવે તેને ધનામ આપવાનું જણાવ્યું હતું. તેમણે ફૈઝુ ઉપર મોહ-સીનને વિષપ્રયોગથી મારી નાખવાનો અને ગુલબદનની પવિત્રતા બ્રષ્ટ કરવાનો આરોપ મૂક્યો હતો.

નૂતન પરિચારિકાની વાત ગુલબદને સત્ય માની નહિ. અત્યારે તે બન્દિની હતી. આ વખતે તેની જગ્યાએ જો કોઈ બીજી સ્ત્રી હોત અને તે શું કરત તેનું કહી શકાય એમ નથી; પરંતુ ગુલબદન પરમ તેજસ્વિની અને બુદ્ધિમતી હતી. પહેલાં પહેલાં તો તે હિમત હારી ગઈ હતી-તેનું ધૈર્ય નષ્ટ થઈ ગયું હતું, પરંતુ જેમ જેમ વખત ગયો તેમ તેમ દૃઢચિત્ત થવા લાગી અને આવેલી વિપદમાંથી કેમ બહાર પડવું તેનો વિચાર કરવા લાગી. તેણે વિચાર્યું કે જો હું હિન્મત નહિ રાખું તો મારા સતીત્વની રક્ષા થઈ શકશે નહિ. કાજ સાહેબનો દુષ્ટ હેતુ તે સમજી ગઈ. પતિને મળવા માટે તે બહુ ઉત્કંઠિત થઈ. ત્રણી તેના મનમાં એવો પણ વિચાર આવ્યો કે, શું હકીમ ફૈઝુ પણ આ શયતાનને મળી ગયો હશે? ગમે તે થાય તો પણ તેણે આત્મરક્ષા

કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ઘુંટણ મંડીયે પડી બે હાથ જોડી અશ્રુ-
પૂર્ણ નયને તે ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરવા લાગી:—“હે દયામય પ્રભુ!
તમારી શી ઇચ્છા છે, તે હું જાણી શકતી નથી! આ અસહાય
દુર્બળ રમણીની શું તમે આવી ભીષણ પરીક્ષા લેવા ઇચ્છો છો?
નાથ! આ વિપદ તમેજ નાખી છે અને તમેજ નિવારી લ્યો.
પિતા! શયતાનના દુષ્ટ વિચારોને—આચારોને તોડી પાડવાનું મને
બળ આપો અને આ ક્ષુદ્ર કન્યાને તમારા આશ્રયમાં લઈ ધર્મની
રક્ષા કરો.”

પ્રકરણ ૨૧ મું.

કર્મકળ.

ત્યાર પછીના બીજા દિવસે રાત્રિના દશ વાગ્યા હતા. પૂર્ણિ-
માનો શાંત ચન્દ્રપ્રકાશ સર્વત્ર વ્યાપી રહ્યો હતો. બન્દિની
ગુલબદન કપાળે હાથ મૂકી એક બારી પાસે બેસી ગૂઢ વિચારોમાં
નિમગ્ન થઈ હતી. મૃદુ પવનથી તેના સુકૃષ્ણ મુંદર કેશકલાપની
લટો ચિંતાથી ફિક્કા પડી ગયેલા તેના ગાલો ઉપર ફરકતી હતી.
એટલામાં મુંદર પોષાક ધારણ કરી ગુલાબી અત્તરની સુગંધ
પ્રસરાવતા કાળ સાહેબે તે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તેમણે કહ્યું:-
“ ગુલબદન, કેમ છો ? ”

ગુલબદન કંપી ઉઠી. તેણે બેયું કે પોતાની સામે શયતાન
આવીને ઉભો છે. ગુલબદને મ્હોડા ઉપર ભુરખો નાખી દીધો
અને ઉભી થઈ કાળને દૃઢસ્વરે કહેવા લાગી:- “ જનાબ ! અહિં
કોઈ પરિચારિકા બેવામાં આવતી નથી. હું એકાંતમાં વિચાર
કરતી બેઠેલી છું એવા વખતે અસહાય કુલકામિનીના ઓરડામાં
આપના જેવાએ પ્રવેશ કરવો એ આપને લાભ નથી. આપ
હમણાં ને હમણાં અહિંથી ચાલ્યા જાઓ.”

કાળએ ગળા સૂઝી શરાબ પીધો હતો. તેને શરાબ પીવાની
ઘણી ટેવ હતી. પરંતુ જનસમાજમાં ખબર ન પડે અને પોતાને
માટે ખરાબ કહેવાય નહિ એટલા માટે તે ગુપ્ત રીતે પીતો હતો.
આટલો બધો શરાબ પીવા છતાં તેના પગ લથડતા નહોતા કિંવા

તેના સ્વરમાં જડતા આવી નહોતી.

કાજી સાહેબે કહ્યું:—“ગુલબદન! તમારા માટે મેં કેટલું બધું કર્યું છે, તેના બદલામાં તમે આવી કૃતજ્ઞતા દર્શાવો છો! અભય-ખીની વાત છે! જે માણસ તમારા પર ઉપકાર કરે છે, તેનેજ તમે તિરસ્કારથી બોલાવો છો! તમારા સ્વામી પ્રત્યે તમે જે અનુરાગ-પ્રેમ દર્શાવો છો, તેનો સોમો ભાગ પણ જે તમે મારા પર દર્શાવ્યો હોત તો—”

ગુલબદન તેને આગળ બોલતો અટકાવી બોલી:—“સાહેબ, ચુપ રહો. મારી અજ્ઞાનાવસ્થામાં તમે મને અહિં લઈ આવ્યા નહોત તો આ પાપપુરીની છાયામાં પણ હું આવત નહિ.”

કાજી સાહેબે કહ્યું:—“ગુલબદન! જગતની શ્રેષ્ઠ સુંદરીઓમાં તમારું સૌંદર્ય સૌથી ચડી જાય એમ છે. તમારી સૌંદર્યતામાં હું દીવાનો બની ગયો છું. વિરહાગ્નિથી મારું શરીર દગ્ધ થઈ રહ્યું છે. તમારો વિયોગ હવે મારાથી સહન થઈ શકતો નથી. તમારા પતિનો રોગ બહુ ભયંકર છે. તેમાંથી બચી શકે એવી આશા નથી. તમને પણ મેં આટલા બધા પૈસા ખર્ચી બચાવ્યાં તેનું આપું ફળ! એક પણ કૃતજ્ઞતાનો બોલ તમારા મ્હોઝામાંથી નીકળતો નથી! વળી ધારો કે કદાચિત્ મોહસીન આવતી કાલેજ મરી જાય તો?—”

ગુલબદન દૃઢસ્વરે બોલી:—“સાહેબ, ખુદાની જે તેવીજ મરજી હોય—મારા નસિબમાં તેવુંજ લખેલું હોય—તો કાંઈ ફિકર નહિ. મોહસીનનું નામ લેતી વિષપાન કરી—આત્મહત્યા કરી તેની પછવાડે જઈશ.”

“ ગુલબદન તમારું હૃદય આટલું બધું કઠણ છે? તમારા માટે આટલા બધા જોખમો ખેડ્યા છતાં તમે મારાં નહિ થાઓ? હું તમારો ગુલામ થઈને રહીશ. આ માન સંજ્ઞમ, ધન-ઐશ્વર્ય બધું તમારા ચરણમાં સમર્પિત કરીશ. જે આસિફ-ઉ-દ્દાલાએ કોઈને પણ મસ્તક નમાવ્યું નથી, તે આજ તમારા પગમાં શિર ઝુકાવા તૈયાર થયો છે. હવે હું સહન કરી શકતો નથી માટે હે સુંદરી શ્રેષ્ઠ ગુલબદન! એક વખત મને આલિંગન આપી મારા આત્માને શાંત કરો.”

શયતાન ગુલબદનને આલિંગન કરવાને આગળ વધ્યો. ગુલબદન લગભગ સાત હાત પાછી હઠી ગઈ અને વસ્ત્રમાં છુપાવેલી તેજદાર છરી બહાર ખેંચી કાઢી બોલી:-“ ખબરદાર, શયતાન! એક પણ પગલું આગળ ભરીશ તો તારું મૈત થશે. પાપી કુતરા! અસહાય સતીસાધ્વી ઉપર તારે અત્યાચાર કરવો છે કેમ? તારા ધન-ઐશ્વર્ય, તારો મરતબો એ બધાને હું ઠોકરે મારું છું. સિંહ અને શૃગાલમાં જેટલો ભેદ છે, તેટલોજ તારા અને મોહસીનમાં છે. નરાધમ, પિશાચ, હમણાં ને હમણાં અહિંથી ચાલ્યો જ, નહિ તો આ છૂરીથી તારા પ્રાણ લઈશ.”

છૂરી જોતાંજ ગુલબદન પર અત્યાચાર કરવા જતા ધણ સાહેબ અટકી ગયા. તેમણે કહ્યું:-“ ગુલ! જ્યારે તું મારું આટલું બધું અપમાન કરે છે-મારી થવા ઈચ્છતી નથી-ત્યારે સત્ય ઘટના સાંભળી લે. તારા રૂપમાં મોહિત થઈ તને હસ્તગત કરવા માટે ફ્રેન્ચને મેં મારા હાથમાં લીધો અને તેના દ્વારા તારા પતિને વિષ આપી મેં મરાવી નાખ્યો છે. વળી મોહસીનના

દેહને કપ્રસ્તાનમાં નહિ દાટતાં ટાઇગ્રીસ નદીના પ્રખર સ્રોતની અંદર વહેવરાવી દીધો છે. હાલમાં તે તણાઈને ક્યાં ગયો હશે, તેનો પત્તો નથી. મોહસીન મરી ગયો છે—”

કાજી આગળ બોલે એટલામાં તો ગુલબદન એક ભયંકર ચીસ પાડી કંપતી કંપતી જમીન ઉપર ઢળી પડી.

એટલામાં એકાએક ચાર પાંચ માણસોએ તે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તેઓમાંથી એક જણ સૌની આગળ આવી બોલ્યો:— “નહિ, નહિ. મોહસીન મરી ગયો નથી, પણ જીવતો જાગતો તે તારી સન્મુખ ઉભો છે!”

કાજીએ પછવાડે ફરીને જોયું તો ખરેખર મોહસીન તેની સામે ઉભેલો હતો! ચિત્રવત્ જડ બની તે તેના તરફ જોઈ રહ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો કે, જે મરી ગયો છે, જેના મૃતદેહને નદીમાં નાખી દીધો છે, તે જીવિત કેમ થાય! નહિ નહિ, આ તો મોહસીનની પ્રેતભૂતિ હોવી જોઈએ.

એટલામાં અનવર બેગે તે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તેણે મોહસીનને બાબુ કરી કહ્યું:—“મોહસીન, જરા શાંત થાવ અને ગુલબદનને સંભાળો. હમણાં હું માફ કર્તવ્ય કરી લઉં. આ શયતાને પોતાના સ્વમુખેજ તમોને મારી નાખવાનું કબૂલ્યું છે તેજ તેના વિરુદ્ધમાં ઉત્તમ પ્રમાણરૂપ છે. સિપાહીઓ, પ્રતાપશાહી સુલતાનના આદેશાનુસાર આ શયતાનને કેદ કરે.”

અનવર બેગ સુલતાનનો પ્રધાન સેનાપતિ અને વિશ્વાસુ નોકર છે એમ કાજી સાહેબને ખબર હતી, છતાં તેઓ ભય પામ્યા નહિ. તેમણે રૂવાબથી અનવર બેગને કહ્યું:—“અનવર,

તું શહેનશાહનો પ્રધાન સેનાપતિ છે અને હું કાણ છું તેની ખબર છે ?”

“અત્યાર સૂધી તમે શહેનશાહના મુખ્ય ન્યાયાધિશ હતા, હવે કેદી છો.”

“અનવર, આ મશ્કરી ઠઠ્ઠાનો વખત નથી. કાળ આસિફ-ઉ-દ્દૌલાને પકડે એવો એક પણ માણસ આ દુનિયામાં જન્મ્યો નથી. શહેનશાહના એક પ્રધાન ધર્માધિકારીના ઘરમાં વગર રબાએ દાખલ થઈ તેને અપમાન કરવાના ગુન્હા તરીકે તનેજ હું હમણાં પકડાવું છું.” એટલું કહી તેમણે પોતાના પહેરેગીરોને બોલાવવા બૂમ પાડી.

તેમના બોલાવવાથી એક પણ પ્રહરી ત્યાં આવ્યો નહિ. અનવર બેગે કહ્યું:-“કાળ સાહેબ, હવે નકામી વાત જવા દો. હું તો શહેનશાહનો નોકર છું અને તેમના આદેશનું પાલન કરવા આવ્યો છું. જો તમોને ખાત્રી ન થતી હોય તો તેમના સ્વાક્ષરે લખેલો પરવાનો વાંચો.”

કાળ સાહેબે પરવાનો વાંચી જોયો. તેમના પગ કંપવા લાગ્યા. છાતી ધડધડ થવા લાગી. મૃત્યુને પોતાની સમીપ ઉભેલું તેમણે જોયું. હવે આત્મરક્ષા થઈ શકશે નહિ એમ તેમના મનને ખાત્રી થઈ.

અનવર બેગે કહ્યું:-“હજૂર, પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત લોગવવાનો વખત આવી પહોંચ્યો છે.” એટલું કહી તેણે ચાર સિપાહીઓને કાળ સાહેબને અવળે બાવડે બાંધવાનો હુકમ કર્યો અને તેવીજ સ્થિતિમાં તે તેમને સુલતાન પાસે લઈ ગયા.

ઉપસંહાર.

સુલતાને કાજી સાહેબના ગુન્હાઓની તપાસ કરી જીંદગી-ભરના કેદખાને તેમને મોકલાવી દીધા. કૃતકર્મનું ફળ તેમને મળી ગયું.

મોહસીનના લાઝમાં પણ ઘણું પરિવર્તન થયું. મોહસીનની શોચનિય જીવનકાહિની સાંભળી સુલતાનના દિલમાં તેના વિષે સહયલાવ ઉત્પન્ન થયો અને તેમણે તેને પોતાનો દોસ્ત ગણી કાજી સાહેબની જગ્યાએ તેને નિયુક્ત કર્યો. મોહસીનના શુભ સૌભાગ્યના દિવસોની પુનઃ શરૂઆત થઈ. સુલતાને ફૈજુને ક્ષમા કરી; પરંતુ તે સંસારમાં રહ્યો નહિ. મોહસીન અને શુલબદને સહસ્રવાર અનુરોધ કરવા છતાં તેણે ફકીરી ગ્રહણ કરી. અંત્યાર સૂધીની જીંદગીમાં તેણે જે દ્રવ્ય એકઠું કરેલું હતું તે ખરચીને તેણે ટાઈગ્રીસ નદીના તીરે એક સુંદર મસજિદ બનાવી અને ત્યાં એક સામાન્ય ફકીરની માફક રહેવા લાગ્યો. જે ફૈજુ અર્થ વિના કોઈની પણ ચિકિત્સા કરતો નહિ તે લોકસેવામાં પોતાનું જીવન અર્પણ કરવા લાગ્યો. ફકીરી લેતી વખતે શુલબદનને તે મળ્યો અને તેને પગે પડી કહેવા લાગ્યો:—“બહેન શુલબદન! આટલા દિવસ સૂધી શયતાનનું દાસત્વ સ્વિકાર્યું હતું—હવે ઈશ્વરનું દાસત્વ સ્વીકારું છું. અનન્ત શાન્તિની આશાએ પ્રભુસેવા-જનસેવાનો માર્ગ સ્વીકારું છું માટે મારો આશય સફળ

થાય તેવો આશિર્વાદ આપ.”

શુભબદ્ધને તેને ઉઠાડ્યો અને તેના આ શુભ આદેશ માટે ધન્યવાદ આપ્યો.

મોહસીન પતિવ્રતા પત્ની સાથે સુખચેનમાં દિવસ ગુજારવા લાગ્યો.

કાળ સાહેબ અન્ધ તમસાવત કારાગારમાં કૃતકર્મનું પ્રાયશ્ચિત કરતા બે વર્ષે ઇશ્વરના હરખારમાં ચાલ્યા ગયા !

દગ્ગાખાજ દોરત.

પ્રકરણ ૧ લું.

અનન્તદિક પ્રસારિત મરૂભૂમિમાં ચારે ખાળુએ લૂ વરસી રહી છે. પ્રખર સૂર્ય કિરણોથી રેતી તમ થઈને એક ખાળુથી ખીણ ખાળુ ઉડ્યા કરે છે. પવનના સપાટાસાથ એક ખાળુથી વંદોળીયાડપે ચકર ચકર ઉડતી રેતી ખીણ ખાળુ એકઠી થઈ ક્ષુદ્ર પર્વતનો આકાર ધારણ કરી રહી છે.

એક પણ જલ બિન્દુ, ઠંડી હવા, છાયા કિવા આશ્રયસ્થાન દૃષ્ટિએ પડતું નથી. માત્ર ઉત્તમ વાલુકાસાગર દૃષ્ટિએ પડે છે. પ્રચન્ડ સૂર્યતાપથી રેતી એટલી તો તમ થઈ ગઈ છે કે તેની એકજ કણ શરીરને લાગતાં દાહ ઉઠે છે. ચારે દિશાએ ગત્ર-દાહી શોષિતશોષક જ્વાલા સિવાય ખીણું કાંઈ જોવામાં આવતું નથી.

અલગુરીયાની પશ્ચિમ દિશામાં આ રેતીનું રણ આવેલું છે. અનેક વણજરાઓ પોતાના વાણિજ્યને લીધે આ મરૂ-ક્ષેત્રમાંથી યાત્રા કરે છે; પરંતુ તે માત્ર વરસાદના દિવસમાંજ. બાકી ખીજે કોઈ વખતે ત્યાંથી પસાર થવાની કોઈની હિંમત

ચાલતી નથી. આ વિશાળ મરૂભૂમિ ભૂગોળમાં સહરાના રણથી પ્રખ્યાત છે. ખાસ પ્રયોજન વિના આ વિપદજનક મરૂપથે કોઈ જતું આવતું નથી. કારણ કે રણમાં પડ્યા પછી અનેક મનુષ્યોએ જલતૃષ્ણાથી અહિં તહિં ભટકી, મૃગજળ પછવાડે દોડી, દિશા ભૂલી પોતાના પ્રાણ ગુમાવ્યા છે. માત્ર ઉંટ સિવાય આ મરૂપથમાં મુસાફરી કરવાનો કોઈ ઇલાજ નથી. અને તેટલા માટે રેતીના રણોની આસપાસ ઉંટની વસ્તી પુષ્કળ હોય છે. તેના માલિકને આ ચતુષ્પાદ પ્રાણી તે વખતે એટલું તો નમકહલાલ રહે છે કે જેની તુલના ખીજા પ્રાણી સાથે થઈ શકે એમ નથી.

આ ભીષણ મરૂભૂમિનું વર્ણન વધારે નહિ કરતાં આપણે આપણી વાર્તાને આગળ ચલાવીએ. એક દિવસે આ સીમાહીન ઉત્તમ વાલુકામય મરૂક્ષેત્રમાંથી બે મુસાફરો સૂર્યકિરણદિપ્ત એક સંકીર્ણ મરૂપથે ઘણા કષ્ટથી મંદ ગતિએ ચાલ્યા જાય છે.

તેઓ બન્ને રૂપવાન યુવક જણાય છે. ઉભયનો ગૌરવણુ છે. પ્રચન્ડ માર્તન્ડ તાપથી તેઓનાં શરીર દગ્ધ થઈ કૃષ્ણવર્ણી થઈ ગયાં છે. તેઓ થોડે થોડે ચાલી પુનઃ બેસી જતા હતા. એક પણ વિશ્રામનું સ્થાન કિંવા છાંયે લેવાનું વૃક્ષ નજરે પડતું નથી. તેઓના પગ ભરાઈ ગયા એટલે ચાલી પણ શકાતું નહોતું. તેઓમાંથી એક જણ વિશેષ શક્તિહીન થઈ ગયો હતો. દારૂણ તૃષ્ણાથી તેના કંઠમાં શોષ ઉત્પન્ન થયો હતો. તેનું નામ યુસુફ હતું અને તેના સાથીનું નામ યાકુબ હતું. ઉભયે એકજ ઉદ્દેશથી આ ભીષણ મરૂભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો

હતો. સહરાની ઉત્તર દિશા તરફ આવેલી પર્વત પરિવેષિત એક જગ્યામાં સોનાની ખાણ આવેલી હતી. બન્ને બંધુઓ ભાગ્યની પરીક્ષા કરવા-સ્વર્ણ સંગ્રહ કરવા છ માસ થયાં આવ્યા હતા. તેઓએ આ સોનાની ખાણની ખાતમી ક્યાંથી મેળવી હતી, તેની તો તેઓનેજ ખબર. ખાકી જતી વખતે તેઓ આ રસ્તેથી ગયા નહોતા.

અહિં આવવામાં તેઓએ જે જહેમત ઉઠાવી હતી, તે નિષ્ફળ નહોતી ગઈ. પર્વતની ઉંડી ખીણમાં પ્રવેશ કરી, સિંહ-વ્યાઘ્રની સાથે રહી, છ માસમાંજ પોતાનો સંકલ્પ સિદ્ધ કરી તેઓ પોતાને વતન જતા હતા.

ઉભય બંધુઓમાં યુસુફ વિશેષ કલાન્ત બની ગયો હતો. તેનાથી ચાલી શકાતું નહોતું. ઘણા ધીમા દુઃખિત અવાજે તે બોલ્યો:-“ ભાઈ, યાકુબ, મને બચાવ.”

યાકુબ બોલ્યો:-“ ક્યાંથી બચાવું? એક પણ જલબિન્દુ દૃષ્ટિએ પડતું નથી! તમારી અને મારી બન્નેની પાણીની મસકો પણ ખાલી થઈ ગઈ છે. તેમાં એક ઘુંટણ પણ પાણી નથી!”

યુસુફ:-“ ત્યારે કાંઈ ઉપાય?”

યાકુબ:-“ ઉપાયમાં ખુદા ઉપર ભરોસો. તેની જો મહેરબાની હશે, તો આ મરૂશ્વરમાં કોઈ ન કોઈ રથળે જલધારા તે ઉત્પન્ન કરશે. નહિ તો પછી તૃષ્ણાજનિત અપમૃત્યુ!”

યુસુફ વ્યાકુળ બની બોલ્યો:-“ હાય! શું અહિંયાંજ મૃત્યુના મુખમાં પડવું પડશે? સગાં-વહાલાં ઇષ્ટમિત્રથી દૂર રેતીના રણમાં મૃત્યુ! આ વિચારજ મને થરથરાવી નાખે છે.

ભાઈ, તારા અને મારા વક્ષસ્થળમાં બપ્પે લાખ રૂપિયાનું સોનું અને ઝવેરાતની થેલીઓ છુપાવેલી છે. છ માસ સૂધી નિદ્રા લીધા વિના અનાહારે ટાઢ તડકો સહન કરી મૃત્યુના મુખમાં પડી આપણે જે કાંઈ મેળવ્યું છે તે બધું શું અહિંજ પડી રહેશે? આપણા હાથમાં આટલા બધા પૈસા હોવા છતાં શું આ શોચ-નિય મૃત્યુમુખમાંથી આપણી રક્ષા નહિ થઈ શકે?”

તેઓની દૃષ્ટિએ એક સમુજ્જ્વલ સૂર્ય કિરણમાં ચળકતો માયા-મરીચિકા-ઝાંઝવાનાં જળનો દેખાવ પડ્યો. આશ્રયહીન દુર્ભાગી પથીકોને તે માયાજળ કહેતું હતું કે, હે તૃષ્ણાતુર મન્દ-લાગ્ય જીવો, તમે જોતા નથી કે અગાધ સમુદ્રની માફક તમારી સામે હું દેખાઉં છું. મારું અસ્તિત્વ હોવા છતાં શું તમે આ મરૂ-ભૂમિમાં તૃપાના દુઃખથી મરી જશો? નહિ નહિ. આવો, મારી પાસે આવો.”

યાકુબની દૃષ્ટિ આ ઝાંઝવાનાં જળ તરફ ખેંચાઈ. તે ખુશી થયો અને બોલ્યો:-“ ખુદાને આપણી દયા આવી છે. સૂર્યકિરણની અંદર સામેજ સલિલપૂર્ણ સુન્દર સરોવર જણાય છે. ભાઈ યુસુફ, ચાલો આપણે ત્યાં જઈ આપણી તૃપાને શાંત કરીએ.”

એટલું કહી યાકુબ યુસુફને લઈ માયા મૃગજળ તરફ જવા લાગ્યો. તેઓ લગભગ અર્ધાંશેક કલાક સૂધી ચાલ્યા, પરંતુ સરોવર તેઓની દૃષ્ટિએ પડ્યું નહિ. તેઓ જેમ જેમ આગળ વધતા જતા હતા, તેમ તેમ મૃગજળ પાછું હઠતું જતું હતું. યુસુફે મૃગજળની વાત અગાઉ સાંભળી હતી, તે તેને યાદ આવી. હતાશ બની તેણે યાકુબને કહ્યું:-“ ભાઈ, મારાથી હવે ચાલી

શકાતું નથી. આ તો મૃગજળ છે, તેની પછવાડે આપણે ક્યાં સૂધી ભટક્યા કરીશું ?”

યાકુબ વિસ્મય પામી બોલ્યો:-“ ત્યારે શું અત્યાર સૂધી આપણે મૃગજળની પછવાડે રખડ્યા ?”

યુસુફ:-“ હા. તેમ ન હોય તો આટલું બધું રખડવા છતાં પાણી આપણને કેમ દેખાતું નથી ? ભાઈ, તું મારા સહોદર જેવો છે-માફ એક કામ કર. પ્રાણ બચશે તો બધું છે નહિ તો કાંઈ નથી. મારા વક્ષસ્થળ પર બે લાખ રૂપિયાનું ઝવેરાત છે, તે તારૂં જ છે. માત્ર મને થોડુંક પાણી લાવી આપ.”

એટલામાં તેઓની દૃષ્ટિએ બે ચાર ખજૂરીનાં વૃક્ષો પડ્યાં. તેઓએ ત્યાં જઈ વિશ્રાન્તિ લેવાનો વિચાર કર્યો. વૃક્ષોનાં પાંદડાંઓ સૂર્યનાં પ્રચંડ તાપથી પીતલવર્ણી થઈ ગયાં હતાં. ત્યાં પણ પાણીનું ટીપું નજરે પડે એમ નહોતું. માત્ર આશ્રય લેવા માટે તેની કિંચિત્ છાયા ઉપયોગી થઈ પડે એમ હતી.

ઉપાયહીન અવસ્થામાં તેઓ બન્ને આ ક્ષુદ્ર મરૂકાનનમાં આવીને ઉભા રહ્યા. યાકુબ પથશ્રમ, તૃષ્ણ અને આન્તરિક ઉષ્માથી સ્વેદગત્તિ થઈ ગયો હતો. યુસુફની સ્થિતિ તો તેના કરતાં પણ વિશેષ શોચનિય હતી. તે ખજૂરીના વૃક્ષ તળે મૂર્છા ખાઈને પડી ગયો. તેની જીભ તાળવે ચોંટી ગઈ. માત્ર તેના મોઝાડામાંથી બે ચાર શબ્દો નીકળ્યા:-“ પાણી-પાણી.”

પ્રત્યેક મરૂયાત્રિઓ મરૂક્ષેત્રમાં મુસાફરી કરતી વખતે પોતાની સાથે પાણીની મસક રાખે છે. તેઓ બન્નેની પાસે પણ મસકો હતી; પરંતુ યુસુફની મસકમાં પાણીનું એક પણ

ખિન્દુ નહોતું. યાકુબ તેના કરતાં વિશેષ સહિષ્ણુ હતો. તેણે હજી સૂધી થોડું પાણી પોતાના માટે બચાવી રાખ્યું હતું, તે તેને યાદ આવ્યું. પણ પાણીનો જથ્થો જોતાં યુસુફની તૃષા શાંત થશે નહિ એમ તેના મનને ખાત્રી થઈ.

આવી સ્થિતિમાં મનુષ્ય જે ત્યાગ ન કરી શકે, તે ત્યાગ યાકુબે પોતાના મિત્રને માટે કર્યો. પોતાનું પણ પાણી વિના થોડા વખતમાં મૃત્યુ થશે એમ તે બાણતો હતો છતાં બોલ્યો:— “ભાઈ યુસુફ! અત્યાર સૂધી હું એક વાત ભૂલી ગયો હતો, તે મને હમણાં જ યાદ આવી છે. મારી મસકમાં થોડુંક પાણી છે. દોસ્ત! ખુદાની તમારા પર પૂર્ણ મહેરનજર છે. તમારા જેવી મારી સ્થિતિ થઈ નથી; માટે તે પાણી પી તમે શાંત થાવ.”

યુસુફ હજી સૂધી તે વિરલ છાયામય ખજૂર વૃક્ષની નીચે હતાશ દિલે પડ્યો હતો. હરવા-ફરવાની તેનામાં બિલકુલ શક્તિ નહોતી.

સ્વાર્થત્યાગી, ઉદાર હૃદયી બન્ધુના આત્મત્યાગની વાત સાંભળી સૂતાં સૂતાં જ યુસુફ બોલ્યો:—“ભાઈ યાકુબ! બધું જળ તું મને આપી દેશે, તો પછી તારી શી દશા થશે?”

યાકુબ બોલ્યો:—“તેની ચિન્તા નહિ. તમારા જેવા બન્ધુની જીવનરક્ષા થશે તો હું મને પોતાને કૃતાર્થ માનીશ. વળી તૃષાએ તમારા ઉપર જે જબરદસ્ત હુમલો કર્યો છે, તેવો મારા પર કર્યો નથી.”

એટલું કહી તેણે યુસુફના મ્હોડા આગળ પોતાની મસક ધરી. દારૂણ તૃષ્ણાતુર રોગીની માફક, દીર્ઘકાળ પર્યંત અના-

વૃષ્ટિપીડિત ભુપ્રધની માફક, સન્તતપ્રાણ યુસુફ મસક માંહેલું પાણી પી ગયો અને બોલ્યો:—“આહ! હવે હું બચ્યો. ખુદા તને મિસરનો બાદશાહ બનાવે.”

પ્રાણના આવેગથી કૃતજ્ઞતા દર્શાવતાં યુસુફ ઉપરોક્ત અસંભવ વાત બોલ્યો હતો; પરંતુ યાકુબ તો તેનો આશિર્વાદ સાંભળી મેઢાડું મચકાવી જરા હસ્યો. યુસુફ તે હાસ્ય જોઈ શક્યો નહિ.

થોડા વખત વિશ્રાંતિ લીધા બાદ યાકુબ બોલ્યો:—“ભાઈ, ચાલો હવે આપણે ચાલવા માંડીએ. સૂર્યાસ્ત થવા પહેલાં આપણે આ મરૂસ્ત્રમાંથી બહાર નીકળી જવું જોઈએ. નહિ તો પછી હિંસ પશુઓનો ભોગ થઈ પડ્યા વિના રહીશું નહિ!”

યુસુફના શરીરમાં હવે શક્તિ આવી હતી. તેની અન્તર્દાહી દારૂષ્ટ તૃષા કાંઈક શાંત થઈ હતી. તે આસ્તે રહીને ઉભો થયો અને યુસુફને કંઠાલિંગન કરતાં બોલ્યો:—“ભાઈ, ચાલ ત્યારે!”

પ્રકરણ ૨ જી.

પુનઃ બન્ને બન્ધુઓ રસ્તે ચાલવા લાગ્યા. તેઓએ હવે તે રસ્તો છેડી દીધો અને ખીજી દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યા.

થોડે દૂર ચાલતાં સુનીલ ગગનમાં એક પહાડ તેમના નેવામાં આવ્યો. પહાડનું શિખર જાણે કે વાદળાંની અંદર મળી ગયું હોય એમ જણાતું હતું. તેનું લક્ષ રાખી તેઓ આગળ વધવા લાગ્યા.

પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં એક ઘૃતબિન્દુ પડતાંજ તે જેમ ભીષણ-ભાવ ધારણ કરી સળગી ઉઠે છે, તેવીજ રીતે કેટલોક વખત ચાલવા બાદ હતભાગી યુસુફની પણ દશા થઈ. પુનઃ પ્રાણુદાહી તૃષાએ તેના પર હલ્લો કર્યો. આસ્તે આસ્તે પ્રજ્વલિત અગ્નિ-જ્વાળા માફક પાછો ફરીથી તે તૃષાની જ્વાળાથી પીડાવા લાગ્યો. તેનો કંઠ અને જીહ્વા શુષ્ક પડી ગયાં.

સૂર્ય અસ્ત થવાને હજી ત્રણેક કલાકની વાર હતી, છતાં પહેલાંના કરતાં તેનો તાપ હમણાં સહજ નરમ પડ્યો હતો.

તેઓએ સામે જોયું તો આઠ દસ ખજૂર વૃક્ષો તેમની નજરે પડ્યાં. માત્ર આ ખજૂર વૃક્ષોજ મરૂભૂમિની પ્રાણુહારક અગ્નિ-જ્વાળામાં શાંતિનાં સ્થળ જેવાં જણાતાં હતાં.

યુસુફ બોલ્યો:—“ લાઈ યાકુબ! જો કે મહાસ્વાર્થત્યાગ કરી વારીદાન આપી તેં મારા પ્રાણ બચાવ્યા છે; પરંતુ હવે મને ખાત્રી છે કે, હું બચી શકીશ નહિ. પુનઃ પ્રાણુવિદાહી તૃષા મને

ઉત્પન્ન થઈ છે. હવે વધારે ચાલી શકાતું નથી. આ ખનૂર વૃક્ષ નીચે હું બેઠો છું. તું કોઈ પણ સ્થળે જઈને પાણી લઈ આવ.”

પોતાના મિત્રની પુનઃ શોચનીય દશા થયેલી જોઈ ચાકુબ ઘણાજ ભય પામ્યો. કંપિત હૃદયે તે બોલ્યો:—“ઈશ્વરનું નામ લઈ જળની શોધમાં હું જાઉં છું. આ સ્થળે મારી રાહ જોતા તમે બેસી રહેજો. ખબરદાર! અહિંથી એક પણ ડગલું ભરશો નહિ. આ સ્થળનો ત્યાગ કરીશો તો રસ્તો ભૂલી જશો અને મૃત્યુના મુખમાં પડવું પડશે!”

એટલું કહી ચાકુબ પાણીની શોધમાં જવા તૈયાર થયો. તેને જતો જોઈ યુસુફે તેનું વસ્ત્ર ખેંચ્યું.

ચાકુબે પાછા ફરીને જોયું અને પૂછ્યું:—“કેમ, શું કહેવું છે?”

અશ્વપૂર્ણ નેત્રે યુસુફે બોલ્યો:—“ભાઈ, કદાચ પાછા ફરવા પહેલાંજ હું મરી જાઉં તો?”

યુસુફે વધારે બોલી શક્યો નહિ. તે રડવા લાગ્યો. ત્યાર પછી આત્મસંવરણ કરી તે બોલ્યો:—“કદાચિત્ તું પાછો ફરે અને તૃષાની જ્વાળાથી હું આ દુનિયા છોડી ગયો હોઉં તો—”

ચાકુબ તેને બોલતો અટકાવી બોલ્યો:—“ભાઈ, હુમણું રડવાનો સમય નથી. તમારે જે કંઈ કહેવું હોય તે મને જલ્દી કહી દો. એટલી ખાત્રી રાખજો કે, મારા પ્રાણ જશે તો હરકત નહિ, પણ તમારા કામમાં ક્ષતિ આવવા નહિ હઉં.”

યુસુફે વક્ષસ્થળમાંથી એક ઊંટના ચામડાની કોથળી બહાર

કહાડતાં કહ્યું:-“ યાકુબ, આ થેલીની અંદર પચાસ ઉત્તમ હીરાઓ અને બીજું ઝવેરાત તથા સોનું છે. કદાચિત્ આ મરૂ-ક્ષેત્રમાંજ મારો દેહ છૂટી જાય તે આ લક્ષમુદ્રાપૂર્ણ થેલી મારી પત્ની હુસ્નાને આપજો. તેની પાસેથી વિદાય લેતી વખતે આખરી રાત્રિએ મેં તેને કહ્યું હતું કે, - ‘ભાગ્યની પરીક્ષા લેવા માટે હું દૂર દેશમાં જાઉં છું. આજે તારી પાસેથી અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે હું વિદાય લઉં છું, પણ મને આશા છે કે, જ્યારે હું પાછો ફરીશ ત્યારે તારું મુખ હાસ્યથી પ્રકુલિત બની જશે.’ તેનું તે વખતનું વિદાયાશ્રુભાવિત મલિન મુખ હું હજી સૂધી ભૂલી શક્યો નથી. તેણે અશ્રુપૂર્ણ નયને ગદ્ગદ કંઠે મને પ્રાર્થના કરી હતી કે, - ‘મને ઐશ્વર્યની પરવા નથી. જરૂર-ઝવેરાત મને જોઈતાં નથી. માત્ર તમે મારી નજર આગળ રહો એજ મારું બિહિષ્ત છે. માટે મને છોડીને તમે દેશાંતરે જાવ નહિ.’ યાકુબ, તેના આ શબ્દોના ભણુકારા હજી મારા કાનમાં વાગ્યા કરે છે. માટે તું મારું આટલું કામ કરજો એટલે હું મુખ-સંતોષથી મરીશ.”

કેટલાક વખત સૂધી વિમર્ષ મુખે વિચાર કરતો યાકુબ ઉભો રહ્યો. ત્યાર પછી યુસુફના હુઃખપિડિત મુખ તરફ જોઈ, તેના પર સ્નેહથી હાથ ફેરવતાં તે બોલ્યો:-“ ભાઈ યુસુફ, જે ઘટનાને આધિન તમારું મૃત્યુ છે, તે ઘટનાને આધિન મારું મૃત્યુ પણ સંભવિત છે. છતાં, મારા શરીરમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સૂધી હું તમને મરવા દઈશ નહિ. વળી તમે મને જે વાત કહી તેના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવું છું કે, તમારી આજ્ઞાનું હું બરાબર પાલન કરીશ. હુસ્ના મને સગા ભાઈ જેવો ગણે છે. ચદા કદાચિત્ તમે તમારી

પછવાડે કાંઈ પણ ન મૂકી જાવ અને મરૂશ્વેત્રમાંજ તમારો દેહ પડે તો પણ શું થઈ ગયું? ઇશ્વર કૃપાએ જો હું આ રણમાંથી પાર પડું અને ડાકુઓ મારી પાસેનું દ્રવ્ય લૂંટી ન લે તો હુઆને હું આ જન્મ હુઃખી થવા દઈશ નહિ. હવે હું પાણીની શોધમાં જાઉં છું. તમે ખુદાનું નામ લઈ અહિં સૂઈ જાઓ. હું આવીશ ત્યારે તમોને જગાડીશ.”

યાકુબ ચાલ્યો ગયો. જ્યાં સૂઈ તે દેખાયો ત્યાં સૂઈ થુસુક તેની તરફ એકાગ્ર દૃષ્ટિએ જોઈ રહ્યો. પછી યાકુબ એક રેતીના ડુંગર પછવાડે લુપ્ત થતાંજ તે બોલ્યો:—“ઇશ્વરે મને ભાગ્યશાળી બનાવ્યો છે. તેમ ન હોય તો યાકુબ જેવો સ્વાર્થ-ત્યાગી મિત્ર અને હુઆ જેવી સુંદરીશ્રેષ્ઠા પતિપરાયણા સહ-ધર્મિણી ક્યાંથી મળે?”

પ્રકરણ ૩ બું.

પ્રિય પાઠક! ચાલો આપણે યુસુફ અને યાકુબનો થોડો પરિચય લઈએ. બન્ને મિસરની રાજધાની કેરોમાં રહેતા હતા. ઉભય બાલમિત્ર હતા અને બન્ને જણાએ એક સરખી રીતેજ સંપત્તિનો અપવ્યય કરી દારિદ્ર્યને આમંત્રણ કયું હતું.

મિસરની દક્ષિણે પચાસ કોસ દૂર નિગામ્બોના પહાડો આવેલા છે. તેની અંદર કેટલીક સોનાની ખાણો આવેલી છે. જગવિખ્યાત સહુરાના રણમાંથી પસાર થવા સિવાય ત્યાં જવાનો કોઈ ઇલાજ નથી.

આવાં રણોની અંદર મુસાફરી કરવા માટે ઉંટ બહુ ઉપ-યોગી થઈ પડે છે; પરંતુ તેઓ બન્નેની દશા એટલી બધી હીન થઈ ગઈ હતી, કે ઉંટ ભાડે કરવાના પણ તેઓની પાસે પૈસા નહોતા. એટલે તેઓ પગેથી મુસાફરી કરીનેજ નિગામ્બો આવ્યા હતા.

તેઓ બન્ને સુખી ઘરના હતા. તેઓના પિતા ઝવેરાતનો ધંધો કરતા હતા અને તેથી તેઓને પણ તે ધંધાની કેટલીક માહિતીઓ હતી.

તેઓનું લાગ્ય પણ એકજ સૂત્રથી બંધાયું હોય એમ જણાતું હતું. પહેલાં તો યુસુફનો પિતા મૃત્ય પામ્યો. પિતાના મૃત્યુબાદ યુસુફના મગજમાં શયતાને પ્રવેશ કર્યો. આમોદ-પ્રમોદમાં પિતૃસંચિત સંપત્તિનો તેણે ચાર વર્ષની અંદર નિકાલ

કરી નાખ્યો અને લિખારી થઈ ગયો.

યુસુફના પિતાના મૃત્યુબાદ લગભગ છ મહિને યાકુબનો પિતા પણ મૃત્યુ પામ્યો. વિધાતાની ગતિ અકળ હોય છે. તેણે પણ યુસુફની માફક વિલાસી બની બધી ધનસંપત્તિ છ મહિનાની અંદર ઉડાડી દીધી. આખરે બન્ને બાળસ્નેહીઓ લિખારી દશામાં આવી પડ્યા.

આવી રીતે ચિરસહવાસી મિત્રો અર્થાભાવને લીધે અવનત સ્થિતિમાં આવી પડ્યા, પરંતુ તેઓમાંથી એક બીજા પ્રત્યેનો પ્રેમ કિંચિત્ માત્ર, પણ ઓછો થયો નહિ.

લેણદારોની ઉધરાણી, અદાલતના કજીઆ, વગેરે અનેક આપત્તિઓ બન્નેને સરખીજ હતી. તેમાંય વળી યાકુબ કરતાં યુસુફની દશા તો બહુજ ખરાબ હતી. કારણ કે, તે વિવાહિત હતો.

કેરો શહેરની અંદર એક જનકથા પ્રચલિત હતી, અને કહેવામાં આવતું હતું કે, નિગામ્બોના પહાડોની અંદર કેટલીક સોનાની ખાણો આવેલી છે અને ત્યાંથી નીકળતી નદીની રેતી સ્વર્ણરેણુથી મિશ્રિત હોય છે; પરંતુ આ પહાડોમાં સિંહ, વાઘ, વર, રિંછ વગેરેની વસ્તી પુષ્કળ હોવાથી ત્યાં કોઈ જવાની હિંમત કરી શકતું નહિ.

યુસુફ અને યાકુબના પિતાઓ ઝવેરાતનો ધંધો કરતા હતા. તેમણે પણ પિતૃમુખે નિગામ્બોના પહાડોમાં છુપાયેલ ધનસંપત્તિની વાત સાંભળી હતી.

કેટલાક દિવસ સૂધી બન્ને મિત્રોએ વિચાર કરી આખરે

નિગામ્મો જવાનું નક્કી કર્યું. રસ્તે જતાં તેઓને સંઘાથ મળી ગયો અને કેટલાક દિવસ બાદ નદી નાળાંઓ, પર્વતો વટાવી તેઓ નિગામ્મોના પહાડ પાસે આવી પહોંચ્યા.

ખરેખર નિગામ્મોનું સ્થળ ઘણું લયાનક હતું. ચારે બાજુએ ગગનચુંબિત ગિરિશિખરો આવેલાં હતાં. વૃક્ષોની ઘાટ અને ધીચ ઝાડી એટલી તો સખત આવેલી હતી કે, તેમાં સિંહ કે વાઘ છુપાયો હોય તો તેની ખબર પણ પડે નહિ.

ઉદ્યોગી પુરૂષના ઉદ્યોગ આગળ લક્ષ્મી માલીને આવે છે. તેઓ બંને જીવનની પરવાહ નહિ કરતાં દીર્ઘ પથ અતિક્રમ કરી નિગામ્મો આવ્યા હતા. સિંહ, વ્યાઘ અને જખ્ખર વિષધરોના આવાસ સ્થાનમાં રહી તેઓ પોતાનો ઉદ્યોગ શરૂ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે લગભગ છ મહિના સૂધી તેમણે સખત મહેનત કરી. કોઈ કોઈ વખત તો તેઓ જંગલી રિંછના મૂખમાં આવી પડવા જેવી સ્થિતિમાં આવી જતા; પરંતુ તેની દરકાર નહિ કરતાં આખરે ક્તેહ પામ્યા અને કેટલાક હિરાઓ તેમજ સ્વર્ણ મેળવવા તેઓ લાગ્યશાળી થયા.

અવિશ્રાંત પરિશ્રમ કરી તેમણે જે ઝવેરાત મેળવ્યું હતું, તેને જો કોઈ સારા શહેરમાં જઈને વેચવામાં આવે તો પાંચ લાખ રૂપિયા આવે એવી તેઓના મનને ખાત્રી થઈ એટલે તેમણે ત્યાંથી પોતાની જન્મભૂમિ કેરોમાં આવવા વિચાર કર્યો. પરંતુ કહેવત છે કે, 'નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ' એ ન્યાયે યુસુફને દુખુંદિ સૂણ. તેણે કહ્યું:-“યાકુબ, આપણે આમ ખુદી રીતે કેરોમાં જઈશું તો વિપત્તિમાં આવી પડશું. કારણ કે, મિસરના

સુલતાનનો આદેશ છે કે, તેમની પરવાનગી વિના આ પહાડમાં કોઈ પણ હાખલ થઈ શકતું નથી. આપણે સુલતાનની જમીનમાંથી આ બધું મેળવ્યું છે એટલે સીધે રસ્તે જો આપણો સુલતાનના કોઈ કર્મચારીની નજરે ચડી જઈશું તો આપણી બધી મહેનત પાણીમાં જશે. બધું ઝવેરાત તેઓ લૂંટી લેશે અને કાયદાનો લંગ કર્યો એમ ગણી આપણને ગરદન મારશે. માટે આપણે જૂદે રસ્તેથી કેરો જઈએ તો ઠીક. ભાગ્યજ બ્યારે આપણને અનુકુળ છે, ત્યારે આપણે વિના વિપદે દેશની અંદર પહોંચી જઈશું.”

આ યુક્તિને આધીન થઈ તેઓ મરૂશ્વેત્રમાં આડે રસ્તેથી ચાલવા લાગ્યા. આખરે તેઓની કેવી દશા થઈ તે આપણે આગલા પ્રકરણમાં જોઈ ગયા છીએ.

પ્રકરણ ૪ થું.

“હાય ! જીવનદાયિની, પ્રાણુતોષિણી સ્નિગ્ધ સલિલધરા
ક્યાં મળશે ? હું કેવો મૂર્ખ છું ! શા માટે પ્રિયજન્ધુ યુસુફને
આશા આપી પાણીની શોધમાં નીકળ્યો ? મને ખાલી હાથે પાછો
ફરેલો જોતાંજ નિરાશાના દારૂણ દુઃખથી તે મરી જશે.”

ઉપરોક્ત શબ્દો બોલતો બોલતો યાકુબ એક રેતીના ટેકરા
પાસે આવી પહોંચ્યો. તે સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:—“હાય !
યુસુફને લીધે હું વિપદમાં આવી પડ્યો. હવે શું કરું ?”

શયતાનનો વાસો ક્યાં હોય છે, તેની કોઈને ખબર પડતી
નથી; પરંતુ વસ્તુતઃ તે મનુષ્યના મનની અંદરજ વસે છે, અને
સુયોગ મળતાંજ તે પોતાની શક્તિનો સંચય કરી દેવતુલ્ય મનુ-
ષ્યને રાક્ષસ બનાવી મૂકે છે.

પ્રિય મિત્રના પ્રાણુના રક્ષણ માટે પોતાના જીવનની પરવા
નહિ કરી યાકુબ અહિં તહિં પાણી માટે રખડતો હતો; પરંતુ
પાણી ક્યાં છે તેની નજરે ચડ્યું નહિ. નિરાશાની મર્મચાતનાથી
તે નિર્જન મરૂદ્ધેત્રમાં વિકલ્પિત બની બોલી ઉઠ્યો:—“અય
બુદ્ધા ! મને રસ્તો બતાવો. મારો મિત્ર જળ વિના મરે છે !
માત્ર એકજ જળનું પાત્ર આપી તેને મૃત્યુમુખમાંથી ઉગારો !”

ત્યાર પછી તે સ્વગત વિચારવા લાગ્યો કે, કદાચિત્ હું
પાછો ફરું અને યુસુફ પાસે જાઉં ત્યારે તૃષાના દુઃખથી તે મોતને
શરણ થયો હશે તો ?

એટલામાં તેના પ્રાણમાંથી કોઈ પ્રત્યુત્તર આપતું હોય એમ તેને જણાયું:—“યાકુબ, મૃત્યુને કોઈ અટકાવી શકે એમ નથી. જે મરવાનો છે, તે મરશેજ. યુસુફના મૃત્યુ બાદ તેની બધી સંપત્તિ તારીજ થશે. એક ક્ષણની અંદર તું લક્ષ્યાધિપતિ થઈ જઈશ. મૃત્યુ તો શ્વાસ-પ્રશ્વાસની રમત છે. માટે હિમ્મત રાખ.”

શયતાનની શક્તિ તથા અશરીર વાણીની ઉત્તેજનાથી અધીરો બની નિષ્કલંકચિત્ત યાકુબ ભયથી કંપી ઉઠ્યો. ઉન્માદી-મનુષ્યની માફક વિકટ દૃષ્ટિથી તે ચારે દિશાએ જોવા લાગ્યો. અસીમ, અનન્ત, વાલુકાસમુદ્ર અને રેતીના વટોળીયા સિવાય બીજું કાંઈ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યું નહિ.

ભીષણ મર્મચાતનાથી યાકુબ પીડાવા લાગ્યો. તેણે ભય-ભીત બની પોતાની છાતી દબાવતાં કહ્યું:—“તું કોણ છે? શા માટે મારા પ્રાણમાં ઘુણિત દુરાશાનો અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરે છે? આવી ચિંતાનો ઉદય મારા મનમાં ક્યારેય થયો નથી. જેને હું ભાઈ કરતાં પણ વિશેષ ગણું છું, જે મારી માફક સહસ્ર વિપદોને ઠોકરે મારી મૃત્યુના મુખમાંથી કૌશલપૂર્વક છૂટી આવી સ્વભા-તીત ઐશ્વર્યનો અધિકારી થયો છે, તેને હું કેમ વંચિત કહું? શું તેના મૃત્યુ બાદ તેના ધનનો હું માલિક બનું? નહિ નહિ, તેમ થઈ શકશે નહિ. મારી પાસે જે કાંઈ બહુમૂલ્ય અવેરાત છે, તેને આપી દેતાં પણ જો કોઈ એક પાણીનું ટીપું આપે તો તે ક્ષણે તેને પાઈશ. મારા અવેરાત કરતાં તેની જીંદગીની કિંમત વધારે છે.”

ચાકુબે ઉદાસ નયને પુનઃ એક વાર ચારે દિશા તરફ જોયું. તેનાં જોવામાં કાંઈ આવ્યું નહિ. એટલામાં વિકટ હાસ્ય કરતું કોઈ તેને ઉદ્દેશીને કહેતું હોય એમ જણાયું:—“અરે મૂર્ખ! વિચાર શું કરે છે? વિધિના વિધાન મુજબ યુસુફ મરી જશે—મરી જશે શું પણ તે ખરેખર મરી જ ગયો છે. તું પાછો ફર અને જઈને જો એટલે તને જણાશે કે, તારો મિત્ર ખબૂર વૃક્ષ-તળે જીવનની છેલ્લી ઘડીઓ લરી રહ્યો છે. ઇશ્વરના આદેશાનુસાર જે મરવાનો છે, તેને કોણ બચાવી શકે એમ છે? આ ઐશ્વર્ય તારા નસીબનું છે, યુસુફના નસીબનું નથી!”

ઉપરોક્ત શબ્દ સાંભળતાં જ ચાકુબના હિલમાં સખ્ત આછાત થયો. ઉન્માદીની માફક તે વિકટ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“તું ગમે તે હોય પણ હું તને ઓળખી ગયો છું. તું શયતાન છે. મેં સાંભળ્યું છે કે, નિર્જન અને એકાંત સ્થાનમાં શયતાનનું આધિપત્ય વિશેષ હોય છે અને કદાચિત તું કોઈ શરીરધારી હોય તો મારી નજરે સામે આવીને ઉભો રહે.”

કોઈ જણાયું નહિ; પરંતુ તેની પછવાડેથી કોઈ બોલતું હોય એમ તેને જણાયું:—“અરે હયવાન! તારી સાથે વૃથા બક-વાદ કરવામાં કાંઈ લાલ નથી. એક અતિ સહજ અને સરલ સત્ય પણ તું ઓળખી શકતો નથી? આ જગતમાં ખીજનું પચાવ્યા સિવાય કોણ મોટો થયો છે? માટીનો રસ ચોરીને જ વૃક્ષ નવપલ્લવિત થાય છે. દરિયાના પાણીનું શોષણ કરવા પછી જ સૂર્ય મેઘને મોકલે છે. તારા કેરોનો સુલતાન, જેના સામ્રાજ્યની સીમામાંથી નીલ નદી વાંકીચુંકી વળી વહ્યા કરે છે, તે સુલતાને

પણ બાહુબળથી પારકાનું રાજ્ય હરી લઇને પાતાના રાજ્યને વિસ્તૃત બનાવ્યું છે. ત્યારે તું શા માટે આટલો બધો ભય પામે છે? યુસુફ મરવાનોજ છે. કારણ કે, જે સ્થળે તું હમણા ઉભો છે તેની આસપાસ નથી કોઈ નદી કે તળાવ કે જેની અંદરથી યુસુફના જીવનની રક્ષા માટે તું એક બિન્દુ પણ પાણી મેળવી શકે. માટે શા માટે આટલો બધો વૃથા પરિશ્રમ કરે છે? પાછો ફરીને જો એટલે જણાશે કે, તારો મિત્ર પાણીને માટે વલખાં મારી રહ્યો છે. માત્ર એકજ છૂરીનો ઘા કરી તેના તૃષાતુર આત્માને હમેશને માટે શાંત કરી દે. તેમ નહિ કરે તો તેને બચાવવા જતાં તારા પણ તેવા હાલ આ મરૂભૂમિમાં થયા વિના રહેશે નહિ.”

વિકારગ્રસ્ત રોગીની માફક નિસ્પન્દભાવે ઉભા રહી ઉપ-શૈક્ષિત અશરીરિ વાણીની દીર્ઘ વક્તૃતા તેણે સાંભળ્યા કરી. આખરે શયતાનનો વિજય થયો. તેના અંતઃકરણમાં જે સ્થળે બંધુપ્રેમનો વાસ હતો તે સ્થળે બંધુદ્વેષ ઉદિત થવા લાગ્યો.

કેટલોક વખત આમ વિચારગ્રસ્ત સ્થિતિમાં રહ્યા પછી પુનઃ તેની જ્ઞાનશક્તિ પ્રબળ થઈ. તે વિચારવા લાગ્યો:—“હાય! હું આ શું કરું છું? મારા વિચારો કેટલા બધા અધમ બનતા બય છે! સહોદર તુલ્ય પ્રિયમિત્ર મોતને કાંઠે તરફડીયાં મારે છે અને અહિં હું પાગલની માફક દુષ્ટ વાતોનો વિચાર કર્યા કરું છું! અય ખુદા! મને સુબુદ્ધિ આપો. માત્ર એકજ ખ્યાલા જેટલું પાણી આપો કે જેથી હું મારા બંધુનો જીવ બચાવી શકું.”

યાકુબ જ્યારે યુસુફને છોડી પાણીની શોધમાં નીકળ્યો હતો,

ત્યારે રસ્તો ભૂલી ન જવાય તેટલા માટે એક રાતા રંગના કપડા-માંથી ન્હાના ન્હાના ટુકડા કાપી રસ્તે નાખતો આવ્યો હતો. તે નિશાની મુજબ થોડા વખતમાંજ તે યુસુફની પાસે આવી પહોંચ્યો.

યુસુફ હજી સૂધી ખજૂરનાં વૃક્ષ નીચે મૃત અવસ્થામાં રેતીની ઉપર ચડ્યો હતો. તેનામાં શક્તિ, સામર્થ્ય કિંવા સંજ્ઞા, કંઈ પણ નહોતું. કારણ કે, ચિરપરિચિત યાકુબનો સ્વર સાંભળવા છતાં પણ તે ચક્ષુ ઉઘાડી શક્યો નહિ.

હતલાગ્ય યુસુફે ઝવેરાતની થેલી હજી સૂધી પોતાની મુઠ્ઠીમાં પકડી છાતી સાથે દબાવી રાખી હતી. વચમાં વચમાં તે કષ્ટકર નિશ્વાસ-પ્રશ્વાસ નાખતો હતો અને તે પરથી જણાતું હતું કે તે હજી સૂધી ભવિત છે.

યુસુફની પાસે બેસી યાકુબે મૃદુલાવે તેના શરીરને ઢઢાળી બોલાવ્યો. યુસુફે તેનાં ચક્ષુ ઉઘાડ્યાં અને તૃષાતુર જીંહવા બહાર કહાડી. આ અવસ્થા જોતાંજ યાકુબે બણ્યું કે, તૃષાનું નિવારણ કરવા તે જળ માગે છે.

યુસુફ ગદ્ગદ કંઠે બોલ્યો:—“ભાઈ, આસપાસ ચારે દિશામાં ફરી વળ્યો પણ ક્યાંઈ પાણીનો પત્તો લાગતો નથી. હવે તમને કેવી રીતે બચાવું?”

એટલામાં તેની દૃષ્ટિ યુસુફની છાતીપર આવેલી સ્વર્ણ-મુદ્રાની થેલીપર પડી. તે ચમક્યો. પૂર્વોક્ત અશરીરિ વાણી તેને પુનઃ કહેવા લાગી:—“અરે મૂર્ખ! આવો ઉપયુક્ત અવસર ફરી નહિ મળે. માત્ર હૃદયની દૃઢતા અને સહજ પ્રયત્ન કરતાં

તું મોટો અમીર થઈ જઈશ. યુસુફની હત્યા કરવાને ડરતો હોય તો કાંઈ નહિ પણ તેની ઝવેરાતની થેલી તો લઈ લે. જોતો નથી કે તે આખરી હમ ભરે છે.” અને ખરેખર તેમજ હતું. યુસુફ થોડા વખતમાંજ મોતને શરણ થાય તેમ હતું.

શયતાનના ઉત્તેજનથી યાકુબ અસ્ફુટસ્વરે યુસુફને કહેવા લાગ્યો:—“ હોસ્ત ! હમણાં હું શયતાનને આધીન થઈ ગયો છું. તું તો મરવાનોજ છે. માટે તારા આ વક્ષસ્થળ પર આવેલી સ્વર્ણથેલી મને સ્વેચ્છાથી આપ. શયતાન મને કહે છે કે, તારી આવી શોચનિય આસન્ન અવસ્થામાં તારી હત્યા કરીને હું ઘણી સહેલાઈથી તે મેળવી શકું એમ છું; પરંતુ અર્થના લોભને લીધે તારા જેવા એક પરમમિત્રનું ખૂન કરવા હું રાજી નથી.”

યુસુફે યાકુબની બધી વાત સાંભળી લીધી. તેનું લોહી ઉકળી આવ્યું; પરંતુ તે કાંઈ બોલ્યો નહિ—તેનામાં બોલવાની શક્તિ પણ નહોતી. માત્ર આકાશ ઉપર દૃષ્ટિ ફેંકી તેણે પોતાની છાતી મજબૂત પકડી રાખી અને જાણે કે યાકુબને એમ કહેતો હોય કે, “ સાવધાન ! ઉપર ખુદા આ બધું જોઈ રહ્યો છે ! ”

યાકુબ સંપૂર્ણ રીતે શયતાનના કાબુમાં આવી ગયો હતો. ભવિષ્યનું એક સમુજ્જ્વલ દૃશ્ય તેની દૃષ્ટિ સામે ખડું થયું. તેણે કલ્પનાસૃષ્ટિમાં પોતાના ચક્ષુથી જોયું કે,—“ કેરોના સુલતાનના મહેલની બાજુમાંજ તેનો પોતાનો મહેલ આવેલો છે. અસંખ્ય નોકર ચાકરોથી તેનો મહેલ ગાજી રહ્યો છે. મહેલનો દરેક ઓરડો આલોકમાળાથી ભૂષિત થઈ રહ્યો છે. મિસરનો સુલતાન તેને ત્યાં અતિથિ તરીકે આવ્યો છે અને સર્વ ત્ર ગાન-તાન-આનંદ

વ્યાપી રહ્યો છે.” આ સુખસ્વપ્ન જોતાંજ તેનું મન વિશેષ ચળી ગયું.

શયતાનની છલનાથી, ભવિષ્યની સુખકામનાની ઇચ્છાથી મૂઠ બનેલ યાકુબે યુસુફની છાતીપરની રત્નપૂર્ણ થેલી લેવા પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ તે લઈ શક્યો નહિ. કારણ કે, યુસુફ તેનો મનોભાવ સમજી ગયો હતો. વ્રજમુષ્ટિથી તેણે થેલીને પકડી રાખી હતી.

યાકુબે પુનઃ બળપ્રયોગથી તેના હાથમાંથી થેલી ખૂંચવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો, એટલામાં યુસુફના શરીરમાં જાણે કે નવ-શક્તિનો સંચાર થયો હોય તેમ તેણે તેના વક્ષસ્થમાં છુપાવેલી એક છૂરી બહાર કહાડી યાકુબની નજર આગળ ધરી.

કૃષ્ણકાય કૃષ્ણીધરને નજર આગળ ખડે થયેલો જોતાંજ મનુષ્ય જેમ એકાએક ચમકી ઉઠી પાછો હઠે છે, તેવીજ રીતે યાકુબ પણ યુસુફના હાથમાંની છૂરી જોતાં વિસ્મિત બની બે ચાર ડગલાં પાછળ હઠી ગયો.

યુસુફની આવી ભીષણ અવસ્થાં હોવા છતાં પણ કોઈ અજ્ઞાત શક્તિદ્વારા તે બોલી ઉઠ્યો:—“વિશ્વાસઘાતી શય-તાન! સાવધાન!”

યાકુબે જોયું કે અર્ધમૃત યુસુફ તેના મનનો માવ જાણી ગયો છે, એટલે એક ક્ષણ માત્રની અંદર તેણે પોતાની છૂરી બહાર કહાડી અને યુસુફની છાતીમાં ઘોંચી દીધી. મૃત્યુ એકાદ ઉપસર્ગની રાહ જોયા કરતું હતું અને તેજ પ્રમાણે બન્યું. યુસુફનો દેહ મૃતવત્ નિશ્ચલ અવસ્થા ધારણ કરવા લાગ્યો. તેના વક્ષસ્થળમાંથી વહેતી લોહીની ધારાથી તૃષાતુર વાલુકાની

તૃષા શાંત થઈ.

તેનું સમસ્ત અંગ ઠંડુ થઈ ગયું. નિશ્વાસ-પ્રશ્વાસના મૃદુ આન્દોલનો પણ બંધ થઈ ગયાં. આવી રીતે શયતાન ચાકુબ પોતાના મિત્રનું ખૂન કરી, તેની છાતીપરની થેલી ઉપાડી લઈ, તેના મૃતદેહને વનપશુઓને સ્વાધીન કરી ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો.

સૂર્ય અસ્ત થવાને એક કલાકની વાર હતી. શયતાન ચાકુબ દ્રુત ગતિએ ચાલવા લાગ્યો. રસ્તામાં તેની ગતિને અવરોધ કરે એવું કોઈ નહોતું. ભાગ્યદેવી તેને પ્રસન્ન હતી. લગલગ એક કોસ ચાલવા બાદ કેટલેક દૂર એક ડુંગર આવેલો તેને દેખાયો. થોડે દૂર ચાલ્યા બાદ ડુંગરની તળેટીમાં એક ન્હાનું ગામડું આવેલું તેના જોવામાં આવ્યું. તેના ઉત્સાહનો પાર રહ્યો નહિ. લગલગ દોઢ કલાક સૂધી ચાલ્યા બાદ તે પહાડની નજીક આવી પહોંચ્યો.

સર્વત્ર સન્ધ્યાની કૃષ્ણ છાયા પહાડ અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં છવાઈ ગઈ. પહાડની તળેટીમાં એક ન્હાનું ગામડું આવેલું હતું. અંધારૂં થતાંજ એક ન્હાના ઘરની અંદર દીવો ચળકતો તેણે જોયો. દીવાનું લક્ષ રાખી ચાલતો ચાલતો તે ઘરની નજીકમાં આવી પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

કહેવત છે કે, “ જેને રાખે, તેને કોણ ચાખે ? ” અર્થાત્ આ કહેવત યુસુફની બાબતમાં સોળેસોળ આના ખરી ખડી.

યુસુફ મૃત્યુ પામ્યો નહિ. છૂરીના આઘાતથી તેની સુદૃઢ છાતીનો એક ભાગ ઘવાયો હતો. માત્ર ભય, ઉત્તેજના, દારૂણ તૃષાજનિત દુઃખી અવસ્થા અને વિશ્વાસઘાતી મિત્રનો અસહ્ય વ્યવહાર, એ બધાંને લઇ તે મૃતવત્ દેખાતો હતો. શયતાન યાકુબે જો થોડા વખત પછી પાછા ફરીને જોયું હોત, તો તેને જણાત કે, જેને તે મારી નાખવા માગતો હતો, તે હજી સૂધી જીવિત છે.

પરંતુ મહાપાપી, નરહત્યાકારી, વિશ્વાસઘાતી યાકુબ તો ત્યાંથી તરતજ પલાયન કરી ગયો હતો. જે વખતે તે ત્રણ કોસ દૂર આવેલા પહાડી ગામડામાં એક ખેડુતના ઘરમાં દાખલ થયો, તે વખતે અહિં યુસુફના શરીરમાં પણ ચેતનનો સંચાર થયો. હતભાગ્ય યુસુફે સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થતાંજ જોયું કે, ચારે દિશામાં પ્રલયનો અંધકાર વ્યાપી રહ્યો છે. અનન્ત, સુદૂર પ્રસારિત, પર્વત મેખલાવેષિત મરૂસ્ત્રમાં તે એકલોજ પડેલો છે અને તેની ચારે બાજુએ આવેલા ગાઢ અંધકારને લીધે તે પોતાની નજીકની વસ્તુ પણ જોઈ શકતો નથી.

સન્ધ્યાનો શિતળ વાયુ વહેવા લાગ્યો અને તેથી મરૂસ્ત્રની ઉત્તમ રેતી ઠંડી થવા લાગી. સ્નિગ્ધ સમીર લહરીનો સ્પર્શ

થતાંજ યુસુફને પણ નવજીવન પ્રાપ્ત થવા લાગ્યું. જે તૃષા તેને મૃત્યુને ખોળે લઈ ગઈ હતી, તે તૃષા નિશાના સ્નિગ્ધ ભાવને લીધે સહજ શાંત જણાવા લાગી.

તેના શરીરમાંથી લોહી ઘણું વહી ગયું હતું એટલે તેનામાં દુર્બલતા ઘણી આવી હતી. તેણે ઉઠવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેનાથી ઉઠી શકાયું નહિ. માથા ઉપર કોઈએ મોઢા વાળનનો પથર મૂક્યો હોય, એમ તેને જણાવા લાગ્યું. આખરે મહાકષ્ટે એકા થઈ તેણે પોતાના શરીરપરના કપડાંમાંથી થોડું કપડું ફાડી વહેતા જખમ ઉપર બાંધ્યું અને તેથી રક્તસ્રાવ કાંઈક ઓછો થયો.

પુનઃ તે રેતીની અંદર સૂઈ ગયો. તેણે પોતાનાં બન્ને ચક્ષુ ઉઘાડ્યાં અને ચન્દ્રતારકામૂષિત સુનીલાકાશમાં એકાગ્ર દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. અનેક તારાઓ આકાશની અંદર ન્હાના ન્હાના હીરાના કટકાઓ માફક ચળકી રહ્યા હતા; પરંતુ તેનાથી કાંઈ અધકારનો ભીષણ ભાવ દૂર થતો નહોતો. તેણે તેના બન્ને હાથોથી છાતીને પકડી રાખી. નિરાશા, ઘૃણા, અને કોપથી તેના શાંત મુખમંડળ ઉપર વિકટભાવ જણાવા લાગ્યો. તેણે હાંત વચ્ચે પોતાનો નીચલો હોઠ દબાવ્યો અને બોલ્યો:—“અય દુનિયાના દિલકરેબ લોકો! શું તમે પૈસાનેજ તમારો ઇષ્ટદેવ સમજો છો? માયા, મમતા, સ્નેહ, કૃતજ્ઞતા, ધર્મજ્ઞાન, એ બધું શું પૈસાને લીધે ચાલી જાય છે? પૈસાને લીધેજ શું મનુષ્ય શ્વ-તાનનું દાસત્વ સ્વીકારે છે? તેમ હોય તો મને આજે સંપૂર્ણ જ્ઞાન થયું કે મનુષ્ય અર્થનો દાસ છે, તેને લીધે ગમે તેવાં કુકર્મ કરવાને તે તૈયાર થઈ જાય છે. અર્થ સંગ્રહ કરવા માટે યાકુબ

કરતાં મેં વિશેષ મહેનત કરી હતી. તેને ઘેરે બેસાડી હું જ લીધણ જંગલમાં ખાણની અંદર દાખલ થઈ, અનેક વિપદો માથે બેઠારી લઈ સ્વર્ણ અને રત્નોનો સંગ્રહ કરી લાવ્યો હતો, છતાં મેં તેને બરાબર અર્ધોઅર્ધો ભાગ આપવામાં કાંઈ પણ આનાકાની કરી નહિ. તેની લીધણ રોગગ્રસ્ત અવસ્થામાં રાત દિવસ ઉત્ત-ગરા કરી મેંજ તેને બચાવ્યો હતો. એક વખત વાઘના મુખ-માંથી પણ મેંજ તેની રક્ષા કરી હતી. હાય! આટલી બધી કૃતજ્ઞતા બતાવવા છતાં કૃતમ્ની બની તે મારોજ જીવ લેવાને તૈયાર થયો! સામાન્ય અર્થલાલને માટે પોતાના બંધુ જેવા ગણાતા મિત્રની હત્યા કરવા તૈયાર થયો! પરંતુ ખુદા કરે ને જો આ મરૂફેત્રમાંથી હું જીવતો બહાર નીકળું તો આનો બદલો લીધા વિના રહીશ નહિ. તેના શોણિતથીજ મારા દેહને સ્નાન કરાવી શાંતિ મેળવીશ.” એટલું કહી તેણે પુનઃ પોતાનાં નેત્રો બંધ કરી દીધાં. સ્નિગ્ધ સમીર લહરીઓ તેના જવાલાસંતપ્ત દેહને શાંત કરવા લાગી. તેને સહજ ઉંઘ આવી ગઈ.

પરંતુ નિદ્રામાં પણ તેને સુખ નહોતું. નિદ્રામાં તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું અને તેથી તેનું દુઃખ ઘટવાને બદલે વધવા લાગ્યું. સ્વપ્નમાં તેને દેખાયું કે, — “યાકુંબ તેને લૂંટી લઈ સુખરૂપ કેરોમાં પહોંચી ગયો છે અને બધું ઝવેરાત વેચી માલદાર બની ગયો છે. કેરોના સુલતાનના દરબારમાં તેનું બહુજ માન વધ્યું છે. બંગલો, વાડી, દાસ, દાસીઓ વગેરે દુનિયાઈ અનેક સુખોપભોગી વસ્તુઓનો તેને અભાવ નથી. પછી તે પોતાના ઘર તરફ વળ્યો અને જોયું તો જણાયું કે, પોતાના ઘરને બદલે ત્યાં એક આલી-

શાન મહેલ આવી રહ્યો છે અને મહેલના ફાટકના દરવાજા ઉપર ‘હુસ્ના-મંઝિલ’ લખેલું છે!”

આ ઉજવળ સ્વર્ણક્ષિરો વાંચતાંજ તેની આંખોમાં અંધારા આવવા લાગ્યાં. તે તેજ જગ્યાએ નીચે બેસી ગયો એટલામાં ચાકુબના પહેરેગીરો ત્યાં આવ્યા અને તેને પાગલ માની કોટવાલ પાસે લઈ ગયા. કોટવાલે નિષ્કરપણે ચાકુકથી તેને ફટકાવ્યો અને ગામ બહાર હાંકી કહાડ્યો!

યુસુફ લયલીત બની ખૂમ પાડી ઉઠ્યો:—“હાય! હુસ્ના! ચિરંજીવસંગિની દિલારા! તું પણ શયતાનની સાથીદાર થઈ! હુસ્ના-હુસ્ના! તને સુખી કરવા માટે તો મેં આટલો બધો જોખમ ખેડ્યો, પ્રાણની પણ પરવાહ કરી નહિ, ત્યારે બદલામાં મારા ઘાતિનેજ તેં તારો દેહ સમર્પણ કર્યો? દગાબાજ મક્કાર ઔરત! આનું ફળ તને ખુદા આપ્યા સિવાય રહેશે નહિ.”

સ્વપ્રજનિત મૂર્છાને લીધે તેની શક્તિનો લોપ થઈ ગયો. આવી રીતે અચેતન અવસ્થામાં તે પડ્યો હતો એટલામાં દૈવ તેની બહારે ધાયું. ચાર પાંચ બાંદીઓને લઈ એક સ્વર્ગ સુંદરી-દયાની દેવી ત્યાં ઉપસ્થિત થઈ. મશાલના અજવાળામાં તે સુંદરીએ જોયું કે, યુસુફની મૂર્છા જલ્દી વળે એમ નથી.

તેણે તેના એક મશાલ પકડેલા ખોળને સંબોધન કરતાં દૃઢસ્વરે હુકમ કર્યો:—“હુસેન, આ શખ્સને મારા તંબુમાં લઈ જા. આ મુસાફર કોણ છે, અને હુસ્ના કોણ છે, એ હું જાણુવા માગું છું.”

હુકમ થતાંજ હુસેન યુસુફના મૂર્છિત દેહને પોતાની કાંધ-પર મારી શિબિરાલિમુખે ચાલવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૬ કું.

આ પંચભૂતમય જીવન એક અદૃશ્ય શક્તિદ્વારા ચાલ્યા કરે છે. તે અદૃશ્ય શક્તિ ખીજી કોઈ નહિ પણ અદૃષ્ટ છે. મનુષ્યોની અંદર જેઓ મહાન્ તરીકે જન્મ્યા છે, તેઓના જીવનની સમસ્ત ઘટનાઓનો અદૃષ્ટની સાથે ઘાડો સંબંધ હોય છે. તો ૧૫ી યુસુફ વિષે તેવું કાંઈ બને તો તેમાં કંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી.

યુસુફ મૃત્યુને આધીન થઈ ગયો હતો. એક વિશ્વાસઘાતી મિત્ર તેનું સર્વસ્વ હરણ કરી, તેને મૃત્યુના મુખમાં મૂકી નહાસી ગયો હતો; પરંતુ વિધિના લેખને કોઈ મિથ્યા કરી શકતું નથી.

નિખિડ અધકારમાં સહાયતાહીન યુસુફના શરીરમાં નવ-ચેતન પ્રાપ્ત થયું અને એક મહાશક્તિશાલિની રમણીના હાથમાં તેનો દેહ જઈ ચડ્યો.

મૂર્ચ્છિત યુસુફને જ્યારે ચેતન આવ્યું અને સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે તેને જણાયું કે, મરૂં મિમાં તે જે સ્થળે મૂર્ચ્છિતાવસ્થામાં પડ્યો હતો, ત્યાંથી કોઈ જૂદેજ સ્થળે છે. ઉજ્જવ વાલુકાના બદલે સુખમય સુંદર પલંગની અંદર પોતે સૂતેલો છે અને એક અર્ધ ખુરખો નાખેલી સુંદર રમણી તેની નજીક બેઠેલી છે.

જે કે તે સુંદરીએ પોતાના મુખપર સહજ જ ખુરખો નાખ્યો હતો, તો પણ તે દેવાંગના જેવી જણાતી હતી. આવા વિશાળ મરૂં પ્રદેશમાં, જનમાનવશૂન્ય સ્થાનમાં આ રમણી કોણ હોવી

જોઈએ ? ચારે દિશાએ વાલુકામય ઉન્નમુક્ત મરૂક્ષેત્ર આવી રહેલું છે, તેવા સ્થળમાં આ તંબુ ક્યાંથી આવ્યો ? એવા અનેક તર્ક-વિતર્કો તેના મનમાં ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા.

તે રમણીએ મણીમુક્તાયુક્ત સુવર્ણાલંકારો પહેર્યા હતા. વળી તેનો પોષાક પણ ઉચ્ચ દરજ્જાની સ્ત્રી જેવો હતો. એટલે જેમ જેમ તે તેના વિષે વધારે વિચાર કરતો ગયો તેમ તેમ આ બધું જાણવાની તેની જિજ્ઞાસા વૃદ્ધિ પામવા લાગી.

યુસુફે કૌતૂહલ દૃષ્ટિએ આશ્ચર્યચકિત બની તે તંબુની અંદર ચારે દિશાએ દૃષ્ટિ ફેરવી. પછી સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:— “જીન અને પરીની અનેક વાતો સાંભળવામાં આવે છે. મરૂક્ષેત્ર જેવા નિર્જન પ્રદેશમાં અને કપ્પસ્તાન જેવી શાંત ગંભીર ભૂમિમાં તેઓનું આધિપત્ય વિશેષ હોય છે. મારા સ્થાન પરિવર્તનના સંબંધમાં આવો જ કાંઈક બનાવ બનવા પામ્યો હોય એમ જણાય છે. આ સુંદરી કોઈ પરી જ હોવી જોઈએ અને મારા દુઃખથી દયાર્દ્ર બની તેણે મારા જીવનની રક્ષા કરી હોવી જોઈએ.”

યુસુફની આશ્ચર્યચકિત મુખમુદ્રા જોઈ તે સુંદરી વિણાના જેવા મધુર સ્વરે બોલી:—“મુસાફર, શું વિચાર કરો છો ?”

યુસુફે તેના કંઠસ્વરમાં અપૂર્વ કોમલતા જોઈ વિચાર્યું કે, આ રમણી મનુષ્યની માફક જ બોલે છે. પરી નથી.

યુસુફ ધીમેથી બોલ્યો:—“બાનુ, મને અનેક વિચારો ઉત્પન્ન થાય એવી મારી હાલની સ્થિતિ છે. હું મૃત્યુને કિનારે પડ્યો હતો, ત્યાંથી આવી રીતે મને કોણે બચાવ્યો ?”

રમણીએ સ્નેહપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું:—“દયાળુ ખુદાએ ! આ

દુનિયામાં સ્થાવર જંગમથી માંડીને ઠેઠ કીટ-પતંગ સૂધીની જે ખબર રાખે છે, તેણેજ તમને બચાવ્યા છે.”

“તમે સત્ય કહો છો; પરંતુ તેનું કારણ તમે છો. મનુષ્યાવતારમાં તમે પરી જણાવ છો !”

“વાહ ! ઘણી તાઅજ્જુબની વાત ! શું તમે મને પરી માનો છો ?”

“હા. તાઅજ્જુબની વાત નથી ! આ મરૂફેત્રમાં જનપ્રાણી કોઈ જોવામાં આવતું નથી. ચારે દિશાએ રેતીના વટોળીયા ઉડ્યા કરે છે. એવા સ્થળની અંદર માત્ર હું અને મારો એક દગાબાજ મિત્ર એમ બે જણજ હતા. તેની ધૂરીના આઘાતથી હું મૃત્યુના દ્વાર સૂધી પહોંચી ગયો હતો. સુન્દરી ! તેવી આસન્ન મૃત્યુમુખ સ્થિતિમાંથી તમે મને બચાવી કૃતજ્ઞતાના પાશથી બાંધી લીધો છે !”

“સાહેબ, હુમણું તમે શાંત થઈ નિદ્રા લ્યો. વધારે બોલવાની મારા હકીમે ના કહી છે.”

ચુસુફ બોલ્યો:—“જીવનરક્ષયિત્રી દેવી ! તમારી આજ્ઞા શિરસાવંધ માનીશ.” એટલું કહી ચુસુફ ચુપ થઈ ગયો અને બિછાનાની અંદર પડી રહ્યો.

તે રમણીએ પોતાની પાસેની એક ન્હાની પેટી ઉઘાડી અને તેમાંથી એક દવાનું પડીકું કહાડયું. દવાને પાણીની અંદર એક સૌખ્યપાત્રમાં મિશ્ર કરી ચુસુફના મ્હોડા આગળ ધરતાં મધુરકંઠે તે બોલી:—“મુસાફર ! હકીમ સાહેબના આદેશાનુસાર આટલી દવા પી જાઓ. તેથી તમોને સુનિદ્રા આવશે અને બળ પ્રાપ્ત

થશે. આવતી કાલે પ્રભાતમાંજ તમોને નવજીવન પ્રાપ્ત થયેલું જણાશે. પછી જે કાંઈ વાતચિત કરવી હશે, તે કરશું.”

સુબોધ શાન્ત બાલકની માફક યુસુફ વિના હરકતે તે રૈખ્ય-પાત્ર માંહેલી દવા એક ઘુંટડાની અંદર પી જઈ બોલ્યો:— “સાહેબા! માત્ર એકજ વાત પૂછવી છે. તે સિવાય મને સુખથી નિદ્રા આવી શકશે નહિ. કહો-કહો, તમે દેવીરૂપમાં કોણ છો?”

રમણીએ ‘સહજ તિરસ્કારપૂર્ણ સ્વરે ઉત્તર આપ્યો:— “યુવક! મારી અને હકીમની આજ્ઞાનો તમે ભંગ કરો છો. હું કોઈ પણ રીતે તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આજે આપી શકીશ નહિ. આવતી કાલે પ્રભાતમાં તમારે જે કાંઈ પૂછવું હોય તે પૂછજો.”

એટલું કહી તે રમણી ઉભી થઈ અને બોલી:—“મુસાફર, સલામ આલેકુમ. તમારી સેવામાં સમસ્ત રાત્રિ જાગવાથી માફ શરીર બહુ શ્રમિત થઈ ગયેલું છે. રજની પૂર્ણ થવા આવી છે એટલે હમણા તમારી પાસેથી વિદાય લઉં છું. દયાળુ ખુદા તમારું રક્ષણ કરે. આવતી કાલે પ્રભાતમાં હું તમોને મળીશ.”

યુસુફે કાંઈકે બોલવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ તેને તેટલો વખત મળ્યો નહિ. રમણી ત્વરિત ગતિએ શિબિરમાંથી બહાર ચાલી ગઈ.

પુનઃ તે એકલો પડ્યો. ચારે બાજુએ ઘોર અંધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો. અધૂરામાં પૂરું તે શિબિરની અંદર જે એક બત્તી બળતી હતી, તે પણ તે સુંદરી ખૂબી ગઈ હતી!

મરૂદ્દેશ્વરમાં આવેલા અંધકારમય તંબુમાં બિછાનાની અંદર

પડેલો યુસુફ વિચાર કર્યા કરતો હતો. અપરિચિત રમણી સિવાય બીજું કોઈ તેના જોવામાં આવ્યું નહોતું. તેણે વિચાર્યું કે, — “ઈશ્વરની તેના પર સંપૂર્ણ મહેરબાની છે. તેમ ન હોય તો વિપત્તિના સમયમાં, જીવન મરણના આ સંયોગ સ્થળે આ પરીનો આવિર્ભાવ ક્યાંથી હોય ? આ પરી કોઈ સંભ્રાન્ત કુલ-મહિલા જણાય છે. કોઈ સૌદાગર અહિં રણમાંથી જતો હશે, કારણ કે તેની સાથે મોટો કાફલો હોય એમ જણાય છે. આ સૌદાગર જે યુવક હોય, તો આ સુંદરી તેની પત્ની હોવી જોઈએ અને કદાચિત્ જો તે પ્રૌઢ અથવા વૃદ્ધ હોય તો તેની પુત્રી હોવી જોઈએ.

“આ અપરિચિતા સુંદરી અતિ લજ્જાશિલા જણાય છે. તેના કંઠ સુકોમળ છે અને વાતચિત કરવાની ઢબ-છબ સ્નેહપૂર્ણ છે. તેનું ભાષાજ્ઞાન અને ઉચ્ચાર ઉચ્ચશ્રેણીની કુલ-લલના જેવાં જણાય છે. તે જેટલી બાહ્ય સૌન્દર્યવાન છે, તેટલુંજ તેનું અંતઃકરણ પણ દયાળુ-કરૂણાપૂર્ણ જણાય છે. તેમ ન હોય તો આખી રાત જાગરણ કરી મારા જેવા દુર્ભાગીની સેવા શુશ્રુષા તે શા માટે કરે ? એક અપરિચિત મુસાફરની જીંદગીની રક્ષા માટે તે આટલો બધો શ્રમ શા માટે લે ? કાંઈ હરકત નહિ. રજની બલાસ થવા આવી છે. એક પ્રહર પછી ઉપાની સ્નિગ્ધ જ્યોતિથી મરૂક્ષેત્ર સુવર્ણમય બની પ્રકાશિત થઈ જશે. રમણીએ તે વખતે આવવાનું વચન આપ્યું છે એટલે પ્રભાતમાંજ આ રહસ્યનો ઉદ્દોલેહ થઈ જશે.”

આવી રીતે માનસિક ચિન્તાઓથી ગ્રસ્ત થયેલો યુસુફ શાન્તિમય નિદ્રા લેવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. તેના બધા પ્રયત્નો

નિષ્કળ ગયા. એટલુંજ નહિ પણ મહાપ્રયત્ને જ્યારે તેને સંજ નિદ્રા આવી ત્યારે અપૂર્વ લીલામયી સ્વપ્નદેવીએ તેના પર હુમલો કર્યો.

યુસુફે સ્વપ્નમાં જોયું કે, તે અપરિચિતા રમણી પુનઃ તેની પાસે આવીને બેઠી છે. તેણે મ્હોઠાપરથી ખુરખો કહાડી નાખ્યો છે. તેની રૂપપ્રભાથી આખો આરઠો પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. તે વખતે રમણી કહેવા લાગી:—“હે, અપરિચિત મુસાફર! માયાથીજ પ્રેમની ઉત્પત્તિ થાય છે. પ્રયત્ન અને સહાનુભૂતિદ્વારા પ્રેમનો ઉદય થાય છે. મેં જે આટલી બધી તકલીફ તમારા માટે ઉઠાવી તેનું કારણ શું હતું સૂધી તમે સમજી શકતા નથી? હે પ્રિયતમ! તમારા વિરહમાં હું બળીને ખાક થઈ જાઉં છું—સમ્રાજી હોવા છતાં બાંદીની અધમ દશામાં આવી પડી છું. હે અજ્ઞાન કુલશીલ! તમે કોણ છો, તે હું જાણતી નથી; છતાં તમારું રૂપ જોઈ દીવાની બની ગઈ છું. મારા પર મહેરબાની કરી મને તમારા ચરણમાં આશ્રય આપો.”

આ અપૂર્વ સ્વપ્ન જોતાંજ યુસુફની નિદ્રાનો ભંગ થયો. તેણે ચક્ષુ ઉઘાડી જોયું તો સૂર્ય કિરણથી આખો તંબુ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો હતો અને તેની નજીકમાંજ તે અપરિચિતા રમણી ખુરખો નાખીને બેઠેલી હતી. યુસુફને જાગ્રત થયેલો જોતાંજ તે રમણી બોલી:—“મુસાફર! તળિયત કેમ છે?”

ઔષધના પ્રતાપે યુસુફને સંપૂર્ણ રીતે આરામ થઈ ગયો હતો. તે બિછાનામાંથી બેઠો થયે અને બોલ્યો:—“દેવી! ઈશ્વરની કૃપા અને તમારી પરિચર્યાથી મારી પ્રકૃતિ ડીક થઈ ગઈ છે.

મને નવચેતન પ્રાપ્ત થયું હોય એમ જણાય છે; પરંતુ શું તમે ગત રાત્રિએ નિદ્રા બિલકુલ લીધીજ નથી?”

રમણી:—“એવો પ્રશ્ન શા માટે પૂછો છો?”

યુસુફ:—“મારી પાસેથી જવા બાદ હજી બે કલાક પણ પૂરા થયા નથી, એટલામાં તમે નિદ્રા ક્યાંથી લીધી હોય? તમારી સુખમુદ્રા અને આંખ ઉપરથી જણાય છે કે, તમોએ નિદ્રા લીધીજ નથી.”

રમણી મૃદુ હાસ્ય કરતાં બોલી:—“દેવપ્રેરિત મહાનિદ્રાને આધીન થવા છતાં પણ જ્યારે તમે પ્રભાતમાં જાગૃત થયા છો, ત્યારે મારા જેવી સામાન્ય સ્ત્રી નિદ્રાની સહજ ઉપેક્ષા કરી શકે એમાં કાંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી!”

યુસુફ આ રહસ્યમય વાત સાંભળી મનમાં ને મનમાં તેને ધન્યવાદ આપતાં વિચારવા લાગ્યો કે, તેના આ કટાક્ષનો સરળ અર્થ એજ હોવો જોઈએ કે, “જેણે કર્તવ્યનેજ જીવનનું લક્ષ્ય-બિન્દુ માન્યું હોય છે, તેનામાં કર્તવ્ય પાલન માટે ગમે તેવાં કષ્ટો સહજ કરવાનું સામર્થ્ય ઇશ્વરે આપેલું હોય છે!”

થોડો વખત એકાગ્ર દૃષ્ટિએ તે સુંદરી તરફ જોયા પછી યુસુફ બોલ્યો:—“સુંદરી, તમે ગમે તો હો, પરંતુ નારિરૂપમાં મને તો દેવી જણાવ્યો છો. તમારું ઉદાર અને દયાળુ હૃદય જોઈ હું મુગ્ધ થઈ ગયો છું. તમારી કૃતજ્ઞતાના ઋણમાંથી હું આ જન્મમાં મુક્ત થઈ શકીશ કે નહિ તેની મને શંકા રહ્યા કરે છે.”

યુસુફની વાત સાંભળી તે રમણીએ પોતાનો નીચલો હાથ

બે દાંતની વચ્ચે દબાવ્યો અને પછી મૃદુ હાસ્ય કરતાં બોલી:-
“ સાહેબ, જ્યારે આ ઋણનો પરિશોધ કરવો હોય ત્યારે કરજો;
પરંતુ હમણાં તો તમારા દુર્ગળ મગજને તેવા વિચારોથી ઉત્તે-
જીત ન બનાવો.”

એટલામાં એક પહેરગીર આવ્યો અને તે રમણીને કુર્નિસ બજાવી કહેવા લાગ્યો:-“ બાનુ, જનાબે આલી આપને મળવા બોલાવે છે.”

યુસુફે વિસ્મય પામી રમણીને પૂછ્યું:-“ દેવી ! આ જનાબે આલી કોણ છે ?”

રમણી સહજ ગંભીરભાવ ધારણ કરી બોલી:-“ મારા પિતાજી ! તેઓ આ મરફૂઅના બાદશાહ છે. થોડા વખતમાંજ તમારી અને તેમની મુલાકાત થશે.”

એટલું કહી રમણી ત્વરિત ગતિએ ત્યાંથી આલી ગઈ. યુસુફ બિછાનામાં બેઠો બેઠો વિચાર કરવા લાગ્યો:-“ આહા ! આ અદ્ભુત રહસ્યનો હવે સ્ફોટ થયો. શું હું દસ્યુપતિ વિકાસ્-દોલાનો આશ્રિત છું ?” પરંતુ તે વધારે વખત વિચાર કરી શક્યો નહિ. એક અરબ પહેરેગીર તેની સામે આવીને સલામ કરી ઉભો રહ્યો.

યુસુફે વિસ્મિત બની પૂછ્યું:-“ કેમ, શી ખબર છે ?”

પહેરેગીર બોલ્યો:-“ હુબૂર ! મરફૂઅમિના બાદશાહ આપને મળવા બોલાવે છે અને આપને સલામ કહેવરાવ્યા છે.”

યુસુફ બિછાનામાંથી બહાર આવ્યો અને પહેરેગીરની પછ-વાડે ચાલવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

યુસુફના તંબુની બાબુમાંજ એક મોટો વિશાળ તંબુ ઠોક-વામાં આવ્યો હતો. યુસુફ તેની અંદર દાખલ થયો. એક ગૌરકાન્તિ, પ્રૌઢવયસ્ક બલવાન પુરૂષ વ્યાઘ્રચર્મ મન્ડિત કાષ્ટાસન પર બેઠેલો હતો. તેનું મુખ અસ્વાભાવિક ગાંભીર્યપૂર્ણ જણાતું હતું.

યુસુફ તે ગંભીર મુખમંડળ તરફ જોઈ જરા લચ પામ્યો. તેની મર્મસ્પર્શી કઠોર દૃષ્ટિની શક્તિને આધીન થઈ તેનાં નેત્રો નીચાં નમી ગયાં. ખરેખર મરૂપતિની દૃષ્ટિ ઘણી અન્તર્લદી હતી.

વિનિતભાવે સિંહાસન પાસે આવી યુસુફે મરૂપતિને સલામ કરી. યુસુફનો આવો વિનયનમ્રભાવ જોઈ તે પ્રૌઢ વ્યક્તિએ પ્રસન્નવદને કહ્યું:—“મુસાફર, અહિં બેસો.”

તેમની નજીકમાંજ એક મૃગચર્માવૃત લુદ્ર કાષ્ટાસન આવેલું હતું. યુસુફ તેના ઉપર સંકુચિત ચિત્તે બેઠો. પ્રૌઢ વ્યક્તિએ પૂછ્યું:—“મુસાફર, તમારું નામ શું?”

યુસુફે વિનયનમ્ર વચને જવાબ આપ્યો:—“હુજૂર, મારું નામ યુસુફ છે.”

“વારૂ, પણ તમે આ મરૂફોત્રમાં કેવી રીતે આવી ચડ્યા? મારી કયા અને તેના અનુચરોએ તમોને મોતને કીનારે જોયા એટલે દયા આવવાથી તેઓ તમને અહિં લઈ આવ્યા, ત્યાર

પછી મારી કન્યા રૌશનઆરાએ આખી રાત જાગરણ કરી, તમારી શુશ્રુષા કરી તમારા જીવનની રક્ષા કરી. હું અજાણ થાઉં છું કે, જે સ્થળે સંજ્યાબંધ લોકો આવવાને પણ લય પામે છે, તે સ્થળે આવવાનું સાહસ તમોએ કેમ કર્યું !”

પ્રત્યુત્તરમાં યુસુફે ધીરે ધીરે પોતાની બધી જીવનકાહિની મરૂપતિને કહી સંભળાવી. યુસુફની વાત સાંભળ્યા પછી તે પ્રૌઢ વ્યક્તિનું મુખમંડળ ગુસ્સાથી લાલચોળ થઈ ગયું.

તેમણે કહ્યું:—“ યુસુફ, મારા જેવો પરાક્રમશાળી અને લય-કર મનુષ્ય ઇશ્વરે આ દુનિયામાં બીજો કોઈ સરજ્યો નથી. મારી પાસે પાંચસો આરબ લશ્કરીઓ છે. તેઓ એવા તો બહાદૂર છે કે, મિસરમાં તેનો કોઈ મુકાબલો કરી શકતું નથી. મારું નામ વિકાસદૈલા છે. કેરોના સુલતાનથી ઉતરતો દરજ્જો મારોજ છે. તે મારો પરમમિત્ર છે. તેના અનેક સંકટોમાં મારી સેવાએ તેને બહુ મદદ કરી છે. અને તેથી સુલતાને વિના સંકોચે આ સીમાહીન સહરાનો અધિકાર મને સોંપ્યો છે. અર્થાત્ તે જેમ મિસરનો સુલતાન છે, તેમ સહરાનો સુલતાન હું છું. મારા અધિકારમાં આવી, શયતાન યાકુબ જ્યારે એક શયતાની કૃત્ય કરી ગયો છે, ત્યારે તો હું તેની પૂરેપૂરી ખબર લઈશ. જો તમારી ઇચ્છા હોય તો મને કહેા. હું હમણાં ને હમણાં તેની તપાસ માટે મારા અનુચરો મોકલાવી આપું.”

યુસુફ બે હાથ જોડી બોલ્યો:—“ મહેરબાન ! આપે વિપત્તિના સમયમાં મને આશ્રય આપ્યો છે અને આપનાં પુત્રીએ મારી શુશ્રુષા કરી મારા જીવનની રક્ષા કરી છે, એ માટે હું

આપનો બહુ આભારી છું. જે વ્યક્તિ શયતાન, વિશ્વાસઘાતક અર્થાત્ કૃતમ્ન હોય છે, તેનું ઈશ્વર ક્યારેય લલુ કરતો નથી. યાકુબ જો કે માફે સર્વસ્વ હરણ કરી પલાયન કરી ગયો છે અને મને મારી નાખવા માગતો હતો તો પણ ખુદાએ તો મારી રક્ષા કરેલી છે. એક વખત દારૂણ મર્મજવાળાને લીધે તેના ઉપર વૈર લેવાની મારી ઈચ્છા હતી; પરંતુ હવે મેં તે વિચાર પડતો મૂક્યો છે. સર્વ શક્તિમાન ખુદા તેને તેનાં કર્મનો બદલો આપ્યા વિના રહેશે નહિ.”

મરૂપતિએ કહ્યું:—“ તમારો ઉચ્ચલાવ અને ઉદાર હૃદય જોઈ મને બહુ આનંદ થાય છે. આજ મધ્યાહ્ને આ મરૂક્ષેત્રનો ત્યાગ કરી હું મારા મહેલમાં જઈશ. તમારે પણ કેટલાક દિવસ સૂધી અમારા અતિથિ થવું પડશે. પહેલી મુલાકાતમાંજ જ્યારે તમારો અને અમારો આટલો બધો સ્નેહસંબંધ બંધાયો છે, ત્યારે અમારાં આતિથ્યનો તમોને સ્વિકાર કરવોજ પડશે.” એટલું કહી મરૂપતિએ યુસુફને ત્યાંથી જવાની રજા આપી.

યુસુફ સન્માનપૂર્વક એક સલામ ભરી ત્યાંથી આલ્યો ગયો.

મરૂપતિની આજ્ઞા મુજબ તે દિવસેજ ત્યાંથી છાવણી ઉઠાવવામાં આવી. મરૂપતિ, રૌશનઆરા, યુસુફ વગેરે ઉંટપર સવારી કરતાં સાંજે નીલ નદીના કીનારાપર આવેલા એક સુંદર સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા. આ સુંદર સુનીલ સલિલપૂર્ણ નીલ તરંગોથી ઉછળતી નદીના કીનારાપર મરૂપતિ વિકારદાલાનો મહેલ આવેલો હતો.

મહેલ બે મજલી હતો. તેની આસપાસ એક સુંદર બગીચો

આવેલો હતો. બહારથી જોતાં મહેલનો એટલો બધો લપકો જણાતો નહોતો; પરંતુ અંદર જઈને જોતાં તે મિસરના સુલતાનના મહેલને પણ લગવે તેવો ઉત્તમ પ્રકારના શૃંગારોથી વિભૂષિત કરેલો હતો.

યુસુફને તે મહેલના બીજા માળપર એક સુસજ્જિત ચોરડો આપવામાં આવ્યો. તે ચોરડાની બારીઓમાંથી નીલ નદીના તરંગોને મૃદુ કલનાદ તથા ઠંડો પવન આવી આત્માને શાંત કરતો હતો.

બે ત્રણ દિવસ જવા બાદ યુસુફે જાણ્યું કે, મરૂપતિ તેને પોતાના પુત્રના જેટલા સ્નેહથી ચાહે છે. યુસુફના દિલમાં જે સંકોચભાવ હતો તે દૂર થઈ ગયો. મરૂપતિ અને તેની કન્યા રાશનઆરાના આતિથ્યનો ઉપલોગ કરતો તે શાંતચિત્તે પોતાના દિવસો આનંદમાં પસાર કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રિય પાઠક ! ચાલો હવે આપણે યુસુફને સહરાની સુંદરીના સહવાસમાં સુખરૂપ દિવસો ગુજારતો મૂકી યાકુબની તરફ નજર દોડાવીએ.

યાકુબ એક માછીમારના ઘરમાં આવી પહોંચ્યો હતો. તે ઘરમાં દાખલ થતાંજ એક મહોર ખીસામાંથી બહાર કહાડી તેણે માછીમાર આગળ ધરી અને આજની રાત વિસામો લેવાનું જણાવ્યું. દરિદ્ર માછીમારના હાથમાં મહોર પડતાંજ તેણે જાણ્યું કે પોતાનો અતિથિ કોઈ સાધારણ વ્યક્તિ નથી, પણ શ્રીમંત માણસ જણાય છે.

અંતરાત્માને લોજનથી પરિતૃપ્ત કરવા બાદ માછીમારે તેને સુવાને માટે એક ચોરડો ઉઘાડી આપ્યો. ચોરડાની ભીંતો માટીની હતી. તેમાં કોઈકોઈ સ્થળે જાળાં બાંધેલાં હતાં. ભીંતો પરની માટી કોઈકોઈ સ્થળેથી ખરી ગઈ હતી અને ઘર જીર્ણ-વસ્થામાં આવી પડ્યું હતું. માછીમારને બે પુત્ર અને એક કન્યા હતી. મત્સ્યના વ્યવસાય ઉપરજ તેની આજીવિકા ચાલતી હતી. નીલ નદી અને તેની શાખા-પ્રશાખામાંથી માછલીઓ પકડી લાવી તે વેચી તેના ઉપર તે ગુજરાન ચલાવતો હતો.

યુસુફને તેનો સુવાનો ચોરડો બતાવતાં માછીમાર બોલ્યો:-
“સાહેબ ! અમે તો ગરીબ માણસ છીએ. અ પના આહારાદિ માટે સારો બંદોબસ્ત કરી શક્યો નથી, માટે માફ કરશો. આપને

વિશ્રાંતિ લેવા માટે આ ઓરડો વાળી-ચોળીને સાફ કરી રાખ્યો છે અને તેમાં ખાટલો બિછાવ્યો છે, તેના પર આપ સુખેથી આરામ લ્યો. અહિં કોઈ વાતની ચિંતા કરશો નહિ.”

માછીમાર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. યાકુબ ઓરડાનું બારણું બંધ કરી ખાટલામાં બેઠો; પરંતુ તેને નિદ્રા આવી નહિ.

તેને શય્યા કંટકપૂર્ણ જણાવા લાગી. શય્યાની અંદર અગ્નિની ચિણુગારીઓ પાથરી હોય, એમ તેને જણાવા લાગ્યું. તે સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:—“હાય! મેં કેવું અઘોર પાપ કર્યું છે! જેણે પોતાના પ્રાણની પણ પરવા નહિ કરી પોતાની મહેનતના ફળમાંથી મને અર્ધો ભાગ આપ્યો તેનું શા માટે મેં સર્વસ્વ અપહરણ કર્યું? થોડા વખતમાંજ તે પાણીના અભાવે મોતને શરણ થઈ જાત. તેને મેં શા માટે છૂરીથી આઘાત કર્યો? શા માટે મેં તેની નિષ્કરભાવે હત્યા કરી શોષિતધારા વહવરાવી? આ શોષિત કલંકમાંથી હું કેવી રીતે મુક્ત થઈશ?”

આ પ્રમાણે તે પોતાના મન સાથે વિચાર કર્યા કરતો હતો. તેને કાંઈ પણ રસ્તો સૂઝતો નહોતો. પુનઃ તે વિચારવા લાગ્યો:—“નહિ, પાછો ફરી તેનું બધું તેને પાછું આપી દઉં અને તેના પગમાં પડી તેની માફી માગું. શું તે મને માફી નહિ આપે? આપશેજ; પરંતુ તે મરી ગયો હશે તો? અય ખુદા! મને કોઈ રસ્તો સુઝાડો-મારાથી આ દુઃખજવાળા સહન થઈ શકતી નથી.”

એટલામાં તેના કાન પાસે આવી કોઈ કાંઈ કહેતું હોય એમ તેને જણાયું:—“યાકુબ, મૂર્ખ યાકુબ! તારા જેવો અક્કલહીન આ દુનિયામાં મેં બીજો કોઈ જોયો નથી. યુસુફ શું હજી સૂધી

જીવે છે? નહિ. જેવી તેં તારા સ્વહસ્તે તેની હત્યા કરી તેવોજ તેનો શ્વાસહીન, સ્પન્દહીન, નિશ્ચલ દેહ શું હજી સૂધી ત્યાંજ પડી રહ્યો છે? નહિ. હિંસ્ર નિશાચરોની ક્ષુધાની તૃપ્તિનું તે સાધન થઈ ગયો છે. માટે હવે દિવાના જેવા વિચારો કરી પાછો ફરીથી મરૂદ્ધેત્રમાં મરવા ક્યાં જાય છે?”

યાકુબે વિચાર્યું કે, આ છલનામય ઉત્તેજનાપૂર્ણ વાણી શયતાનનીજ હોવી જોઈએ. આ શયતાનેજ સુખનું સમુજ્વલ ચિત્ર બતાવી યુસુફની હત્યા કરવાનો તેને ઉપદેશ આપ્યો હતો.

યાકુબ ઉન્મત્ત બની તે ઓરડાની અંદર ચારે દિશાએ વિકટ દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. ઓરડો નિખિડ અધકારપૂર્ણ હતો. તેના જોવામાં કાંઈ પણ આવ્યું નહિ. થોડા વખત પછી તે ઓરડાની અંદર અસંખ્ય પ્રેતભૂતિઓ નાચતી તેના જોવામાં આવી. તે ભૂતિઓનું સ્વરૂપ એવું તો ભયંકર હતું કે, તેઓને જોતાંજ યાકુબનાં ગાત્ર શિથિલ થઈ ગયાં. યાકુબની ચારે બાજુ ફરી વળી તે ભૂતિઓ ગાવા અને તાન્ડવ નૃત્ય કરવા લાગી. કોઈકોઈ તેને કહેવા લાગી કે, “લાવ-બન્ધુની હત્યા કરી જે કાંઈ લાવ્યો છે, તે અમોને આપી દે. નહિ તો તને મારીને ખાઈ જઈશું!”

યાકુબ આ વિભિષિકામય દૃશ્ય વધારે વખતે સહન કરી શક્યો નહિ. તીવ્ર વિષની જ્વાળાઓ તેના શરીરને દહન કરવા લાગી.

તેણે ઓરડાની બારી ઉઘાડી અને ત્યાં ઉભો રહ્યો. સુનીલ સીમાંહીન ગગન મંડળમાં અસંખ્ય તારાઓ ચળકી રહ્યા હતા. બારીમાંથી આવતી પવનની શીતળ લહરીઓ મનને કાંઈક શાંતિ

પમાડતી હતી.

તેણે વિચાર્યું કે, કઠોર પાપજનિત અનુશોચનામય ચિન્તાથી મારું મુખ વિકૃત બની ગયું છે એટલે અહિં કોઈને આવું મુખ બતાવવું તે ઈષ્ટ નથી. હું જ્યારે અહિં આવ્યો ત્યારે સન્ધ્યા થઈ ગઈ હતી એટલે કોઈએ મને બરાબર જોયો નથી; પરંતુ પ્રભાત-માંજ મારું આવું વિદ્રુપ મ્હેં જોતાંજ લોકો જાણી જશે કે આ માણસ કોઈ ભીષણ કૃત્ય કરીને અહિં આવ્યો છે.

પાપીઓનાં મન હુમેશાં ભયભીત રહ્યા કરે છે. હત્યાકારી માણસ ક્ષણે ક્ષણે ચમકી ઉઠે છે. તેનું મુખ, આંખ, ગતિ વગેરે હમણાંજ પકડાઈ જઈશ એવા ભયથી વિચિત્ર બની જાય છે. યાકુબની સ્થિતિ પણ તેવીજ થઈ. પાંદડાંઓના ખડખડાટથી પણ તે ભયભીત બની કંપવા લાગ્યો. તેણે તેની અત્યાર સૂધીની જીંદગીમાં આવું પાપ ક્યારેય કર્યું નહોતું. તેનું આ પહેલુંજ પાપકૃત્ય હતું. પ્રથમ પાપની અનુશોચના અનેક સમય સૂધી સતાવ્યા કરે છે. યાકુબ પણ તે ચંત્રણાને આધીન થઈ અગ્નિ પ્રભાતમાંજ કોઈ ન જાણે તેમ તે ઓરડાનો ત્યાગ કરી બહાર નીકળ્યો.

સર્વત્ર અંધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો. યાકુબ માછીમારના ઘરમાંથી જીવ લઈને નાહો, અને જે બાજુ નજર લઈ જાય તે બાજુ નહાસવા લાગ્યો. આમ લગભગ પંદરેક મીનીટ ચાલ્યા બાદ તે એક ગામડાની નજીકમાં આવી પહોંચ્યો.

—:૦:—

પ્રકરણ ૬ મું.

પ્રકૃતિ સુંદરીએ તેના વિશાળ દેહ ઉપરથી અન્ધકારનો કૃષ્ણરંગી પડદો ખસેડવા માંડ્યો હતો. ઉષાની ક્ષીણ આલોક-રેખાઓ ધીરે ધીરે સમગ્ર વિશ્વપ્રકૃતિપર પોતાના પ્રભાવનો વિસ્તાર કરતી હતી, એટલે રસ્તાની કેડી કિંવા આસપાસનું દૃશ્ય ઝાંખું ઝાંખું જણાતું હતું.

કેટલેક દૂર ચાલ્યા બાદ “કોણ જાય છે?” એવો અવાજ યાકુબે પોતાની પછવાડેથી આવતો સાંભળ્યો.

તે ચમકીને એકાએક ઉભો રહ્યો. તેનું સર્વાંગ થરથર કંપવા લાગ્યું. એક ક્ષણમાત્રની અંદર આત્મસંવરણ કરી હિમ્મત લાવી તે બોલ્યો:—“હું મુસાફર છું. તમે કોણ છો? મારી સામે આવો.”

એક અપરિચિત વ્યક્તિ ઉષાના મંદ પ્રકાશમાં તેની સામે આવતી તેણે જોઈ. તેનું મગજ ઉશ્કેરાઈ ગયેલું હતું એટલે સામેથી યુસુફજ આવતો હોય એમ તેને દેખાયું.

આગાંતુક વ્યક્તિ નજીક આવતાંજ તે વિશેષ ભયભીત બન્યો. કારણ કે તેની બાહ્ય આકૃતિ તેના મૃતબન્ધુ યુસુફના જેવીજ હતી. તેના જેવોજ રૂપ-પુષ્ટ દેહ, સમુજ્વલ કાન્તિ અને શરીર પરનો પોષાક પણ તેના જેવોજ હતો!

તે વિચારવા લાગ્યો. શું યુસુફ ભૂત થઈને તેની પછવાડે નહિ આવ્યો હોય? ભૂતનો વિચાર આવતાંજ તેનાં રોમાંચ ખડાં

થઈ ગયાં. પ્રભાતની શીતળ લહરીઓમાં પણ તેના દેહ ઉપરથી પસીનાનાં બિન્દુઓ છૂટવા માંડ્યાં. વસ્તુતઃ આ આગન્ટુક યુસુફ નહોતો; પરંતુ મરૂપતિ વિકારફાલાનો એક અગરક્ષક હતો. યુસુફ અને વિકારફાલાની જે વખતે મુલાકાત થઈ હતી અને તે વખતે તેણે તેના વિશ્વાસઘાતી મિત્રની જે કહાણી કહી સંભળાવી હતી, તે બધી તેણે સાંભળી હતી.

યાકુબને ભયભિત થયેલો જોતાંજ તે સરદારના મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ. તેણે કઠોર સ્વરે પૂછ્યું:—“તું કોણ છે?”

“હું મુસાફર છું!” યાકુબે ભયચકિત બની જવાબ આપ્યો.

“ક્યાં રહે છે?”

“કેરોમાં.”

“હમણા ક્યાંથી આવે છે?”

“આ પહાડ પાસેના ગામમાંથી.”

સરદારે તરતજ તેની છાતીપરના વસ્ત્રમાં છુપાવેલી સીટી બહાર કહાડી અને વગાડી. સીટીનો અવાજ વાયુમાં મળે ન મળે એટલામાં તો બીજા બે પ્રહરીઓ ત્યાં આવીને ઉભા રહ્યા.

સરદારે તેમને હુકમ કરતાં કહ્યું:—“આ માણસને અવળે બાવડે બાંધી તેના કપડાંની ઝડતી લ્યો. તેના ભયભિત ચહેરા ઉપરથી મને શંકા આવે છે; માટે તેને સુલતાન પાસે ઉભો કરવો છે.”

સરદારનો હુકમ મળતાંજ તેઓએ યાકુબની ઝડતી લેવાની શરૂઆત કરી. પહેલે સપાટેજ એક ઉંચા કદના પહેરેગીરે તેની

છાતીપર છુપાવેલી છૂરી બહાર કહાડી. છૂરી પર હજી સૂધી લોહીના ડાઘ જેમના તેમ હતા.

છૂરીની ધાર પરના રક્તના ડાઘ જોતાંજ યાકુબનું મ્હોડું પડી ગયું. સરદાર તેના પર બરાબર ધ્યાન રાખતો હતો. તે બોલ્યો:—“શયતાન! ગત રાત્રે તે કોની હત્યા કરી હતી? ખરું બોલ. મરૂપતિ વિકાઝૌલાનો હું સેનાપતિ છું. સત્ય વાત નહિ બોલે તો તારી ગરદન ઉડાડી નાખીશ.”

યાકુબ તેને વિનવતાં બોલ્યો:—“ખુદા જાણે છે! મેં કોઈની હત્યા કરી નથી.” એટલું કહી તેણે પોતાના બન્ને હાથોમાં મ્હોડું છુપાવી દીધું.

પુનઃ તેની ઝડતી લેવાની શરૂઆત થઈ અને આ વખતે તેની કમરની આસપાસથી ઝવેરાત ભરેલી ચામડાની કોથળી બહાર કાઢવામાં આવી. કોથળીનું મ્હોડું બોલતાંજ ઝવેરાત તથા સોનું તેમાંથી બહાર નીકળ્યું.

સરદારે કરડી નજરથી તેને પૂછ્યું:—“આ ઝવેરાત ક્યાંથી લાવ્યો?”

આ પ્રશ્નનો શું જવાબ આપવો તેનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો, પરંતુ તેનાથી જવાબ આપી શકાયો નહિ. કારણ કે, જો તે એમ કહે કે, નિગામ્બોના પહાડોમાંથી લાવ્યો છું તો તે મિસરાધિપતિનો ગુન્હેગાર થાય એમ હતું અને તેથી વખતે મોતની પણ સજા થાય એવો તેને ભય રહેતો હતો.

આખરે હિમ્મત લાવી ધીમે સ્વરે તે બોલ્યો:—“હું જૂદા જૂદા દેશદેશાંતરોમાં ફરી ઝવેરાતનો ધંધો કરું છું એટલે આ

બધો માંસ વેપારનો માલ છે.”

“તું એકલો છે કે તારી સાથે બીજું પણ કોઈ છે?”

“હું અને મારો એક મિત્ર એમ અમે બન્ને જણા આ વ્યવસાય કરીએ છીએ.”

“ત્યારે તારો મિત્ર ક્યાં છે?”

“રસ્તે આવતાં ગત રાત્રિએ અમોને લૂંટારાઓ મળ્યા હતા. તેઓએ અમારા પર હુલ્લો કરી અમને લૂંટવા માંડ્યા. તેઓએ મારા મિત્રને મારી નાખ્યો અને તેની પાસેનો માલ તેઓ લૂંટતા હતા એવામાં હું તેમની નજર ચૂકાવી અંધારામાં નહાસી છૂટ્યો.”

“નહિ. તું જુકું બોલે છે! તેજ તેને મારી નાખ્યો અને તેનું સર્વસ્વ અપહરણ કરી નહાસી જાય છે. કેમ ખરું કે નહિ?”

સરદારની વાત સાંભળી તેના હોશકોશ ઉડી ગયા. તેનું અંતઃકરણ ચીરાવા લાગ્યું અને બન્ધુદ્રોહના વિચારો મગજમાં આવતાંજ તેના પગ થરથર કંપવા લાગ્યા.

સરદાર તેના ચહેરા પર થતા ફેરફારોનું ઘણું ખારીકીથી સૂક્ષ્મ અવલોકન કરતો હતો. તેણે પૂછ્યું:—“તારા મિત્રનું નામ શું?”

“યુસુફ.”

“અને તારું નામ?”

“યાકુબ.”

“તમો બન્ને જણા કેરોના રહેવાસી છો?”

“હા, જનાબ!”

કેટલોક વખત વિચાર કર્યા પછી સરદારે દૃઢસ્વરે કહ્યું:-
 “યાકુબ! તારી પાસેથી બે સંદેહજનક પ્રમાણો મળ્યાં છે. એક
 તો લોહીવાળી છૂરી અને બીજી બહુમૂલ્ય રત્નપૂર્ણ થેલી. બાદ-
 શાહના હુકમ વિના તને છોડી શકીશ નહિ. તને બાદશાહની
 પાસે લઈ જવો જોઈશે.”

સરદારની વાત સાંભળી યાકુબનું મુખ શબની માફક પાંડુ-
 વર્ણી બની ગયું. લયચક્રિત સ્વરે તે બોલ્યો:-“તમારો બાદ-
 શાહ કોણ છે?”

સરદાર:-“મરઝાસામ્રાજ્યના એકછત્ર અધિપતિ સુલતાન
 વિકાઈદાલા.”

યાકુબે મહાપ્રતાપશાહી મરૂપતિનું નામ પહેલાં સાંભળ્યું
 હતું. તેની કઠોર દન્ડાજ્ઞા કેરોના સુલતાન કરતાં પણ વિશેષ
 લયંકર હતી.

યાકુબે થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી પૂછ્યું:-“સરદાર!
 તમોને કેટલો પગાર મળે છે?”

આ વાત સાંભળી સરદારે સહજ હાસ્ય કર્યું. આ હાસ્ય
 ઘૂણાવ્યંજક હતું. તેણે તિરસ્કારયુક્ત સ્વરે કહ્યું:-“શયતાન!
 મને રૂશવત આપી શું મારી સ્વાધીનતા વેચાતી લેવા માગે છે?”

યાકુબ:-“જનાબ! ખરેખર એમજ છે! આ થેલી માંહેલો
 અર્ધો લાગ તમોને આપીશ. તેથી તમે મોટા લખોપતિ થઈ
 જશો.”

સરદાર:-“યાકુબ! તું ભ્રમમાં છે! તારું હૃદય સંકુચિત છે.
 તારા જેવા બધા કાંઈ નીચ હોતા નથી. વિકાઈદાલાનો એક પણ

સેવક એવો નથી કે જે લાંચ-રૂશવત લઈ ન્યાયનું ખૂન કરી ગુને-હગારને છોડી દે. એવો એક પણ આરખ સિપાહી હજી સૂધી પેદા થયો નથી કે જેણે દૌલતની લાલચમાં ફસાઈ પોતાનું ઇમાન વેચ્યું હોય ! બદમાશ ! હવે તો તું બેવડો ગુન્હેગાર થયો. તુંને બિલકુલ છોડીશ નહિ.”

સરદારની વાત સાંભળી યાકુબે વિચાર્યું કે હવે બચવાની એક પણ ખારી નથી. તે સરદારના પગમાં પડ્યો અને બે પગ ઝાલી અશ્રુપૂર્ણ નયને બોલ્યો:-“ સરદાર ! મારું રક્ષણ કરો ! ખુદા તમારું લલું કરશે.”

સરદારે તેની વાત સાંભળી નહિ. તેણે તેના સાથીદારોને હુકમ આપ્યો:-“ હવે વખત ગુમાવવામાં ફાયદો નથી. આને મુસ્કેટાટ બાંધી આપણી સાથે લઈ લેવો.”

સરદારના આદેશ મુજબ યાકુબને બાંધી તેઓ નીલ નદીના કીનારે એક પથરથી બાંધેલી સડક પર ચાલવા લાગ્યા. આ સડક સુલતાન વિકાફદાલાના મહેલ પર જતી હતી.

તેઓ થોડે દૂર ચાલ્યા એટલામાં યાકુબને મુસાફર માની જે મછીમારે ગતરાત્રે આશ્રય આપ્યો હતો તે ત્યાંથી નીલ નદીમાં માછલી મારવા જતો નીકળ્યો. તેણે યાકુબને બંદીવાન થયેલો જોતાંજ આશ્ચર્યચકિત બની પૂછ્યું:-“ સાહેબ, આ શું ? તમારી આવી અવસ્થા કેમ થઈ ?”

યાકુબે કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ.

મછીમાર મરૂપતિના સરદારને ઓળખતો હતો. તેણે તેને પૂછ્યું:-“ જનાબ ! આ શું છે ?”

સરદારે પૂછયું:—“ ઇસ્માઈલ ! શું તે કાલ રાતે આ મુસાફરને તારા ગૃહમાં આશ્રય આપ્યો હતો ? ”

ઈસ્માઈલે ભયભીત બની જવાબ આપ્યો:—“ હા, હુન્નૂર ! પરંતુ હું જાણતો નહોતો કે, એ સુલતાનનો અપરાધી છે.”

સરદારે તેને આગળ બોલના અટકાવી કહ્યું:—“ એ બધું જાણવાની તને જરૂર નથી. જેટલું જાણવાની જરૂર છે, તેટલું મેં જાણી લીધું છે. માટે તારે અમારી સાથે આવવું પડશે.”

ઈસ્માઈલ વિશેષ ભય પામી બોલ્યો:—“ જનાબ ! મેં શું અપરાધ કર્યો છે ? ”

સરદાર:—“ તારો કોઈ અપરાધ નથી. પરંતુ આ વ્યક્તિ ઉપર અપરાધ સાબીત કરવા માટે તારી સાક્ષીની જરૂર છે. તું જાણે છે તો ખરો કે, આપણા સુલતાન સાક્ષી પુરાવા કિંવા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ વગર કોઈનો પણ ન્યાય કરતા નથી. વળી મને ખાત્રી છે કે, આ શયતાને એક માણસને મારી નાખી તેનું સર્વસ્વ હરણ કરી લીધું છે. એટલે તેને સુલતાન આગળ ઉભો કરવોજ પડશે ”

ઈસ્માઈલના દિલમાં સહજ હિંમત આવી. તેણે કહ્યું:—“ હુન્નૂર ! ચાલો ત્યારે. એના વિષે હું જે કંઈ જાણું છું તે બધું અક્ષરેઅક્ષર સત્ય કહીશ. ગઈ રાતે તે મારે ત્યાં એકાએક આવ્યો ત્યારેજ મારા દિલમાં સન્દેહ ઉત્પન્ન થયો હતો; પરંતુ આપ જાણો છો કે અતિ દીન, અતિ દરિદ્રી આરબ પણ અતિથિનો તિરસ્કાર ક્યારેય કરતો નથી. એટલે આવી વિપત્તિ અવસ્થા જોઈ મને હયા આવી અને તેને એક રાત્રિને માટે મેં

મારા ઘરમાં આશ્રય આપ્યો; પરંતુ આ માણસ એટલો બધો નિમકહરામ છે કે મેં તેને આશ્રય આપ્યો છતાં મને જાણ્યા વિના ચોર બદમાશની માફક પસોઢિયે ઉઠીને નહાત્રી ગયો!”

બન્દીવાન યાકુબને લઈ સરદાર બાદશાહના મહેલમાં આવી પહોંચ્યો. બીજે દિવસે બપોરે દરબાર ભરાવાનો હતો એટલે તેણે યાકુબને એક કારાગારમાં પૂરી મૂક્યો. યાકુબ નિર્જન કારાગારમાં પડ્યો પડ્યો ગંભીર ચિન્તામાં નિમગ્ન બની માથે હાથ દઈ સંકટમાંથી પાર પાડવા ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

નરહત્યા, બન્ધુહત્યા, પરસ્વાપહરણ, રાજસંપત્તિ અપહરણ—એ બધાં પાપોની શાન્તિને માટે—જીવને બદલે જીવ આપવો પડશે એવી યાકુબના મનને ખાત્રી થઈ ગઈ. કારાગારમાં પડ્યો પડ્યો તે સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:—“હાય! શયતાનની ઉશ્કેરણીથી ફસાઈ મેં કેવું અઘોર પાતક કર્યું! જેણે એક દિવસ પોતાના જીવનના જોખમે વાઘના મહોડામાંથી મને બચાવ્યો હતો—તેની મેં શા માટે હત્યા કરી? જે અર્થલોભને માટે મેં તેના બહુમૂલ્ય જીવનની હત્યા કરી તે કુબેરનો ભંડાર તો એક ક્ષણ માત્રની અંદર મારા હાથમાંથી હરાઈ ગયો! હાય! આ બન્ધુહત્યાનું પ્રાયશ્ચિત હું કેવી રીતે કરું? આત્મહત્યા કરું? મારા માટે તેજ ઉત્તમ રસ્તો જણાય છે. પરંતુ આ પત્થરની દીવાલોવાળા ઓરડામાં આત્મનાશનું એક પણ સાધન દૃષ્ટિગોચર થતું નથી.”

આવી રીતે હતભાગ્ય યાકુબ ભીષણ મર્મયાતનાથી પીડાતો કારાગારની અંદર અશ્વ પાડતો બોલવા લાગ્યો:—“યુસુફ, પ્રિય-બન્ધુ યુસુફ! મને માફ કર. તું મને માફ નહિ કરે તો કયામતને દિવસે મારી કેવી ગતિ થશે?” એટલું કહી બે હાથ જોડી ખુદાને પ્રાર્થના કરતો તે બેસી રહ્યો.

યાકુબની સ્થિતિ જ્યારે આવી હતી, ત્યારે યુસુફની સ્થિતિ કોઈ જુદાજ પ્રકારની હતી. દેવાંગના રૌશનઆરાની પરિચર્યા

પને સુદૃઢ હકીમની ચિકિત્સાથી તેની છાતીપરના ઘાને રૂઝ આવવા લાગી હતી. તે સંપૂર્ણ રીતે વિપત્તિમાંથી મુક્ત થઈ ગયો હતો.

રૌશનઆરા અને તેના વચ્ચે જે સંકોચભાવ હતો, તે જેમ જેમ દિવસો જતા ગયા તેમ તેમ ઓછો થતો ગયો હતો. રૌશનઆરા ખુરખો નાખ્યા વિના યુસુફની સાથે વાર્તાલાપ કરતી હતી. નાથી બિલકુલ સંકોચ પામતી નહોતી. આનું શું કારણ હોવું જોઈએ, તેની તો તેનેજ ખબર.

વિકારફૈલા પણ તેને ઘણા ખ્યારથી ચાહતો હતો. તેણે તેની વિશાળ નગરીમાં તેમજ અંતઃપુરમાં સર્વત્ર સંપૂર્ણ રીતે ને ફરવાની છૂટ આપી હતી. અર્થાત્ સુબુદ્ધિમાન યુસુફ પોતાના સ્વભાવના ગુણથી સર્વેને પ્રિય થઈ પડ્યો.

મહેલના સર્વ નોકર ચાકરોને બધા હુકમો રૌશનઆરાજ આપતી હતી. તેની દેખરેખ નીચેજ વિકારફૈલાનો બધો કારનાર ચાલતો હતો. રૌશનઆરા અશ્વારોહરણ ઉત્તમ રીતે કરી શકતી હતી. શિકારની તે બહુ શૌકીન હતી. વળી તેની પાસે તેના આધિપત્ય નીચે એક ન્હાની લશ્કરી ટુકડી પણ હતી. મર્યાદા વિના વિકારફૈલાએ આ પરાક્રમશાલી ટુકડીની સહાયતાથી ઘણી ખર્ચા અનેક જોખમનાં કાર્યોમાં ફત્તેહ મેળવી હતી.

યુસુફ ખારી પાસે એક ખુરસીની અંદર બેસી ધુમ્રપાન કર્યા કરતો હતો. તે ખારી નીચેથીજ નીલ નદી કલકલ નાદ કરતી હતા કરતી હતી.

ચિન્તામઝ યુસુફ એક ધ્યાનથી નીલ નદીના પાણી તરફ

જેઈ રહ્યો હતો. સુનીલ આકાશની અંદર કેટલીક જાતનાં પક્ષીઓ ટોળાખંધ બની ઉડતાં હતાં. આ ગગનવિહારી પક્ષીઓની સ્વાધીનતાનો તે વિચાર કર્યા કરતો હતો, ત્યારે બીજી પળે ચિન્તાના અગાધ સાગરમાં ડૂબી જતો હતો.

એકાએક તેના દિલમાં યાકુબની સ્મૃતિ જાગ્રત થઈ. અસ્કુ-ટસ્વરે તે મનમાં ને મનમાં બોલવા લાગ્યો:—“જગત્માં એવું કોણ કહી શકે એમ છે કે, અભિન્નહૃદય સુહૃદ્ યાકુબે આવું શય-તાની કૃત્ય કેમ કર્યું? શું તેની નજરમાં મનુષ્ય જીવન કરતાં અર્થની કિંમત વિશેષ હશે? તેમ હોય તો તેણે મને કેમ કહ્યું નહિ? મારી સંગ્રહ કરેલી સમસ્ત સંપત્તિ મેં તેને સાનન્દ્યચિત્તે આપી દીધી હોત અને પુનઃ નિગામ્યોના પહાડોમાં લાગ્ય પરીક્ષા માટે હું ચાલ્યો જાત. પરંતુ તેણે તો મારી હત્યા કરી ઘૃણિત તસ્કરની માફક માફે સર્વસ્વ અપહરણ કર્યું છે! હાય! દુનિ-યામાં શું પૈસાનીજ કિંમત વિશેષ હોય છે? સહોદરતુલ્ય અભિન્નહૃદય સમસુખદુઃખ લાગી સુહૃદની માયા-સ્નેહની કાંઈજ કિંમત ન હો? મેં તેના માટે શું કર્યું નથી? એકાન્ત વિશ્વાસનું શું આવું પરિણામ? જે અર્થને માટે મનુષ્ય ધર્માધર્મ જોતો નથી અને શયતાનનો દાસ બની જાય છે-તે અર્થપ્રાપ્તિનેજ શું તે પરમેશ્વર માને છે? અય દીન દયાળુ ખુદા! તમારી સુખરૂપ સૃષ્ટિમાં કાંચન સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી તમે તેને શયતાનના હવાલામાં કેમ સોંપી દીધી છે? કારણ કે આ જગત્માં જે જે કાંઈ અનર્થો થાય છે તે બધા કામિની અને કાંચનના લીધેજ થાય છે! તેમ ન હોય તો ધર્મ પથે ચાલવાવાળો યાકુબ શયતાન કેમ બની જાય!”

આવી રીતે યુસુફ દગાબાજ દોસ્તના વિચારો કર્યા કરતો હતો એટલામાં તેને તેની પત્ની હુસના સાંભરી આવી. હુસના તેના જીવનનું સર્વસ્વ હતી. તેને સુખી રાખવા માટેજ તેણે આટલી બધી વિપદા માથાપર વહોરી લઈ ઐશ્વર્ય મેળવવા સાહસ ખેડ્યો હતો. તેણે વિચાર્યું કે, યાકુબ આટલા દિવસમાં કેરોની અંદર પહોંચી ગયો હોવો જોઈએ એટલે હુસનાની અને તેની મુલાકાત પણ થઈ હશે. મારા સમાચાર તેણે તેને પૂછ્યા હશે. કારણ કે અમે ઉભય એકજ દિવસે એકજ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી ઘરમાંથી સાથે બહાર નીકળ્યા હતા. યાકુબને એકલો પાછો ફરેલો જોઈ તેના દિલમાં મારા વિષે ચિન્તા ઉત્પન્ન થઈ હશે. શું યાકુબ તેની પાસે બધી ખરી હકીકત કહી દેશે? નહિ. તે હૃદયહીન શયતાન મારી-સાથે જેવી રીતે દુષ્ટતાથી વર્ત્યો છે, તેવીજ રીતે હુસનાને પણ સમજાવી દેશે કે, લૂટારાઓના હાથે માફ મૃત્યુ થઈ ગયું છે! હાય! અભાગિની હુસના! આ કઠોર શબ્દોનો માર તારા દિલ પર વજ્રઘાત કરતાં પણ વિશેષ પ્રાણુઘાતી નીવડશે.”

યુસુફના મ્હોડામાંથી છેલ્લા શબ્દો સહજ મ્હોટેથી નીકળી પડ્યા. એટલામાં રૌશનઆરા ત્યાં આવીને ઉભી રહી. તેણે યુસુફની નજીકમાં જઈ પૂછ્યું:—“યુસુફ હાલમાં તમારી પ્રકૃતિ કેમ છે?”

યુસુફ સહજ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“શાહુબદી! તમારી આટલી બધી સેવા શુશ્રુષાથી જો હું સારો ન થાઉં તો પછી બીજા શેનાથી થાઉં? સ્વર્ગની અંદર વિહાર કરનારને દુઃખી કોણ કહી શકે?”

રૌશનઆરા:—“યુસુફ! તમારા મનની સ્થિતિ કોઈ જૂઠાજ પ્રકારની છે એમ હું ધારૂં છું. સોનાના પાંજરામાં પૂરાયેલું

વનપક્ષી સ્વતંત્ર રીતે હવામાં ઉડવાને-વિહાર કરવાને તળપાપડ બને છે, તેવીજ તમારી સ્થિતિ છે. વારૂ, યુસુફ ! હુસ્ના કોણુ છે ?”

રૌશનઆરાનો આ કૌતૂહલમય પ્રશ્ન સાંભળી યુસુફ વિચારમાં પડી ગયો. આ પ્રશ્ન તેણે કેમ પૂછ્યો ? તેમાં તેનો કયો ઉદ્દેશ સમાયેલો હોયો જોઈએ ? વગેરે અનેક તર્કવિતર્કો તે કરવા લાગ્યો. થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી તેણે કહ્યું:-“ શાહબદી ! હુસ્ના મારી પત્ની છે.”

યુસુફની વાત સાંભળી રૌશનઆરાના ચહેરા ઉપર સહજ ફેરફાર થયો. તે ચમકી ઉઠી. યુસુફ તેનો આ ભાવ બરાબર સમજી ગયો.

રૌશનઆરા અજાયબ થતી હાસ્યમુખે બોલી:-“ ઓહો ! તેને માટે તમારો આત્મા ચંચળ બને તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે ? વારૂ યુસુફ ! હુસ્ના શું એટલી બધી ખૂબસૂરત છે કે જેના લીધે તમારું દિલ આટલું બધું તેના તરફ ખેંચાય છે ?”

રૌશનઆરાના આ અદ્ભુત પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં યુસુફે કહ્યું:-“ પ્રેમ સૌંદર્ય કિંવા કુરૂપતા કાંઈ જોતો નથી. હું હુસ્નાને ચાહું છું એટલે મારી નજરમાં તો તે સ્વર્ગની પરી બરાબર છે. વસ્તુતઃ તેનું સૌંદર્ય અલૌકિક છે એમાં તો કોઈ જાતનો શક નથી. પરંતુ હાલમાં લાંબા વખતના વિરહને લીધે તેનું સૌંદર્ય તાપદગ્ધ કુસુમકલીની માફ મુરઝાઈ ગયું હશે !”

રૌશનઆરા:-“ તમે તેને કાંઈ સમાચાર મોકલવા ઓહો છે ?”

યુસુફ:-“ હા; પરંતુ તે કોણુ લઈ જાય ?”

રૌશનઆરા:—“ મારી પાસે અસંખ્ય નમકહલાલ નોકરો છે. તમે એક પત્ર લખી આપો. મારા માણસ સાથે હું કેરો મોકલાવી દઈશ.”

યુસુફ ખુશી થતાં બોલ્યો:—“ રૌશનઆરા! તમારી કૃપાનો પાર નથી. મારા પર આટલો ઉપકાર કરો—હું તમારો હમેશનો દાસાનુદાસ થઈ રહીશ.”

રૌશનઆરા:—“ વારૂ. એ બધી વાત પછી થઈ રહેશે. પરંતુ હમણા તો હું કોઈ જુદાજ ઉદ્દેશથી તમારી પાસે આવી છું.”

“ કેમ, શું કામ છે?”

“ તમોને એક જણસ બતાવવી છે.”

“ કઈ જણસ?”

સુન્દરીશ્રેષ્ઠા રૌશનઆરાએ પોતાના વસ્ત્રમાં છુપાવેલી ઉંટનાં ચામડાંની એક થેલી તેને બતાવતાં કહ્યું:—“ યુસુફ! આ થેલી જુઓ. તે કોની છે?”

યુસુફ આશ્ચર્યચકિત બની બોલ્યો:—“ શાહુબદ્દી! આ થેલી મારી છે! આને લીધેજ મારું જીવન જવાનો વખત આવ્યો હતો. તમને આ થેલી ક્યાંથી મળી?”

રૌશનઆરા:—“ જે શયતાન તમારા જેવા બન્ધુની છાતીમાં છૂરી મારી પલાયન કરી ગયો હતો, તેની પાસેથી.

યુસુફ:—“ ક્યાં છે તે શયતાન? તમે તેને કેવી રીતે જોયો?”

રૌશનઆરા:—“ યુસુફ! હાલમાં તે આપણો બન્દીવાન છે. તેને જોવો હોય તો ચાલો મારી સાથે.”

પ્રકરણ ૧૧ મું.

યુસુફ અને રૌશનઆરા કેટલાક ઓરડાઓ પસાર કરી એક દિવાનખાનામાં આવી પહોંચ્યાં. રૌશનઆરાએ પૂછ્યું:—“યુસુફ! તમે યાકુબને પ્રત્યક્ષ રીતે મળવા ઇચ્છો છો કે અપ્રત્યક્ષ?”

યુસુફ:—“અપ્રત્યક્ષ. તે કૃતમ્મ નરાધમ વિશ્વાસઘાતીનું મ્હોડું જોવામાં પણ પાપ છે. તમે યાકુબને પકડ્યો છે કે તેના બદલે બીજા કોઈને પકડ્યો છે; માત્ર એટલું જ હું જાણવા માગું છું.”

રૌશનઆરા:—“વારૂ. તમોને એકાદ ગુપ્ત સ્થળે બેસાડી તેને ઓળખાવીશ.” એટલું કહી રૌશનઆરા યુસુફને લઈ સીડી-પરથી નીચે ઉતરવા લાગી. તેઓ મહેલને ભોંય તળીએ આવી પહોંચ્યાં. રૌશનઆરાએ એક ચાંપ દબાવી. તરતજ જમીન ખસી જતી હોય એવો ભાસ થયો. એક લાંબુ પાટીયું સરી ગયું અને તે જગ્યાએ મ્હોટો ખાડો જણાવા લાગ્યો. ખાડામાં અંધ-કાર પરિપૂર્ણ હતો. એક નોકર બત્તી લાગ્યો એટલે રૌશનઆરાએ તે ખાડાની અંદર સીડીદ્વારા ઉતરવા માંડ્યું. યુસુફ પણ તેની પછવાડે ઉતરવા લાગ્યો. તેઓ તહેખાનામાં આવી પહોંચ્યાં. આ તહેખાનામાં યાકુબને કયદ કરેલો હતો. રૌશનઆરાએ બે પહેરેગીરોને ચાવી આપી યાકુબને પોતાની આગળ હાજર કરવાને હુકમ કર્યો. તેઓ યાકુબને લેવા ગયા એટલે તેણે યુસુફને કહ્યું:—“યુસુફ, તમે આ સીડીની પછવાડે સંતાઈ જાઓ. ત્યાંથી

તમે બધું જોઈ શક્યો; પરંતુ તમોને કોમ્પ્લેક્ષ જોઈ શક્યો નહિ.”

યુસુફ સીડીની પછવાડે બરાઈ ગયો. પહેરીગીરો યાકુબને રૌશનઆરા પાસે લઈ આવ્યા. તેણે વિચાર્યું કે કોઈ અપરિચિતા મુન્દરી તેને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કરવા આવી છે; પરંતુ કયા કારણોને લઈ તેને મુક્તિદાન આપવા આવી છે, તેની તેને સમજણ પડી નહિ. તેણે લયભીત ચિત્તે રૌશનઆરાને સલામ કરી. રૌશનઆરાએ યુસુફવાળી થેલી તેને બતાવતાં પૂછ્યું:—“બન્દી-વાન! આ થેલી કોની છે?”

થેલી જોતાંજ યાકુબે ઓળખી લીધી કે તે યુસુફની છે. તેના આખા શરીરમાં વિદ્યુત સંચાર થયો. આ વિદ્યુત જ્વાળા તે સહન કરી શક્યો નહિ. કાંપતસ્વરે શુષ્કકંઠે તે બોલ્યો:—“આ શુદ્ધ થેલી મારા મિત્ર યુસુફની છે.”

રૌશનઆરા:—“યુસુફ ક્યાં છે?”

યાકુબ:—“લૂંટારાઓના હાથે માર્યો ગયો.”

રૌશનઆરા:—“તેનો મૃતદેહ ક્યાં ગયો?”

યાકુબ:—“બાપુ, લૂંટારાઓએ અમે બન્નેપર હુમલો કર્યો હતો. હું નહાસી ગયો એટલે બચી ગયો અને યુસુફ તેઓના સપાટામાં આવી ગયો. તેઓએ તેની હત્યા કરી તેની થેલી લઈ લઈ તેને રેતીની અંદર દાટી દીધો.”

રૌશનઆરા:—“પરંતુ લૂંટારાએ લૂંટેલી આ થેલી તારા હાથમાં કેવી રીતે આવી?”

યાકુબ સહજ સુચવાણમાં પડી ગયો; પરંતુ સમતાને વખત

બરાબર સાચવી લીધો. તેણે કહ્યું:—“બાનુ, લૂંટાઓના હાથ-માંથી નહાસી જઈ કેટલેક દૂર એક રીતીના ટેકરાની પછવાડે હું સંતાઈ ગયો. તેઓના ચાલ્યા જવા બાદ હું અધકારમાં મરૂફેત્રની અંદર ચાલવા લાગ્યો. થોડે દૂર હું ચાલ્યો હોઈશ એટલામાં મારા પગે કાંઈ અથડાયું. મેં તે ઉપાડીને જોયું તો આ થેલી હતી.”

“ત્યારે તેં યુસુફની હત્યા કરી નથી?”

“નહિ.”

“ખુદાના કસમ?”

“ખુદાના કસમ!”

“યાકુબ, તારા જેવો ઘોર શયતાન અને મિથ્યાવાદી મેં બીજો કોઈ જોયો નથી. ઈશ્વરના પવિત્ર નામનો ઉચ્ચાર કરી તેને તું છેતરે છે. ચોર—યાકુબો ચાલાક હોય છે. જેઓએ જે ઝવેરાતની થેલી માટે યુસુફની હત્યા કરી તેઓ તે થેલી શું મરૂફેત્રની અંદર ભૂટી જાય અને તને તે મળે એ શું સંભવીત છે? નહિ. યાકુબ, હું મરૂપતિ વિકારદોલાની કન્યા છું. ધ્યાનમાં રાખજે કે, મારા પિતા ખુદ પોતે આ હત્યાપરાધનો ન્યાય કરવાના છે અને તે વખતે ખાત્રી થશે કે તેંજ યુસુફની હત્યા કરી છે તો તારા રાઈ સઈ જેવડા દૂકડા કરાવી કુતરાને ખવરાવી દઈશ. કારણ કે જીવને ખદબે જીવ લેવો એવો આ મરૂરાબ્યનો કાયદો છે. માટે તને વિચાર કરવાને હું થોડી મહેતલ આપું છું. તેટલા વખતમાં વિચાર કરી લે. બપોરે ત્રણ વાગે તને મારા પિતા પાસે ઉભો કરવામાં આવશે અને તે સંદેશો કહેવાજ હું અહિં

આવી છું.”

યાકુબ રૈશનઆરાના પગમાં પડી તેના વસ્ત્રને ચુંબન લઈ બોલ્યો:—“ શાહબદી સાહેબા ! મેં સત્ય હકીકત કહી છે. મારી વાતમાં વિશ્વાસ લાવો. મને છોડી દો. આપની દયાનો બદલો ખુદા આપને આપ્યા વિના રહેશે નહિ.”

યાકુબ તરફ એક ધૂણાપૂર્ણ દૃષ્ટિપાત કરતાં રૈશનઆરાએ કહ્યું:—“ યાકુબ ! મુક્તિ આપવાનો અધિકાર મારો નથી. જેટલા વખત સૂંધી બચી રહે તેટલો વખત ખુદાનું નામસ્મરણ કર. બાકી તારા જેવાને માટે જહાન્નમજ ચોગ્ય છે ! ”

એટલું કહી રૈશનઆરાએ પહેરેગીરને યાકુબને લઈ જવાનો હુકમ કર્યો. પહેરેગીરાએ પુનઃ તેને કારાગારમાં પૂરી દીધો અને આરાને તાગું મારી રૈશનઆરાને ચાવી આપી.

પ્રાણુલયથી લયભીત બનેલો યાકુબ કારાગારમાં જમીન ઉપર પડી રડવા લાગ્યો અને પાપીનો કંદનસ્વર વિધાતાની દર-આરમાં કાંઈક પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

યુસુફને લઈ રૌશનઆરા કરાગૃહમાંથી પોતાના ઓરડામાં આવી અને એક આસન ઉપર બેસતાં બોલી:-“યુસુફ! તમેને બે ચાર વાત પૂછવી છે, પૂછ?”

“પૂછો.”

“આ માણસજ તમારો મિત્ર ચાકુબ કે?”

“હા.”

“તમે કોઈ જમમાં તો નથી ને?”

“નહિ.”

“ખરેખર, આ માણસ કેવળ હત્યાકારી નહિ; પરંતુ મિથ્યાવાદી જુઠ્ઠો પણ જણાય છે. આજેજ અખખાનન પાસે તેને ઉભો કરી કડક શિક્ષા કરાવીશ.”

યુસુફ થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી બોલ્યો:-“શાહબદી! એક વિનંતી છે. માન્ય કરશો? નિમ્નર શયતાન ચાકુબે મારી હત્યા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો અને મારું સર્વસ્વ લૂંટી લીધું છે, તો પણ મારું દિલ તેને શિક્ષા કરવા ચાહતું નથી. મેં તેને ક્ષમા કીધી છે. હાલમાં મારી નજરે તે તિરસ્કાર અને દયાને પાત્ર છે. અર્થ માણસને ક્યાં સૂધી નરાધમ બનાવે છે, તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ ચાકુબ છે. તે મારા પૈસા લઈ ગયો છે, પણ લાગ્ય લઈ ગયો નથી. રૌશનઆરા, મારી અર્જ છે કે, તમે તેને છોડી દો. તમે મનમાં લાવો તો બધું થઈ શકશે.”

રૈશનઆરા:—“યુસુફ! તમારું હૃદય કેટલું ઉદાર છે, તે હું સારી પેઠે જાણું છું. તમારા આટલા દિવસના સહવાસમાં મેં તમારી પ્રકૃતિનો અભ્યાસ કર્યો છે અને તમારામાં જે કેટલાક બહુમૂલ્ય ગુણો છે, તેનાથી હું મુગ્ધ થઈ ગઈ છું. તેમ ન હોય તો ચિરદિપિતા અલીમાનિની રૈશનઆરા તમારી સાથે જે સંબંધ રાખી રહી છે, તે બનેજ નહિ. યુસુફ, યાકુબને મેં પકડાવ્યો નથી, પરંતુ પિતાજીનો એક સરદાર તેને પકડી લાવ્યો છે. વળી પિતાજીએ તેના વિષેની સમસ્ત ઘટના સાંભળ્યા પછી તેને કારાગૃહમાં પૂરવાનો હુકમ આપ્યો છે એટલે તમારી વિનંતિ પ્રમાણે કાર્ય કરવા જતાં પિતાજીની નજરમાં હું હલકી પડી જઈશ અને તેમના ગુસ્સાનું પાત્ર થઈ પડીશ.”

યુસુફ:—“રૈશનઆરા! તમે સત્ય કહો છો; પરંતુ મને આત્રી છે કે, જે તમે પ્રયત્ન કરો અને તમારા પિતાજીને સમજાવો તો જરૂર તેઓ યાકુબને મુક્ત કર્યા વિના રહેશે નહિ. વળી ખરી રીતે જોવા જતાં આ મુકદ્દમામાં વાદી હું છું, એટલે હું જો મુકદ્દમા પાછો ખેંચી લઉં તો અપરાધીને મુક્તિ શા માટે મળવી ન જોઈએ?”

રૈશનઆરા:—“યુસુફ! તમારા મનની વાત હું બરાબર સમજી ગઈ છું; પરંતુ મારા વિષે તમે થોડાક ભ્રમમાં છો. તમે માનો છો કે, મારા પિતા દરેક બાબતમાં સ્વાધીન છે; પરંતુ વસ્તુતઃ તેમ નથી. પહેલાં આ મરફેત્રમાં ચોર અને લૂંટારાઓનો ભયંકર ઉપદ્રવ હતો. મારા પિતા પહેલાં સુલતાનના પ્રધાન સેનાપતિ હતા. સુલતાને તેમને આ નિજન મરફેત્રને

તેઓના લયથી મુક્ત કરવાને મોકલી આપ્યા. ખુદાની મહેરબાની અને તેમના પરાક્રમથી લૂંટારાઓનો લય ઓછે થઈ ગયો. તેઓને તેમણે એક પછી એક વીણીવીણીને પકડી મારી નાખ્યા. સુલતાન તેમના ઉપર બહુ પ્રસન્ન થયો અને મરૂફેત્રનું આધિપત્ય તેમણે મારા પિતાજીને સોંપ્યું. તે દિવસથી સુલતાનના કાયદા કાનૂન મુજબ મારા પિતાજી અહિંનો વહિવટ ચલાવે છે. જો કે અહિંના કાયદા કાનૂનો મારા પિતાજીના મેહાડાના હુકમને આધીન છે, તો પણ તેઓ ખુશમિજાજ હોય ત્યારેજ તમારું કામ થઈ શકે એમ છે. હું કોઈ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી પિતાજીને તમારો ઉદ્દેશ જણાવી દઈશ. પછી તો જેવું ચાકુબનું નસીબ !”

એટલું કહી રૈશનઆરા ત્યાંથી ચાલી ગઈ. યુસુફ સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:—“ ચાકુબ મૃત્યુ પામે તો બધું ખત્રાસ થઈ જાય. નહિ, તે જીવતોજ રહેવો જોઈએ. મરી જાય તો તેના પાપનું પ્રાયશ્ચિત કેવી રીતે થઈ શકે ? જીવતો રહે તોજ આજીવન શયતાની ચાતનાઓ લોગવી તેના મહાપાપનું ફળ તે મેળવી શકે. ખુદાએ મારી અજ્ઞ સાંભળી છે. રૈશનઆરા તેના પિતા પાસેથી તેને મુક્ત અપાવ્યા વિના રહેશે નહિ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

આખરે રૈશનઆરાની વિનંતિ કિંવા લાગ્યમળે યાકુમને મરૂપતિ (ચકારફેલાએ મજા કર્યા વિના છોડી દીધો. યુસુફે મરૂપતિના ચરચુમાં પડી ઝવેરાતની થેલીઓ પણ પાછી મોકલાવી દીધી. કારણ કે, પાપથી-અનીતથી મેળવેલ અશ્વર્યનું પરિણામ શું આવે છે, તે જોવાની તેને ઇચ્છા હતી. ઇશ્વરના ઘરનો ફવો ન્યાય છે, તે જોવાની તેને બહુ ઉત્કંઠા હતી.

યુસુફના દિલની ઉદારતા તથા ઉચ્ચ વિચારો જોઈ સુલતાન વિચારફાત્તાની તેના પર બહુ મહેરબાની થઈ. તેઓ તેને પુત્રવત્ આહવા લાગ્યા અને તે સાથે ઉત્તરોત્તર રૈશનઆરાનો પ્રેમ પણ તેના તરફ વધવા લાગ્યો.

ઉપરોક્ત બનાવને લગભગ પંદર દિવસ થઈ ગયા પરંતુ યુસુફના મનને શાંત નહોતી હુઆ માટે તેના પ્રાણ આકુળગ્યાકુળ થઈ ગયા હતા. વિચારફાત્તાનો સ્નેહ, રૈશનઆરાનો ખરા દિલનો પ્રેમ, અશ્વર્યયુક્ત જીવગી એ બધું તેને કંટાળા જેવું લાગવા માંડ્યું.

રાત્રિના બે પ્રહર ઉત્તીર્ણ થઈ ગયા હતા; તો પણ યુસુફ નિદ્રાહીન નેત્રે બારી પાસે ઉભો રહી કાંઈ વિચાર કર્યા કરતો હતો.

સમસ્ત પૃથ્વી ઉપર ચન્દ્ર કિરણો પથરાઈ ગયાં હતાં અને બાણે કે પૃથ્વીપર સુફેદ ચાંદરી પાથરી હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. કલકલ નાદ કરતી નીલ નદીના તરંગોપર ચન્દ્ર-

ખિંબનો પ્રકાશ પડી કુદરતીની શોભામાં કાંઈ ઓર વધારો કરી રહ્યાં હતાં.

આવી રીતે કુદરતની લીલાનો વિચાર કરતો યુસુફ તરંગ-મયી નદીના તરંગો જોઈ સ્વગત જોલવા લાગ્યો:—“ આ નદીના તરંગોની માફક મારી પ્રિયતમા હુસ્નાના દિલમાં પણ કેટલા બધા પ્રેમતરંગો ઉછળતા હશે? હાય! આજે તે ક્યાં છે, અને હું ક્યાં છું! પ્રેમના-મિલનના સુખરૂપ દિવસો ક્યાં ચાલ્યા ગયા? મારી માફક વિરહના મમ લેલી દીધે નિધાસ મૂકી તેના કોમળ હૃદયને કેટલો બધો આઘાત થતો હશે? તે જીવિત હશે કે નહિ તેની પણ મને ખબર નથી. મારી બધી આશા, ભરોસો, આનન્દ, ઉત્સાહ વગેરે ચૂર્ણ કરી કાળ સમુદ્રની પેલી પાર તો તે નહિ ગઈ હોય? અને તેમ હોય તો ઓ ખુદા! તે વિચારોજ મારા દિલને કંપાની મૂકે છે. સૃષ્ટિની અંદર છું ન્યાય નીતિથી જીવન ગુજરનાર સુખી હોઈ ન શકે? નહિ. હુસ્ના જીવતી હોવીજ જોઈએ. સૃષ્ટિનું પ્રેમ સૌદર્ય આશાની પરિતૃપ્તિ થયા સિવાય ક્યારેય પણ મરતું નથી.”

આ પ્રમાણે બારી પાસે ઉભો રહી યુસુફ હુસ્નાના વિચાર કર્યા કરતો હતો એટલામાં પછવાડે તેની પીઠપર કોઈએ હાથ મૂક્યો. યુસુફે મોઢું ફેરવી જોયું તો રૈશનઆરા ઉભી હતી.

યુસુફ અજાણ્ય થઈ બોલ્યો:—“ રૈશનઆરા! રાત્રિના એ પ્રહર વીતી ગયા છે. હજી સૂધી તમે નિદ્રા લીધી નથી?”

રૈશનઆરા મૃદુહાસ્ય કરતાં સ્નેહમય સ્વરે બોલી:—
“ યુસુફ! તમે પણ હજી સૂધી કેમ સૂતા નથી?”

યુસુફ:-“ મારી અવસ્થાથી તમે શું અજ્ઞાત છો? દુશ્મિન્તા જેના મનને હમેશ પીડ્યા કરે, તેની પાસે દયામયી નિદ્રા આવીજ કેમ શકે?”

રૈશનઆરા:-“ ચિન્તા તો તમોને એકલાનેજ હશે કેમ? અમોને તો કાંઈ નહિ હોય એમ તમે માનો છો?”

યુસુફ:-“ તમને શેનો અભાવ છે કે જેને લીધે તમોને પણ મારી માફક દિવસ રાત ચિન્તા કર્યા કરવી પડે!”

રૈશનઆરા:-“ મનુષ્યનું જીવન સુખદુઃખ પરિપૂર્ણજ હોય છે. જ્યાં સૂધી આપણે દુનિયાના પૃથ્થપર હાથએ ત્યાં સૂધી સુખ કરતાં દુઃખજ વિશેષ હોય છે. યુસુફ! તમારા દિલનું દુઃખ જોઈ તમોને કાંઈક શાંતિ મળે એવા હેતુથી, આજે અંદ્રિકા પૂણું રીતે ખીલી રહેલ હોવાથી, મેં નીલ નદીમાં હોડીમાં બેસી અત્યારે ફરવા જવાનો વિચાર કર્યો છે. તમે આવશો?”

યુસુફ:-“ રૈશનઆરા! મારા આનંદને માટે, મારા સુખને માટે તમે કેટલી બધી કાળજી રાખો છો? ખરેખર, તમારા સહવાસમાંજ મારા દિલનું કાંઈક શાંતિ રહે છે. ચાલો, તમે જ્યાં કહેશો ત્યાં આવવાને હું તૈયાર છું.”

રૈશનઆરા યુસુફને લઈ અંતઃપુરમાં થઈ બગીચામાં આવી પહોંચી અને ત્યાંથી થોડા વખતમાંજ તેઓ નદીના કીનારે પથરથી બાંધેલા એક ઘાટ પાસે આવી પહોંચ્યાં. ઘાટ પાસે એક તૈયાર કરેલી નૌકા ઉભી હતી અને કેટલાક સિપાહીઓ ત્યાં બેઠા હતા.

નૌકાના મુખનો આકાર મથૂરના જેવો હતો. તેની અંદ-

રની ભેઠકો મખમલથી જડી લીધેલી હતી અને બહાર આસમાની રંગ દીધો હતો. તેના પર સપે, મયૂર, સિંહ, વ્યાઘ્રાદિ અનેક પશુ પ્રાણીઓનાં ચિત્ર ચિતરેલાં હતાં. પુરાતન કાળના રાજાઓ તેમજ શ્રીમંતો નદીઓમાં ફરવા જવા માટે આવીજ નૌકાઓ બનાવતા હતા.

યુસુફ વિસ્મય પામ્યો. નૌકાના એક ખુણામાં આડ મશાલચીઓ હાથમાં મશાલો લઈને બેઠા હતા. રૌશનઆરાનું જીવન તેને ઉત્તરોત્તર રહસ્યમય-ભેદ ભરમનાળું જણાવા લાગ્યું. છતાં આરા રાત્રિના સ્વપ્ને ક્યાં જવું છે, એવો પ્રશ્ન પણ તે પૂછી શક્યો નહિ.

નૌકા ચાલી અને લગભગ એક કલાક બાદ તેઓ એક પીરામીડની નજીક આવી પહોંચ્યાં. મિસ્રરની અન્ય પીરામીડો જેટલી આ પીરામીડ વિરાટ નહોતી. નૌકા ઉભી કરવામાં આવી અને મશાલચીઓએ પોતાની મશાલો સળગાવી. મશાલના અજવાળાથી તે અન્ધકારમય સ્થાન પ્રકાશિત બની ગયું. રૌશનઆરાએ યુસુફને કહ્યું:—“યુસુફ! ચાલો હવે આપણે નીચે ઉતરીએ.”

યુસુફે પૂછ્યું:—“શાહજાદી! આપણે ક્યાં જઈએ છીએ?”

રૌશનઆરા:—“તેનો ખુલાસો હું હમણા નહિ કરી શકું, હવે બહુ દૂર જવાનું નથી. લગભગ અર્ધો માઈલ આપણને અહિંથી ચાલતાં જવું પડશે.”

યુસુફ ગુપચુપ મન્ત્રમુગ્ધવત્ રૌશનઆરાની પછવાડે ચાલવા લાગ્યો. તેઓની આગળ પાછળ ચાર ચાર શસ્ત્રધારી સિપા-

હીઓ ચાલતા હતા.

જેમ જેમ તેઓ આગળ ચાલતા ગયા તેમ તેમ રસ્તો વિકટ પથરયુક્ત અને ચઢાવવાળો આવવા લાગ્યો. મશાવના અજવાળા સિવાય આ સ્થળે ચાલી શકાય એમ નહોતું. કારણ કે કોઈ કોઈ સ્થળે એવા તો મોટા જગ્ગર ખાડા આવતા હતા કે જરા ઠેસ વાગતાં જ બે માણસ તેમાં જઈ પડે તો હાથ અને મોઢાડું રંગાયા વિના રહે તેમ નહોતું.

આ પ્રમાણે લગભગ પાંચેક કલાક ચાલવા બાદ રૈશનઆરા એક ગુફાના દ્વાર આગળ આવીને ઉભી રહી. ગુફાનું દ્વાર લોખંડનું હતું અને પથ્થરોમાં જડી લીધેલું હતું.

રૈશનઆરાએ એક સીટી મારતાં જ ગુફાની બાજુના ભાગમાંથી મશાવ સળગાવતા બે સિંપાહીઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેઓએ રૈશનઆરાને સન્માનપૂર્વક સલામ કરી અને પછી એક ચાંપ દગાવતાં જ ગુફાનું દુર્લેધ લોહદ્વાર ખુલ્લું થઈ ગયું.

યુસુફ અને રૈશનઆરાએ ગુફાની અંદર પ્રવેશ કર્યો. રૈશનઆરાની સાથે જે મશાવચીઓ ત્યાં સિંપાહીઓ આવ્યા હતા, તેઓ ગુફાના દ્વાર આગળ બેસી ગુફાનું રક્ષણ કરવા લાગ્યા કારણ કે તેઓને ગુફામાં દાખલ થવાનો અધિકાર નહોતો.

રૈશનઆરાએ યુસુફને પૂછ્યું:—“યુસુફ! તમને ક્યાં લઈ જાઉં છું, તેનું અનુમાન કરી શકો છો?”

યુસુફ:—“નહિ. તમારાં દરેક કાર્યો મને તો રહસ્યમય જણાય છે! છતાં તમારી સાથે મૃત્યુના મુખમાં પડવાને પણ હું તૈયાર છું.”

રૌશનઆરા:-“ યુસુફ! આ ગુપ્ત સ્થાનમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર પિતાજી અને મારા સિવાય બીજા કોઈને નથી. યદા કદા ચિત્ત જો કોઈ વખત કોઈ વ્યક્તિને અમે અહિં અમારી સાથે લાવીએ છીએ તો તે વખતે તેની આંખે પાટા બાંધ્યા પછી તેને અંદર લઈ જઈએ છીએ. પરાપૂર્વથી અમારો આ રિવાજ ચાલતો આવે છે, માટે હું આશા રાખું છું કે, તમો તે કાર્યમાં વાંધો નહિ લ્યો.”

યુસુફે આંખે પાટા બાંધવામાં કોઈ બતનો વાંધો લીધો નહિ. કારણ કે, આ રહસ્યમય બનાવનો કેવી રીતે અંત આવે છે, તે જાણવાને તે બહુ ઉત્સુક થઈ રહ્યો હતો. ગુફાના મશાલ-ધારી રક્ષકોએ યુસુફની આંખે પાટા બાંધી દીધા. તેને સર્વત્ર અધિકાર જણાવા લાગ્યો.

રૌશનઆરા મોલી:-“ યુસુફ! ચાલો હવે આપણે આગળ વધીએ.” યુસુફ પુતળાંની માફક તેનો હાથ ઝાલી ચાલવા લાગ્યો. એટલામાં એકાએક ભયથી તેનો હાથ કંપવા લાગ્યો. રૌશનઆરાએ મૃદુહાસ્ય કરતાં પૂછ્યું:-“ યુસુફ! તમોને ભય લાગે છે? તમારો હાથ આટલો બધો કેમ કંપે છે? જ્યાં સૂધી હું તમારી સાથે છું ત્યાં સૂધી તમોને ભય રાખવાની શી જરૂર છે?”

સુબુદ્દિમાન યુસુફ પોતાની નમ્રગાઈ સમજી ગયો. તેણે સાહસથી હિમ્મત એકઠી કરી કહ્યું:-“ નહિ, રૌશનઆરા! હું બિલકુલ ભય પામ્યો નથી. તમારી સાથે જહન્નમમાં આવવા માટે પણ હું ભય પામું એમ નથી.”

જે ત્રણ મિનિટમાં તેઓ એક દરવાજા પાસે આવી પહોંચ્યાં.

રૌશનઆરાએ હરવાબની ચાંપ દબાવતાંજ ખારણા ઉઘડી ગયાં અને તે સાથે યુસુફની આંખ પરનો પાટો પણ છેડી લેવામાં આવ્યો.

યુસુફે વિસ્મય પામી જોયું તો તેને જણાયું કે પોતે એક અંધકારમય ઝોરડાની અંદર ઉભેલો છે. રૌશનઆરાએ બન્ને સિંપાહીઓને ઝોરડાની બહાર ઉભા રહેવાનું કહી તેઓના હાથ-માંથી મશાલ લીધી અને યુસુફને લઈ તે ઝોરડાના મધ્ય ભાગમાં આવી.

મશાલની સહાયતાથી રૌશનઆરાએ તે ઝોરડામાં ગોઠવેલી મીણબત્તીઓ સળગાવી અને ઝોરડે દિવસના અજવાળા જેવો પ્રકાશિત થઈ ગયો.

આ ઝોરડામાં અનેક તરેહની પેટીઓ ચારે બાજુએ આવેલી હતી. વળી ભીંતોમાં પણ કેટલીક લોઢાની પેટીઓ જડી લીધેલી હતી. છતાં તે એવી રીતે ગોઠવવામાં આવી હતી કે, અબજો માણસ અંદર આવે તો તેને બિલકુલ ખબર પડે નહિ કે, દિવાલોની અંદર પેટીઓ ગોઠવેલી છે.

રૌશનઆરાએ યુસુફને કહ્યું:—“યુસુફ! મારા પિતા મરૂ-સમ્રાટ સુલતાન વિકાસ્દોલાનો આ ગુપ્ત ધનભંડાર છે. આ ભંડારમાં સેંકડો વરસની પુરાતન ધનસંપત્તિ એકઠી થયેલી છે. ખુદ મિસરના સુલતાન પાસે પણ આટલું ધન નથી. આ અંધારું વિષે હું, પિતાજી અને બીજા બે ચાર નમકહલામ પહેરેમીને સિવાય બીજું કોઈ બાજુતું નથી.”

રૌશનઆરાએ એકે પછી એક એમ પાંચ પેટીઓ ગોળી

નાખી. યુસુફ વિસ્મયતાથી બેવા લાગ્યો. કોઈમાં હીરાઓ, કોઈમાં મોતી, કોઈમાં સ્વર્ણ મુદ્રાઓ, નીલમ માણેક એમ અનેક તરેહનાં ઝવેરાતો ભરેલાં હતાં. આટલું બધું ઝવેરાત યુસુફે તેની અત્યાર સૂધીની જીંદગીમાં ક્યારેય બેયું નહોતું.

રૌશનઆરા યુસુફને હાથ પકડી બોલી:—“યુસુફ! આ ધન—સંપત્તિ અધર્મની છે, એમ તમે માનશો નહિ. જ્યારે પિતાજીને આ સહારનો અધિકાર મળ્યો ત્યારે તેમણે બૂગલમાંથી સંપત્તિ કહાડવાનો વિચાર કર્યો અને તે પ્રમાણે તેમણે ધામ આરંભ્યું. તે વખતે આ ધનભંડાર તેમના હાથમાં આવ્યો. આટલી બધી સંપત્તિ અનાયાસે પ્રાપ્ત થતાંજ પિતાજીની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે સુલતાનને આ ભંડારની વાત કરી. સુલતાને તેમાંથી અર્ધો ભાગ લઈ બાકીનો ભાગ પિતાજીની કાયદેશતા પર ખુશ થઈ બક્ષીસ તરીકે આપી દીધો. તે વાતને આજ વીશ વર્ષ થઈ ગયાં છે. આટલા વખતમાં પિતાજીએ આ ભંડારની સંપત્તિમાં ઘણો વધારો કરી દીધો છે. આ ભંડાર કેટલો બધો પ્રાચીન છે, તે તો તેના પૂર્વાધિકારીના નામ ઉપરથી જાણી શકાય છે. આ પૂર્વાધિકારીનું નામ તથા એક લેખ પત્થર પર કેતરેલો છે અને તપાસ કરતાં જણાય છે કે, તે લખાણ લગભગ પાંચસો વર્ષ પહેલાંનું છે.”

એટલું કહી રૌશનઆરા યુસુફને એક ન્હાના ઓરડામાં લઇ ગઈ અને તેની દિવાલ પર જડેલા પત્થરની શિલાલિપિ બતાવી. પત્થરપરનું લખાણ પ્રાચીન મીસરી ભાષામાં લખેલું હોવાથી યુસુફ તેનો કાનો માત્ર પણ સમજી શક્યો નહિ.

રૈશનઆરા પુનઃ તેને ઝવેરાતવાળા ઓરડામાં લઈ આવી અને બોલી:—“યુસુફ! મને ખબર પડતી નથી કે શા માટે મારું દિલ આટલું બધું તમારા તરફ ખેંચાય છે. શા માટે હું તમારા તરફ સ્નેહની નજરે જોઉં છું, તેની ખુદાને ખબર. મારા જેવી ચિરદિપિંતા-અભિમાનીની મરૂપતિની કન્યા તમારા જેવા અપરિચિત પથિકની એક સામાન્ય બાંદીની માફક સેવા કરે, એમાં તો મને કુદરતનોજ હાથ લાગે છે. તમારો દિવાર જોતાં-તમારા સહવાસમાં રહેતાં-મને જે સુખ થય છે, તેનું વર્ણન હું કરી શકું એમ નથી. છતાં મારા ક્ષણિક સ્વાર્થને વશ થઈ હું તમારું સુખ લૂંટવા માગતી નથી-એ પ્રેમી જીવોને જીદ કરવા માગતી નથી. યુસુફ! તમારી વિચાલિત પત્ની-તમારી અધાંગના-દિલની દેવી અત્યારે તમારા વિરહમાં કેવા કટકર દિવસો કહાડતી હશે, એ હું મારા અત્યારના અનુભવ ઉપરથી કહી શકું છું. એટલા માટે મેં તમોને હવે અહિં વધારે વખત નહિ રોકવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. વળી પંદરેક દિવસ બાદ અમો પણ અહિંથી નીકળી ફેરોમાં આવીશું એટલે તેટલા દિવસ સૂધી તમે જવાની રાહ જોઈ એસી રહો એ હું ઇચ્છતી નથી. આવતી કાલે અથવા પરમ હઠાડે તમે ખુશીથી ઉપડી જાઓ; પરંતુ તમોને વિદાય આપવા પહેલાં મારી એક વિનંતિ છે. આ વિનંતિ મારી એકલીનીજ નહિ પણ પિતાજીની પણ છે માટે તમારે તે માન્ય કરવી પડશે.”

યુસુફ:—“રૈશનઆરા! મારા પ્રસ્તુતના જીવન માટે હું તમારો આજન્મ ઋણી છું. તમારો વિમળ સ્નેહ અને કરૂણા હું ક્યારેય ભૂલી શકીશ નહિ. જે જીવનની તમે રક્ષા કરી છે,

તે જીવન આપતાં પણ જો તમારા ઉપકરનો બદલો વાળી શકતો હોય, તો તે આપવાને હું તૈયાર છું. કહે, તમારી શી ઇચ્છા છે?”

રૌશનઆરા યુસુફના બન્ને હાથ પકડી સ્નેહપૂર્ણ સ્વરે બોલી:—“યુસુફ! તમે જટલા સૌહાર્ય વાન છે, તેથી પણ વિશેષ સૌહાર્ય વાન તમારું અંતઃકરણ—તમારા ગુણો છે. જે યાકુબ તમારું જીવન નષ્ટ કરી ગયો, જેણે તમારું સર્વસ્વ અપહરણ કરી લીધું, તેને ક્ષમા બક્ષી તમે બહુ કષ્ટથી સંચિત કરેલી ધન-સંપત્તિ તેને આપી જે ઉદારતા દર્શાવી છે, તે જોઈ હું એકલીજ નહિ પણ મારા પિતા-આ મરૂદ્દેશના સમ્રાટ સુલતાન વિકાર-ફાલાના પણ અબળબ થઈ ગયા છે. આવું મમતાપૂર્ણ દયાળુ હૃદય, આવો સ્વાર્થત્યાગ તમારા સિવાય તેમણે ક્યાંઈ પણ જોયો નથી અને તેટલા માટેજ પિતાજીએ મને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે, ‘રૌશન, આજ રાતના યુસુફને તું આપણા ગૃહ ધન-ભંડારમાં લઈ જજે અને તેમાંથી તેની પસંદગીમાં આવે તેવાં ઝવેરાતો તેની ભવિષ્યની જીંદગી સુખમાં જાય તેટલાં આપજે અને તેને કહેજે કે, જો તે ધનભંડારમાંથી કાંઈ પણ નહિ લે તો મને ઘણું દુઃખ થશે.’ યુસુફ! હવે તમોને ખબર પડી હશે કે, આવા ગંભીર રાત્રિના વખતમાં હું તમને અહિં શા માટે લઈ આવી છું.”

યુસુફે વિચાર્યું કે, અત્યારે જે કાંઈ ઘટના બને છે, તેનું કારણ રૌશનઆરાની સિક્કારસજ છે. તેણે કહ્યું:—“સુંદરી, સ્નેહ-મયી રૌશનઆરા! એક તો હું તમારો જાણી છું, તેમાંય વળી આટલી બધી ઉદારતા બતાવી મારા પરનો જાણીતો શા મુદે

બંધારે યનાવે છે ? નહિ, હું અમાંથી એક કૌડી પણ નહિ લઉં.”

રૈશનઆરા:—“યુસુફ! અમારી પાસે તમારું કોઈ કર્જ નથી. અમે જે કાંઈ કર્યું છે અને કરીએ છીએ તે માત્ર કર્તવ્ય માનીનેજ કરીએ છીએ. મારે ભૂતકાળને વિસારી દેવા અને વર્તમાનની વાત કરો, હું જેમ કહું છું તેમ કરો. આ કાંઈ તમોને કર્જ તરીકે આપવાનું નથી, પણ મારા પિતાના સ્નેહનું દાન છે. જેણે તમારા ઉપર આટલો બધો અનુગ્રહ દર્શાવી પુત્રવત્ સ્નેહ દર્શાવ્યો, તેના આદેશથી વિરુદ્ધ જવું એ, શું તમારું કર્તવ્ય છે?”

યુસુફ રૈશનઆરાને ઉત્તર આપી શક્યો નહિ. કેટલોક વખત વિચાર કર્યા પછી તેણે કહ્યું:—“રૈશનઆરા! તમારા સ્વહસ્તે તમારી ઇચ્છાનુસાર તમે જે કાંઈ આપશો તે હું લઈશ. બાકી મારો હાથ નહિ અડકાડું.”

રૈશનઆરાએ યુસુફને ઘણા સમજાવ્યો, પણ તે એકનો બે થયો નહિ એટલે આખરે તેણે પોતેજ દરેક પેટીમાંથી સારામાં સારાં જવેરાતો લઈ તેને એક થેલીમાં નાખી યુસુફને આપતાં કહ્યું:—“યુસુફ! કેરોના પ્રખ્યાત જવેરી ઇનાયતઅલીની પાસે તમે આ જવેરાત વેચજો. તેના સિવાય બીજા કોઈની પાસે વેચશો નહિ. આવતી કાલે પિતાજી પાસે તેના પરનો એક પત્ર હું લખાવી આપીશ. તે પત્ર ઇનાયતઅલીને આપશો એટલે તમોને બીજું કાંઈ પણ કહેવું પડશે નહિ.”

યુસુફ ધુંટણીએ પડ્યો અને કૃતજ્ઞતા દર્શાવતાં રૈશનઆરાના વચ્ચે બેસી બેસી બોલ્યો:—“સુહરી! આપના પિતાજીને કહેજો કે, તેમના સ્નેહનું આ અમૂલ્ય દાન મેં કૃતજ્ઞ હૃદયે ઘણા માન

સાથે સ્વિકાર્યું છે, અને આ મહેરબાની માટે તેમનો આજીવન કષ્ટી રહીશ. વળી અત્યારના બનાવ ઉપરથી હું સમજ્યો છું કે ધર્મને-નીતિને રસ્તે ચાલવાવાળાનું અશ્રેય ક્યારેય થતું નથી. તેના પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તરીકે મારેજ દાખલો માન્ય છે. ભયભીત મુસ્લિમ અપમાની તમે મને બચાવ્યો અને યાકુબ જે ધનસંપત્તિ લઈ ગયો તેનાથી વિશેષ આજે મને પ્રાપ્ત થઈ! રૌશનઆરા, આ ઉપકાર હું નહિ ભૂલું. ખુદા તમોને ચિર સોભાવ્યવતી બનાવે.”

રૌશનઆરા:—“યુસુફ! ખુદાની મરજી હશે, તો તમારો આશિર્વાદ સફળ થશે. ચાલો, હવે રાત ઘણી થઈ ગઈ છે એટલે આપણે પાછાં જઈએ.”

રૌશનઆરા આજળ અને યુસુફ તેની પાછળ એમ તેઓ ચાલવા લાગ્યાં. ચાલતાં ચાલતાં યુસુફ વિચારવા લાગ્યો કે ફરિશ્તાલિની રૌશનઆરા કેવી છે કે માનવી?

ગુપ્ત ભંડારમાંથી બહાર નીકળવા બાદ તેઓ જેવી રીતે અંદર દાખલ થયાં હતાં, તેવીજ રીતે પાછાં બહાર નિકળ્યાં.

ગુફાની બહાર રૌશનઆરાના અંગરક્ષકો ઉભા હતાં. તેઓએ પૂછ્યું:—“શાહબક્ષી! હવે નાકા પરબારી મહેલ પર લઈ જવી છે?”

“હા. જરૂરી કરો, વખત ઘણો થઈ ગયો છે.”

પ્રકરણ ૧૪ મું.

પ્રિય પાઠક! યુસફને છેડી હવે આપણે યાકુબની તરફ દષ્ટિ દોડાવીએ. શયતાન યાકુબ પોતાને સર્વથી શ્રેષ્ઠ ભાગ્યવાન માનતો મરફોત્રમાંથી પાર થઈ પોતાના સ્થાને સુખરૂપ પહોંચી ગયો.

આજે લગભગ એક વર્ષે તે પોતાને ઘેર આવ્યો હતો. તેની આકૃતિમાં કોઈ જાતનો ફરક નહોતો પડ્યો કે જેને લીધે તેના આત્મીયસ્વજનો તેને ભૂલી જાય. એક વૃદ્ધ ગૃહસ્થને પોતાનાં ગૃહોની સંભાળ લેવાનું સોંપી તે તથા યુસુફ દેશાવર કરવા નીકળી પડ્યા હતા.

વૃદ્ધ ગૃહસ્થે બન્નેનાં ઘરો ભાડે આપી દીધાં હતાં. યુસુફના ઘરના ભાડામાંથી ઘરની મરામતનો ખર્ચ બાદ કરી બાકીની રકમ તે હુસ્નાને વાપરવા માટે આપતો હતો. યાકુબ અવિવાહિત હતો એટલે તેની રકમને એકઠી કરી રાખતો હતો.

વૃદ્ધ ગૃહસ્થ વચ્ચે વચ્ચે અભાગિની હુસ્નાની ખબર લઈ જતો હતો અને માસિક વેતન પણ નિયમિત રીતે આપી જતો હતો.

પરંતુ આઠલા પૈસામાં હુસ્નાનું ભરણ પોષણ થઈ શકતું નહોતું. તેને બહુજ કષ્ટસરથી રહેવું પડતું હતું. હુસ્ના એક સંભ્રાન્ત કુલકન્યા હતી. તેના માતા પિતા ગુજરી ગયાં હતાં. એટલે અત્યારે તેની સંભાળ લે તેવું આ વૃદ્ધ ગૃહસ્થ સિવાય હુનિયામાં બીજું કોઈ નહોતું.

યુસુફને ત્યાં તેના પિતાના વખતની એક વૃદ્ધા બાંદી રહેતી હતી. હુસ્નાની તે અંતઃકરણપૂર્વક સેવા કરતી હતી. જો કે તે વૃદ્ધા હતી, તોપણ કાર્યદક્ષ વિશેષ હતી. હુસ્નાને તે પોતાની પુત્રીની માફક આહતી હતી. હુસ્ના પરમ રૂપવતી સુંદરી હતી, પરંતુ સ્વામીના વિયોગથી અને આર્થિક સ્થિતિ સારી નહિ હોવાથી તેનું મુખાર્વિંદ ઉત્સાહિત જણાતું નહોતું.

યુસુફ જતી વખતે તેને કહી ગયો હતો કે, આજથી લગલગ છ મહીને હું જ્યાં હોઈશ ત્યાંથી આવીને તને મળીશ. હુસ્ના દિવસપર દિવસ ગણવા લાગી. પતિએ કહેલી મુદત આવી પહોંચી પણ પતિના દિદારનાં દર્શન થયાં નહિ. તે વાતને પણ બીજા છ મહિના થવા આવ્યા એટલામાં એક દિવસે હુસ્નાને એક દુઃસ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્ન જોઈ તે ચિંતાતુર બની ગઈ. વૃદ્ધા બાંદીને પોતાની નજીક બોલાવીને તેને કહ્યું:—“હમિદા, એક વખત યાકુબને ત્યાં અને વૃદ્ધ અમીર-દીન પાસે જઈ આવશે ?”

“હા; કેમ, શું કામ છે ?”

તેમણે અહીંથી જતી વખતે કહ્યું હતું કે, હું છ મહિનામાં જ્યાં હોઈશ ત્યાંથી પાછો ફરીશ; પરંતુ હજી સૂધી તેમને પ્રત્તો નથી. તેમને જવાને બાર મહિના થઈ ગયા છે. વળી કાલે મને તેમના વિષેનુંજ એક લયાનક સ્વપ્ન આવ્યું હતું અને તેથી માફ મન બહુ ઉદ્વેગ પામે છે. માટે તેમને ત્યાં જઈ કાંઈ ખબર કહાડી આવે તો ઠીક.”

“વારૂ, બિબિ ! તમારી ઇચ્છા થઈ છે, ત્યારે હમણાંજ

યાકુબને ત્યાં તથા અમીરુદ્દીન પાસે જઈ યુસુફના સમાચાર પૂછી આવું છું.”

એટલું કહી હમીદા ઘરમાંથી બહાર નીકળી. હુસ્ના પુનઃ સ્વગત વિચારવા લાગી:—“ જ્યાં સૂધી હું બાહ્યું છું ત્યાં સૂધી તેમના જેવા સત્યવાદી આ જગતમાં થોડાજ હશે. તેમના હૃદયની ઉદારતા અને વિશુદ્ધ પ્રેમની મને ખાત્રી છે. મારા સિવાય ખીજને તેમણે પોતાના હૃદયમાં સ્થાન આપ્યું નહિ હોય. શું મને તે ભૂલી ગયા હશે ? નહિ, નહિ. તે વાત અસંભવીત છે. ત્યારે જતી વખતે મારી પાસે જે પ્રતિજ્ઞા તે કરી ગયા તેનું પાલન કેમ કરી શક્યા નહિ હોય ? તેમની પ્રકૃતિ સારી નહિ હોય ? નહિ—નહિ. આવા ખરાબ વિચારો મારે લાવવા બેઠાંએ નહિ.

“ યાકુબ અને તે ઉભય જીવજન મિત્રો છે. બંને જણા સરખી હાલતમાં આવી જઈ ભાગ્ય પરીક્ષા માટે વિદેશ ગયા છે; પરંતુ યાકુબ તરફના પણ કાંઈ સમાચાર નથી ! ”

એટલામાં હમીદા ત્યાં આવી પહોંચી અને હાસ્ય પ્રકુલિત મુખે કહેવા લાગી:—“ હુસ્ના બિબિ ! તમારું સ્વપ્ન ખોટું છે. યાકુબ સાહેબ સુખરૂપ આવી પહોંચ્યા છે.”

હુસ્નાએ ઉત્સુક બની શુષ્કમુખે પૂછ્યું:—“ અને તે ! ” આ શબ્દો ઉચ્ચારતાંજ તેના હૃદયના ચીરા થઈ ગયા.

હમીદા:—“ યુસુફ સાહેબ જરૂરી કામ માટે રોકાઈ ગયા છે અને ચાર પાંચ દિવસમાં અહિં આવી પહોંચશે.”

આ ઉત્તર સાંભળી હુસ્નાને સંતોષ થયો નહિ. તે બોલી:—

“તને આ વાત કોણે કહી ?”

“ખુદ યાકુબ સાહેબે.”

“તેઓ ક્યારે આવ્યા ?”

“આજેજ !”

“હમીદા ! ચાલ આપણે તેમને ત્યાં જઈએ. બધી વાત હું તેમના મુખથી સાંભળવા માગું છું.”

હમીદા:-“બિબિ ! તમારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. તેમણે મને કહ્યું છે કે, હુસ્નાને કોઈ જાતની ફિકર કરવા દેશો નહિ. હમણાંજ હું મુસાફરીએથી આવું છું એટલે થાકી ગયો છું માટે થોડો વખત આરામ લઈ સાંજના હું તેમને જરૂર મળવા આવીશ અને પ્રિયમિત્ર મુસુફે જે જે ચીજો મોકલેલી છે, તે પણ લઈ આવીશ.”

યાકુબની સાથે હુસ્નાને વાતચિત કરવાને કોઈ જાતની હરકત નહોતી. કારણ કે, મુસુફે કેટલોક પ્રતિબંધ કહાડી નાખી તેના સમક્ષ વાતચિત કરવાને છુટ આપેલી હતી. હમીદાની વાત સાંભળી તેના દિલને જરા શાંતિ થઈ અને સંધ્યાકાલ ક્યારે થાય તેની રાહ જોવા લાગી. આમ આશા-નિરાશા વચ્ચે ઓલાં ખાતી હુસ્ના યાકુબના આવવાની રાહ જોઈ રહી હતી એટલામાં લગભગ બત્તીના વખતે યાકુબે તેના ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો.

હુસ્નાએ યાકુબનો ઘણો આદરસત્કાર કર્યો. તેણે તેના સ્વહસ્તે શરબતનો એક ઉત્કૃષ્ટ ખ્યાલો બનાવી યાકુબને આપ્યો. યાકુબે શરબત પીતાં હાસ્યવદને હુસ્નાને પૂછ્યું:-“હુસ્ના, કેમ ખુશીમાં તો છે ને ?”

હુસ્ના:-“ ખુદાએ જે સ્થિતિમાં રાખી છે, તેમાં આનંદ માત્ર હું. આપ મુસાફરીએથી સુખરૂપ આવી પહોંચ્યા એ જોઈ મને બહુ આનંદ થાય છે, પરંતુ તમારા ભાઈ કેમ નથી આવ્યા ? ”

યાકુબ:-“ બિબિ! મને એકલો આવેલો જોતાંજ તમારા મનની સ્થિતિ કેવી થશે એની યુસુફને ખબર હોવાથી તેમણે તમોને કોઈપણ રીતે દિલગીર નહિ થવાનું મારી સાથે કહેવરાવ્યું છે. તમે નિશ્ચિત રહો. એક જરૂરી કામ માટે યુસુફ ઇસ્માલીયા ગયેલ છે. વળી તમે સાંભળીને ખુશી થશો કે, આ મુસાફરીમાં અમોએ ઘણું ઝવેરાત મેળવ્યું છે અને આપણે પૂર્વે હતા તેવા પૈસાદાર થઈ ગયાં છીએ. તે ધનની સહાયતાથી આપણે મોટા ઉમરાવની માફક સુખ ચેનમાં દિવસો ગુજારી શકીશું. ”

યાકુબની વાતથી હુસ્નાને સંતોષ થયો નહિ. શુકકંઠે, નિસશ્ચયથી સ્વરે તે બોલી:- “પણ એકાએક પરબારા ઇસ્માલીયા કેમ ગયા? અહિં આવી મને મોકોડું બતાવીને ગયા હોત તો ન ચાલત ? ”

યાકુબ:-“ હુસ્ના! મેં તેમને પહેલાં તેમજ કહ્યું હતું, પરંતુ તેમણે મારું કહ્યું માન્યું નહિ. વળી ત્યાં જવાને માટે પણ એક ખાસ કારણ હતું. અમે જે ઝવેરાત લઈ આવ્યા છીએ, તે મિસર-ધિપતિની હદમાં આવેલા નિગામ્બોના પહાડમાંથી લાવ્યા છીએ. તે વાતની ખબર જો મિસરના સુલતાનને પડે તો અમો ઉભયને તે ફાંસીને લાકડે લટકાવ્યા વિના રહે નહિ. એટલે લાંબો વિચાર કરી હતાં તે ઝવેરાત વેચી તેના પૈસા કરી લેવાનું અમોને

ચોખ્ખ લાગ્યું અને તેટલા માટે યુસુફ ઇસ્માલીયાના એક પ્રખ્યાત ઝવેરી પાસે તે ઝવેરાત વેચવા ગયેલ છે. વળી ખીજ પછુ એક વાત તમોને કહું છું. આપણે કેરોનો ત્યાગ કરી ઇસ્માલીયા રહેવા જવું પડશે. યુસુફ ત્યાં એક ઘર વેચાતું લઈ રાખનાર છે. કારણ કે, અહિં રહેવાથી અમારી વાતનો કદાચિત કોઈ વખતે સ્ફોટ થાય તો વિપત્તિમાં આવી જવાનો સંભવ છે.”

શયતાન યાકુબે હુસ્નાના દિલની શાંતિ કરવા માટે અનેક મિથ્યા વાતો તેને કહી સંભળાવી; પરંતુ હુસ્નાના દિલની શાંતિ થઈ નહિ.

યાકુબ હવે પોતાને ત્યાં જવા ઉઠ્યો. તે બોલ્યો:—“હુસ્ના! યુસુફે તમારા માટે એક વિચિત્ર રત્નહાર અને કિમતી વીંટી મોકલાવેલ છે. આવતી કાલે મને કેટલુંક જરૂરી કામ છે, એટલે પરમ દિવસે આવીશ ત્યારે લેતો આવીશ.”

હુસ્નાએ યુસુફ તરફના શુભ સમાચાર મળવાથી યાકુબનો ઉપકાર માન્યો. યાકુબ હુસ્નાના હસ્તનું ચુંબન કરી વિદાય થયો. ઘરની બહાર રસ્તાપર આવી તેણે બારી તરફ નજર કરી. હુસ્ના બારીમાં ઉભી હતી. યાકુબ ખીજ વખત ઉંચે જોઈ શક્યો નહિ. પાપીઓનાં મન હમેશાં આવાંજ હોય છે. ગુપચુપ નીચી નજરે તે પોતાને ત્યાં ચાલ્યો ગયો.

રસ્તે જતાં તે વિચારવા લાગ્યો:—“હુસ્ના! હુસ્ના!! તું બાણુતી નથી કે, તારા આવા સ્વર્ગીય સ્વરૂપની ઉપાસના હું ગુપ્ત રીતે કેટલો વખત થયા કર્યા કરું છું! યુસુફ જેવા મૂર્ખ અને અક્ષલહીનના હાથમાં તારા જેવું રત્ન રહેવું ન જોઈએ, મારા

જેવાના સ્વચ્છન્દ વિલાસ માટેજ ખુદાએ તને આ દુનિયામાં મોકલી છે. યુસુફ જહનનમવાસી થઈ ગયો છે! મારા આત્મામાં કોઈ કહી જાય છે કે, યાકુબ! હુસ્ના હવે તારીજ છે! અને મારી થવીજ જોઈએ. તને મેળવવાં માટે આકાશ પાતળ એક કરવાં પડે-જહનનમના ગારમાં જવું પડે તો પણ હરકત નહિ. જીવના જોખમે પણ તને મેળવ્યા વિના રહીશ નહિ!”

મકરણ ૧૫ મું.

ભાગ્યવાન યુસુફ હુસ્નાને જેમ અને તેમ જલદી મળવાના વિચાર કરતો એક કોચ ઉપર ચિંતાગ્રસ્ત સ્થિતિમાં પડ્યો હતો. થોડા વખતમાં શૈશનઆરા તેની પાસે આવી. શૈશનઆરા કોચના છેડા ઉપર બેઠી. તે કાંઈ બોલી શકી નહિ. કારણ કે તે જાણતી હતી કે યુસુફ આજે તેની પાસેથી વિદાય થવાની રજા માગવાનો હતો. થોડા વખત બન્ને નિસ્તબ્ધ ભાવે શુપચુપ બેસી રહ્યાં. બેમાંથી એકની પણ બોલવાની હિંમત આલી નહિ. આખરે મૈન ભંગ કરી, સહજ હસી યુસુફ બોલ્યો:—“શાહ-જાદી! હવે અહિંથી જવાની મને રજા આપો.”

શૈશનઆરા:—“યુસુફ! એકજ વાત વધારે વખત કહેવામાં શું ફાયદો છે? સ્નેહશક્તિને આટલો બધો અનુભવ મારા જીવનમાં મેં ક્યારેય કર્યો નથી. તમેને રજા આપતાં—તમારાથી છૂટા પડવું પડશે એ વિચાર આવતાંજ—મારા દિલમાં કંપારી છટે છે; છતાં મારા સ્વાર્થને ખાતર તમેને હું અહિં વધારે વખત રોકવા માગતી નથી. જો કે પંદર દિવસ બાદ અમે પણ અમારા કેરોના મહેલમાં આવવાનાં છીએ, તો પણ તેટલા વખત સૂધી તમારા દિલને તડપવા દેવા હું માગતી નથી. યુસુફ! પ્રિય યુસુફ! તમારા સ્નેહને આધિન થવાથી મને કેટલું કષ્ટ થાય છે, તેની કલ્પના કરવી પણ મુશ્કિલ છે.”

યુસુફ:—“શાહજાદી! તમારા દિલમાં કેટલું બધું દુઃખ

યુસુફ અને રૌશનઆરા.

ધાય- છે-તમારા હિલની સ્થિતિ કેવી છે, એ હું જાણું છું; પરંતુ હુસ્નાને વિચાર કરતાં તેને આપેલું વચન યાદ આવતાં માફ દિલ આકુળ બાકુળ થઈ જાય છે. મારી સ્થિતિ અત્યારે વિચિત્ર થઈ ગઈ છે. નથી તમોને એડી અહિંથી જવાને દિલ થતું કે નથી હુસ્નાને વિસારી શકતો. માત્ર આપણા હાલના દુઃખનું નિવારણ પંદર દિવસ પછી થઈ જશે. તમો પંદર દિવસ બાદ કેરોમાં આવનાર છે એટલે વધારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. ”

રૌશનઆરા:-“ યુસુફ ! તમારા તરફ ખુદલા દિલે વરતી મારાથી બનતી તમારી સેવા મેં કરી છે. તમારી સાથના વ્યવહારમાં મેં કોઈ બાતનો સંકોચ રાખ્યો નથી. આ છ મહિનામાં તમે માફ દિલ એટલું બધું છૂટી લીધું છે કે હવે તમને હું પારકા ગણી શકતી નથી. છતાં માફ મને તે થાય તો પણ તમારા દિલને હું કદ આપવા ઇચ્છતી નથી. ક્યાણું ખુદા પાસે હું હમેશ પ્રાર્થના કરું છું કે તમે જ્યાં હો તે સ્થળે તે તમોને ખુશખુશાલ રાખે. અભાગિની હુસ્ના તમારી આશામાં જૂરતી હશે, કિંવા યાકુબને પાછો ફરેલો જોવાથી અને તમારા પ્રત્યાજમનની આશામાં નિશ્ચય થવાથી આત્મહત્યા કરવાને પણ તે તૈયાર થઈ હશે. બે મેંમી આત્માઓને તરફડતા રાખવા જોના જેવું બીજું એકે પાપ નથી. જો કે, તમોને રબ આપતાં મારા દિલના ટુકડા થઈ જાય છે, તો પણ અત્યારે મારા સ્નેહનું બલીદાન આપ્યા વિના મને છુટકો નથી. માટે તમારી સાથે હું હસ મારખ સિપાહીઓ આપું છું, તેઓને લઈ તમે સુખેથી કેરો

પહોંચી જવ. કારણ કે, રણુની અંદર ચોર અને લૂંટાશઓનો ભય વિશેષ હોય છે.”

યુસુફ:-“ નહિ, રૌશનઆરા ! આટલા બધા સિપાહીઓની જરૂર નથી. માત્ર એક ઉંટ ચલાવવાવાળો મારી સાથે બસ છે. તે મને મરૂમૂમિમાંથી પાર કરી દેશે એટલે હું વિના કપ્ટે કેરો પહોંચી જઈશ. મેં અતિ દીન દરિદ્રીની માફક મારી જન્મભૂમિનો ત્યાગ કર્યો હતો અને તેવીજ સ્થિતિમાં હું કેરોમાં દાખલ થવા ઈચ્છું છું. મારી પાસે આટલી બધી ધનસંપત્તિ છે, તે વાત કોઈને પણ જણાવવાને હું નારાજ છું.”

રૌશનઆરાએ તેની એક બાંદીને બોલાવી અને પોતાના નમકહલાલ નોકર શેરદિલને બોલાવવા મોકલી દીધી. પછી યુસુફની સામે બેઠી કહ્યું:-“ યુસુફ ! શેરદિલ ઘણો વિશ્વાસુ અને બહાદુર છે. તમોને મરૂસ્ત્રની બહાર મૂકી જશે માટે કોઈ જાતની ફિકર કરશો નહિ. માત્ર મારી આખરી એકજ વિનંતિ છે અને તે એ કે, સુન્દરી હુસ્નાને મળવા બાદ મને ભૂલી જશો નહિ.”

આટલા શબ્દો બોલતાંજ રૌશનઆરાનું અંતઃકરણ ભરાઈ આવ્યું. તેની આંખોમાંથી દડદડ અશ્રુબિન્દુઓ સરી પડ્યાં. યુસુફે તેનો હાથ પકડ્યો અને અશ્રુ લૂછતાં હાથપર ચુંબન કરી કહ્યું:-“ શાહબદી ! વિદાયગીરીના વખતે તમારી આંખમાં આંસૂ બેઠી માફ દિલ કાટી જાય છે. માટે ખુશીથી હાસ્યવદને પ્રકુદિલત બની મને રજા આપો.”

એટલામાં શેરદિલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને રૌશનઆરાને

કુનિસ બબલી બોલ્યો: -“ શાહબદી ! શી આજ્ઞા છે ? ”

રૌશનઆરા યુસુફને બતાવતાં બોલી: -“ શેરદિલ ! બાદ-શાહ યુસુફ સાહેબને પોતાના પુત્રના કરતાં પણ વિશેષ ખ્યારથી આહે છે, એ વાત તું જાણે છે. એમને તું કોઈ પણ બતની હરકત ન પડે તેમ કેરો પહોંચાડી દે અને ત્યાં પહોંચ્યાના ખુશખબર સૌથી પહેલાં મને આવીને કહેજે. તેમની કિમતી છ'દગીને માટે તું જોખમદાર છે, એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજે.”

શેરદિલ: -“ આપની આજ્ઞાનું સંપૂર્ણ રીતે પાલન કરીશ અને યુસુફનો એક વાળ પણ વાંકો થવા નહિ દઉં એ વિષે નિર્ધાસ્ત રહેશે.”

રૌશનઆરા: -“ ત્યારે જા અને હમણાંને હમણા તારા પ્રખ્યાત ઉંટ સહરાને લઈ આવ. તે ઘણું ઉમદા અને અપજા જાનવર છે.”

શેરદિલ ભૂમિ સૂધી નમી રૌશનઆરાને કુનિસ કરી ચાલ્યો ગયો.

ત્યાર પછી રૌશનઆરા પોતાના કંઠમાંહેલી મોતીની માળા કહાડતાં બોલી: -“ યુસુફ ! આ મોતીની માળા તમારી પત્ની હુસ્નાને મારી યાદશ્ષીરી તરીકે આપજે. વળી કોઈ વખતે વિપત્તિમાં આવી પડે કિંવા અર્થાભાવને લીધે કષ્ટ લોગવવા વખત આવે તો તરતજ મને જણાવજે. કેરોમાં અમારો મહેલ ‘રૌશન-મંઝીલ’ તરીકે પ્રખ્યાત છે. તમોને હું એક પંજે આપું છું અને તે પંજે અમારા મહેલના સરદારને બતાવતાંજ તે તમોને ઠરેક ખાખતની સહાય કરશે.”

યુસુફે રૌશનઆરાના હાથમાંથી માળા અને પંજે લીધાં. તેણે તેની પરીક્ષા કરી જોઇ તો તે બન્ને બહુ કિમતી જણાયાં. જે આટલો બધો સ્નેહ કરે છે-બક્ષીશ આપે છે-તેના પ્રતિદાન તરીકે પોતાની પાસે કાંઇપણ નહિ હોવાથી તેના દિલમાં આઘાત થયો. કૃતજ્ઞતા દર્શાવતાં તે બોલ્યો:-“શાહજાદી ! ખુદાએ તમને જે રૂપ અને ગુણ આપેલ છે, તેજ તમારી શ્રેષ્ઠ સંપત્તિ છે. તમોને આપવાને મારી પાસે કાંઇ નથી, એ બાબતનો મારા મનમાં બહુ અફસોસ થયા કરે છે. હુસ્ના તમારી તરફના આ સ્નેહો-પહારથી બહુ ખુશ થશે. માત્ર એક આખરી વિનંતિ તમોને કરવાની છે, અને તે એ કે તમે જ્યારે કેરોમાં આવો ત્યારે મારા જેવા દીન હીનના ગૃહને તમારા પગલાંથી પવિત્ર કરવા ચૂકશો નહિ.”

રૌશનઆરા:-“યુસુફ ! ખુદા તમોને હંમેશાને માટે સુખી રાખે એવી પ્રાર્થના કરું છું. બાકી અત્યારે હું વધારે કહી શકતી નથી.”

એટલામાં શેરદિલ તેના ઉંટને લઈને આવ્યો અને મુસાફરીની બધી તૈયારી થઈ ગયેલી તેણે જણાવી.

યુસુફે અશ્રુપૂર્ણ નયને રૌશનઆરાના વસ્ત્રને એક યુગ્મન કરી, મર્મલેદી દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી તેની રજા લીધી.

આ વખતે મરૂપતિ કોઈ રાજકિય કાર્ય માટે ક્યાંઈ ગયેલ હોવાથી વિદાય વખતે યુસુફની અને તેમની ખુલાકાત થઈ નહિ. યુસુફના મનમાં તેથી બહુ દુઃખ થયું. તેણે કહ્યું:-“શાહજાદી, બાદશાહને મારા સલામ કહેજો. હું જ્યાં હોઈશ ત્યાં તેમની

કૃપાને બિલકુલ લૂછીશ નહિ. તેમને કહેજે કે આ હતભાગીને તેઓ ક્યારેય પણ બૂલે નહિ.”

યુસુફ જ્યાં સૂધી દૃષ્ટિએ પડ્યો ત્યાં સૂધી શેશનઆરા તેને એકી નજરે જોઈ રહી. યુસુફ દૃષ્ટિપથમાંથી દૂર થતાંજ તેણે રૂમાલથી અશ્રુપૂર્ણ આંખો લૂછી અને દુઃખિત હૃદયે પોતાના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો.

મુખ સમૃદ્ધિથી પરિપૂર્ણ આનંદનું ધામ ગણાતો ઓરડો તેને શૂન્યકાર જેવો જણાવા લાગ્યો. તે મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગી:—“ પુરૂષ જાતિને હું હમેશાં ધૃણાની દૃષ્ટિથી જોતી આવી છું. અનેક સૌન્દર્યવાન અમીર ઉમરાવના શાહજહાઓ મારા હાથની માગણી કરવાને આવ્યા હતા તેઓનો તિરસ્કાર કરી મેં ઠોકરે માર્યા છે. હું એટલી બધી અભિમાનની છું કે, પુરૂષોને મેં શઠ, દીન, હીન માન્યા છે. પરંતુ હાય! આજે તેજ જાતિ માંહેલા એક પુરૂષે મારા અભિમાનને ચૂર્ણ કરી નાખ્યું છે. જેને મેં ક્યારેય જોયો નથી, જે મારો કોઈ જાતનો સંબંધી નથી, જે એક વખત સહરાના રણમાં મૃત્યુના મુખમાં પડેલો હતો, તેને વિદાય આપતી વખતે આજે મારું દિલ આટલું બધું કેમ દ્રવે છે? કઈ શક્તિદ્વારા તે મારા ગર્વનું ખંડન કરી મારું અભિમાન ઉતારી ચાલ્યો ગયો?—

“ત્યારે શું હું તેને ચાહું છું? રમણીઓના જીવનનું લક્ષ્યબિન્દુ જે પ્રેમ ગણાય છે, તે પ્રેમમાં પડી હું તેના તરફ દીવાની થઈ ગઈ છું? હા. હું તેને ચાહું છું—તેના અરણ્ય કમળમાં મેં મારો દેહ સમર્પિત કરી દીધો છે. શું

સ્વાર્થકલકશૂન્ય, લાલસાહીન ચવિત્ર પ્રેમમાં દોષ હોય છે? નહિ. અનેક મનુષ્યો સુંદર કુલનું સૌંદર્ય—સુગંધ બેઠ પોતાની છાતીએ લટકાવે છે. અનેક મનુષ્યો સંગીત સાંભળી મોહિત થઈ જાય છે. અનેક તરંગોનો કલનાદ સાંભળી આત્મવિસ્મૃત બની જાય છે. આ બધું પ્રીતિ, તૃપ્તિ અને અનુરક્તિને લીધેજ બને છે. પ્રેમ તેઓને તેમની તરફ ખેંચી જાય છે. એમાં કોઈનો દોષ નથી. ત્યારે જેનું બાહ્ય અને આંતર સૌંદર્ય જગતના કોઈપણ પુરૂષ કરતાં ઉત્તમ છે, એવા યુસુફને હું ચાહું તો તેમાં શેનો દોષ છે?

“યુસુફના ગુણ ઉપર હું મોહિત થઈ છું—તેની પક્ષપાતિની છું. ખરેખર, હયામય ખુદાએ તેને અતૂલ સૌંદર્યવાન બનાવેલ છે; પરંતુ તેના બાહ્ય સૌંદર્યની કિંમત તેના આંતર સૌંદર્ય આગળ કાંઈજ નથી! તેનાં દેવતુલ્ય જીવનેજ મારા દાંભી—અલિમાની જીવનને ચૂર્ણ કરી નાખ્યું છે! અય પરવર-દિગાર! મારા આત્મામાં બળ આપો. નારી જાતિનું અલિમાન સતેજ રાખો. અનેક સુખસંપન્ન પુરૂષશ્રેષ્ઠ અમીર-ઉમરાવો તેઓના રૂપગુણ અને ઐશ્વર્ય લઈ મારા ચરણમાં વેચવા આવ્યા હતા, તેઓને ગર્વથી ઠોકરે મારવાને લીધેજ તે પાપના ફળ તરીકે મને આજે દીન દરિદ્ર યુસુફના માટે રડવું પડે છે! યુદ્ધ દયા કરો! દયા કરો!!

મકરણ ૧૬ મું.

રેશનઆરા પાસેથી વિદાય લીધા બાદ લગભગ અર્ધા-એક કલાકે ચાકુબ મરૂબમિમાં આવી પહોંચ્યો. આજે તેને પગથી મુસાફરી કરવાની નહોતી. આજે વિશ્વાસઘાતી મિત્ર નહોતો. પ્રાણુવિદ્યાહી તૃષા તેને સતાવે તેમ નહોતી. હુસ્નાને મળવાની-તેનાં દર્શન કરવાની આશામાં તેના દિલમાં નવો ઉત્સાહ અને શક્તિ ઉત્પન્ન થયાં હતાં.

ઉપયુક્ત ખાદ્ય પદાર્થો લઈ યુસુફ મરૂબમિના અલ્લુકામય પથે ચાલ્યો જતો હતો. ઉંટ ચલાવવાવાળો શેરદિલ ઉંટ ચલાવવામાં હોશિઆર હતો. એટલુંજ નહિ પણ રેશનઆરાનો તે વિશ્વાસુ નમકહલાલ સેનાની હતો. ઉપયુક્ત અન્નશસ્ત્ર સહ તે યુસુફની સાથે ચાલતો હતો.

પરંતુ એકાદ જંગલમાં શિકારીઓએ શિકાર કરવા છતાં પણ જેમ બ્યાઘાદિ હિંસ પશુઓ રહી જાય છે, તેમજ મરૂપ્રદેશ પણ સુલતાન વિકાસ્દૌલાના કઠોર શાસન છતાં દર્યુમુક્ત નહોતો.

યુસુફે ઉંટપર સ્વારી કરી હતી અને શેરદિલ ઉંટની લગામ પકડી આગળ ચાલ્યા કરતો હતો. શેરદિલને રેતીમાં ચાલવાને બહુ કષ્ટ થતું હતું; પરંતુ હાનપણથી તેને રેતીમાં ચાલવાનો અભ્યાસ હાવાથી તે કંટાળી જતો નહોતો. યુસુફ ઉંટ પર બેસી પોતાની ચિંતામાં નિમગ્ન થઈ ગયો હતો.

લગભગ ત્રણ ચાર કોસ ચાલવા બાદ તેઓ બન્ને થાકી

ગયા. તેઓએ પોતાની સાથે પુષ્કળ પાણી લીધું હતું. તેમાંથી ઘણીવાર પાણી પીવા છતાં પણ તેમની તૃષ્ણાનું નિવારણ થયું નહિ. હુસ્નાને મળવા માટેનો ઉત્સાહ, આગ્રહ અને આકાંક્ષાને લીધે યુસુફે તેના ચિત્તને દુર્બળ થવા લીધું નહિ. ખરેખર, મનુષ્ય જ્યારે કે.ઈ એકાદ આશાને દૃષ્ટિ સમીપ રાખીને કાર્ય કરે છે, ત્યારે ગમે તેવાં કઠોર સંકટો સહન કરવાથી પણ તેનામાં કુદરતી શક્તિ આવી જાય છે.

કુદરતની કૃપાથી આવાં મરૂસ્ત્રોમાં આઠ આઠ દસ દસ ખજૂરનાં વૃક્ષો ઉગેલાં હોય છે. મુસાફરો આ વૃક્ષોને રણના બગીચા તરીકે ઓળખાવે છે. તેવોજ એક ન્હાનો બગીચો થોડે દૂર યુસુફના જોવામાં આવ્યો. તેણે તે સ્થળે થોડો વખત વિશ્રાંતિ લેવાની મરજી શેરદિલને જણાવી.

શેરદિલે કહ્યું:—“હુજૂર! આપને વિશ્રાંતિ લેવી હોય તો મારી ના નથી; પરંતુ સૂર્યાસ્ત પહેલાં આપણે જેમ અને તેમ જવ્હી આ મરૂસ્ત્ર ખલાસ થતાં જે પહાડ આવે છે ત્યાં પહોંચી જવું જોઈએ.”

“કેમ?” યુસુફે અજાયબ થઈ પૂછ્યું.

શેરદિલ:—“અહિં આવવામાં આપણો લગભગ અરધો વખત ચાલ્યો ગયો છે. બાકી હજી આપણે પાકા ત્રણ કોસ ચાલવાનું છે”.

યુસુફ:—“તેમાં હરકત શી છે? અત્યારે લગભગ પાંચેક વાગ્યા હશે અને આ પ્રમાણે ચાલ્યા કરશું તો રાત્રિના દસ વાગ્યા પહેલાં આપણે તમે કહો છો તે પહાડ પાસે નહિ પહોંચી

શકીએ? શેરદિલ, તમે કયા પહાડ વિષે વાત કરો છો?”

શેરદિલ:—“કેરોની સીમાની નજીકમાં આવેલો છે તે. તે પહાડ પાસેજ મરૂપતિની હદ ખલાસ થય છે. તે પહાડના ઉપરથી આ જનવર ચાલી શકશે નહિ માટે આપણને તે પહાડને ફરીને જવું પડશે એટલે તે રસ્તે જતાં એક કલાક વધારે મોડું થશે.”

યુસુફ:—“ત્યારે તો આપણે પહોંચીશું તે વખતે લગલગ અર્ધરાત્રિ વીતી ગઈ હશે?”

શેરદિલ:—“હા, વળી તે વખતે શહેરના દરવાજા પણ ઉઘાડા નહિ હોય એટલે આપણને શહેર બહાર કોઈ ધર્મશાળામાંજ આશરો લેવો પડશે.”

યુસુફ:—“ત્યારે કાંઈ ઉપાય?”

શેરદિલ:—“ધર્મશાળામાં આશરો લીધા સિવાય બીજો કોઈ ઇલાજ નથી. હુન્નૂર, તેમાં આપને શી હરકત છે? વિપદ-જનક રસ્તાની અંદર પડ્યા રહેવા કરતાં ધર્મશાળા શું ખોટી છે?”

યુસુફ:—“રસ્તામાં કાંઈ વિપત્તિ આવે એમ તમે ધારો છો?”

શેરદિલ:—“હા. રસ્તામાં સિંહ વ્યાઘ્રાદિનો લય છે; પરંતુ તે લયનું નિવારણ કરવાનાં શસ્ત્રો મારી પાસે મૌજૂદ છે. તે સિવાય—”

શેરદિલ આગળ બોલતો અટકી ગયો. યુસુફના મનમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થયો. તેણે પૂછ્યું:—“શેરદિલ! આ મરૂખમિમાં હજી ચોર-લૂંટારાઓનો પણ લય છે કે?”

શેરદિલ:—“હુન્નૂર! લય દર્શાવી આપના દિલને દુઃખી

કરવા હું ઇચ્છતો નથી. છતાં ભય નથી એમ કહી શકતો નથી.”

યુસુફ:-“ ત્યારે ચાલો આપણે ઉતાવળ કરીએ. આ સ્થળે વિશ્રામ કરી સમયનો નકામો વ્યવ કરવામાં કાંઈ સાર નથી.”

શેરદિલ:-“ જનાબ! આપે વિશ્રાંતિ લેવાની ઇચ્છા કરી છે, તો આપણે થોડો વખત અહિં રોકાઈ જઈએ. એક સરખા પાંચ છ કેસ ચાલવાથી ઉંટની પીઠ પણ દુઃખતી હશે એટલે તેને પણ થોડો આરામ મળશે.”

શેરદિલે ઉંટને ઇશારત કરતાંજ ઉંટ નીચે બેસી ગયું. યુસુફ તેના પરથી ઉતરીને એક ખજૂરનાં ઝાડ તળે જઈને બેઠો. લગભગ અર્ધાએક કલાક ત્યાં આરામ લીધા બાદ શેરદિલે પુનઃ ઉંટને તૈયાર કરી યુસુફને તેના પર બેસાડી ચાલવા માંડ્યું.

રસ્તે ચાલતાં યુસુફ સ્વગત વિચારવા લાગ્યો:- “ વિશ્વાસ-ઘાતી મિત્ર કરતાં લૂંટારાનો ભય મને એટલો બધો લાગતો નથી. ખુદા ઉપર મને સંપૂર્ણ ભરોસો છે. આત્મરક્ષા માટે મારી પાસે હથિયાર છે, અને શેરદિલ પણ અસ્ત્રશસ્ત્રથી સુસજ્જિત છે.”

લગભગ સંધ્યા થવા આવી. તેઓ એક કેસ ચાલીને આવ્યા હતા. કહેવત છે કે, ‘ નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ ’ એ ન્યાયે વિપત્તિનાં ચિહ્નનો જણાવવા લાગ્યાં. એકાએક રેતીનું તોફાન શરૂ થયું. જોરશોરથી પવન વાવા મંડ્યો. રેતીના ઢગેઢગ ઉડીને તેઓને ઢાંકી દેવા લાગ્યા. ઉંટને આગળ વધવાની શક્તિ રહી નહિ. આંખો મીંચી તે ઉભો રહ્યો. શેરદિલે વિચાર્યું કે, તોફાન શમતાં એક કલાક લાગશે એટલે અહિંજ

રાત્રિ તો થઈ જશે. આ વિચાર આવતાંજ લયથી તે કંપી ઉઠ્યો. પણ પોતાના મનનો લય તેણે યુસુફને જાણવા દીધો નહિ.

આ પ્રમાણે લગભગ એક કલાક જવા બાદ તોફાન કાંઈક શાંત થાય એવાં ચિહ્નો જણાવા લાગ્યાં. તેઓએ પુનઃ મુસાફરી શરૂ કરી. શેરહિલના કહેવા મુજબ તેઓ અર્ધાએક ગાઉ ચાલ્યા બાદ રાત પડી અને સર્વત્ર અધકાર વ્યાપી રહ્યો.

આ અધકારમાં થોડે દૂર ચાલ્યા બાદ શેરહિલે એકદમ ઉઠને આજ્ઞા વધતો અટકાવી દીધો.

યુસુફે અજાણ્ય થઈ પૂછ્યું:—“શેરહિલ! ઉઠને કેમ ઉભો રાખ્યો?” શેરહિલ કપાળે હાથ મારતાં બોલ્યો:—“હુન્નૂર! એલામાંથી નીકળી ચૂલામાં પડ્યા છીએ! એક લયમાંથી મુક્ત થતાં બીજો લય નજર સામે આવી ઉભો છે!”

“કેમ શું છે?”

“આપણે રસ્તો ભૂલ્યા છીએ!”

“તે કેમ જણાયું?”

“જનાબ! બાલ્યકાળથી હું આ મરૂફેત્રમાં મુસાફરી કર્યા કરું છું. લગભગ બપોળે ગાઉને અંતરે રસ્તાના ચિહ્ન તરિકે સુફેદ પથરો રેતીની અંદર ખોડવામાં આવેલા છે. આપણે આટલું બધું ચાલી આવ્યા પણ મારી નજરે એક પણ પથર પડતો નથી. તેથી આપણે કયે સ્થળે છીએ તેની પણ હું કલ્પના કરી શકતો નથી.”

“ત્યારે કોઈ ઉપાય?”

“ઈશ્વરના ઉપર ભરોંસો. એ સિવાય બીજું કાંઈ નહિ.”

તેઓની નજર સામેજ એક રેતીનો ટેકરો આવેલો હતો. શેરદિલે કહ્યું: “હુનૂર! આ ટેકરા ઉપર જઈ હું જરા તપાસ કરી આવું. આપ ઉંટની લગામ પકડી જતા ઉભા રહો. જોજો, લગામ ઢીલી મૂકતા, નહિ તો ઉંટ એકદમ ચાલવા માંડશે.”

રેતીના ટેકરા ઉપર ચડવાનું કામ બહુ મુશ્કેલી ભર્યું હતું. કારણ કે પગ મૂકતાંજ રેતી ખસી જતી હતી કિંવા તેમાં પગ ખૂંચી જતા હતા.

શેરદિલને આવા ટેકરાઓ ઉપર ચડવાની ટેવ હતી એટલે દસ પંદર મીનીટ બાદ ઉપર જઈ તે ચારે બાજુ નીરક્ષણ કરવા લાગ્યો; પરંતુ પોતે કયે સ્થળે છે, એનો નિર્ણય કરી શક્યો નહિ.

એકાએક થોડે દૂર બળતી મશાલો તેના જોવામાં આવી. કેટલાક માણસો મશાલો સળગાવી તેમના તરફ આવતા હોય એમ તેને જણાયું. ભયથી તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું. તેણે વિચાર્યું કે લૂંટારાઓ આવી પહોંચ્યા છે. વાઘની શુદ્ધ આગળજ રાત પડી ગઈ હતી. કિસ્મતને દોષ દેતો તે અફસોસ કરવા લાગ્યો. તેણે ટેકરા ઉપરથી ખૂમ પાડી યુસુફને કહ્યું: “હુનૂર! હથિયાર એકદમ બહાર કહાડી રાખો. આપણે જહાન્નમમાં આવી પહોંચ્યા છીએ. ડાકૂઓ આપણી તરફ આવે છે.”

યુસુફના કાનમાં શેરદિલનો અવાજ પહોંચી ગયો. જેવો તે કમરમાં ખોસેલી પોતાની કટાર બહાર કહાડવા જાય છે, એ:-લામાં એક લાકડીનો સખ્ત ફટકો તેના માથે પડ્યો અને મૂર્છા ખાઈ તે જમીન ઉપર ઢળી પડ્યો.

એક બળવાન લૂંટારો તેના અનુચરોને આજ્ઞા કરતાં બોલ્યો:—“ આ માણસને તેના ઉંટ પર નાખીને એકદમ આપણી છાવણીમાં લઈ જાઓ.”

શેરદિલે રેતીના ટેકરા પરથી આ બધો બનાવ જોયો. શંકિત-ચિત્તે ટેકરા પરથી તે એકદમ ઉતરવા લાગ્યો. શંકા તેના પોતાના માટે નહોતી; તેના શરીરમાં અસૂરના જેટલું બળ હતું. તેની પાસે એક કટાર અને પિસ્તોલ હતી. વળી તેની મલ્લેકાએ તેને ફરમાવ્યું હતું કે, “ શેરદિલ, યુસુફ સાહેબને સુખરૂપ કેામાં પહોંચાડજે, તેમના જીવનને જરા પણ દુઃખ થયું તો તે મારા દિલને દુઃખ થયા બરોબર છે.” શેરદિલને શાહુખદીની ઉપરોક્ત આજ્ઞા યાદ આવી. યુસુફને બચાવવાને ટેકરા ઉપરથી જેવો ઉતરવા લાગ્યો કે રેતીની અંદર તેનો પગ પેસી ગયો અને ગુલાંટ ખાતો ખાતો તે ટેકરાની નીચે આવી પડ્યો. કમરમાંથી કટાર કહાડવા પહેલાંજ યુસુફની માફક તેના માથા પર પણ લાકડીનો ફટકો પડ્યો. તે બળવાન હતો તોપણ એકાએક ફટકાના પ્રહારથી મૂર્છાવશ થઈ ગયો.

જેઓએ લાકડીઓના ફટકા માર્યા હતા, તેઓ ચાર પાંચ જણ હતા. એટલામાં શેરદિલે જે મશાલચીઓને થોડે દૂર જોયા હતા, તેઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. મશાલના અજવાળામાં જે વ્યક્તિએ યુસુફને પોતાની છાવણીમાં લઈ જવાનું કહ્યું હતું, તે વ્યક્તિએ શેરદિલને તેના પોશાક ઉપરથી ઓળખી લીધો. આ વ્યક્તિ ખીજ કોઈ નહિ પણ મરૂપતિ વિકાફૌલાને હંશ-વનાર હરથુપતિ અલીબેગ હતો. તેની ટોળીના માણસો તેને

બેગ સાહેબના નામની બોલાવતા હતા.

અલીબેગે તેના સાથીઓ તરફ સહાસ્ય મુખે બોઈ ઠક્કું
“આજે આપણી મહેનત સફળ થઈ! આ માણસને તમે
ચોળખો છો?”

એક મશાલધારી લૂંટારો જમીનપર પડેલા શેરદિલને
મશાલના અજવાળામાં બેચા પછી બોલ્યો:—“નહિ સાહેબ,
આ માણસને અમે ક્યારેય બેચો નથી.”

અલીબેગ:—“અરે મૂર્ખ! એટલું પણ સમજતો નથી!
આ માણસ મરૂભૂમિના સુલતાન ગણાતા બાદશાહ વિકાફૈ-
લ્લાએ જ્યારે મને પકડ્યો હતો, ત્યારે આ શયતાનનેજ મારા
પર પહેરો ભરવા રાખ્યો હતો. આ બદમાશની ચાલાકીને લીધેજ
મારાથી તે પહેરામાંથી જઢ્ઢી નાશી શકાયું નહોતું.”

“બેગ સાહેબ! ત્યારે હુકમ કરો. આ બદમાશનું માથું
હમણાંજ ધડથી જૂદું કરી નાંખું!”

“નહિ. એટલી બધી ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી.”

આજે તેને પકડવાથી આપણને કાંઈક નવોજ લેહ પામવાનું
મળશે. પેલા માણસને લઈ આવા રાત્રિના વખતે તે કેમ
ઝુસાફરી કરે છે? આમાં કાંઈપણ મતલબ હોવી બેઈએ.
માટે આ બંનેને આપણા તંબુ પર લઈ જાઓ અને તેઓને
તહેબાનામાં જૂઠે જૂઠે સ્થળે પૂરી દો. નહાસી જવાનો કોઈ
પ્રયત્ન કરી ન શકે એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો.”

બેગ સાહેબનો હુકમ થતાંજ યુસુફ અને શેરદિલને ઉંટ
પર નાખી તેઓ પોતાની છાવણી તરફ ચાલવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

હતભાગ્ય યુસુફને જ્યારે સંજા પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે ઉત્તમ વાલુકાને બદલે તેણે તેને એક અન્ધકારમય ઓરડાની અંદર ઘાસની ઉપર પડેલો જોયો. માથા પર લાકડીના ફટકાથી તેને જે જખમ થયો હતો, તેમાંથી લોહી નીકળતું બંધ થયું હતું; પરંતુ તેના હિલમાં અશક્તિ બહુ આવી ગઈ હતી.

પ્રભાતમાં રવિનાં વિમળ કિરણો પૃથ્વી પર સોનેરી પ્રકાશ પાડી રહ્યાં હતાં. ઓરડાના બારણાને એક ફાટ હતી અને તેમાંથી સહજ અજવાળું આવતું હતું. યુસુફે બાણું કે સવાર પડી ગઈ છે.

એકાએક કારાગૃહનું બારણું ઉઘડ્યું અને યુસુફના દિલમાં કાંઈક આશા ઉત્પન્ન થઈ. એક બળવાન વ્યક્તિ તેની સામે આવીને ઉભી રહી. તેણે યુસુફને કહ્યું:—“અમારા સરદાર તમોને બોલાવે છે, માટે ઓરડામાંથી જલદી બહાર આવો.”

યુસુફ ઓરડામાંથી બહાર આવ્યો અને મન્ત્રમુગ્ધવત્ તે વ્યક્તિની પછવાડે ગુપચુપ ચાલવા લાગ્યો. બે ત્રણ મિનિટ-માંજ તેઓ અલીબેગની પાસે જઈ પહોંચ્યા. અલીબેગ વ્યામ્ન-ચમ પાથરેલા એક કાંટાસન પર બેસી ધુન્નપાન કર્યા કરતો હતો. શુષ્કમુખે, કંપિત હૃદયે યુસુફ બે હાથ બેડી અલીબેગના સામે ઉભો રહ્યો. માથું નીચું નમાવી તેણે તેને સલામ કરી. અલીબેગે યુસુફને પોતાના સામે બેસવાની ઇસારત કરતાં કહ્યું:—“બન્દી મુસાફર! તમારા જીવન-મરણનો આધાર મારી

હયા પર લટકેલો છે. તમને તમારા પ્રાણની પરવાહ હોય, કિંવા અતિ કઠોર અને ખિલતસ મૃત્યુને આધન થવા ન માગતા હોવ, તો હું જે કાંઈ પૂછું તેના ખરેખરા જવાબો આપજો. તમે સત્ય કહો છો કે જીવું બોલો છે, તે હું તમારા બોલવા પરથી પારખી લઉંશ.”

“ત્યારે આપના પ્રશ્નના હું ખરાબર ઉત્તર આપું તો આપ મને છોડી દેશો ?”

“હા. મારી મતલબ પાર પડતાંજ તમોને હું છોડી દઉંશ. એટલુંજ નહિ પણ તમારે જે સ્થાને જવું હશે તે સ્થાને પહોંચાડવાને એક માણસ પણ આપીશ, જે તમોને તમારા ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચાડી આવશે.”

યુસુફે વિચાર કર્યો કે, પોતે કાળના સપાટામાં આવી ગયો છે, એટલે તેને અનુગત થવા સિવાય ઉધ્ધારની બીજી કોઈ આશા નથી. તેણે કહ્યું:—“જનાબ! આપને જે કાંઈ પૂછવું હોય તે પૂછી આપની જાણસાવૃત્તિ શાંત કરી દેવો. તેમાં મને કોઈ જાતનો વાંધો નથી.”

અલીબેગે પૂછ્યું:—“તમે કોણ છો, અને રાત્રિના વખતે કયાં જતા હતા ?”

“હું એક હુતભાગી મુસાફર છું.”

“ક્યાંથી આવો છો ?”

“મુલતાન વિકાફદાલાના મહેલમાંથી.”

“તેઓનો અને તમારો શું સંબંધ ?”

યુસુફે યાકુબની સાથે પોતે નિગામોના પહાડમાં ગયો

હતો, ત્યાંથી માંડીને ઠેઠ પોતે અલીબેગના હાથમાં પકડાયો ત્યાં સુધીની સમગ્ર જીના તેને કહી સંભળાવી. શૈશનઆરાએ કરેલી સેવા શુશ્રુષાની વાત પણ તે કહેવાને ભૂલ્યો નહિ.

અલીબેગે પૂછ્યું:—“તમે કહો છો કે યાકુબ માફે સર્વસ્વ અપહરણ કરી ગયો છે, ત્યારે તમારી પાસે ઝવેરાતની થેલી અને મોતીની માળા ક્યાંથી આવી? વળી આ પંજો કોનો છે?”

“મરૂપતિની કન્યા શૈશનઆરાએ આ બધું મને આપ્યું છે.”

“ત્યારે તો આ બધું પેલા ગુપ્ત ધન ભંડારમાંથી આપ્યું હશે. કેમ ખરું કે નહિ?”

“જવાબ! તે પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપું તો કોઈ હરકત છે?”

“હા. તે ધનભંડારની સમગ્ર કથા હું તમારા મ્હોરે સાંભળવા માગું છું. સીધી રીતે તમે જવાબ નહિ આપો તો મને જખરહસ્તી વાપરવી પડશે. તમારું ઝવેરાત, પંજો વગેરે મારા હાથમાં આવી ગયાં છે. બાકી ધન ભંડારની વાત રહી છે, જે તમોને કહ્યા વિના છૂટકો નથી.”

નરાધમ અલીબેગની વાતચિતની ઢબછબ તથા તેનો ગંભીર ચહેરો જોઈ યુસુફ ભયભીત બની ગયો. તેના નસીબમાં હજી પણ કેટલું બધું દારૂણ દુઃખ અનુભવવાનું લખેલું હતું તેની તેને સમજ પડી નહિ. તેણે વિચાર્યું કે, અલીબેગને જ્યારે ગુપ્ત ધન ભંડારની ખબર પડી ગઈ છે, ત્યારે તેની પાસે તે વાત છુપાવવામાં કોઈ સાર નથી. તેણે કહ્યું:—“હજીર! આપ કહો છો તે બરાબર છે!”

બેગ:—“ધન ભંડાર તમે નજરો નજર જોયો છે?”

આ પ્રશ્નથી યુસુફ જરા અચકાયો. તેણે વિચાર્યું કે, ધન ભંડારના અસ્તિત્વનો સ્વિકાર કરવામાં તેણે ગાંભીર બૂલ કરી છે. સહજ હિમત લાવી તે બોલ્યો:—“ નહિ, મેં નજસે નજર જોયો નથી! ”

બન્ને આંખો પહોળી કરી, ડોળા કહાડી અલીબેગે પોતાની કમરમાં ખોસેલી છૂરી બહાર કહાડી યુસુફને બતાવતાં કહ્યું:— “સાવધાન ! મુસાફર, જુઠ્ઠી વાત કરીશ નહિ. એક પણ મિથ્યા શબ્દ બોલીશ તો આ છૂરીથી તારા પ્રાણ લઈ લઈશ. તારા શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી કાગડા કુતરાને ખવરાવી દઈશ માટે સત્ય કહે. તારા સંગી શેરદિલને પ્રાણુલય બતાવતાંજ તેણે બધી વાત કબૂલ કરી દીધી છે. મને કહે મરૂપતિની કન્યા રૈશનઆરાએ તને ધન ભંડાર બતાવ્યો છે કે નહિ? ”

“ હા, હજૂર! ”

“ ધનભંડારમાં કેટલી સંપત્તિ છે? શેરદિલ કહેતો હતો કે, બે કરોડ રૂપિયાનું ઝવેરાત છે. કેમ ખરું કે નહિ? ”

“ હજૂર! મારા કરતાં તો શેરદિલ આપને સારી રીતે ખુલાસો કરી શકશે. હું માત્ર એક રાત્રિએ ગયો હતો અને તે પણ આંખે પાટા બાંધીને! ”

“ યુસુફ! મારા ઉપદેશને માન્ય કર. હું તને નિહાલ કરી દઈશ. મરૂપતિ વિકારદાતા મારો શત્રુ છે. આ મરૂફતના અસંખ્ય લૂંટારાઓને તેણે વશ કર્યાજે; પરંતુ હજી સૂધી મને વશ કરી શક્યો નથી. લગભગ ત્રણ પેઢીથી અમે આ મરૂફતમાં લૂંટારાનો ધંધો કરીએ છીએ. મારા પિતામહના અમલથીજ આ

દસ્યુવૃત્તિ ચાલતી આવેલી છે. તેણે મને બે વખત પકડ્યો હતો, પરંતુ વધારે વખત કેદમાં રાખી શક્યો નથી. બન્ને વખત તેની આંખમાં ધૂળ નાખી હું છટકી આવ્યો છું. તે વખતે વિકાઝ-હૈલાની પુત્રી રૌશનઆરાએ મારી પીઠપર જે વાળૂકના ફટકા માર્યા છે, તે હું હજી સૂધી ભૂલી શક્યો નથી. તે દિવસથી રૌશનઆરા તેમજ તેનો ગુપ્તધનભંડાર મેળવવાની મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે. રૌશનઆરાને મારી બાંદીની પણ બાંદી બનાવી વિકાઝ-હૈલાનું ખૂન કરી મરૂદ્દેશનો અધિકાર મેળવવાનો મેં નિશ્ચય કરેલો છે. માટે આ બાબતમાં તું મને સહાયતા કર. આનો બદલો તને આખ્યા વિના રહીશ નહિ. તારી પાસેથી મેં લીધું છે, તે બધું તને પાછું આપી દઈશ અને હુમેશને માટે તને મારો પ્રિય ગણી તને સહાયતા કરીશ. વળી તું એમ માનીશ નહિ કે, મારી પાસે બિલકુલ સંપત્તિ નથી. ખુદાની મહેરબાની અને વડીલોની બહાદુરીથી મારી પાસે અઢગક સંપત્તિ છે. એટલે સંપત્તિ માટે નહિ પણ શત્રુનો નિપાત, અભિમાનની રૌશનઆરાના ગર્વનું ખંડન અને મરૂદ્દેશનું આધિપત્ય, એટલા માટેજ હું આ બધા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છું.”

દસ્યુપતિ અલીબેગની વાત સાંભળી યુસુફ લયલિત બની ગયો. વાતચિત કરતી વખતે અલીબેગનો રહેશે ચિત્રવિચિત્ર અને ભીષણ જણાતો હતો. હજી પણ તેવી છટા તેના રહેરાપર જણાતી હતી.

થોડો વખત બન્ને જણા ગુપ્તચુપ વિચાર કરતા બેસી રહ્યા. પછી અલીબેગ મૌનભંગ કરતાં બોલ્યો:—“યુસુફ! જે પ્રમાણે

કહું તે પ્રમાણે વતવાને તું તૈયાર છે?”

“સાહેબ! હુકમ કરો. મારાથી બનતા પ્રયત્ને આપનું કાર્ય કરી આપીશ.”

“ત્યારે સાંભળ. પહેલાં તો મને ગુપ્ત ધન ભંડારનો ગુપ્ત રસ્તો બતાવ અને પછી રૌશનઆરાને કોઈ પણ પ્રયત્ને ફેસલાવીને મહેલની બહાર લઈ આવ.”

યુસુફ એકદમ દીવાનાની માફક બૂમ પાડી બોલી ઉઠ્યો:-
“નહિ, નહિ. મહેરબાન, આવું દુષ્ટ કાર્ય મારા હાથથી થઈ શકશે નહિ. રૌશનઆરા, કે જેણે દેવીરૂપે મારી સેવા શુશ્રુષા કરી મને નૂતન જીવનદાન આપ્યું છે, તેનો નાશ કરવાનું કાર્ય મારાથી બની શકશે નહિ. વળી સુસ્તાન વિકાસદૌલાએ પણ મને પુત્ર કરતાં અધિક સ્નેહથી વાહી જે માયા-મમતા બતાવી છે, તેના તરફ પણ હું નમસ્કારમાં થઈ શકીશ નહિ. અલીએગ! જોઈએ તો મને તલવારના ફટકાથી મારી નાખો; પરંતુ આવું નીચ કૃત્ય હું કરીશ નહિ.”

“બદમાશ! ત્યાં સૂધી સીધી રીતે મનાવું છું ત્યાં સૂધી માડું કહેવું માનતો નથી? ઠીક છે. જોઈએ મારા પ્રતાપ. કહેવત છે કે સીધી આંગળીથી ઘી ક્યારેય નીકળતું નથી, તેમ તું ચમત્કાર વિના નમસ્કાર કરીશ નહિ એમ મને ખાતરી છે.”

એટલું કહી અલીએગે એક પહેરેગીરને બોલાવ્યો અને તેને કહ્યું:-“જાકરને કહે કે એક બદમિનજ બન્દીને સીધે રસ્તે લાવવો છે, માટે એકદમ અહિં આવ.”

સરળ હૃદયી યુસુફ આગળ અલીએગે શેરદિલના નામની

ધાપ આપી હતી; પરંતુ યુસુફ તે સમજી શક્યો નહિ અને તેણે વિકારદૈવા તથા રૌશનઆરા વિષેની બધી હકીકત અલીબેગને કહી દીધી. વસ્તુતઃ શેરદીલ તો ત્યાં હતોજ નહિ. રાત્રિના વખતે પહેરેગીરોની નજર ચુકાવી પોતાના બંધનો છેદી નાખી તે ન્હાસી ગયો હતો. તે ક્યાં ગયો તેની કોઈને ખબર પડી નહિ. તેને ન્હાસી ગયેલો ભેઈ પહેરેગીરો ભય પામ્યા. અલીબેગ પાસે આ હકીકત કહેવાની કોઈની હિમ્મત ચાલી નહિ.

પરંતુ તેઓના સુલાગ્યે અલીબેગે શેરદિલને બોલાવી મંગાવ્યો નહિ એટલે તેઓ કાંઈક નિશ્ચિંત રહ્યા.

બાકર અલીબેગની પાસે આવી પહોંચ્યો. બાકર સાક્ષાત્ યમમૂર્તિ જેવો દેખાતો હતો. શયતાન અલીબેગના હુકમથી મનુષ્યવધ કરવાનું કાર્ય તે કરતો હતો.

બાકરે નજીક આવી અલીબેગને સલામ કરી અને પૂછ્યું:—

“જનાબ ! શી આજ્ઞા છે ?” અલીબેગ ગંભીર મુખ રાખી બોલ્યો:—“આ કપટી બદ્દમિજાજ છે ! આપણા હુકમને માન્ય કરતો નથી, માટે તેને ઠેકાણે લાવવો છે.”

નિહુર જલ્લાહ બાકર પોતાને ખોરાક મળ્યો માની આનંદીત થયો. તેણે યુસુફનો હાથ પકડ્યો અને તેને ઘસડતો ઘસડતો એક ખજૂરના ઝાડ પાસે લઈ ગયો અને ગ્રામણના દોરડાથી તેનાં શરીરને વૃક્ષ સાથે બાંધતાં પૈશાચિક હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“શયતાન અમારા માલિકનો હુકમ માનતો નથી, કેમ ?”

એટલામાં નિહુર હૃદયી અલીબેગ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું:—“બાકર ! સીધી રીતે આ માણસ માને એમ નથી.

તેવા મેં ઘણા પ્રયત્નો કરી જોયા. માટે હવે આખરી ઇલાજ ફટકાનો છે. પહેલાં તેને દસ ફટકા લગાવ. નહિ માને તો પછી બીજા દસ લગાવ. એમ જ્યાં સૂધી માને નહિ ત્યાં સૂધી ફટકા લગાવતો જા."

માલિકનો હુકમ થતાં જ બાકરે એક બે એમ કરતાં દસ ફટકા યુસુફની કોમળ પીઠ પર લગાવ્યા. યુસુફ યાતનાથી આર્તનાદ કરવા લાગ્યો.

અલીબેગ પિશાચની માફક વિકટ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—
“કેમ, હજી પણ બીજા ફટકા ખાવા છે, કે મારો હુકમ માનવો છે?”

યુસુફની પીઠપરથી શોષિતધારાઓ વહેવા લાગી. દુઃખથી તે તરફડીયાં મારતો બોલ્યો:—“નહિ. તારા જેવા નરપિશાચને હું બીલકુલ સહાયતા કરીશ નહિ. જે રૌશનઆરાએ મારા જીવનની રક્ષા કરી હતી, તેના જીવનની-તેની આખરની-રક્ષા કરવા જતાં મારા પ્રાણ જાય તો બહેતર છે. તું જેટલું દુઃખ આપીશ તે બધું હું આનંદથી સહન કરીશ. ખુદા મારો રક્ષક છે. શયતાન, તું મૃત્યુનો લય બતાવે છે; પરંતુ તે લયને તો હું ક્યારનોય ઓળખી ગયો છું.”

હૃદયડીન નિપ્કુર અલીબેગનો મિજાજ ગયો. તેણે ઉપરા ઉપરી ફટકા લગાવવાનો અને તેના પર મીઠાનું પાણી છાંટવાનો બાકરને હુકમ કર્યો.

જહાદ બાકર હિંસ પ્રકૃતિનો હતો. તેણે પુનઃ ફટકા મારવાની શરૂઆત કરી. યુસુફના દિલ પરથી રક્તધારાઓ વહેવા લાગી.

નિહર જાકર માલિકને ખુશ કરવા માટે રક્તધા । પર મીઠાનું પાણી છાંટવા લાગ્યો. હતભાગી યુસુફથી સહન થઈ શક્યું નહિ. તે આર્તનાદ કરવા લાગ્યો. તેનો આર્તનાદ સાંભળી પત્થરનું હૃદય પણ પીગળી જાય એમ હતું; પરંતુ જાકર કે અલીબેગના દિલમાં જરૂર પણ દયા આવી નહિ.

યુસુફ આ યત્નથી સહન કરી શક્યો નહિ. તેના મોઝા-માંથી રા-શ-ન આ-રા ! હુસ્ના ! એવા શબ્દો નીકળ્યા અને તે મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો.

એટલામાં દરયુ નિવાસની પછવાડેથી કાંઈ કોલાહલ થતો સંભળાયો. મારો-મારો કાપો કાપોના અવાજો થવા લાગ્યા.

અલીબેગ આ કોલાહલથી કાંઈ સમજી શક્યો નહિ. તેણે પોતાના પ્રહરીને પૂછ્યું કે આ શેનો કોલાહલ છે ? એટલામાં પચાસ શસ્ત્રધારી સિપાહીઓને લઈ એક બળવાન પુરૂષ ત્યાં આવી ઉભો. તેણે પોતાના સિપાહીને અલીબેગને બાંધવાનો હુકમ કર્યો.

આ બળવાન પુરૂષ ખીજે કોઈ નહિ પણ ખુદ મરૂપતિ સુલતાન વિકાઝદૌલાજ હતો. શેરદિલની સહાયતાથી સિપાહીએ અલીબેગને બાંધી લીધો. શેરદિલ યુક્તિથી ન્હાસી જવા બાદ સુલતાનને મળ્યો હતો અને તેણે યુસુફની સઘળી હકીકત તેને કહી સંભળાવી એટલે તરતજ સુલતાન યુસુફની મદદે આવી પહોંચ્યો હતાં.

દરયુપતિ અલીબેગને પકડવા માટે વિકાઝદૌલા ઘણા વખતથી પ્રયત્નો કર્યા કરતો હતો. આજે તેનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ થયો. મિસરના પ્રતાપશાળી સુલતાને અલીબેગને પકડવા માટે તેને એક હજાર સોના મહોરો આપી હતી.

અલીબેગની સાથે તેના સાથીઓને પણ ખન્દીવાન કરવામાં આવ્યા. પછી અલીબેગના મ્હોડા પર એક લાત મારતાં વિકાડ-ફાંલાએ પૂછ્યું:—“બેલ, શયતાન ! યુસુફ ક્યાં છે ?”

એકાએક મરૂપતિની દૃષ્ટિ શુષ્ક ખજુર વૃક્ષ પર પડી. યુસુફની શોચનીય અવસ્થા જોતાંજ તેણે પોતાના સિપાહીને યુસુફને બંધમુક્ત કરવાનો હુકમ કર્યો.

યુસુફની મૂર્છા હજી સૂધી વળી નહોતી. તેના શરીર-માંથી રક્તધારા વહ્યાજ કરતી હતી. તેની આવી અવસ્થા જોઇ મરૂપતિએ કહ્યું:—“આને આપણા તંબૂમાં લઇ જાઓ અને તેની શુશ્રુષા કરો. હું હમણાંજ અહિંનું કામ ખલાત્ર કરી ત્યાં આવું છું.”

સિપાહીઓ મૂર્ચ્છિત યુસુફના રૂધીર ટપકતા દેહને ઉપા-ડીને એક તંબૂની અંદર લઇ ગયા. ત્યાર પછી મરૂપતિએ શેર-દિલ તરફ જોઇ અલીબેગને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“શેરદિલ ! આ કમ-ખખત શયતાને મારા પુત્રવત્ યુસુફને ફટકાનો માર મારી જે દશા કરી છે, તેવીજ દશા મારે અલીબેગની પણ કરવી છે. માટે આને તેજ દોરીથી ખજુરાના ઝાડ સાથે બાંધી ફટકાનો માર મારી મીઠાનું પાણી છાંટ એટલે ફટકા ખાવામાં કેવી મજાહ પડે છે, તેની તેને ખબર પડે ! ત્યાર પછી જાકર અને અલીબે-ગના મસ્તકો ધડથી જૂદાં કરી મિસરાધિપતિને મોકલી દે ! શેરદિલ ! તારા લીધેજ હું આજે આ નરપશુઓને પકડી શક્યો છું, માટે મિસરાધિપતિનું હજાર મહોરનું ધનામ હું તને બક્ષીસ આપું છું.”

શેરદિલે માલિકની આજ્ઞાનું બરાબર પાલન કર્યું. તેની તીક્ષ્ણ તલવારથી અલીબેગનું મસ્તક ધડથી જૂદું થઈ ગયું અને તરતજ તે મિસર મોકલી આપવામાં આવ્યું.

શૈવ ધર્મના ઇતિહાસ.

કર્તા:-દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

તંત્રી, "આયુર્વેદ વિજ્ઞાન."

દરેક શૈવ માર્ગીએ આ ઇતિહાસીનું સાંગોપાંગ અધ્યયન કરવું જ જોઈએ. કારણ કે, તેના વિદ્વાન લેખકે શૈવ ધર્મ વિષે ઘણા ગ્રંથોનું હોહન કરી આ ઇતિહાસ બનાવ્યો છે.

હજી સુધી આવો એક પણ ઇતિહાસ બહાર પડ્યો નથી.

કિં. રૂ. ૧-૦-૦

લખો, જે. કે. દિવેદી.

બ્રુઇ-પોપ્ટ અંધેરી

(અંબાઈ.)

પ્રકરણ ૧૮ મું

રૂપનો મોહ અને મદિરાની ઉન્મત્તતા બન્ને સરખાં હોય છે. જેમ જેમ મદિરાની એક પછી એક પ્યાલી પીતાંજ નશે ચડવા લાગે છે, તેવીજ રીતે રૂપનો મોહ પણ દિવસે દિવસે વૃદ્ધિગત થવા લાગે છે. શયતાન યાકુબ હુસ્નાનું સૌંદર્ય જોઈ પાગલ બની ગયો હતો. હુસ્નાની ખુશસૂરત મુખાકૃતિએ તેની આંખમાં મોહનું અંજન આંજ્યું હતું. હુસ્નાને પોતાની બનાવવા માટે તે બહુ ઉત્સુક થઈ રહ્યા હતાં.

યાકુબ હવે પૈસાદાર થયો હતો. બીજેજ દિવસે તે બજારમાં ગયો અને એક પ્રખ્યાત ઝવેરીને ત્યાંથી ઉત્તમ પ્રકારની સુંદર મોતીની માળા તેણે વેચાતી લીધી. તેણે વિચાર્યું કે, “શ્રીઓ હમેશાં અલંકારોને બહુ પસંદ કરે છે, માટે આ મોતીની માળા જોતાંજ હુસ્ના તેના પર ફિદા-ફિદા થઈ જશે. તેણે હુઃખના દિવસો બહુ કહાડ્યા છે અને તેવા વખતમાં સુંદર મોતીની માળા મળતાંજ તે ખુશ થઈ જશે એટલે એકાદ દિવસે સુયોગ જોઈ મારો મનોભાવ તેને વ્યક્ત કરીશ.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી વિશ્વાસઘાતી યાકુબ બીજેજ દિવસે સાંજે ઠાઠમાઠ કરી ઉત્તમ રીતે પોષાક પહેરી અત્તર લગાવી હુસ્નાની પાસે આવી પહોંચ્યો. હુસ્ના તેની સામે આવી એટલે મૃદુ હાસ્ય કરી તે બોલ્યો: હુસ્ના! તબીયત કેમ છે?”

“ ખુદાએ જે પ્રમાણે રાખી છે, તે પ્રમાણેજ છે. કેમ, તમારા ભાઈના કાંઈ સમાચાર આવ્યા ? ”

“ હા. આજેજ મને સમાચાર મળ્યા છે. તે પરથી જણાય છે કે તેમને આવવાને હજી પંદરેક દિવસની વાર છે. ”

“ પંદર દિવસ ? આટલું બધું ત્યાં શું કામ છે ? ”

હુસ્ના નિરાશ થઈ ગઈ હતી. તેને આનંદિત બનાવવા માટે યાકુબે મોતીની માળા પોતાના ખીસ્સામાંથી બહાર કહાડતાં કહ્યું:—“ હુસ્ના ! જુઓ, તમારા માટે યુસુફે કેવી સુંદર ભેટ મોકલાવી છે ! ” એટલું કહી યાકુબે મોતીના માળા હુસ્નાના હાથમાં મૂકી.

આ મોતીની માળા જો ખુદ યુસુફના હાથેજ તેના કંઠમાં પહેરાવવામાં આવી હોત તો તેના દિલને કેટલો બધો અપાર્થિવ આનંદ થાત, તેનું તો વર્ણન કરવુંજ અશક્ય છે; પરંતુ જેના હાથથી પ્રેમોપહાર લેવાથી આનંદ થાય તે વ્યક્તિ કયાં છે ? હાર પહેરાવતાંજ આનંદ ચિત્તે જે તેને પોતાની છાતી સરસી ચાંપી, સ્વર્ગ સુખનો અનુભવ કરાવત તે કયાં છે ? અર્થાત યુસુફની ગેરહાજરીમાં મોતીની માળા મળવા છતાં પણ તેના દિલને આનંદ થયો નહિ. તેણે મોતીની માળા તરફ અનાદર ભાવે જોઈ તેને એક પેટીની અંદર મૂકી દીધી.

યાકુબ થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી બોલ્યો:—“ હુસ્ના ! આ પંદર દિવસનો વિરહ જો તમારાથી સહન થઈ શકતો ન હોય તો યુસુફની પાસે તમોને પહોંચાડી આપવાને હું ખુશી છું. ”

હુસ્ના ખુશી થતી સહાસ્ય મુખે બોલી:-“ યાકુબ સાહેબ ! તમારો બહુ ઉપકાર માનું છું. શું આપ મને હમણું ત્યાં લઈ જઈ શકશો ? ”

“ નહિ. સાતેક દિવસ પછી હું તમારી સાથે આવીશ. ”

હત્તબાગિની હુસ્ના પતિને મળવાની ઇચ્છામાં શયતાનના સપાટામાં આવી ગઈ. તેણે પૂછ્યું:-“ ઇસ્માલિયા અહિંથી પાંચેક ગાઉ દૂર છે નહિ ? ”

“ હા. જો તમારી ઇચ્છા હોય તો બે ત્રણ દિવસમાં હું ત્યાં જવાની તૈયારીમાં કરી નાખું. તમારાથી ચાલી શકાશે નહિ માટે એક ઉંટની ગાડી ભાડે કરી લેવી જોઈશે. ”

“ ત્યારે તો મારી વૃદ્ધા બાંદીને પણ સાથે લઉં ? ”

“ ખુશીથી લેજો. કારણ કે ઉંટની ગાડીમાં લગભગ પાંચ માણસો બેસી શકે છે. ”

યાકુબ હુસ્નાની રજા લઈ ચાલ્યો ગયો. હુસ્ના તેની વૃદ્ધા બાંદી પાસે ગઈ અને યાકુબ સાથે થયેલી સઘળી વાતથી તેને વાકેફ કરી. આવી રીતે ગૃહત્યાગ કરી પર પુરૂષ સાથે જવાને બાંદી સંમત થઈ નહિ; પરંતુ પતિને મળવાની ઇચ્છામાં હુસ્નાએ તેનું કહેવું માન્યું નહિ.

* * *

આવેગપૂર્ણ હૃદયે, આશાભર્યા ચિત્તે ગૃહત્યાગ કરવાને એક કલાક થઈ ગયો. હુસ્નાવાળી ઉંટની ગાડી આસ્તે આસ્તે ચાલ્યા કરતી હતી. ગાંડીની અંદર માત્ર હુસ્ના અને તેની વૃદ્ધા બાંદી એમ બે જણ જ હતાં. યાકુબ એક ઉંટ ઉપર સવારી

કરી ગાડીની બાબુમાં ચાલતો હતો અને તેના પછવાડે પણ એક માણસ થોડે દૂર ઉંટની ઉપર આવતો હતો. હુસ્ના અને તેની બાંદીને આ બીજો માણસ કોણ આવે છે, તેની ખબર નહોતી.

હુસ્ના કલાન્ત અવસ્થામાં ગાડીની અંદર સૂઈ ગઈ. યાકુબે ગાડીની પછવાડે ચારે બાબુએ સ્થિર દૃષ્ટિથી જોયા પછી મૃદુલાવે સીટી મારી. પેલો માણસ તરતજ તેની પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. તેણે પૂછ્યું:-“જનાબ શું હુકમ છે?”

યાકુબ:-“તને પચાસ મહોર બક્ષીસ આપીશ જેમ બને તેમ જલ્દી તું અગાઉથી જા અને બંગલો ખોલી બત્તીઓ કરી બધી તૈયારી કરી રાખ.-લે આ બંગલાની ચાવી.”

તરતજ તે માણસે યાકુબના આદેશાનુસાર ઉંટને મારી મૂક્યો અને ચપળ ગતિએ ચાલવા લાગ્યો. આ બાબુ યાકુબ પણ ગાડીની પછવાડે પછવાડે ચાલવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે લગભગ એક કલાક સૂધી ચાલવા બાદ ગાડી એક બગીચાવાળા બંગલા પાસે આવી પહોંચી. રાત્રિના બે પ્રહર વીતી ગયા હતા. સર્વત્ર અંધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો.

આ બંગલો યાકુબના એક મિત્રનો હતો. શયતાન યાકુબે પહેલેથી તરત્રીબ કરી તેના મિત્ર પાસેથી બંગલાની ચાવી લઈ લીધી હતી. જે માણસ અગાઉથી બંગલે આવ્યો હતો તે તથા ગાડી હાંકવાવાળો એ બન્નેને યાકુબે પૈસાની લાલચ આપી વેચાતા લઈ લીધા હતા.

યથાસમયે જનશૂન્ય બગીચાના ફાટક આગળ ગાડી

આવીને ઉભી રહી. યાકુબે ગાડીનો પડદો ખસેડતાં મૃદુલાવે કહ્યું:—“હુસ્ના! આપણા ઈચ્છીત સ્થાને આપણે આવી પહોંચ્યાં છીએ. હવે તમે ગાડીમાંથી બહાર આવો.”

હુસ્નાની ઉંઘ ઉડી ગઈ. તેણે સહજ અભિમાનથી કહ્યું:—“પહેલાં તેમને ખબર આપો. પછી હું આવું છું. આટલો બધો જોખમ ખેડી હું એમને મળવા આવી છું ત્યારે શું તેઓ અહિં ગાડી પાસે પણ આવી શક્યા નથી?”

યાકુબ:—“હુસ્ના! હમણા રાત્રિ ઘણી વીતી ગઈ છે. લગભગ એક વાગ્યો હોય એમ જણાય છે. યુસુફને શું ખબર કે તમે અત્યારે આવનાર છો. માટે તમે ગાડીમાંથી ઉતરી દિવાનખાનામાં જઈને ખેસો એટલામાં યુસુફને ઉઠાડી હું તમારી પાસે મોકલું છું.”

હુસ્નાના દિલમાં હજી સૂધી યાકુબના વિષે સંદેહ ઉત્પન્ન થયો નહોતો. શયતાન તેની જીંદગીની ખરબાદી કરવાને તૈયાર થયો છે, એવી લેશ માત્ર પણ કલ્પના તેના દિલમાં આવી ન હોતી. ભોળી હુસ્ના યાકુબના શબ્દોમાં વિશ્વાસ લાવી પતિને મળવાની આશાએ ગાડીમાંથી ઉતરી અને સીડી પર ચડી એક સુસજ્જિત પ્રકાશિત દિવાનખાનામાં આવી પહોંચી.

શયતાન યાકુબે ત્યાર પછી દિવાનખાનાનું ખારણું બંધ કર્યું અને પુનઃ ગાડી પાસે આવ્યો. ગાડીવાનને તેણે ઇસારત કરી અને ખાંદી જે હજી સૂધી ગાડીમાં સૂતી હતી, તેને લઈ ગાડી હંકારી ગયો.

ત્યાર પછી આનંદપૂર્ણ હૃદયે જાણે કે કેવુંય પરાક્રમ કર્યું.

હોય તેમ એક ગજ છાતી ફૂલાવતો તે દિવાનખાનામાં આવી હુસ્નાની પછવાડે ગુપચુપ ઉભો રહ્યો. હુસ્નાએ પછવાડે જોયું તો યુસુફને બદલે યાકુબ ઉભેલો હતો. હુસ્ના ભયભીત બની ગઈ. તેણે પૂછ્યું:—“સાહેબ! તમારા ભાઈ ક્યાં છે? હજી સૂધી કેમ આવતા નથી?”

યાકુબ:—“હુસ્ના! હુસ્ના!! શું હજી સૂધી તું સમજતી નથી? આમ ક્યાં સૂધી મને ટળવળાવશે? દિલારા! હું તને કેવા ખ્યારથી ચાહું છું, તેની તો ખુદાને ખબર! માટે યુસુફના વિચારો છોડી તું હવે મારો હાથ ગ્રહણ કર અને આ દુનિયાના સ્વર્ગીય સુખોમાં રહી મને પણ સુખી કર. મારી પાસે ઐશ્વર્ય નો પાર નથી. મારું દિલ—મારો પ્રેમ હું તને સમર્પણ કરું છું. માટે મારી અર્જનો સ્વિકાર કર. બાકી યુસુફની હસ્તી હવે આ દુનિયામાં નથી—તે મરી ગયો છે!”

ઉપરોક્ત શબ્દો સાંભળતાંજ હુસ્ના બેશુદ્ધ બની જમીન ઉપર ઢળી પડી. યાકુબે તેને શુદ્ધિમાં લાવવા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા. તેના મોઢાડા ઉપર પાણી છાંટ્યું અને પવન નાખવા લાગ્યો. આખરે અર્ધાએક કલાક પછી હુસ્ના શુદ્ધિમાં આવી. તેણે આંખો ઉઘાડીને જોયું તો શિકારલોહુપ વાઘની માફક યાકુબને લાલસાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી તેની તરફ જોતો તેણે જોયો. હુસ્ના ઉઠીને ઉભી થઈ ગુસ્સાથી લાલચોળ બની બોલી:—“શયતાન! નમકહરામ વિશ્વાસઘાતી! આવી દગાખાજ કરી મને અહીં લાવ્યો છે! તને જરા પણ શર્મ નથી કે જેને તું પોતાની ખંડેન તરીકે માનતો હતો તેનેજ આવા દોળખના ગારમાં નાખવાનો પ્રયત્ન

કરી અહીં લઈ આવ્યો?”

યાકુબ:-“ હુસ્ના! અત્યારે તું ગમે તે કહે, પણ યુસુફ સાથે તારાં લગ્ન થવા પહેલાં તારા પિતા મારી સાથેજ તારાં લગ્ન કરવાના હતા; પરંતુ પાછળથી તે ફરી ગયા અને તને યુસુફની સાથે પરણાવી દીધી. હુસ્ના! તે દિવસથી મારું દિલ તારા ઇશકમાં ખળ્યા કરે છે. અને તેથીજ યુસુફની હત્યા કરી તને મેળવવાનો જોખમ મેં ખેડ્યો છે.”

એટલું કહી યાકુબ હુસ્નાને પકડવા ગયો. હુસ્ના પાછળ હઠી ગઈ અને બોલી:-“નરાધમ! શું તું એમ ધારે છે કે તારી ઈચ્છા પૂર્ણ થશે? નહિ. આ હુસ્ના યુસુફ સિવાય દુનિયાના દરેક પુરૂષને ભાઈ સમાન ગણે છે. હું જેવા રહીશ પણ તેમના નામને-મારા સતિત્વને કલંક લાગવા દઈશ નહિ. માટે શયતાન! સંભાળ! સતીને સતાવવામાં સાર નહિ કહાડે.”

શયતાન યાકુબે દારૂ ખુબ પીધો હતો. હુસ્નાના બોલવાની અસર તેના દિલ પર થઈ નહિ. હુસ્નાને આલિંગન કરવાને તે યુન: દોડ્યો. હુસ્ના પાછી પાછળ હઠી ગઈ અને યાકુબનો ઉદ્દેશ પાર પડ્યો નહિ. શિકાર હાથમાંથી છટકી જતાંજ વાઘ જેમ ખમણા જોરથી શિકારની પાછળ તલપ મારે છે, તેવીજ રીતે યાકુબે પણ એકદમ હુસ્નાના શરીર પર જઈ જોરથી તેનો હાથ પકડી લીધો. હુસ્ના ભયભીત સ્વરે મહોટેથી ખૂમ પાડવા લાગી “અરે કોઈ બચાવો! આ દુન્ટ સતીની લાજ લૂંટે છે! બચાવો! બચાવો! અય ખુદા! યુસુફ! તમે ક્યાં છો?”

દિવાનખાનાતું બારણું ખુલ્લું હતું. એકાએક એક બળવાન

વ્યક્તિ ત્યાં આવીને ઉભી રહી. તેણે અધિકાર યુક્ત સ્વરે કહ્યું:-
“હુસ્ના! ભય પામીશ નહિ. ઈશ્વરે તારા સતિત્વની રક્ષા
કરી છે. હવે બદમાશ તારો વાળ પણ વાંકો કરી નહિ શકે.”

યાકુબે આગતુક તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી અને તરતજ તેનું
આખું શરીર થરથર કંપવા લાગ્યું. ખુદ યુસુફને તેણે પોતાની
સામે આવીને ઉભેલો જોયો. તેણે હુસ્નાનો હાથ તરતજ છોડી
દીધો અને બોલ્યો:-“ઓ ખુદા! કોણ યુસુફ! જીવતો કે તેનું
ભૂત?!”

યુસુફ તેની નજીકમાં આવ્યો અને વજનગંભીર સ્વરે
બોલ્યો:-“બદમાશ! મને ઓળખ્યો? હું ભૂત નહિ પણ ખુદ
યુસુફ છું!”

યાકુબ:-“કોણ ખરેખર યુસુફ! તું કેવી રીતે બચ્યો?
તું કેવી રીતે અહિં આવ્યો?”

યુસુફ:-“ખુદાની મહેરબાનીથી. જે દયાળુ ખુદાએ અત્યારે
રાત્રિના વખતે મને અહિં હાજર કરી સતીનાં સતિત્વની રક્ષા
કરી છે, તેજ ખુદાએ મને પણ સહરાના રણમાંથી બચાવ્યો
છે. તેણેજ મને નૂતન જીવન આપ્યું છે. દુષ્ટ શયતાન! જેને
તું મારી નાખવા માગતો હતો, જેનું તેં સર્વસ્વ લુપ્તી લીધું
હતું અને જેની પત્ની કે જેને તું મહેન બરાબર ગણતો હતો તેના
પર અત્યાચાર કરવા તૈયાર થયો છે તે ખુદ યુસુફ તારી નજર
આગળ ખડો થયો છે. ખુદા તારાં આ દુષ્ટકૃત્યો કેમ જોઈ રહે?
તું શયતાનનો પણ શયતાન છે. માટે દૂર થા અને અહિંથી એકદમ
આલ્યો જા, નહિ તો તને મારા ખંજરથી વીંધી નાખીશ.”

યાકુબ:-“ તું ગમે તે હો, યુસુફ હો કે તેનું ભત હો, મને પરવાહ નથી. હુસ્ના મારી છે. જ્યાં સૂધી મારા દેહમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સૂધી તારા હાથમાં તેને નહિ આવવા દઉં.” એટલું કહી યાકુબ યુસુફના તરફ આગળ વધ્યો અને ખંજર કહાડી તેને મારવા દોડ્યો; પરંતુ હુસ્ના યુસુફને બચાવવા તેની વચ્ચે પડી ને યાકુબનો હાથ પકડવો ગઈ એટલામાં તો પાપીએ તે ખંજર હુસ્નાની છાતીમાંજ ભોંટી દીધું. દુનિયાની ખૂબસૂરત વફાદારીની પવિત્ર મૂર્તિ, સ્વર્ગની સુંદરી હુસ્ના પતિને બચાવવા જતાં શયતાનનો ભોગ થઈ પડી. તે મૂર્છાવશ થઈ જમીન પર ઢળી પડી. યુસુફે પોતાનું ખંજર કહાડયું અને બન્ને જણ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. આખરે યુસુફના ખંજરના ઘાથી યાકુબ મોતને સ્વાધીન થઈ ગયો.

ત્યાર પછી યુસુફે હુસ્નાના દેહને પોતાના હાથમાં લીધો. તેનામાં હોશકોશ નહોતા. તેના પ્રાણ ઉડી ગયા હતા. તેની છાતીમાંથી રક્ત પ્રવાહ વધા કરતો હતો. યુસુફથી આ દૃશ્ય જોઈ શકાયું નહિ. તે ક’પ્યો. તેના દિલની દેવી-પ્રેમની પ્રતિમા જેને સુખી કરવા તેણે જીંદગીની પણ પરવાહ નહિ કરેલી તેને પોતાના ખે.ળામાં મૃત્યુના મુખમાં પડેલી જોઈ તેનું હૃદય કંપી ઉઠયું. તેણે એકાએક સખ્ત હાથ મારી અને તેનો દેહ હુસ્નાના પવિત્ર દેહ ઉપર ઢળી પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

“હું ક્યાં છું?”

ઉત્તર મળ્યો નહિ. એક સુસન્નિજત દુગ્ધફીણના જેવી સુફેદ ચાદર પાથરેલા પડંગ પર યુસુફ સૂતો હતો. તે જે ઓરડામાં સૂતેલો હતો તે ઓરડો ઉત્તમ પ્રકારે શાગરેલો હતો. અનેક તરેહની કારીગરીથી તે ઓરડાની દિવાલો શોભાયમાન થઈ રહી હતી. દરેક ભતનો ઠાઠમાઠ રાજવંશી જણાતો હતો.

યુસુફ વિસ્મિત બની ગયો. તેની પૂર્વસ્મૃતિ ભગૃત થઈ. ઇસ્માલીયા શહેર નજીકનો ખંગલો-હુસ્ના પર થયેલો અત્યાચાર-યાકુબ અને હુસ્નાનું મૃત્યુ-પોતાનું મૂર્ચ્છિત થવું વગેરે અનેક વાતો યાદ આવી તેના દિલને ગુંથવાડામાં નાખવા લાગી. તેને આવા મહેલની અંદર કોણ લઈ આવ્યું તેની તે અટકળ કરી શક્યો નહિ. પુનઃ તેણે ફીણ કંઠે પોકાર કર્યો:—“અહિં કોઈ છે કે નહિ? હું ક્યાં છું?”

એટલામાં એક યુવતી યુસુફની શબ્દો પાસે આવીને ઉભી રહી. યુવતીનું મુખમંડળ ઉન્મુક્ત હતું. તેનું લાવણ્ય તેના તરફ બેનારને ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન કરે તેવું હતું. તેણે કોમળ કંઠે કહ્યું:—“સાહેબ! આપને ચિંતા કરવાનું કોઈ કારણ નથી. આપ નિરાપદ સ્થાને છો. વધારે વાત ચત હું આપની સાથે કરી શકીશ નહિ. કારણ કે હકીમ સાહેબે તેમ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે.”

યુસુફ:-“ સુન્દરી ! હું વધારે બોલીશ નહિ; પરંતુ એક પ્રશ્ન પૂછવાની મારી અરજ છે. તેનો જવાબ આપવો પડશે. આપની દેવાંગના જેવી મૂર્તિ જેતાંજ મને જણાય છે કે આપ પરમ કર્ણુભયી છે. આપ કોણ છો? આપનો પરિચય આપશો ?”

રમણી:-“ હું શાહુબદી શૈશનઆરાની બાંદી છું.”

“ કોણ શૈશનઆરા ! મરૂસમ્રાટ વિકાફદૌલાની પુત્રી ?”

“ હા.”

“ ત્યારે હું અહિં કેવી રીતે આવ્યો ?”

“ જનાબ ! દરયુપતિ અલીબેગના સપાટામાંથી તમોને છોડાવ્યા બાદ સુલતાન વિકાફદૌલા પુનઃ પોતાને કામે આવ્યા ગયા અને તમે કેરો તરફ આવવા લાગ્યા; પરંતુ સુલતાન સાહેબના દિલમાં પુનઃ સંશય ઉત્પન્ન થયો એટલે તેમણે તમારી રક્ષા માટે પુનઃ શેરદિલને તમારી પછવાડે મોકલ્યો. ત્યાર પછી તે જે રસ્તેથી પસાર થતો હતો તે રસ્તે એક બંગલામાંથી સજ્જ હાથ મારતો તમારો સાદ સાંભળ્યો એટલે કોઈની પરવાહ નહિ કરતાં તે ત્યાં આવીને દાખલ થયો. તેણે તમોને એક સ્ત્રીના ઉપર મૂર્ચ્છિત દશામાં પડેલા જોયા. વળી બાજુમાંજ બીજા એક શખ્સનું મુડદું પડેલું હતું. તેને પણ ચાકુબ તરીકે તેણે ઓળખ્યો. શું બનાવ બન્યો હશે, તેની કલ્પના શેરદિલે કરી લીધી. તે આખી રાત ત્યાંજ બેસી રહ્યો. પ્રભાત થવા છતાં તમારી મૂર્ચ્છા વળી નહિ એટલે તેણે હુસ્ના તથા ચાકુબને ઢકનાવવાની તૈયારી કરવા માંડી. તમોને એક કોચ ઉપર સુવાડી

થોડાંક માણસોની મદદ લઈ તે તેઓને કબ્રસ્તાનમાં લઈ ગયો અને અત્યેષિક્રિયા કરી દીધી. ત્યાર પછી એક ગાડી મંગાવી તમારા દેહને તેમાં મૂકી અહિં લઈ આવ્યો અને મારા હવાલામાં તમોને સોંપી તે શાહબદી સાહેબા પાસે ગયો છે. લગભગ આઠેક દિવસમાં શાહબદી સાહેબા અહિં આવી પહોંચશે. તેટલો વખત મને તથા એક હકીમને તમારી સંભાળ લેવાનું તે કહી ગયેલ છે.”

“ મને અહિં આવ્યાને કેટલા દિવસ થયા ? ”

“ ત્રણ. ”

“ ત્રણ દિવસ થયા હું બેશુદ્ધ હતો ? ”

“ હા. ”

બાંદીએ એક રૌપ્યપાત્રમાં દવા નાખી અને તેમાં પાણી ભેળવી યુસુફને પીવા આપી. યુસુફ દવા પી ગયો. તેના દિલને જરા શાંત જણાઈ.

લગભગ એક અઠવાડીયું પસાર થઈ ગયું. યુસુફની પ્રકૃતિ સંપૂર્ણ રીતે સુધરી ગઈ, તે પણ હુસ્નાના વિચારો આવતાંજ તેનું મુખ મ્લન બની જતું હતું અને તેનું અંતર દ્વારણ વ્યથાથી બળ્યા કરતું હતું.

એક દિવસ સાંજના પાંચ વાગે વિચાર કરતો તે પોતાના ઓરડામાં બેઠેલો હતો એવામાં એક માણસે આવી સુલતાન વિકાફદૌલાના આવી પહોંચવાની તેને ખબર આપી. યુસુફ તેમને મળવાને બહુ ઉત્સુક થઈ રહ્યો. દસેક મીનીટ બાદ વિકાફદૌલા યુસુફના ઓરડામાં આવી પહોંચ્યા અને તેની પ્રકૃતિના સમાચાર પૂછ્યા.

યુસુફે ઘુંટડીયે પડી મરૂસઆદના વસ્ત્રને ચુંબન કરી ગદ્-ગદ્ કંઠે કૃતજ્ઞતા દર્શાવતાં કહ્યું:- “જહાંપનાહ! આપની અને આપના કરૂણામયી પુત્રીની દયાથીજ હું ત્રણ વખત બચી શક્યો છું. આપના ઉલયના ઉપકાર હું આ જન્મમાં ભૂલી શકું એમ નથી. ઇશ્વરે આપને રૈશનઆરા જેવું અમૂલ્ય રત્ન આપ્યું છે, તે રત્નની કિંમત થઇ શકે એમ નથી. તેમનો દયાળુ સ્વભાવ, નિરભિમાન, અંતઃકરણની ઉદારતા વગેરે જોઇ મને લાગે છે કે આપને ત્યાં કોઇ દેવાંગનાએજ અવતાર લીધો છે. ખુદાવંદ! શાહ બદ્દી સાહેબા ક્યાં છે? તેમનાં દર્શન કેમ થતાં નથી?”

“યુસુફ, તમારા જવા બાદ રૈશનઆરાની સ્થિતિ બહુ ખરાબ થઈ ગઈ હતી. તેના દિલને ક્યાંઈ કરાર વળતો નહોતો. જળ વિના જેમ માછલી તરફડીયાં મારી મૃત્યુને આધીન થઈ જાય છે, તેવીજ સ્થિતિ તેની થઈ ગઈ હતી. લાગ્ય-યોગે હું એટલામાં રાજધાનીમાં જઈ ચડ્યો અને તેની પ્રકૃતિનું અવલોકન કરવા બાદ હું એવા નિશ્ચય પર આવ્યો છું કે, તમારા વિના તે જીવી શકશે નહિ. માટે મારી એવી ઈચ્છા છે કે, તમે તેના હસ્તને ઝડપી કરી ઉલય સુખી થાઓ.”

“જનાબ! આપ આ શું કહો છો? હું ક્યાં અને આપની પુત્રી ક્યાં?”

“યુસુફ! એ બધો વિચાર મારે કરવાનો છે. મને માત્ર એકની એક પુત્રીજ છે. પુત્ર નથી માટે મારા મૃત્યુ બાદ મારી ગાદીના વારસ તરીકે તમને હું યોગ્ય ગણું છું. માટે મારી વાતનો સ્વીકાર કરો. આ બાબતમાં હું તમને વિચાર કરવાને

એક દિવસની મહેતલ આપું છું. કારણ કે, જેમ જેમ દિવસો પસાર થતા જાય છે, તેમ તેમ રૈશનઆરાના જીવન વિષે વધારે ચિંતા થયા કરે છે.” એટલું કહી સુલતાન ત્યાંથી બીજા ઓરડામાં ચાલ્યા ગયા.

યુસુફ શું કરવું અને શું નહિ તેના વિચારમાં પડી ગયો. સુલતાન વિકારફૌલાના ઉપકારો, તેમનો સ્નેહ, ભવિષ્યની તેમની યોજના એ બધો વિચાર કરતાં તે કોઈ જાતના નિર્ણય ઉપર આવી શક્યો નહિ. તેવીજ સ્થિતિમાં કાંઈ ઉપર તેને નિદ્રા આવી ગઈ. નિદ્રાની અંદર તેને એક અદ્ભુત સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નની અંદર અતૂલનીય રૂપસુંદરી, અપ્સરારૂપિણી અનુપમેય રૈશનઆરાને તેણે પોતાની શય્યા પાસે બેઠેલી જોઈ. તે સ્વપ્નાવસ્થામાં પ્રલાપો બકવા લાગ્યો:—“અહા! કેવું સુંદર રૂપ! દેવોને પણ દુલભ એવું સૌંદર્ય! આ સૌંદર્યની તુલના પણ થઈ શકે એમ નથી! મનોહર મુખાર્વિંદ, આકર્ષક નયન-મણી, ભલભલાના દિલને પોતાના તરફ ખેંચી લે તેવાં છે! રક્ત-વર્ણી અધરોષના મૃદુહાસ્યમાં ઉન્માદિની શક્તિ જણાય છે! રૈશન! રૈશનઆરા-શાહજાદી, હું અતિ દુર્ભાગી છું. મારા પર કરૂણા કરો-મારા પર દયા લાવો—” એટલામાં તેની આંખો ઉઘડી ગઈ.

કુદરતની કાંઈક એવીજ ઇચ્છા હતી કે, યુસુફના આ પ્રલાપો સાંભળવાને માટે શાહજાદી રૈશનઆરા યુસુફની શય્યા પાસે આવીને ઉભી રહી હતી. નિદ્રિત મુસાફરના મુખમાંથી પોતાના વિષેનો નામોન્ધાર સાંભળી તેના દિલમાં આનંદ

સમાયો નહિ. યુસુફે નેત્ર ઉઘાડ્યાં અને તે સાથેજ ઉભયનાં ચક્ષુઓનું સંમિલન થતાંજ રૌશનઆરાએ લજ્જાથી પોતાની આંખો નીચી નમાવી દીધી.

યુસુફ એકદમ ઉઠીને બેઠો થયો. ઘુંટણીએ પડી રૌશનઆરાના હસ્તોને પોતાના હાથમાં લઈ તેના પર ચુંબન કરી તે બોલ્યો:—“શાહબદી! જીવનદાયિની રૌશનઆરા! મને માફ કરો, મારે લીધે તમોને કેટલું બધું કષ્ટ વેઠવું પડે છે. તમારા દિલની સ્થિતિના ખબર મને મળ્યા છે, તે સાંભળી મારું હૃદય ફાટી જાય છે!”

“યુસુફ! પ્રાણાધિક યુસુફ! આપના જવા બાદ મારા જીવનની છેલ્લી ઘડીઓ ગણાવા લાગી હતી, પરંતુ પિતાજીના આશ્વાસનથી અને શેરદિલ તરફના સમાભારથી જણાયું કે, આપની પત્ની હુસ્ના પણ મૃત્યુ પામી છે. આટલા દિવસ હું એમ ધારતી હતી કે, એક મિયાનમાં બે તલવાર રહી શકે નહિ; પરંતુ કુદરતે તમારા અને મારા ઉપર દયા કરી કોઈ અકલ્પિત યોગાયોગથી તમોને અને મને મેળવી દીધાં છે. માટે મારી વિનંતિને માન્ય કરી મને તમારા હૃદયમાં સ્થાન આપો.”

યુસુફ સહજ વિસ્મિત બન્યો. રૌશનઆરાના મુખાવિંદ તરફ તે અનિમિષ નેત્રે જોઈ રહ્યો. પછી બોલ્યો:—“શાહબદી! આપ ક્યાં અને હું ક્યાં. આપ એક સુલતાનની રાજકુમારી અને હું કેરોનો એક સાધારણ પણ ગરીબ હાલતમાં આવી ગયેલો ઝવેરી! તમારું અને મારું સામ્ય કેવી રીતે બની શકે? તમારું મૌદર્ય ક્યાં અને હું ક્યાં? મારા જેવા ગરીબની જીંપડીનો ચિરાગ

થવા કરતાં આપ કોઈ શહેનશાહની બેગમ થવાને વિશેષ યોગ્ય છે !

“યુસુફ ! શું સૌંદર્યથીજ પ્રેમની ઉત્પત્તિ થાય છે ? નહિ. સૌંદર્ય આજે છે અને કાલે નથી. દૈવવશાત્ કોઈ રોગ થતાંજ સૌંદર્યનો નાશ થઈ જાય છે. સુફેદ સોમલ સ્વરૂપવાન હોવા છતાં મનુષ્યના પ્રાણ હરી લે છે, જ્યારે કાળી કસ્તુરી જીવન દાયિની છે. માટે સૌંદર્ય કરતાં હું ગુણને વધારે પ્રધાનપદ આપું છું.”

“શાહબદી ! રૂપ, ગુણ એ બધું પૈસા વિના નકામું છે. ખરેખર, લક્ષ્મી વિના જીવતરજ નકામું છે. તે લક્ષ્મી મારી પાસે નથી. તમોને હું કેવી રીતે સુખી કરીશ ? માટે તમો તમારો હઠ છોડી દો.”

“યુસુફ ! લક્ષ્મી ચંચળ વસ્તુ છે. વેશ્યા સ્ત્રીમાં અને તેનામાં જરાપણ ફરક નથી. વેશ્યા જેમ ઘેર ઘેર રખડે છે, તેવીજ રીતે લક્ષ્મી પણ ઘેર ઘેર રખડનારી છે. તેનો વિશ્વાસ શો ? કોઈ બળવાન શત્રુ જાગતાંજ તેને લૂંટી લે છે, જ્યારે ગુણ લૂંટેલો લૂંટાતો નથી. એ વસ્તુ એવી છે કે મૃત્યુની સાથેજ મરે છે.”

“રૈશનઆરા ! તો પણ તમને હું યોગ્ય નથી. તમે જ્યારે એક ઉત્તમ રાજ્યકુળનું રત્ન છો, ત્યારે હું એક ગરીબ, દીન, હીન, દાસ જેવો છું. કહેવત છે કે, ઉંચ હોય તે ઉંચામાં જઈ બળે, નીચ તે નીચામાં જઈ મળે’ માટે મારા વિચાર છોડી દો.”

“યુસુફ ! પવંતની ઉપર પથ્થરો પાકે છે, પરંતુ મણી તો ખાણમાંજ થાય છે. નીચી ખાણના મણી કરતાં શું પથ્થર

ચડી જાય એમ છે? નહિ. બે દિલ જ્યાં એક થયાં હોય ત્યાં ઉંચ-નીચ, ગરીબ-શ્રીમંતનો સવાલ રહેતોજ નથી. પ્રેમ બન્ને આત્માઓને એક કરી દે છે. તેઓમાં ભેદભાવનો અવકાશજ નથી. ”

યુસુફે જોયું કે, શાહબદી સાથે ગમે તેટલી દલીલો કરવામાં આવે તો પણ તેને જીતી શકાય એમ નથી. વળી તેના પ્રેમનો અસ્વિકાર કરતાં જેણે ત્રણ ત્રણ વખત જીંદગી બચાવી, તેનીજ જીંદગી લેવાનો તેનાપર દોષ આવે એમ છે. પરીક્ષા પૂર્ણ થઈ. તેણે રૈશનઆરા તરફ એક સ્નેહપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોયું. રૈશનઆરા સમજી ગઈ કે, એની પ્રાર્થના ફળીભૂત થઈ. તેણે યુસુફની છાતી પર પોતાનું માથું નાખી દીધું. સ્વર્ગીય સુખમાં તે બેશુદ્ધ જેવી થઈ ગઈ. તેને તેના દિલનું ભાન રહ્યું નહિ. યુસુફે તેને પોતાની છાતી સરસી છાપી તેના રક્તરંગી અધ-રોષ પર પ્રેમનું ચુંબન લીધું. ઉભય આત્માઓ એક થયા. રૈશનઆરા યુસુફને ગળે વિંટળાઈ ગઈ. બન્ને સ્વર્ગીય સુખ અનુભવવા લાગ્યાં.

* * *

બીજે દિવસે સુલતાનનો એક સિપાહી યુસુફ સાસે આવી તેને સલામ કરી કહેવા લાગ્યો:—“ હુજૂર, જહાંપનાહ આપને બોલાવે છે. તેઓ બાબુના ઓરડામાંજ આપની રાહ ભેટા છે. ”

યુસુફ મન્ત્રમુગ્ધવત્ તે સિપાહીની પછવાડે ચાલવા લાગ્યો. તેણે બાબુના ઓરડામાં જઈને જોયું તો તેને જણાયું કે, ખુદ સુલ-

તાન, શેરહિલ, કાલુ, તેમજ બીજા કેટલાક માણસો તેની રાહ જોઈને ઉભા છે. યુસુફના હાથલ થવા સાથે બીજા બાબુથી અતુલનીય રૂપસુંદરી રૌશનઆરા પણ પોતાની હાસી સાથે આવીને ત્યાં હાજર થઈ.

‘મરૂસમ્રાટ વિકારફૌલાએ સ્નેહપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું:-“ યુસુફ! આ માતૃહીના કન્યા, મારી નયનમણી રૌશનઆરાને હું તમોને અર્પણ કરું છું. તમો બન્ને એક થઈ પતિ-પત્ની તરીકે સુખી જીવગી લોગવો એવી ઈશ્વર પ્રત્યે યાચના કરું છું.” એટલું કહી વિકારફૌલાએ રૌશનઆરાનો હાથ યુસુફના હાથમાં મૂક્યો. યુસુફ પ્રેમપૂર્વક તે ગ્રહણ કરી સૌને પ્રણામ કર્યા. કાલુએ શુભ આશિર્વાદ આપતાંજ સૌ પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યાં ગયાં. યુસુફ રૌશનઆરાને લઈ પોતાના ઓરડામાં ગયો. પ્રેમના ઉમળકામાં રૌશનઆરા યુસુફને બાઝી પડી અને બોલી:-“ બહાલા યુસુફ! અંતે પ્રેમનો-ધર્મનો જય થયો છે! દગાબાજ મિત્રને તેના કર્મોનું ફળ મળી ગયું છે, જ્યારે તમોને પણ-તમારી નેકી, પવિત્રતા, ઉદારતા વગેરેને લીધે ત્રણ ત્રણ વખત મૃત્યુના મુળમાંથી બચી જઈ, ફળ મળી ગયું છે. ખરેખર ખુદાની કળાને કોઈ કળી શકે એમ નથી.”

વૈષ્ણવ ધર્મનો સંક્ષિપ્ત

ઇતિહાસ.

(સચિત્ર.)

કર્તા:—દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

તંત્રી, 'આયુર્વેદ વિજ્ઞાન.

આ ઇતિહાસ દરેક વૈષ્ણવ બંધુએ તેમજ હિન્દુભાઈએ પોતાના ગૃહમાં રાખી તેનું અધ્યયન કરવું જોઈશે. વૈષ્ણવ ધર્મમાં શેનો શેનો સમાવેશ થાય છે, જુદા જુદા વૈષ્ણવ સંપ્રદાયોમાં ક્યાં ક્યાં તત્ત્વો સામાન્ય છે? અને શેમાં જુદા જુદા સંપ્રદાયો જુદા પડે છે? શ્રીમદ્વલ્લાચાર્ય તો ૪૦૦ વર્ષ ઉપર થયા; તે પહેલાં વૈષ્ણવ ભક્તિમાર્ગ ચાલતો હતો કે નહિ? ચાલતો હતો તો કેટલા કાળ અને કેવે રૂપે? વગેરે અનેક વિષયોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. તથા વૈષ્ણવ ધર્મને લગતા ઐતિહાસિક ચાર ફાટાઓ પણ આપવામાં આવ્યા છે. છતાં કિ. રૂ. ૩-૦-૦. વી. પી. પોસ્ટેજ જુદું.

લખો, જે. કે. દ્વિવેદી.

બુધ-પોષ્ટ અંધેરી

(મુંબાઈ.)

અનંગ મોહિની

આ નવલકથામાં સમાજની અને સ્વદેશની ઉન્નતી સંબંધીના પ્રત્યેક વિષયની નિપુણતાથી આલોચના કરવામાં આવી છે. વિધવાનું આદર્શ જીવન, ખોટા સુધારાનો મોહ, હિંદુ ધર્મનો ઉપદેશ, નિમ્નજાતિના ઉદ્ધારના ઉપાય વગેરે વિષયોનો આ નવલકથામાં સમાવેશ કરેલો છે. પ્રજા સંખ્યા ૪૦૦ પાકું સોનેરી પૃષ્ઠ સચિત્ર; છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૩-૩-૮-૦

સચિત્ર ઐતિહાસિક પ્રેમકથા.

તૈયાર છે.

ત્રિભુવનમોહિની અથવા જગતની જયોતિ.

પ્રયોજક, વજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

ત્રિભુવનમોહિની નુરજહાનના રસિક ઐતિહાસિક વિષયને અનુસરી આ નવલકથા લખવામાં આવી છે. શાહજહા સલિમના અંતરમાં સળગતો વાસનાનો પ્રયંડ જ્વાળામુખી જેવો હોય, શેર અફઘાન જેવા વીર પુરુષના દૈવી પ્રેમનું દર્શન કરવું હોય, એક પઠાણ કન્યાની બીષણ પ્રતિહિંસાવૃત્તિનો પરિચય પ્રાપ્ત કરવો હોય, રજપૂત રમણીની તેજસ્વીતા અને પતિભક્તિ જાણવી હોય, પ્રેમ, મોહ-વાસના, શત્રુતા, પ્રપંચ, વગેરના તરંગો ઉછળતા જેવા હોય તો આ રસિક ચિત્તાકર્ષક સચિત્ર નવલકથા જરૂર વાંચો. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૪-૦

લુહાણા-ખંધુ કાર્યાલય—અમદાવાદ.

આત્મિક બોધપ્રદ, જ્ઞાનપ્રદ તેમજ ચિત્તરંજક આત્મકૃષ્ટ
સચિત્ર સામાજિક નવલકથા.

સચિત્ર] અંસરીખાલ. બીજી અવૃત્તિ.

પ્રયોજક, વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

આ સામાજિક નવલકથામાં આધુનિક હિન્દુ કુટુંબનું ચતુર્થ ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. સંયમના અભાવથી આજકાલના યુવકો ચારિત્ર્યભ્રષ્ટ થઈ પાપના માર્ગમાં કેવી સ્વચ્છંદતાથી સંચાર કરે છે તથા પોતાના સુખમય-શાન્તિમય સંસારમાં અશાન્તિનો કેવો પ્રચંડ જ્વાળામુખી સળગાવે છે, અભિમાનની પત્ની અભિમાનમાં મરડાઈ પોતાના પરમાત્મા સમાન પતિના જીવનને કેવું દુઃખમય અને ચિંતામય બનાવી દે છે અને છેવટે પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવાનો સમય ઉપસ્થિત થતાં તેમનાં હૃદય કેવાં કંપી ઉઠે છે 'ધર્મજ્ઞાનવિમુખા બાળવિધવા સ્વકર્તવ્યને બહી પાપાચરણ આચરી જણી જોઈને પોતાનો વિનાશ કેવી રીતે કરે છે વગેરે મનોમુગ્ધકર, બોધક અને રસિક વિષયોનું શાબ્દિક ચિત્ર આ સચિત્ર સામાજિક નવલકથામાં આલેખવામાં આવ્યું છે. સોનેરી પુઠું છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૩-૦-૦ આજે જ મંગાવો.

આર્થસંસારનો આધુનિક ચિતાર! (સામાજિક વાર્તા સંગ્રહ.)

સંસાર દર્શન.

પ્રયોજક, વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

સુધારાનો સાર, કુધારાનો કોપ, સ્ત્રીસ્વાધીનતાનું પરિણામ, ધર્મશૂન્ય ક્ષિણને લીધે સંસારમાં ચાલતો સ્વચ્છંદાચાર, સ્ત્રીજાતિનાં ગૃહકર્તવ્ય, વગેરે અનેક ઉપયોગી વિષયોનો આ વાર્તાસંગ્રહમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. સ્વદેશની પશ્ચિમી વિધિથી પરિચિત થવું હોય, કુટુંબકલેશમાંથી મુક્ત થવું હોય, પતિ-પત્નીએ પરસ્પરના પ્રેમમાં શ્રીન બની સ્નેહમય જીવન ગુજારવું હોય તો આ વાર્તાસંગ્રહ અવશ્ય વાંચે. પાકું સોનેરી પુઠું; મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦

‘લુહાણા-ખંધુ’ કાર્યાલય—અમદાવાદ.

